הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"ו

ספר

חכמת אדם

'שערי צדק'

שנת 'ציון היא דרש אין לה'

מודיעין עילית

©
כל הזכויות שמורות
יהודה ש. סטורץ
רשב"י 51 מודיעין עילית
08-9790831

לזכר עולם יוחק בספר

ולעילוי נשמת

מהדורה זו מוקדשת לעילוי נשמתו הטהורה של
איש צדיק ותמים האהוב על הבריות
המשמח אלוקים ואנשים

הרב **דוב בער** ב"ר **שניאור זלמן פינסקי** זצ"ל

טוב לשמים וטוב לבריות
נסמך להוראה בצעירותו ע"י רבני שיקגו
מסר נפשו לחינוך ילדי ישראל
שימש כבעל קורא בדיוק נפלא
עשרות בשנים בשכונת בית וגן
בט"ו שנותיו האחרונות עסק בתורה
במסירות נפש ובהתמדה גדולה
כתלמיד מן המנין בישיבת מיר ירושלים

נלב"ע ד ניסן תשע"א
פניא מעלי שבתא
והובא למנוחות סמוך לכניסת השבת

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י תבלחט"א רעיתו תחי'
אשר עמדה לימינו במסירות ובנאמנות כל השנים

לזכר עולם יוחק בספר

לעילוי נשמת של ידיד נעורי

הארי שבחבורה, עדיו לגאון ולתפארת

הגאון **רבי חיים** בילחט"א הגאון **רבי יעקב לב** זצ"ל

נלב"ע בלא עת, אוי לנו כי בא השמש בצהריים

יגע בל"ה שנותיו מה שלא יגע תלמיד ותיק במלא ימיו

חכמת אדם האירה את פניו

ת.נ.צ.ב.ה.

ספר

שערי צדק

שער א מצות האר"ץ זו מבוארים כל המצות התלויים בארץ ובהגים בזה"ז והן החרומות והמעשרות והלמתי המלה והביעית ולקט ושכחה ופאה ודומיהן :

שער ב משפטי האר"ץ זו מבואר שאר הדינים הנוהגים בזה מהם גם בח"ל והם הערלה והכלאים וחדש ומחצית כהוכה ורלשים הגן וסבר המור ושאר דינים המפוזרים בש"ס ובש"ע :

והוא רועלת גדול להיות בקי בכל סדר זרעים הלכה למעשה בזמן קצר מאוד

מיוסד עפ"י פסקי רמב"ם כפי שפרשו דבריו בשאלי כלון : ובהרבה מקומות נמקום מהגיהו לדבריו בל"ע יש בו המחבר דברים עפ"י הקדמת לקוטת מירו' וחוספתא :

הדינים שהשמיט הרמב"ם ובמלא בר"ש עפ"י ירו' וחוספתא מבוארים כלם בספר הזה אלבד חולבי ליצים שהמלוה המחבר ברחוות מש"ם וטוסקים :

שער ג חיבני אדם הוא הוספות ושמעות לספר חיי אדם ונשמת אדם מלחבר שיר בכל הנמשכים בו

גיר המחבר דברו ויחיבון חלמון והריבה שיחלי דיבים שהתגיל המחבר לאחר ה"ן ספר חיי אדם והוא לבאן מ' מחבורו של זרח דעה ונחלק לג' חלקים :

חלק א חכמת אדם זו מבוארים כל הדינים חלחה בטעמה :

חלק ב בינת אדם זו חבוארים חמ"ם המשיך לזה בדרך טלטול והרלה המחבר מקום מולא הדינים :

לאחרונה שם חלק חכמת וגזירות מגאוני זמנינו מגזרו לאחר בחרור מסיג בו חלה ידיעה מזה מדשים להדפיס ספר זה

בלבד אם יחיה בן נחמיה זו אל בחרים עד בלות עשר שנים בלתי רבות המחבר ולבומה חבה עליו ברכה טוב :

Dozwala się Drukować pod tym warunkiem, aby po wydrukowaniu, nie przed czynaiąc przedawać, złożone były w Komitecie Cenzury jeden, Exemplarz Książki tey dla tegoż Komitetu, drugi dla Departamentu Ministerium Oświecenia, dwa Exemplarze dla IMPERATORSKIEY Publiczney Biblioteki, a jeden dla IMPERATORSKIEY Akademii Nauk. Wilno dnia [illegible] roku Pańskiego 1844. Cenzor Gołowin.

פרנקפורט דמיין

פת קק ווילנא יע"א

בדפוס של הרבני מוה' מנחם מן נמהו' ערוך וצ"ל ת"ם

שנת ו תקעב לפ"ק

ספר שערי צדק

שער א מצות הארץ בו מבוארים כל המצות התלוים בארץ ונוהגים בזמן הזה, והן התרומה והמעשרות והדמאי והחלה ושביעית ולקט ושכחה ופאה ודומיהן:

שער ב משפטי הארץ בו מבואר שאר הדינים הנוהגים, ויש מהם גם בחוץ לארץ, והם הערלה והכלאים וחדש ומתנות כהונה וראשית הגז ופטר חמור, ושאר דינים המפוזרים בש"ס ובשלחן ערוך:

והוא תועלת גדולה להיות בקי בכל סדר זרעים הלכה למעשה בזמן קצר מאוד מיוסד על פי פסקי רמב"ם כפי שפרשו דבריו נושאי כליו: ובהרבה מקומות במקום שהניחו דבריו בצריך עיון, יישב המחבר דבריו על פי הקדמת צדקות מירושלמי ותוספתא:

הדינים שהשמיט הרמב"ם ונמצא בר"ש על פי ירושלמי ותוספתא מבוארים כלם בספר הזה, מלבד חידישי דינים שהמציא המחבר בראיות מש"ס ופוסקים:

שער ג תקוני אדם והם הגהות ושמטות לספר חיי אדם ונשמת אדם מאחר ויד הכל מושמשים בו:

והוא סנסן א' מחיבורי על יורה דעה. ונחלק לב' חלקים:

חלק א חכמת אדם בו מבוארים כל הדינים מילתא בטעמא:

חלק ב בינת אדם בו מבוארים המו"מ השייך לזה בדרך פלפול. והראה המחבר מקום מוצא הדינים:

להודיע שיש תחת ידי הסכמת וגזירות מגאוני זמנינו שגזרו אומר בארור משיב כו', שלא ירום שום מדפיס להדפיס ספר זה כולו או מקצתו הן במדינה זו או באחרת עד כלות עשר שנים בלתי רשות מהרב המחבר ולשומט תבא עליו ברכת טוב:

פ"ה ק"ק **וילנא** יע"א

בדפוס של הרבני מוה' מנחם מן במהו' ברוך זצ"ל מ"ס

שנת **תקעב** לפ"ק

פתחו שערים ויבא גוי צדיק

ספר שערי צדק

בשני שערים יבואו בו

השער הראשון הפונה קדים שער מצות הארץ

השער השני שער משפטי ארץ

בשער הראשון בו מבוארים כל המצוות התלוים בארץ ונוהגים בזמן הזה והן התרומות והמעשרות והדמאי וחלה ושביעית ולקט ושכחה ופאה ודומיהן.
בשער השני מבואר שאר הדינים הנוהגים ויש מהם גם בחוצה לארץ והם הערלה והכלאים והחדש ומתנות כהונה וראשית הגז ופטר חמור ושאר דינים המפוזרים בש"ס ובשולחן ערוך.
והוא תועלת גדול להיות בקי בכל סדר זרעים הלכה למעשה בזמן קצר מאד.
מיוסד על פי פסקי רמב"ם כפי שפרשו דבריו ונושאי כליו. ובהרבה מקומות במקום שהניחו דבריו בצ"ע יישב המחבר דבריו עפ"י הקדמת צודקות מירושלמי ותוספתא.
הדינים שהשמיט הרמב"ם ונמצא בר"ש עפ"י ירושלמי ותוספתא מבוארים כלם בספר הזה מלבד חדושי דינים שהמציא המחבר בראיות מש"ס ופוסקים.

הקדמה לדפוס ירושלים

הספר הזה נדפס פעם ראשונה ע״י הרב המחבר זיע״א בק״ק ווילנא יע״א. ועתה הבאתיו לבית הדפוס להדפיסו שנית למלאות רצון החפצים לבא שערי צדק וביותר לתועלת פרטי לאחינו היושבים בהרי קדש. ואם יהיה ה׳ עם חברת ישוב ארץ ישראל כאשר נקוה, כי יוכלו להוציא מחשבתם הטובה לפעולת אדם. והארץ הנשמה תעבד. הנה עובדי אדמת ה׳ ימצאו חפץ בהספר הזה לדעת המצות התלויות בארץ. כן יזכנו ה׳ לקימם עת יבואו לציון גאולים כעתירת המביא לבית הדפוס.

יהושע בא״א הרב מוה׳ דוד טביא מק״ק לאמזא הכ״מ.

נדפס בדפוס הגדול והמשובח ההוקם מחדש בעה״ק ירושלם תובב״א
בשנת ״בזה ״השער ״לה׳

הסכמות לדפוס ירושלים

הסכמות מהרבנים הגאונים הצדיקים רבותינו שבארץ ישראל עמודי הקדש נודעים לשם ולתהלה הלא המה סבא דארעא קדישא הרב דקהילת קוטנא נ״י והאב״ד קאליש נ״י.

בעז״ה

ראינו אור חדש האיר ד׳ בציון האיר המזרח דפוס חדש אשר הוכן בציון והנה עולה עליו ספר שערי צדק מהרב בעל המחבר חיי אדם וחכמת אדם אשר הדפיס בחייו לסדר על נכון הנהגות המצות התלויות בארץ למען דעת כל אחד המעשים אשר יעשה וכאשר עתה תהילה לד׳ מרבים העם לשכון כבוד בארצינו ולחזון את עפרה ורבים משתוקקים לדברי הספר הנ״ל, התעורר אחד מנקיי הדעת שבירושלים הוא האברך הרבני המופלג היקר מהור״ר יהושע נ״י בהרב המופלג הותיק המנוח מו״ה דוד טביא זצ״ל ופיזר ממונו על זה והדפיס מחדש הספר הנזכר למען יהיה ביד כל אחד תורתו. וגם לאחינו בשחוצה לארץ די צורך להספר הנזכר: אמרנו לפעלא טבא ישר חילו ויראה טוב בעמלו ולבל יהיו ח״ו שלוחי מצוה ניזקים גזרנו אומר לבל ידפיס שום אדם הספר הנזכר משך חמשה שנים מיום דלמטה ויזהר לבל יכשל ח״ו באיסור תורתינו הקדושה מבלי להשיג גבול רעהו. והעובר על דברינו לא ינקה, ושומע לדברינו ישכן בטח כזית רענן תשקט ושאנן יזכה לביאת ינון לראות בתפארת ירושלם דברי אלה המדברים בתום בח׳ מרחשון תרכ״ד לפ״ק:

הק׳ משה יהודא ליב בן הרבני מוהר״ר בנימין זללה״ה

הק׳ מאיר בהרב הגאון המנוח מוהר״ר איציק זללה״ה אויערבאך

אדכרתין מילתא שראיתי בשער מצות הארץ (פ"ח [ס"ל]) דהדרים במדינת הים יכולים לקיים מצות התלויות בארץ ע"י שליח, ועורר ע"ז לומר דכל מידי דאיהו לא מצי עביד לא מצי לשווי שליח והביא מדברי שיטה מקובצת נזיר דף י"ב [ע"ב], אולם שם איירי היכא דבידו לעשות או דהוי רק מחוסר זמן. אבל בזה כבר כתב הכרתי וזפלתי (ס' ס"א ס"ק ו') לדין כיון דרחוק ממנו הדרך איך מצי שוויה שליח. אבל מתוס' יבמות (דף צ"ג ע"א) מייתי כו' במילתא דבידו אינו נראה לחלק בין קרוב לרחוק משמע קצת דגם בזה אין לחלק ואין כאן מקום להאריך.

ומה שכתב [ס"ס בביאת מלכ ס"ל] לשיטת הפוסקים דתרומות ומעשרות בזמן הזה דרבנן, והרי כתב המשנה למלך בפ"ב מהלכות ביאת המקדש דהא דאמרינן כל מקום דאיהו לא עביד כו' היינו דוקא במלתא דאורייתא. במחילה מכבודו תלה בדברי המשנה למלך דבר שאינו, הוא לא כתב רק במילתא דיכול לעשות בעצמו מדאורייתא ומדרבנן אינו יכול לעשות בעצמו בזה כתב אפשר דיכול לעשות ע"י שליח יעו"ש. אבל ודאי אף במלתא דרבנן נאמר כלל זה כמבואר מכמה מקומות ובפרט מכל המבוכות שבין הראשונים בהפרשת חלה בזמן הזה כמבואר תוס' נזיר שם ובפוסקים.

פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה י–ה.

"הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל". חלק זה מספר חכמת אדם העוסק בדיני מצוות התלויות בארץ, היה חשוב ונכבד בעיני רבנו המחבר יותר משאר חלקי ספרו כפי שהאריך בהקדמתו, ולא עוד אלא שכאשר נאלץ – מחמת חוסר ממון – להדפיס רק חלק מהספר, הדפיס חלק זה לבדו, כמתואר שם. אך למרות זאת איתרע מזלו של חלק זה, ונתקיים בו כל המקודש מחבירו חרב מחבירו, ובעוד שהחכמת אדם שגור בפי כל בר בי רב והודפס עשרות פעמים, דווקא הוא אינו מוכר בעיני רבים, ונדפס פעמים בודדות.

תחילת עבודתי על הספר היתה לאחר שביקרתי בסוכתו של מו"ר זקני שליט"א, ובתוך הדברים הזכרתי דבר הלכה בשם רבנו החכמת אדם. זקני שאלני איזהו מקומן של הלכה זו, שהרי אין חכמת אדם על מצוות התלויות בארץ. משהשבתי לו שישנו חלק העוסק בהלכות אלו בשם "שערי צדק", עלה מיד לביתו וחיפשו בשתי הוצאות של החכמת אדם שהיו ברשותו, אך לשווא. הוא סיפר לי בצער כי למד ושנה את כל הספר עשרות פעמים בלא לדעת כי חסר לו חלק אחד, וביקשני להשיג עבורו את החלק האמור.

לאחר החג סובבתי ברוב חנויות הספרים שבירושלים, אך בכולן נאמר לי שהספר אינו בנמצא. בלית ברירה צילמתי עבור זקני שליט"א את דפוס ירושלים תרכ"ד, ומיד כאשר הבאתי לפניו את הצילומים הוא התיישב לעיין בהם שעה ארוכה, על מנת לברר כיצד פוסק החכמת אדם בספיקות שונים שהיו לו. בעקבות מאורע זה גמלה בלבי החלטה כי במקום שאין איש השתדל להיות איש, והחילותי לעבוד על סידור הספר מחדש.

❖

במסגרת העבודה התבססתי בדרך כלל על הנוסח המופיע בדפוס ראשון אותו הדפיס רבינו בחייו, מלבד במקום בו ישנה טעות מוכחת, או כתיבת חסרות ויתירות בצורה שאינה מקובלת. במקרים אלו הסתמכתי על דפוס ירושלים. במקומות בהם מצאתי שינוי משמעותי בין הדפוסים השונים, ציינתי זאת בכתב רש"י בתוך סוגריים מרובעות. כך נהגתי גם במקום בו היה נראה כי נפלה בדברים טעות סופר. כמו כן יש לציין שאת התיקונים שנדפסו בסוף דפוס ראשון שילבנו במקומם.

את מראי המקומות שקבע רבינו בספרו הותרנו כפי שהם, והשלמנו וציינו למראי מקומות נוספים. את אלו האחרונים הכנסנו בכתב רש"י בסוגריים מרובעות.

מן הראוי לציין כי רבינו המשיך להגיה את ספריו כל ימי חיותו [כפי שהדפיס בשערי צדק את ה"תיקוני אדם" לספר חיי אדם], ואף לאחר מותו המשיך בכך תלמידו נאמן ביתו רבי ישראל מו"ץ דוילנא, שרבינו מסר לו את עבודת הגהת ספריו. מטעם זה מפורסם בדרך כלל שאין ראוי להדפיס את ספרי רבינו מדפוס ראשון, אך לא ידוע לנו על דפוס נוסף או תיקונים שהודפסו לחלק זה. מכל מקום יתכן מאוד שבידי המדפיסים בירושלים היה דפוס מוגה יותר מהדפוס הראשון, או על כל פנים הגהות שהודפסו מאת המחבר או תלמידו, ואולי אף הגהות בכת"י.

ענין נוסף שנתחדש במהדורה זו, הוא הכנסת הערות ותיקונים שנדפסו במוריה גליון קמב מתוך כת"י המיוחס לרבינו המחבר. את ההערות והתיקונים הוספנו בכתב רש"י בסוגריים מרובעות תוך ציון 'ע"פ מוריה קמב', מבלי להכנס לגוף הענין כמראה מקום, והבוחר יבחר.

שגיאות מי יבין ומנסתרות נקני, בקשתי שטוחה לכל הלומדים בספר לזכות את הרבים ולהאיר עינינו במקום שנפלה טעות סופר, או בכל הערה ותיקון, ובלי נדר נשתדל לתקנם במהדורה הבאה.

מן הראוי היה להחזיר עטרה ליושנה, ולחבר חלק זה עם שאר חלקי החכמת אדם כשאיפתו הטהורה של רבינו. אכן השתדלנו והצענו ליטול חלק זה מן המוכן ולחברו לספר, אך לעת עתה מיאנו בטענה כי 'ציון דורש אין לה', והנזק אינו שוה... אך מאחר וקיי"ל 'מכלל דבעי דרישה' נכנסתי לשאת אף בעול זה, ועוד חזון למועד לחבר בין הדבקים.

העבודה על הספר נסתיימה לפני זמן רב, אך עקב עיכובים רבים לא עלתה בידי עד עתה להדפיסו. וב"ה כעת במלא מאתים שנה לדפוס ראשון זכינו לשוב

ולהדפיסו ברוב פאר והדר. אמנם מזה תקופה ארוכה הוא מצוי לרבים באוצר החכמה ובפרויקט השו"ת, להם מסרתיו למען יאותו הלומדים לאורו.

❖

כאן המקום להודות לרעייתי עזרתי שתחי' אשר חלקה בספר רב, וזכות הרבים יעמוד לנו ולזרענו. עוד אודה לזקנתנו מרת קרול פינסקי שתחי', אשר תרמה סכום הגון להוצאת הספר לע"נ זקננו היקר הרב ר' דב פינסקי זצ"ל. כן אודה למרת גרבר שתחי', שעמלה שעות רבות בעימוד הספר בטוב טעם.

כמו כן הנני להודות לאיש האשכולות הרה"ג רבי שבתי רוזנטל שליט"א ראש מכון הרב פראנק, שהשאיל לי בנפש חפצה ולמשך ימים רבים עותק מדפוס ראשון של הספר (וילנא תקעב), לזכות את הרבים. ברכה מיוחדת לידידי איש תבונות הבקי בחדרי תורה הרה"ג רבי בנימין קנדלר שליט"א, אשר הגיה בטוב טעם ודעת וברוב כשרון את הספר כולו, ונהניתי ממנו עצה ותושיה. יהי רצון שזכות רבינו תעמוד לכל המסייעים.

בברכת ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת

יהודה ש. סטורץ

מודיעין עלית

הקדמת המחבר

אמר המחבר במה אכף לאלקי מרום [רבינו בכח"י הוסיף: תזכר זיכני, (ע"פ מוריה קמנב)] להיות בתור המעלה הזאת לזכות רבים בחיבורי חיי אדם ונתקבל לרצון לחכמי הזמן וכל שכן לאנשים כערכי ופחותים ממני שקבעו לימודם בו והצליחו שבקיאים בכל הדינים כאחד מהגדולים ויש אפילו בני י"ד וט"ו שנים שהצליח בידיהם.

וכשראו התועלת הגדול הזה רבים וכן שלמים בקשו פני להביא לבית הדפוס חלק היורה דעה למען תגדל הדעת לידע דיני התורה בפרט בזמן הזה שבעוונותינו הרבים צריכין לשוטט להביא טרף ביתם וע"י חיבורי הסידור הנכון והדינים המחודשים נקל עליהם העיון כידוע מחיבורי חיי אדם.

אך כעת א"א לי לקיים בקשתם כי ההוצאה יעלה לרוב שמחזיק ערך נ' בוגין, אך אמרתי להעלות לדפוס סנסן אחד ממנו והוא הלכות התלוים בארץ, והוא לב' סיבת, א' כי כל עיר ועיר מנהג ישראל ללמוד משניות וידוע כי סדר זרעים מאחר שאין בו כללים ידועים ולכן יש כמה משניות שנראים כסותרים ואני בהיותי עוסק בחלק הי"ד כשהגעתי להלכות תרומות ומעשרות עשיתי לכל דין ודין כללים כמנהגי בספרי חיי אדם וקבצתי כל הדינים השייכים לזה כמנהגי שם. ובעזרת הבורא שכאשר יעסוק האדם בחיבור קטן זה ב' או ג' שבועות יהיה בקי בכל סדר זרעים הלכה למעשה ואהיה ממזכי רבים.

סיבה ב' בעת נפילת הבתים שבחצר שאני דר בו שהיה בשנת תקס"ד כמבואר בסוף ספרי חיי אדם נדרתי נדר גדול שכאשר אזכה להשיא בניי ובנותי ויהיה ביכלותי אזי אעלה לעיר הקודש לירושלים תו"ב להיות שם כל ימי חיי ולעבוד שם ה', ואמרתי אולי אזכה לכך באם שיתן ה' אותי לרחמים ויותן לי רשות מחצר אדונינו הקיסר יר"ה עפ"י פראספארט, (כאשר ניתן זה איזה שנים רשיון להרב ר' סעדי' והרב ר' חיים והרב ר' הירש אולי גם אני אזכה לכך).

והנה אם יכנוס אדם לחצר המלך ולא ידע מנהגו וודאי שמתחייב בנפשו כ״ש הרוצה לדור באה״ק ולא יהיה בקי בכל הדינים הנוהגים שם דמו בראשו ועליו נאמר [ישעיה ו׳ יב] מי בקש זאת מידכם רמוס חצירי. ולזה לקטתי לי כל הדינים השייך לזה וקראתיו שערי צדק ע״ש ירושלים הנקרא צדק. ואם ח״ו לא אזכה לעלות אקיים המצות התלוית [ל״ל התלויות] בה בלימוד הזה כאמרם כל העוסק בתורת עולה כו׳.

ומעתה כפי פרושת [ל״ל פרושות] לשמים להיות בר לבב ונקי כפיים ולעלות במקום קדשו והמצוות הנוהגים שם לקיים.

* * *

[אמר המעתיק: מכאן לא היה בדפוס ראשון וולנא תקע״ב שהיה לנגד עיני, והעתקתי זאת מדפוס ירושלים תרכ״ד, ושמעתי שבמספר מצומצם של עפסים מדפוס ראשון יש את כל ההקדמה כפי שהוא בדפוס ירושלים].

קינה בכניסתו לארץ המתחלת ארץ. ובירושלם לומר המתחלת עומדות. ולפני כותל המערבי המתחלת זכור.

ארץ קדושה אשר ניתן לנו מורשה. עד מתי תהיה גרושה. ולא יחמול עליך הכל עשה.
אוי לי כי ראיתיך לחיות השדה למורשה.

ארץ נקראת ארץ **חטה**. עד מתי תרד מטה מטה. ולא יחמול שליט במעלה ומטה.
אוי לי כי ראיתיך בעת נתמוטטה.

ארץ נקראת ארץ **שעורה**. עד מתי תהיה כעניה סוערה. ולא יחמול השליט בסופה וסערה.
אוי לי כי ראיתיך בהתפוררה.

ארץ נקראת ארץ **גפן**. עד מתי דודך אליך לא יפן. ולא יחמול הצורר מים בחופן.
אוי לי כי ראיתיך כאשר נהפך עליך לרעה האופן.

ארץ נקראת ארץ **תאנה**. עד מתי תהיה כאלמנה. ולא יחמול עליך אשר בכל צורה עונה.
אוי לי כי ראיתיך לא נאמנה.

ארץ נקראת ארץ **רמון**. עד מתי תהיה כאלמן. ולא יחמול עליך האל הנאמן.
אוי לי כי ראיתיך כדומן.

ארץ נקראת ארץ **זית שמן ודבש**. עד מתי תהיה לא נחבש. ולא יחמול עליך מוחץ וחובש.
אוי לי כי ראיתיך מכל טוב יבש.

ארץ נקראת (אשר לא במסכנות תאכל בה לחם) עד מתי תהי׳ כאין לה מנחם: ולא יחמול עליך האל אשר אבלים מנחם:
אוי לי כי ראיתך בניך מחוסר לחם:

ארץ (אשר לא תחסר בה כל) עד מתי תהי׳ כארץ אשר לא נושבה: ולא יחמול השוכן במקדש אשר בקרבה:
אוי לי כי ראיתך במקום היותר קדוש שועלים הלכו בה:

ארץ (אשר אבניה ברזל והרריה נחושת) עד מתי לא תהי׳ מתבקשת: ולא יחמול בורא ים ויבשת:
אוי לי כי ראיתך כאשה מגורשת:

ארץ (הרים ובקעות) עד מתי תהי׳ מורש לקאת: ולא יחמול ד׳ צבאות:
אוי לי כי ראיתך כדבר המאוס:

ארץ (למטר השמים תשתה מים) עד מתי תהי׳ לעיים: ולא יחמול בורא ארץ ושמים:
אוי לי כי ראיתך כאשה טמאה בשולים:

ארץ (אשר ה׳ אלהיך דורש אותה) עד מתי תהי׳ כאשה לא נדרשה: ולא יחמול הבורא ועושה:
אוי לי כי ראיתך כאשה בוכה על אלמנותה:

ארץ (עיני ה׳ בה מראשית השנה עד אחרית שנה) עד מתי דודך ממך פנה:
ולא יחמול אשר שומרים עליה מינה:
אוי לי כי ראיתך כי שכן עליך עננה:

אפול על פני וארצה אבניך ואחונן את עפרך אלך ערום ויחף על חרבותיך מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יום וליל: עורי לבשי עוזך ציון לבשי בגדי תפארתיך ירושלים עה״ק כי נחם ה׳ ציון נחם כל חרבותי׳ וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה׳ ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה:

אנא ברוב רחמיך הסר ממנו דאבון נפשינו צדקת ידידך גלה חזק לבינו בתורתך ושמחינו כימות ענותינו ונזכה לראות בבית קדשינו ותפארתינו: לשמור חוקיך ולעשות רצונך בלבב שלום ואז יראו עינינו וישמח לבינו:

עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים. ירושלם הבנויה נגד ירושלים של מעלה כאשר צבאות מלאכי עליון בירושלים של מעלה: וכן בך עלו שבטי ה׳ להודות לה׳ בך ישבו כסאות לבית דוד ומלאתי משפט וצדק ילין בך: לא הזיק בך נחש ועקרב ולא אמר אדם צר לי המקום. את הית שרתי במדינות רבתי עם כלילת היופי אשר בחר ד׳ לנחלה לו. עיר אלקים הר קדשו יפה נוף משוש כל הארץ: קדוש ברוב קדושות טהור ברוב טהרות. עיר החכמה עיר המלוכה עיר הקדושה: על חומותיך ירושלים, הפקיד ה׳ שומרים יום ולילה לשאול שלומך: גם בניך הנפוצים בכל ארבע קצוות דורשים שלומך, שלום לציון נוה הצדק שלום לכל ארצך. ([ואם בא מארץ רחוקה יאמר:] ואני באתי מארץ רחוקה וסכנתי בעצמי ללכוך ו״ל ללמוך] עפרך ולהשתחות לאדניך ולחסות בצילך): ועתה תשתפך עלי נפשי בראותך שכולה וגלמודה והית כאלמנה: אנה אנה הלך דודך. איה בניך ובנותיך: איה הוא בית מקדשך. איה כוהניך ולויך. המשרתים והמשוררים. איה בני המעמד המתפללים בעד שלום בניך. אתה נקראת גי חיזיון שכל הנביאי׳ נבאו עליך. איה הם נביאיך. איה הם נזיריך. אוי לי כי (באתיך אליך) ורואה מעט מזעיר מבניך ובנותיך, והם כגרים בארץ נכריה. ותחת בית מלוכה לדוד ושלמה, עתה ישבו זרים על כסאותם. ותחת שהיית כסא כבוד ה׳ ובך היה המקדש, עתה נתחללה קדושתך. ותחת כהנים ולוים ימצאו עבדי כוכבים. אוי לי כי ראיתיך בכך מי יתנני אפול על פני על ארצך וארצה אבניך ואחונן את עפרך. אלך ערום ויחף על חרבותיך מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יום ולילה. מאוד כלתה נפשי להוריד דמעות כנחל עד אשר ירוו ארצך. מלאכי צבאות אשר הפקיד ה׳ על חומתיך אל תתני דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ: התנערי מעפר קומי שבי ירושלים התפתחי מוסרי צאורך שביה בת ציון. עורי עורי לבשי עוזך ציון, לבשי בגדי תפארתך ירושלים עיר הקודש: ירושלים כאשר ראיתיך חרבה ושממה כן נזכה לראותך בבנין תפארתך ויקוים מקרא

שכתוב על ידי ישעי׳ הנביא [נב ז–ט] מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך. קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון. פצחו ורננו יחדו חרבות ירושלים. כי נחם ה׳ עמו גאל ירושלים חשף ה׳ את זרוע קדשו לעיני כל הגויים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלקינו:

עיין בפ׳ י״א בשער משפטי ארץ סי׳ ז׳ דין הקריעה ומה שאומרים ואח״כ יאמר זה:

זכור ה׳ מה הי׳ לנו הביטה וראה חרפתינו נחלתינו נהפכה לזרים בית קדשינו ותפארתינו אשר הללוך בו אבותינו היתה לשריפת אש וכל מחמדינו לנכרים. העל אלה תתאפק ה׳ תחשה ותענינו עד מאוד: ועתה שמע אלקינו אל תפילת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני:

הטה ה׳ אלקי אזנך ושמע פקח עיניך וראה שוממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. ה׳ שמעה ה׳ סלחה ה׳ הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלקי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך:

יה״ר מלפניך ה׳ או״א מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים ותבנהו מהרה כו׳ עד ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם לשמור חוקיך ולעשות רצונך בלבב שלם:

אנא ה׳ האל הנאמן יאמנו נא דברך הטוב אשר אמרת לשלמה מלכך בהתפללו לפניך על אודות הבית הזה וכה אמר בתפילתו (מלכים א׳) [ח לז] רעב כי יהי׳ בארץ דבר כי יהי׳ שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהי׳ כי יצר לו אויבו בארץ כל נגע כל מחלה כל תפלה כל תחנה אשר תהי׳ לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך וסלחת ועשית ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם למען יראוך כל הימים אשר הם חיים על פני האדמה אשר נתתה לאבותינו. ואתה ברחמיך הרבים השיבות לו [מלכים ח׳ ט ג] שמעתי את תפילתך ואת תחינתך אשר התחננתה לפני הקדשתי את הבית הזה אשר בנית לשום שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים ועתה קיים דברך הטוב ושמע תפילתי אשר אני מתפלל לפניך במקום הזה ואל יעכבו עונותי לשמוע תפילתי בך בטחתי אל אבושה:

אנא ה׳ החפץ בטובת ברואיו ורוצה בתשובת רשעים רחם עלי ותן בלבי לחזור בתשובה שלימה לפניך ולתקן כל מה שפגמתי מיום הוולדי עד היום הזה ויראו לפניך מיעוט זכיותי שעשיתי והם יליצו טוב בעדי שאזכה לתשובה שלימה ושלא אחטא עוד וזכני לתקן כל מה שחטאתי ועויתי ופשעתי לפניך בין עבירות שבין אדם למקום ובין

מן העבירות שבין אדם לחבירו ותתנני לאהבה לחן ולחסד ולרחמים בעינך ובעיני כל בני אדם שכל מה שחטאתי לנגדם בין בממון או בדיבור או במעשה תן בלבם שימחלו לי במחילה גמורה ותן בלבי לעבוד אותך בלבב שלם וטהר רעיוני ולבי לעבודתך והצילני מיצה״ר ומהרהורים רעים וממחשבות זרות וזכני להתפלל לפניך תמיד במחשבה זכה וטהורה ותן בלבי להתחרט על חטאותי חרטה גמורה ותקבלני בתשובה כי ימינך פשוטה לקבל שבים:

אנא ה׳ אשר בידך לחזק אנוש עד דכא חזקני ואמצני ואהי׳ בריא וחזק בכל רמ״ח אברי ושס״ה גידי לעבודתיך והזמן לי ולאנשי ביתי פרנסתינו בריוח ובהיתר ובנחת מתחת ידך הרחבה ולא מתחת ידי בשר ודם כדכתיב פותח את ידיך וכו׳ ולא ימוש התורה מפי ומפי זרעי וזרע זרעי עד עולם ויהי כל בני וכל יוצאי חלצי כולם יראים ושלימים בעבודתיך בלב שלם ותתן אהבתך ויראתך בלבנו ליראה אותך ולאהבה כל הימים ורחם על בני פ׳ ועל פ׳ והזמן להם פרנסתם בריוח ובשופי ובהיתר ועל חשוכי בנים תרחם ותן להם בנים צדיקים ובתוכם תרחם על פ׳ ופקוד אותם בזרע של קיימא כי בידך מפתח של עקרות יהיו לרצון אמרי פי כו׳:

***

על השמועה אשר לא טובה. אשר נשמע מימים כבירים בזמן שהיו השנים כתיקונם והשלוחים היו יוצאים ונכנסים חכמי ורבני עה״ק ירושלים תובב״א כל גאוני ארצינו חרדו ורגזו לא יאומן כי יסופר כי ימצא באה״ק עיר או עיירות אשר אינם עושים מעקה לגגיהם ואין ספק אצלינו שלא במרד ובמעל נעשתה התועבה הזאת כי ישראל קדושים הם וזריזים במצות. ואפילו בממונו ניחא ליה לאינש לקיומי מצוה ואין זאת אלא שנעלם דבר מעיני הקהל חומר מצוה זו, או טעות וכיוצא בו. מכל אשר יעשה לחטוא בהם ונעשתה בשגגה. וכאשר יודע להם גודל מצוה זו וחומר העבירה ירוצו ולא ייעפו לעשות רצון קונם ולכן לעת הזאת אשר אני מדפיס הלכות א״י: התעוררו גאוני ארצנו ויאמרו לי קום כי עליך הדבר לפרסם בדיני א״י וחפץ ה׳ יצליח בידינו להיות ממזכי הרבים. ובשמעי דבריהם נענתי להרים ראשי לקיים דבריהם וה׳ יגמור בעדי:

כתוב בתורה [דברים כב ח] כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגיך ולא תשים דמים בביתך וכן כתב הרמב״ם בפרק י״א מה׳ רוצח [פ״ג] כל המניח גגו בלי מעקה ביטל מ״ע שנאמר ועשית מעקה ועובר בל״ת שנאמר לא תשים דמים בביתך וכ״כ מרן ב״י בשולחנו הטהור בח״מ סי׳ (שי״ד) וסי׳ תכ״ז. והנה האנשים האלה המתרשלים במצוה זו חלילה לחשוב כזאת על עם ה׳ אשר יעשו בזדון וכ״ש קהילה קדושה אשר היו נמצאים בה גאוני וחסידי עליון ואמרתי אין זאת כ״א שנתבטל מצוה זו זה שנים רבות בדורות שלפניהם על ידי איזה רשע בליעל פורק עול ובניהם אחריהם מצאו גגותיהם

בלא מעקה ונעלם הדבר מעיני חכמי העדה לעוררם בדבר הזה ונשכחה מצוה זו כאילו נתבטלה ומה שאירע לאבות אירע לבניהם שכן מצינו בימי עזרא ששכחו כל התורה עד שמצאו כתוב לעשות סוכות כן בימי יאשיהו המלך וחזקיהו. ובניהם אחריהם חשבו שנעשה כמנהג וטועים בהוראה לאמר מנהג מבטל הלכה. או מטעם שטועים לומר שצריך להיות המעקה מבנין חומה דלא כ״ע דיני גמירי וחסים על ממונם לעשות מעקה או מפני כי שמצוה זו קלה בעיניהם וחושבים ששכרה ועונשה מועט:

הנה אודיעכם פה סתירת טעותם כי מפורש במקור הדין במסכת סופרים פי״ד הלכה (י״ח) [ל״ל ע״ז]: וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה מנהג ותיקין אבל מנהג שאין לנו ראי׳ מן התורה הוי כטועה בשיקול הדעת עכ״ל וכ״ש דבר זה לעקור פרשה שלמה מן התורה. והרי אפילו אם יבא נביא המוחזק לנביא אמת ויגיד שנאמר לו מפי הגבורה לבטל מצוה אחד נידע שנביא שקר הוא כמ״ש הרמב״ם בפ״ט מהלכות יסודי התורה [פ״ג] ולמה לא השיבו ישראל לעזרא וליאשיהו כבר נהגו כך: נשתקע הדבר ולא נאמר אין זה אלא דברי בורות וכבר האריך בזה הפרי חדש בא״ח סי׳ תס״ח ומ״א סי׳ תר״ץ [פ״ק כב] ובסמ״ע בח״מ סי׳ קנ״ז ואין מהצורך כלל להאריך בזה ליודע ספר. ואם מפני צרות עין על הוצאה הלא שמעתם כמה אנחנו בני חו״ל צריכים לפזר בכל שנה על אתרוג של מצוה ובשנת תק״ע הי׳ המקח מאתרוג אחד חמישים אדומים ואפילו עיירות קטנות שכולם עניים לא התעצלו להשיג אתרוג ואף שאינה אלא מצוה בשבוע אחת ורגע אחד בהגבהה בעלמא ק״ו בן בנו של ק״ו על עשה שנוהג בכל שעה, וכל ימיו בעמוד והוצא הוצאה זו קאי, כדין מצות עשה שצריך לפזור עליו שליש או חומש נכסיו, וכש״כ שלא לעבור על לא תעשה שמחוייב לפזר כל אשר לו, כמבואר בש״ע א״ח סי׳ תרס״ו [ל״ל תרנ״ו פ״ל] וכמ״ש בכל מאודך בכל ממוניך וכש״כ שיכולים לעשות אותם מהוצני ובלבד שתהא חזקה כדי שישען אדם עליה ולא תיפול כמבואר בח״מ סי׳ תכ״ז [פ״ה] ואם מפני שחושבים מצוה זו למצוה קלה, הרי כבר אמרו חז״ל [אבות פ״ב מ״ל] הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע כו׳ ואמרו ומה מצוה קלה שהיא כאיסר אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים: וכמש״כ בעל העיטור והארכת ימים כי תבנה בית כו׳ הרי אריכת ימים כתוב. וכל זה אם היא כדעת ע״ה ונשים שדעתם קלות לומר שמצוה קלה היא, ואני אומר שהיא מצוה חמורה מן החמורות כמ״ש לעיל, וכ״ש להמעיין בספר הקדוש עץ חיים מהאר״י במצות מעקה. והמבין דבריו שהמבטל מצות מעקה כאילו מחזיר העולם לתוהו ובוהו, כי יפול השפע הנופל בלי מעצור. ולדבריו כפי המובן לי דומה עון זה לזורע כלאים. ואפשר שזה טעם הסמיכות בפרשה אחד.

והנה מלבד מ״ע ומצות ל״ת הכתובים בגופה כו׳, עוד יש מ״ע הכוללת כל המכשולים כמ״ש הרמב״ם שם [פי״ל ה״ל] וז״ל, כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה יפה שנאמר השמר לך ושמור נפשך ואם לא הסיר המכשולת בטל מ״ע עכ״ל. ואמרו חז״ל כי יפול הנופל אף על פי שהי׳

ראוי ליפול, אעפ״כ כל דמים שנשפך, מעלה עליו הכתוב כאלו הוא שפך הדם, וכיון דשפיכת דמים נוגע בלאו זה, אין לך מצוה חמורה מזו ואין ספק שהמבטל מצוה זו אין תפילתו נשמעת, כדכתיב [ישעיה ס״ו ט״ו] ובפרישכם כפיכם כו׳ ידיכם דמים מלאו. ולהודיע גודל חומר עונש המבטל איזה מ״ע בשאט נפש, הנני מעתיק מחיבורי ח״א על י״ד [חכמת אדם כלל פח ס״ק ט״ז], והנוגע לזה קיצר מרמב״ם וש״ע וז״ל שם: ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא לפרקים עושה עבירה להנאת עצמו כגון אוכל נבילות לתיאבון מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו. ואם הוא מסוכן מחוייב לחלל עליו שבת ואם נשבה אין מחויב לפדותו אבל אין איסור בדבר. אבל העובר על עבירה אחת תמיד ופורק עול ממנו כגון רועי בהמה דקה וכיוצא בזה, אף על גב שעושה אותן להנאת עצמו ולא להכעיס, מכל מקום כיון שעושה אותו בכל יום הרי זה גרע ממומר לתיאבון, לא מסבבים להם המיתה אבל אין מצילים אותם, וכ״ש שאסור לחלל עליהם השבת, אף על פי שהוא מסוכן כמבואר בח״מ סס״י תכ״ה בב״י שם, ובשערי תשובה לר׳ יונה [שער ג רמז יא]. ומי ישמע ולא ידמע כי בדבר קל שאינו נהנה ממנו יחשב לפורק עול ולמומר, והרי הוא ככל הגוים, כי כן דרכו של יצה״ר, היום אומר לו לבטל מצוה זו ולמחר אחרת, עד שיבטל כולה. צא ולמד כמה גדול כחה של עבירה, שהרי שלמה המלך ע״ה שלא היה אלא איש אחד, ועלתה יו״ד של ירבה ונשתטחה לפני הקב״ה כו׳, ק״ו בן בנו של ק״ו, קהל אחד כולו שמבטלים מ״ע ומל״ת פרשה שלמה ר״ל מעונשם עכ״ל [ויקרא רבה פרשה יט רמז ב], ומכש״כ על מצות מעקה להעושים בזדון ח״ו, חמור עונשם מרועי בהמה דקה שעל כל פנים אינם רועים הבהמות תמיד רק ביום וכיוצא בו, ואלו הם מבטלים ביום ובלילה בשבת וי״ט, ואפילו ביום הכפורים שמתוודים ואומרים על חטא שחטאנו במצות עשה ול״ת, באותו רגע הם כטובלים ושרץ בידם, שגם באותו רגע הם מבטלים מ״ע ומצות ל״ת:

ועל ראשי העדה וחכמיהם מוטל לתקן המכשלה הזאת שתחת ידם, כמ״ש ברמב״ם בפ״ח [מהל׳ רוצח ה״ז] שכל ב״ד שאינם מתקנים הדרכים ומתרשלים בזה מעלה עליהם הכתוב כאלו שופכי דמים ועליהם מתמיהים כל גאוני עולם תמיהת המשנה, [סוטה פ״ט מ״ז] וכי תעלה על דעתך שזקני ב״ד שופכי דמים הם וכל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה הקוצר תלוי על ראשו ורישא דרישא בחמימי:

ועתה אחב״י בני פלטון של מלך עם ד׳ זרע קדש מטע ד׳ להתפאר צדיקים ירשו ארץ: אל יהיה זאת לכם לפוקה ולמכשול עון ואל תחוסו על מעט ההוצאה ליתן כבוד לד׳ ולתורתו: ופן יהי׳ אנשים מן ההמון אשר יתנו כתף סוררת לשמוע לחכמים ראשי העדה, דינם פסוק דלמ״ד לאו שאין בו מעשה לוקים עליו נפסל לעדות מיד, ואפילו למ״ד אין לוקין עליו, מכל מקום משמע שלכתחילה אין מקבלים ממנו עדות אפילו קודם הכרזה, כמ״ש הסמ״ע בסל״ד ס״ק נ״ח [חו״מ ל״ל טו] ובודאי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ד׳ לעוררם שיקוים בהם מקרא שכתוב בסמיכות [ויקרא כב יח] והארכת ימים כי

תבנה כו׳ ועשית מעקה. ויצילם ה׳ מכל צרה וצוקה. ויקבץ נדחינו במהרה אכי״ר: (דיני מעקה תמצא בחו״מ סי׳ תכ״ו [ל״ל תכ״ז]).

***

גם אשר נשמע מאז שהכהנים נכנסים למערות קברי הצדיקים באמרם קברי צדיקים אינם מטמאים. והוא מכשול גדול שהרי אמרינן בסוכה פ׳ הישן [סוכה כה ע״ב] האנשים הטמאים לנפש אדם מישאל ואלצפן היו שנטמאו בנדב ואביהוא או נושאי ארונו של יוסף הצדיק. ומי לנו גדול מהם אפילו הכי מטמאים. ואם תאמר שאני התם שמטמאים במגע ומשא אבל באהל אינם מטמאים. זהו שיבוש, שהרי לפי חיבת הקודש טומאתם כמ״ש במס׳ ידים [פ״ד מ״ו] עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן טמאים ואם אתה אומר כן עשית לצדיקים גמורים כנכרים גמורים שאינם מטמאים באהל ומטמאים במגע ובמשא. ועוד שהרי ר׳ בנאה מציין מרעתא דאבות [כ״ב נח ע״ח] ופירש רש״י בהדיא להפריש כהנים מהטומאה. והא דהכריזו במיתת רבי בטלה כהונה היינו בשעת קבורה דהוי כמת מצוה כדאמרינן בפסחים [ע ע״ב] דמית נשיא. וכן הא דאמר ר׳ חיים כהן שהיה משמא לר״ת במיתתו [כתובות ק״ג ע״ב ד״ה לותו] היינו נמי דוקא בשעת מיתה כדין כהן שמטמא לקרוביו עד שעת קבורה ולא אחר כך. ואשר נמצא בהגהה בזוהר הוא שיבוש על ידי עמי הארצות. וכל ב״ד מחוייבים להפריש הכהנים שלא יזידון עוד. טהרה מביאה לידי קדושה ויקוים בנו והתקדשתם והייתם קדושים:

***

לוח המפתחות שער מצוות הארץ

סימן א. דין תרומות ומעשרות בא״י בזמן הזה בשדה של ישראל או של גוי ..... **א**

סימן ב. דין איזה חייב מהתורה או מדרבנן ומאימתי גרנו למעשרות ..... **ה**

סימן ג. דין כיצד הפירות נקבעו למעשר, ודין קביעת הבית והחצר ..... **יב**

סימן ד. דין קביעות האש והמלח והתרומה והשבת ..... **יט**

סימן ה. דין קביעות ע״י מקח ..... **כב**

סימן ו. דין אכילת ארעי עד שתקבע למעשר ..... **כה**

סימן ז. דין טבל ..... **כט**

סימן ח. דין מי שראוי לתרום, ודין השליח ..... **לא**

סימן ט. דין הפרשת תרומות ומעשרות ממון על חבירו ..... **לד**

סימן י. דין סדר הפרשת תרומות ומעשרות ..... **לט**

סימן יא. דין התרומות ומעשרות מי ראוי לאכלן ולהנות מהן ולמי נותנין תרומ׳ ... **מד**

סימן יב. דין איזה ראש השנה לאילן ולירק ..... **נ**

סימן יג. דין הקונה מעם הארץ, וכל דין דמאי ..... **נב**

סימן יד. הלכות חלה ..... **סג**

סימן טו. דין שביעית ..... **ע**

סימן טז. דין הספיחין בשביעית ..... **עד**

סימן יז. דין פירות שביעית ..... **עו**

סימן יח. דין מסחר בשביעית ..... **פא**

סימן יט. דין בעור פירות שביעית ..... **פד**

סימן כ. דין כלים המותרים והאסורים למכור להחשוד בשביעית ..... **פט**
סימן כא. דין פרוזבול ..... **צא**
סימן כב. דין כלל מתנות עניים ..... **צג**
סימן כג. דין פאה ..... **צו**
סימן כד. דין לקט ופרט ועוללת ..... **קב**
סימן כה. דין שכחה ..... **קו**

✵✵✵

מפתח שער משפטי ארץ

סימן א. דין כלאי אילן וכלאי זרעים בכללם ..... **קיא**
סימן ב. דין מה לעשות בזרעים שנתערב יחד ..... **קיג**
סימן ג. דין כמה ירחיק בין זרע לזרע ..... **קטז**
סימן ד. דין כלאי הכרם ..... **קכב**
סימן ה. דין שעור ההרחק בין גפנים לזרעים ..... **קכה**
סימן ו. דין ערלה (ביו"ד סי' רצ"ד) ..... **קכח**
סימן ז. דין חדש ..... **קלב**
סימן ח. דין מתנות כהונה (ביו"ד סי' ס"א) ..... **קלג**
סימן ט. דין בכור בהמה טהורה וטמאה ..... **קלו**
סימן י. דין ראשית הגז ..... **קלח**
סימן יא. דינים פרטים הנוהגים בארץ ..... **קמ**

שער מצוות הארץ

פרק א

דין תרומות ומעשרות בארץ ישראל בזמן הזה בשדה של ישראל או של גוי. ודין סוריא

א. רמב"ם פ"א מהל' תרומות [פ"ב]. ארץ ישראל לגבולותיה הכתובים בתורה, אף על פי שמיום הוסדה קדושתה עליה לתועלת החיים והמתים, כמו שביארנו בשער א'. אבל לענין מצות הנוהגות בה, כגון תרומות ומעשרות ושאר מצות התלוים בקרקע, אינן נוהגין אלא אם כן נכבשה על ידי מלך ישראל או נביא או מדעת רוב ישראל. ולכן יהושע אף על פי שלא כיבש כל ארץ ישראל מכל מקום הפיל גורלות כדי שלא יהיה כיבוש יחיד, ומאותו כיבוש שכבש יהושע נתקדשה במצות התלויות בה מן התורה:

ב. ומשגלו ישראל בחורבן בית ראשון נתבטלה אותה קדושה. דקיימא לן קדושה ראשונה לא קדשה רק לשעתה. וכל ימי גלות בבל לא נתחייבו בכל המצות התלויות בקרקע. וכשעלה עזרא קדשה, קדושה שניה קדושה לשעתה ולעתיד לבא שלא יהיה לה הפסק עולם. ואפילו כשיבא משיח לא יצטרכו עוד לקדשה. ואמנם לא קידש כל מה שקידשו עולי מצרים, רק מקצתה מתחילת ארץ ישראל ועד כזיב, והניח השאר ולא כיבשה, כדי שיסמכו עליה עניים בשביעית. אבל לא פטרו מתרומות ומעשרות מדרבנן. ויש מקומות שפטרן אפילו מתרומות ומעשרות, כמו בית שאן ואשקלון וכיוצא בהן, מן המקומות שהיו רחוקים מן הישוב. ועכו כחוצה לארץ. ונראה לי דמכל מקום חייב בתרומות ומעשרות מדרבנן. ונראה לי דהוא הדין צידון[א]:

בינת אדם

א. כן כתב הרמב"ם [פ"ל מהל' תרומות ה"ע] דעכו כחוץ לארץ. וצ"ע למה תקנו חכמים להפריש תרומות ומעשרות אפילו בארצות הסמוכות לארץ ישראל כגון עמון ומואב וארץ שנער, ובעכו שעל כל פנים חצי העיר מארץ

ג. החלק שקידש עזרא נחלקו בה הפוסקים, דלהרמב"ם [פ"ח מתרומות הכ"ז] ודעימיה אף בזמן עזרא לא נתחייב בתרומות ומעשרות אלא מדרבנן, דילפינן מחלה דכתיב כי תבואו, וקבלו חז"ל דרוצה לומר ביאת כולכם, דהיינו שכל ישראל באו שם כבימי יהושע. אבל דעת רוב הפוסקים [עי' רלב"ל שם] דלא ילפינן מחלה אלא דתרומות ומעשרות אפילו בזמן הזה הוא מן התורה. ומכל מקום אפילו לדעת הרמב"ם דינו כשל תורה ממש לכל ספיקותיה דאזלינן לחומרא, חוץ לענין תערובות דלרמב"ם דינו כשאר איסור דרבנן דאזלינן לקולא. (עיין בפ"ז מהל' חלה [ביטוליס] במשנה למלך הל' י"ז):

ד. אין חילוק אם גדלו הפירות בשדה ישראל, או שגדלו בשדה של גוי, דקיימא לן אין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מקדושתה. ואפילו למאן דאמר יש קנין, מודה דמדרבנן אין קנין, לפיכך אם חזר ישראל ולקחו מן הגוי, מפריש תרומות ומעשרות, ובלבד שתהיה גמר מלאכת אותן הפירות על ידי ישראל, שנאמר דגנך, וקיבלו חז"ל דרוצה לומר דיגונך ולא דיגון נכרי. ודיגון רוצה לומר הגמר:

ה. ולכן אפילו הקרקע של ישראל, ומרחו על ידי פועלים גוים, אינו חייב אלא מדרבנן, שגזרו חז"ל משום בעלי כיסין, רוצה לומר העשירים שיהיה להם תבואות הרבה, וכדי לפוטרן מן תרומות ומעשרות יגמרו על ידי גוים. (ולהטור [יו"ד סי' שלא סעיף לב] בזה חייב מן התורה, דסבירא ליה דדיגון נכרי דפוטר הוא דוקא בשל גוי, עיין ב"ח [שם ד"ה המוכר]). וכן אפילו אם מכר הישראל לגוי פירותיו שגדלו בקרקע שלו, לאחר שבאו לעונת המעשרות, וגמרן הגוי חייבין בכל מדרבנן. אבל אם מכרן קודם שהגיע לעונת המעשרות, וגמרן הגוי פטורין לגמרי. דבזה לא שייך למיגזר שימכרם, דאז אינן שוין אלא מעט:

ו. ואם העכו"ם מכר פירותיו לישראל בעוד שהן מחוברין, אם עד שלא באו לעונת המעשרות וגמרן הישראל חייב בכל תרומות ומעשרות. ואם לאחר שבאו לעונת המעשרות וגם גמרן העכו"ם פטור. וכבר גזרו בימי הבית יוסף בגזירת נחש שאסור להחמיר ולהפריש מלקוח מן העכו"ם שנגמרו על ידי עכו"ם (עיין שם בכסף משנה [פ"ח מהל' תרומות סי"ח]). ואם גמרן ישראל מפריש תרומות ומעשרות כדין. אלא שהתרומה גדולה נותן הכל לכהן. ומעשר ראשון נותן ללוי לפי

בינת אדם

ישראל לא תקנו שגם בהחלק חוצה לארץ שבה יהיו מחויבים להפריש תרומות ומעשרות. ובאמת בספר כפתור ופרח ראיתי בדף ס"ג פרק י"א ד"ה אחר שכתב דעכו הוא מכובשי עולי בבל. ובדף ס"ה כתב דמה שכתב הרמב"ם דעכו כחוצה לארץ היינו לענין שאינו חייב מן התורה. אמנם ברמב"ם לא משמע הכי, שהרי כתב בפ"א מהל' תרומות [ה"ע] איזה סוריא כו', אבל עכו כו' משמע דאפילו מדרבנן פטור. וצ"ע: [וכיון ששם ד"ה הוסיף: ומפקל שמלכה כיון שתליו הוא חייב, ותליו הוא פטור, יצא להפרישו מספטור על החיוב, ולכן פטרו לגמרי. (ע"פ מוריה קמב)].

חשבון, כיצד לקח תבואה זרועה מעכו"ם אחר שהביאה שליש, ונגמרה ביד ישראל, נותן ללוי ב' שלישי מעשר, והשליש הג' מחזיק לעצמו, שכל מה שגמרו ברשות גוי פטור. וכן נותן ב' שלישי תרומת מעשר לכהן, והשליש הג' מוכרה לכהן בדמי תרומה בזול. והוא הדין במעשר עני שיש לו דין מעשר ראשון. ומעשר שני יש לו דין תרומת מעשר ואוכלו בקדושה או [כפיו בכסף מחק תיבת לו, וסופיף: בזמה"ז (ע"פ מוריה קמב)] פודה:

ז. ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שנגמרו מלאכתן, וגמרן ישראל חייב מן התורה, ומפריש תרומות ומעשרות כדין. אלא שהתרומה גדולה נותן לכהן. ומעשר ראשון משייר לעצמו והוא שלו, מפני שאומר ללוי אני באתי מכח איש שאין אתה יכול ליטול ממנו. ותרומת מעשר אסור לאכלו שעל כל פנים הוא תרומה אלא מפריש ומוכרה לכהן ולוקח דמים. ואע"ג דתרומה גדולה צריך ליתן בחנם, שאני תרומת מעשר, שנאמר בתרומת מעשר [במדבר יח, כו] כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר, וקיבלו חז"ל [בכורות יא ע"ב] טבל שאתה לוקח מישראל אתה נותן לכהן, אבל לא הניקח מן העכו"ם:

ח. ולכן אם קנה מן הגוי ירק או שאר פירות או זיתים וענבים לאכלן כך, והישראל ליקט אותו בידו, הרי נגמר המלאכה ביד ישראל וחייב. אבל אם הגוי ליקט אותו פטור. ואפילו פירות שאינן ראוין לאכילה כמו שהן, ואחר כך הכשיר הישראל אותן לאכילה, כגון שהן מרין וקשין וכבשן או בישלן הישראל, אפילו הכי פטורין דקביעת המעשר אינו תלוי בהכשרו לאכילה, אלא בגמר מלאכתן:

ט. וכן אם קנה ישראל מן הגוי שומשמין ואגוזים וכיוצא בהן, ועשה מהן שמן, וכן כל מיני פירות ועשה מהם משקין, פטור לגמרי שכבר נגמרה מלאכתן ביד גוי, חוץ מזיתים וענבים כדלקמן פ"ו:

י. הארצות שכיבש דוד חוץ לארץ כנען, כגון ארם נהרים וארם צובה כל יד פרת עד בבל, כגון דמשק ואחלאב וחרן ומגבב וכיוצא בהן עד שנער וצהר, והן נקראים סוריא, ואף על פי שנעשה על פי מלך ועל פי בית דין הגדול, מכל מקום אינו כארץ ישראל לכל דבר, מפני שכיבש אותם קודם שיכבוש כל ארץ ישראל. ואלו תפס מקודם כל ארץ כנען לגבולותיה, ואחר כך כבשן היה כיבושו כארץ ישראל, כדכתיב [יהושע ט, ג] כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם לכם נתתיו, וקיבלו חז"ל דזהו דוקא לאחר שכיבשו כל ארץ כנען, ולכן ארצות אלו אינם חייבים בתרומות ומעשרות ובשביעית, אלא מדרבנן. ונביאים התקינו שיהיה נוהג אף בשנער, מפני שהיא סמוכה לארץ ישראל, ורוב ישראל הולכים ושבים שם. וחכמים ראשונים התקינו שיהיו נוהגים אף בארץ מצרים ועמון ומואב, מפני שהם סביבות ארץ ישראל. וחמורים הם מסוריא לענין זה, שבסוריא לא חייבו להפריש מעשר שני כלל, (רמב"ם פ"א מהל' תרומות ומעשרות [ה"ג, ה"ו]). אבל מצרים ועמון ומואב מעשרים מעשר שני. והטעם עיין ברמב"ם סוף פ"א מעשר שני, ובכסף משנה שם. אבל שאר חוצה לארץ פטורים לגמרי:

יא. אע"ג דאין קנין לעכו"ם בארץ ישראל, אבל יש קנין לגוי בסוריא להפקיע מן המעשר ומן השביעית, ולכן הקונה פירות מן עכו"ם בסוריא, בין תלושין ובין מחוברין, אפילו קודם שבאו לעונת המעשרות, ואפילו מרחן הישראל פטור, כיון שאינו מקרקע שלו. אבל ישראל שקנה שדה בסוריא מן העכו"ם חייב בכל תרומות ומעשרות מדרבנן:

יב. ואם קנה קרקע ופירות מחוברין בסוריא, אם כבר הגיעו לעונת המעשרות ביד עכו"ם פטורין, ואם עדיין לא הגיעו הואיל וקנה אותם עם הקרקע חייב:

יג. ישראל שהיה אריס לעכו"ם בסוריא פירותיו פטורין, לפי שאין לו בגוף הקרקע כלום, ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות. וכן החוכר והמקבל והשוכר שדה מן העכו"ם בסוריא פטור:

יד. ישראל שהיה לו קרקע בסוריא, והוריד לה אריס, ושלח לו האריס פירות הרי אלו פטורים, שאני אומר מן השוק לקחן, והוא שהיה אותו המין מצוי בשוק:

טו. ישראל וגוי שלקחו שדה בשותפות בסוריא, אפילו חלקו בגדיש, חלקו של גוי פטור, דבדרבנן יש ברירה, ואמרינן זה חלקו המגיע לו. ואין צריך לומר אם חלקו בקומתה. אבל בארץ ישראל שהמעשרות מן התורה, ובשל תורה אין ברירה, ולכן אפילו חלקו השדה בקומתה, ואין צריך לומר אם חלקו בגדיש, הרי טבל וחולין מעורבין בכל קלח וקלח, ואף על פי שמרחן הגוי חייבין מדבריהן. וכן ראוי לנו בני חוצה לארץ להחמיר. אבל בשולחן ערוך [יו"ד סי' שלא סעי' יא] כתב דהאידנא דתרומות ומעשרות מדרבנן אין חילוק בין ארץ ישראל לסוריא:

טז. פירות ארץ ישראל שיצאו לסוריא חייבין מדרבנן. אבל אם יצאו לחוצה לארץ פטורין, שנאמר [במדבר טו, יח] אשר אני מביא אתכם שמה, שמה אתם חייבין בחוצה לארץ פטורין. ויש אומרים דגם בחוצה לארץ חייבין מדרבנן (ראב"ד [פ"א מהל' תרומות הכ"ב]). ופירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבין בחלה. וכן אם נקבעו למעשר ביד ישראל אחר שנכנסו לארץ חייבין בתרומות ומעשרות מדרבנן:

יז. הירק בחוצה לארץ פטור מתרומות ומעשרות (רמב"ם פ"ב [ה"ז]). ובסוריא נראה לי דחייב, (וראיה מפ"ה דמעשרות [מ"ה] הלוקח שדה ירק בסוריא כו'):

❖

פרק ב

דין איזה חייב מן התורה או מדרבנן ומאימתי גרנן למעשרות

א. (רמב"ם פ"ב מהל' תרומות [ה"ל]) כל אוכל אדם הנשמר וגדולו מן הארץ חייב בתרומות ומעשרות, דכתיב [לבריס יח, ל] דגן תירוש ויצהר, מה דגן וכו' הם מאכל אדם וגידולם מהארץ ויש להם בעלים, שנאמר [לבריס יב יז, שם יד כב] דגנך וזרעך. ועוד מדכתיב [לבריס יד כט] ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך יצא הפקר שכולן שוין (ר"ש [מעשרות פ"ל מ"ל]). ואפילו אינו מאכל אדם אלא על ידי דחק כגון בשני רעבון כמו הכרשינין וכיוצא בו. וכן אפילו אם יתקשו אחר כך ולא יהיו עוד מאכל אדם כמו התלתן, כיון שרוב בני אדם אוכלים אותם בתחלתן חייבין. אבל מאכלי בהמה וזרעוני גנה שאינן נאכלין, כגון זרע הלפת וצנונות ובצלים וכיוצא בהם פטורים. והקצח חייב:

ב. דבר שזורעים אותם למאכל אדם ולפעמים לבהמה, כגון הסיאה והאזוב והקורנית וכיוצא בהן, אם זרען תחלה למאכל אדם חייב. זרען למאכל בהמה פטור, אף על פי שנמלך וחשב עליו לאדם בעודו מחובר פטור, שמחשבת חבור אינו כלום. עלו מאליהם בחצר המשתמרת חייב דסתמן לאדם, ואם אינה משתמרת פטור:

ג. דברים שלפעמים זורען לזרע ולפעמים לירק, כגון הכסבר והגרגיר והשחלים והשבת וכיוצא בהן, זרען לזרע ירקן פטור. זרען לירק מפריש תרומות ומעשרות מן הירק ומן הזרע, כיצד כשליקט הירק לאוכל מפריש תרומות ומעשרות, ואחר כך יאכל. וכשייבוש ויאסוף הזרע שלו, מפריש מן הזרע. אבל התבואה והקטניות שזרען לירק, בטלה דעתו אצל כל אדם, אלא הירק שלהן פטור לעולם, והזרע חייב:

ד. דגן תירוש ויצהר חייב לכולי עלמא מן התורה, ואפילו זיתים וענבים שקצרן לאכילה גם הם בכלל תירוש ויצהר וחייב מן התורה[א]. ושאר פירי האילן לרמב"ם [פ"ב מהל' תרומות ה"ל] כולם

בינת אדם

א. בראש השנה דף י"ב [ע"ל] בתוס' ד"ה תנא כתבו ואפילו תאנים ורימונים ותמרים דכתיבי בקרא פטורין מן התורה, משמע להדיא דזתים וענבים חייבין מן התורה. וכן כתבו תוס' בבבא מציעא דף פ"ח ע"ב ד"ה כי קאמר. וכן כתב רש"י שם ד"ה כי קאמר בזתים וענבים העומדים לאכילה, שאף הם בכלל תבואה ומעשר שלהן מן התורה. [כגינו בכתב"י הוסיף: ועוד לאיה שכיי לין לנו שוס לימוד שכביעור יהיה בפסח, והיינו מדכתיב [לבריס כו, יב] כי תכלה כו' כל מעשר תבואתך, והיינו כמש"כ הר"ש בפ"ה דמעשר שני [מ"ו], עפ"י סיפרי, ובירושלמי שם הביאו רש"י בפרשת כי תבא [לבריס כו, יב]. ולבני רש"י שם ג"ע שהרי

חייבין מן התורה שנאמר (בפרשת בחוקתי [ויקרא כז–ל]) כל מעשר הארץ כו׳ מפרי העץ. ויש אומרים דכל ז׳ מינים הוא מן התורה (ראב״ד הובא בשיטה מקובצת בבא מציעא דף פ״ח [ע״כ ד״ה וכ״ל]. ונראה שהוא אינו בעל השגות, עיין בראב״ד [פ״א מהל׳ מעשר ה״ט]). ויש אומרים דכל פירות האילן מדרבנן (רש״י [בכורות לו ע״א ד״ה גבי ועוד] ותוס׳ [שבת פח ע״א ד״ה למיתי ועוד]). וחרובי שקמונה וצלמא לראב״ד [פ״א מהל׳ מעשר ה״ט] פטורים לגמרי דלא חשיבי מאכל אדם. ולרמב״ם [שם] חייבים מדרבנן. ושאר חרובין דינן כשאר פירות האילן. וצלף ושאר אילנות כיוצא בו שאינן חשובין לכולי עלמא אינן אלא מדרבנן. וקטניות וירקות ותבלין גם כן לכולי עלמא אינו מדרבנן, דכתיב [בבכורים יד כב] תבואת זרעך ואלו לא נקראו תבואה: ושקדים המרים בין בגדלן בין בקטנן פטורים שאינן אוכל: [בלפוסים נלפפ דין השקדים לפני ושאר תבואים. (תיקנו ע״פ כת״י רבינו המובא במוריה קמב)].

ה. אינו חייב מן התורה אלא הגדל בשדה, אבל אם גדל בבית אינו אלא מדרבנן, דכתיב היוצא השדה. וחצר יש אומרים דדומה לבית (רמב״ם [פ״א מהל׳ מעשר ה״ז]). ויש אומרים דדומה לשדה (ראב״ד [שם])ב:

בינת אדם

לכש״י שם כל פירות המינין מינים מלא מדרבנן. ובילוע שכל ה׳ מיני דגן בכבר נלקטו זמן רב קודם סוכות, וע״כ ההוכחה היא מפירות המינין. ומפילו למאן דס״ל כל פירות המינין מינן מלא מדרבנן, ומ״כ נ״ל שההוכחה הוא מזיתי שנלקטו אחר הסוכות, כדמיתא ריש פ״ח דפאה, אמר רבי יהודה והלא יש שמינן מוסקין זיתיהן עד לאחר שתרד רביעה שניה. ומ״כ מוכח עכ״פ דזיתים הם מן התורה (ע״פ מוריה קמב). ובשיטה מקובצת בבא מציעא שם גם כן כתב בשם הריטב״א כנ״ל. ובשם הרמב״ן כתב שם דאפשר הוא מן התורה, ובסוף מסכים לזה, והוכיח בראיות ברורות. אך בחומש פרשת ראה [בבכורים יד, כב] כתב הרמב״ן דענבים וזתים הוא מדרבנן וצע״ג. שהרי בהדיא איתא בפ״א דתרומות [מ״ט] שתורמין שמן על זתים ויין על ענבים לאכילה, ואם כן אם איתא דזתים וענבים פטורים מן התורה הוה ליה מפריש מן החיוב על הפטור, כמו מנקוב על שאינו נקוב. וכפסק הרמב״ם פ״ה מה׳ תרומות ה׳ י״ד ט״ו, ועיין שם בכסף משנה, וצ״ע. ושם משנה ד׳ דהתורם זיתים על שמן אינו תרומה, היינו משום טרחה דכהן, כדאיתא בירושלמי ובר״ש. ולפי זה מה שכתב החרדים [פנ״כ פ״ק יב] על מין ענבים שעומדים ליין ונאכלין על פי הדחק, שאם גמרן הגוי המנהג לאוכלן בלא תרומה, שסומכין על דעת רמב״ן. היינו על פי מה שכתב שם שכן הוא דעת רוב הפוסקים. אך לפי מה שכתבתי אין כאן סמך כלל. ולא ראיתי לשום אחד מהפוסקים שיפסוק כן:

ב. כן כתב הרמב״ם פ״א מה׳ מעשר הלכה יו״ד. והוא ירושלמי מפורשת פ״א דערלה [ה״ב]. וכתב דעל כל פנים הוא חייב מדרבנן. וראיתו מאילן הנטוע בחצר, שמע מינה שבית וחצר שווין. ועיין שם בכסף משנה. ועם זה מיושב לי קושית הראשונים, וכן הובא בתוס׳ בבא מציעא דף פ״ח [ע״א ד״ה כעלן], על הא דמשני הש״ס שם באילן העומד בגינה ונוטה לחצר, ולמאן דאמר לבית לבית, והוקשה להם ז״ל אמאי לא קמשני הש״ס שכל האילן עומד בחצר ולמאן דאמר בבית בבית. אמנם לפי הירושלמי הנ״ל לא קשה מידי. שהרי מרא דהאי מימרא בירושלמי הוא ר׳ יוחנן בשם ר׳ ינאי שבית פטור מן התורה. וכן הוא מרא דשמעתא בבבלי [ב״מ פח ע״א] שאמר רבי יוחנן (בשם) [אולי נ״ל וכני] ר׳ ינאי שאין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית הוא מן התורה. ואם כן

ו. אינו חייב מן התורה אלא הגומר פירותיו לאכלן. אבל הגומר למכרן פטור מן התורה, שנאמר [ולכליס יד כב] עשר כו׳ ואכלת. וכן הלוקח פטור מן התורה, שנאמר [ולכליס שם] תבואת זרעך ולא לוקח. במה דברים אמורים כשלקחן אחר שנגמרו מלאכתן ביד המוכר, אבל אם נגמרו ביד לוקח חייב מן התורה (רמב״ם [פ״ב מהל׳ מעשר ה״ב] ור״ת [כ״מ פה ע״א תוד״ה תבואתם]). ויש אומרים דאדרבא כשלוקח אחר שנגמרו מלאכתן ביד המוכר, כיון שחל עליו שם טבל ברשות המוכר, שוב לא פקע. אבל לוקח שלקחו קודם שנגמרו מלאכתן למעשר אז פטור מן התורה (ריב״ם [כ״מ פה ע״א תוד״ה תבואתם] ורמב״ן [שם]). ולכולי עלמא הלוקח מהגוי קודם מירוח חייב מן התורה[ג]:

ז. הלקט והשכחה והפאה והפרט והעוללת וההפקר פטורין, אפילו העמיד מהן כרי, שהרי אינו נשמר ולא מקרי זרעך ודגנך המיוחד לכך. ואם עשה מהן גורן בשדה הוקבעו, ומפריש תרומות ומעשרות מדרבנן, שאין הכל יודעין שהוא מן ההפקר. אבל אם עשה גורן בעיר פטורין, שהרי כבר יש להם קול שהן מן הלקט והשכחה כו׳. אבל הלקט והשכחה והפאה

בינת אדם

לא מיבעיא לשיטת הרמב״ם שחצר דומה לבית ושניהם פטורין מן התורה ודאי לא קשה מידי. אלא אף להראב״ד על כל פנים מודה דבית אינו מן התורה. ואם כן כיון שלא היה יכול לתרץ הא דהדיוק דהלוקח חייב הוא בנטוע בבית, משום דהדיוק הוא על כרחך שהלוקח חייב מן התורה וכנ״ל, ובבית ודאי אינו מן התורה, ולכן לא קאמר נמי בנטוע בחצר. ואע״ג שהתוס׳ כתבו דתאנה אינו מן התורה, ואם כן איך קא משני הגמרא הכא בתאנה העומדת בגינה, זה לא קשה מידי, וכבר הוזכר בראשונים [רמב״ן רשב״א ריטב״א שטמ״ק שם] שלא נחית הכא לדקדק באיזה פרי היא מן התורה או מדרבנן. ובזה מתורץ גם כן לר׳ יוחנן דסבירא ליה דחצר קובעת מן התורה, ומן התורה אין חילוק בין א׳ לב׳ כדאיתא בב״מ פ״ט ע״ב, עיין שם ברש״י ד״ה שתים. ואם כן קשה בתאנה שעומדת בחצר למה מותר לאכול א׳ א׳ כדאיתא במעשרות פ״ג [מ״ח]. אמנם לפי שיטת הרמב״ם ודאי ניחא, דכיון שעמדה וגדל בחצר, אינו מן התורה. ולשיטת הראב״ד יש לומר כמו שכתב הכסף משנה פ״א [ה״ט] דסבירא ליה להראב״ד דהירושלמי דחצר שהיא נעדרת, קאי על מתני׳ דתאנה שהיא עומדת בחצר. ובאמת יש לומר פירוש מרווח מאוד בהירושלמי דזרע רובה יש לה דין שדה, ונטע רובה יש לה דין בית, כמו בעירובין. ואם כן יש לומר דהמתניתין בתאנה שעומדת כו׳ הוא בנטע רובה. אך צ״ע שהרי הראב״ד בפ״ד [הי״ד] מהפך הגירסא. ואפשר דסבירא ליה להראב״ד כמו שכתבו התוס׳ בב״מ פ״ח ע״ב [ד״ל ע״ל ד״ה על שילמה], דלרבי יוחנן חצר שאינה משתמרת חייב מדרבנן, ואם כן יש לומר דמתני׳ דתאנה שעומדת בחצר [כלפום ירושלים נוסף: רולה לומר שאינו משתמרת]:

ג. עיין ברמב״ם פ״ב [ה״כ] ובראב״ד שם. ונראה לי דהראב״ד הבין ברמב״ם דהכי קאמר הגומר פירות לאכלן חייב המוכר מן התורה, ואז אפילו הלוקח ממנו חייב. אבל גמרן למוכרן פטור המוכר מן התורה. ועל זה כתב וכן הלוקח, ואם נגמרו ביד הלוקח לעולם חייב. ועל זה משיג דהא עשר תעשר מיירי בגמרן לאכלן, ועל זה ממעט לוקח. ומה שכתב שמע מינה בשדה חייב מדרבנן, הוא סיום הקושיא הב׳, שהרי בהפקר אפילו נגמר ביד הזוכה, אינו אלא מדרבנן, שהרי כיון דאם עשאן גורן בעיר פטור לגמרי, שמע מינה שבשדה אינו אלא מדרבנן:

של נכרי חייב, אלא אם כן הפקיר. והזורע שדה הפקר חייב בתרומות ומעשרות, דאע״ג דהשדה הפקר מכל מקום הדגן אינו הפקר, שהרי יש לו בעלים:

ח. דברים שאין דרך רוב בני אדם לזרען, אלא חזקתן מההפקר פטורים מתרומות ומעשרות, כגון שום בעל בכי ובצל של רכפה וגריסין הקילקלין ועדשים המצריות וכיוצא בהם:

ט. ואינו חייב עד שיגדלו ויעשו אוכל, שנאמר [ויקרא כ״ג י״ז] מזרע הארץ מפרי העץ, עד שיהיה פרי, לאפוקי בקטנן שאינן ראוים לאכילה. וכן התבואה והקטניות, שנאמר [ויקרא יד כ״ג] תבואת זרעך, דבר שהוא זורע ומצמיח, דהיינו לאחר שליש גידולו. וקודם שיגיע הפירות והתבואה לזמן הזה מותר לאכול מהם כל מה שירצה, ובדרך שרוצה. ודבר שראוי לאכילה גם בקטנן כגון הירקות והקשואים וכיוצא בו, אלא שמניחים אותו בקרקע להוסיף בגופם חייבים גם בקטנן. והכל מבואר בפ״א במעשרות ע״ש בפירוש רמב״ם. ולפי שלדעתי שאין אנו בקיאים באותם שיעורים לכן לא העתקתי, אלא נקוט כלל זה משהתחיל להתבשל קצת בתחילת בישלו, אז הגיע לעונת המעשרות, ואפילו לא הגיע אלא גרגר יחידי באשכול או פרידה אחת ברימון, כל הרוח שיש בו אותו האילן הוי כאלו כולם הגיעו:

י. אף על פי שהגיע לעונת המעשרות ונתלשו, כל זמן שלא נגמרו מלאכתו כגון תבואה שקצרה ודשה ועדיין לא זרה ולא מרחה[ד], ונראה לי דהוא הדין ענבים וזתים שקצרן לעשות מהם יין ושמן, שהרי זה דומה ממש לשיבלים, מן התורה מותר לאכול מהם מה שירצה, שהרי נאמר ראשית דגנך ולא נקרא דגן עד אחר שמרחה. ונראה לי דשאר פירות חוץ מזיתים וענבים אפילו לקחן לעשות מהם משקין, אסור לאכול שכבר נגמרה מלאכתן. אלא דחכמים אסרו לאכול אכילת קבע, אלא דוקא אכילת ארעי. וכן מותר להאכיל לבהמה כל מה שירצה אפילו אכילת קבע, הואיל ועדיין לא נגמרה מלאכתו. ומשהתחיל לגמור מלאכתו הרי זה כאלו

בינת אדם

ד. ז״ל הרמב״ם בפ״ג [פ״ל] כגון תבואה כו׳ ועדיין לא זרה ולא מרחה. וצ״ע שהרי בכל מקום נאמר עד שימרח, ומשמע אף על פי שזרה כיון שלא מירח לא הוי גמר מלאכה. ונראה לי שכיון למאי דאיתא בירושלמי מעשרות פ״א דף ג׳ ע״ב [פ״ד] מאימתי תורם את הגורן משתעקר את האלה (פי׳ המוץ), ופריך מזה על ר׳ יוחנן שמפרש משימרח משישוה פני הכרי, ומשני כאן ביש דעתו למרח כאן בשאין דעתו למרח, הרי בהדיא דאם אין בדעתו למרח אזי הוי הגמר משתעקר האלה, דהיינו לאחר שזרה המוץ. אך צ״ע דבפ״ה מהל׳ תרומות הל׳ ה׳ כתב מאימתי תורמין הגורן משיברור כו׳, ואינו מחלק בין דעתו למרח או לא, וצ״ע. ומה שכתב הרמב״ם שם ברר מקצת כו׳, ועיין שם בכסף משנה, ולכל הנוסחאות צריך טעם למה מותר, והא הוי מדבר שלא נגמרה מלאכתו על מה שנגמרה. וצריך לומר דהיינו על פי מה שכתב בפ״ג מהל׳ מעשרות הל׳ ד׳ התחיל לגמור כו׳ חייב לעשר הכל, ולפי זה אתי שפיר:

גמר הכל, כיצד הכניס קישואין לביתו קודם שישפשף, משיתחיל לשפשף אחת על דעת לשפשף כולם, נקבעו כולם למעשר, וכן כל כיוצא בזה:

יא. ואיזה הוא גמר מלאכה, הקישואין והדלועין והאבטיחים משישפשף בידו, ויסיר הצהוב שעליהם כמו שיער דק. ואם אינו משפשף משיעמיד ערימה. ובאבטיח משיסדיר אותו במוקצה אבטיח בצד אבטיח. היה משפשף אחת אחת, ואין בדעתו לשפשף את כולם, כיון שגמר כל צרכו נגמרה מלאכתן (כן הוא ברמב"ם [פ"ג מהל' מעשר ה"ח]. ולענ"ד הוא טעות סופר, וצריך לומר שנגמרו מלאכתו עיין בכסף משנה [שם]). [רבינו בכתי"ר מתק המוסגר (ע"פ מוריה קמב)]. ותורמין קישואין ודלועין אף על פי שלא הסיר הצהוב מעליהם, ואינו דומה לתבואה בשבלין דאינה פסולת כל כך:

יב. הירק הנאגד משיאגד. אם אינו אוגד משימלא את הכלי. ואם אינו ממלא הרי זה אוכל ארעי עד שילקט כל צרכו:

יג. כלכלה שמלקט בו פירות בין תאנים ושאר פירות, ואפילו זיתים וענבים (חרידים [פנ"ב סי' ל]), ונראה לי דווקא לאכלם כדלעיל סי' ט', משיחפה הפירות שבה בעלים ובהוצין וכיוצא בהן, כדרך שעושין לפירות. אם אינו מחפה משימלא את הכלי. אם אינו ממלא עד שילקט כל צרכו:

יד. כלי גדול שדעתו למלאות את חציו כיון שמילא חציו נטבל. היה בדעתו למלאות כולו אינו נטבל עד שימלא את כולו. היה שנים ובדעתו למלאות את שניהם, לא נטבלו עד שימלא את שניהם:

טו. אגד הירק אגד גדול בשדה, אף על פי שדעתו לאגוד אגודות קטנות לשוק, הרי זה נטבל. הפרד (והם רמונים יבשים) והצמוקים והחרובים משיעמוד ערימה בראש גגו. והבצלים משיסיר העלים והקליפות שדרכו להשליכן מעליהן, ואם אינו מסיר עד שיעמיד ערימה[ה]:

טז. התבואה משימרח. רוצה לומר לאחר שדש וזרה צוברין אותו במקום אחד בגורן, ומייפה פני הצבור ומחליק אותו. ואם אין בדעתו למרח עד שיעמיד ערימה. ואם אין בדעתו לעשות ערימה משיזרה, היינו כשיפריש המוץ. ונראה לי משהתחיל למרח נקבע כדלעיל סי' יו"ד:

יז. הקטניות משיכבר. ונוטל מתחת הכברה ואוכל. ואם אינו כובר עד שימרח:

בינת אדם

ה. (זה לשון הרמב"ם [פ"ג ממעשרות הי"כ]. ובבבא מציעא דף פ"ח [ע"כ] אמרינן דמשיפקס היינו משמתחיל לפקס, ועד שיפקס היינו משגמר. ואם כן הוא הדין החילוק בשיעמיד ערימה עד שיעמיד ערימה. וצ"ע דבמתני' [מעשרות פ"ח מ"ו] איתא בפרד כו' ובבצלים משיעמיד ערימה):

יח. אף על פי שמירה מותר ליטול מן הקוטעים (שיבלים קטועים שלא נידושו), ומן הצדדים (צידי הכרי שלא נתמרח), וממה שבתוך התבן שלא נזרה מן המוץ, ולא אמרינן שיהא בטל לגבי הכרי ויהא דינו כמו הכרי עצמו, לא אמרינן הכי, וכן בתבואה:

יט. עיגול של דבילה משיחליקנו. הגרוגרות משידוש. ואם הכניסם למגורה משיעגול בידו על פי המגורה. היה דש הגרוגרות בחבית, או העגול על פי המגורה, נשבר החבית ונפתח המגורה הרי זה לא יאכל עד שיעשר, דאין חלק אחד צריך לחבירו, ומה שגמר היה גמר מלאכתו[ו]:

כ. היין משיניחנו בחביות ויסיר הזגין והחרצנים שצפין על פי החביות[ז]. אבל מותר לשתות קודם שנתנו לחביות, אף על פי שכבר שאב מן הבור והיסיר הזגין ממנו. וכל שכן שמותר לקלוט מגת העליונה מן הצינור. ודווקא לשתותו כמו שהוא, אבל אם בא למזגו במים, אם מזגו בצונן מותר, דכיון דיכול להחזיר המותר הרי זה שתיית ארעי, אבל במים חמים, או נתן לתבשיל חם, אף על פי שאינו חם כל כך שיהיה שייך בו בישול, אפילו הכי אסור, דזה הוי דרך קבע[ח]:

כא. השמן משירד לעוקה, (רוצה לומר הגומא שיורד השמן לתוכה), אף על פי שירד נוטל מן העקל (הם חבלים שקושרים על הזיתים לשום אותם תחת הקורה), ומן הממל (הוא שטוחנים בו הזיתים), ומבין הפסים, ונותנים לקערה או לתמחוי כשיש בתוכם תבשיל, ואפילו אם הוא חם, דכלי שני אינו מבשל. ואם היה חם כל כך שיכוה את היד לא יתן לתוכו, מפני שהוא מבשל[ט]. ולכלי ריקן אסור דהוי כבור קטן:

בינת אדם

ו. (וצריך לומר דמיירי בבית או בחצר או במקח שכבר נקבע, דאם לא כן אף על פי שנגמר מלאכתו עדיין מותר בעראי, דאין לומר שזה הוי כגורן וכמו שכתבתי בפרק ג׳ סי׳ ו׳, זה אינו, דאם כן לא היה צריך הירושלמי לומר הטעם משום שאין התחתון צריך לעליון, עיין רע״ב ותוספת יום טוב [מעשרות פ״ו מ״ח]. אלא הטעם כיון שהתחיל לגמור מלאכתו כדלעיל סי׳ י׳. ועוד דאם כן קשה מאי טעמא דר׳ יוסי, ומיהו יש לומר דכיון דנשבר נתבטל הגמר):

ז. כן כתבו רמב״ם [פ״ג ממעשרות הי״ד], ורש״י בבבא מציעא דף צ״ב [ע״כ ד״ה מקיקלה]. וכן מוכח שם בגמרא. ובעבודה זרה נ״ב [כסף וילנא נו ע״ו ד״ה מקיקלה] פירש רש״י משידלה [ל״ל מקיקלה] מן הבור לתנו בחביות (וצ״ע):

ח. צ״ע דהרמב״ם הביא דמותר לקלוט מן הגת כו׳, וזהו דווקא למתניתין דסבירא ליה יין משיקפה, אבל כיון שהוא פסק משישלה בחביות, אם כן פשיטא. ועיין בעבודה זרה נ״ב [כסף וילנא נו ע״ו] בתוס׳ שם:

ט. ביורה דעה סי׳ ק״ה [סעיף כ] כתב השלחן ערוך דכלי שני אין מבשל אפילו ביד סולדת. וע״ש בש״ך ס״ק מ״ה [ל״ל מ] שהשיג על רש״ל. והמגן אברהם בסי׳ שי״ח [ס״ק כ״מ] מסכים לרש״ל, על פי ירושלמי דבכלי ראשון אפילו אין היד סולדת בו מבשל. וצ״ע גדול על כל הגאונים ראשונים ואחרונים שלא הביאו דברי רמב״ם פ״ג מהל׳ מעשרות הל׳ ט״ו, שכתב בהדייא דכלי שני אם היד נכוית בו מבשל. וכן כתב בטור אורח חיים סי׳

כב. המביא לבית סוכי תאינים ובהם תאינים, מכבדי תמרה ובהם תמרים, אם הכניסום תינקות או פועלים לא נקבעו למעשר, דהוי כלא נגמרה מלאכתו, ואם הכניסן בעל הבית חייב

בינת אדם

שי"ח בהדייא באמבטי שהוא כלי שני כיון שחם הרבה מבשל. ובאמת נראה לומר שהרמב"ם הוציא דין זה דכלי שני מבשל כשהיד נכוית בו מהירושלמי פ"א דמעשרות [פ"ל] על מתני' ונותן לחמטה ולתוך התמחוי, אבל לא יתן ללפס ולקדירה כשהן מרותחים, רבי יהודה אומר לכל הוא נותן וכו', ואיתא שם בגמ' הנ"ל עד היכן, ר' יהודא בר פזי בשם וכו' עד כדי שיהיה נותן ידו לתוכו והוא נכוית. הכל מודים בכלי שני שהוא מותר. מה בין כלי ראשון לכל שני, אמר ר' יוסי וכו' כאן היד שולטת בו וכאן אין היד שולטות בו. אמר ר' יונה כאן וכאן אין היד שולטות בו, אלא עשו הרחקה לכלי ראשון ולא עשו הרחקה לכלי שני. א"ר מנא הדין וכו' עד כאן. והנה לכאורה היה נראה דהא דקאמר עד היכין, ומשיב ר' יהודא עד שיהא נותן ידו לתוכו והיא נכוית, קאי על כלי ראשון דאמר במתני' אבל לא יתן ללפס ולקדרה כשהם מרותחים. ולפי זה יהיה סובר רבי יהודא דכלי ראשון אינו מבשל עד שיהא רותח שנותן ידו לתוכו והיא נכוית, ובכלי שני נצרך לומר דכלי שני אינו מבשל אף כשהוא רותח. אבל אי אפשר לומר כן כי לפי פירוש זה יהיה רבי יהודא דלא כר' יוסי ודלא כר' יונה דלתרווייהו הבישול דכלי ראשון כשהוא חם כל כך כשאין היד שולטות בו. ולרבי יהודא יהיה הבישול דכלי ראשון דווקא כשיהיה חם כל כך כשנותן ידו לתוכו ונכוית בו, שהוא יותר חם משאין היד שולטות, כי פירוש אין היד שולטות בו נראה כשפושט ידו לתוכו אינו יכול להחזיק שם ומוציא תיכף אבל אינו נכוית בה. ורבי יהודא אומר דווקא עד שיהא רותח כשיהיה נכוית. ולכן נראה שהרמב"ם ז"ל מיאן לפרש כך, ופירש הא דקאמר בגמרא עד היכין קאי אמתני' דקאמר ונותן לחמטה ולתמחוי שהוא כלי שני, ופריך עד היכן יכול ליתן לכלי שני, ומשיב ר' יהודא ואמר עד כדי שיהיה נכוית, פירוש כשהוא חם כל כך אז מבשל אף בכלי שני, וקאמר הכל מודים בכלי שני שהוא מותר, הוא מילתא באפי נפשיה וקאי אמתני' רבי יהודה אומר לכל וכו', ומפרש דרבי יהודה לקולא וקאי אכלי ראשון, אבל בכלי שני אינו מבשל, וכמו שמפרש בבבלי דרבי יהודה קאי לקולא. ופריך מה בין כלי ראשון לכלי שני וקאי אמתניתין דקאמר אבל נותן לחמטה וכו' אבל לא ללפס כו' כשהן מרותחים. ומשיב ר' יוסי כאן היד שולטות בו וכאן אין היד שולטות בו, דר' יוסי סבירא ליה דהבישל מן התורה הוא כשהמים רותחין, אף כשאין היד נכוית בו, רק כשאין היד שולטות בו. והא דמחלק במתני' בין כלי ראשון לכלי שני הוא דסתם כלי ראשון אין היד שולטת, וסתם כלי שני היד שולטת. ולכן קאמר במתני' דנותן לחמטא מפני שהוא כלי שני וסתם כלי שני היד שולטות. אבל לא יתן ללפס כשהם מרותחים דסתם כלי ראשון הוא רותח ואין היד שולטת. ורבי יונה פליג עליו וסובר דהבישול מן התורה הוא כשיהיה המים רותחים שנותן יד ונכוית, אבל כשהוא רק שאין היד שולטות אינו מבשל מן התורה, רק שעשו הרחקה לכלי ראשון, ואמרו דמבשל אף כשהוא רק אין היד שולטת, ולא עשו הרחקה לכלי שני ואינו מבשל כשהוא רק אין היד שולטת, ולכן חלקו במתני' בין כלי ראשון לכלי שני, אבל כשהכלי שני הוא רותח שנותן ונכוית מבשל גם כן אף שהוא כלי שני מפני שהוא בישול דאורייתא. וסובר כרבי יהודא דאמר לעיל עד כדי שיתן לתוכו ונכוית, דקאי על כלי שני כמו שפרשנו. ור' מנא מסייע גם כן לר' יונה. ולכן פסק הרמב"ם דכלי שני כשהוא רותח כשנותן לתוכו ונכוית מבשל. ועיין בהשמטות: [רבינו בכתב"י מתק תיבת בהשמטות, וכתב בזה"ל: בלורת מיים סי' קפא במגן אברהם ס"ק ג. (ע"פ מוריה קמב)].

במעשר. הכניס שיבלין לעשות מהן עיסה לא נקבעו. לאכלן מלילות נקבעו, במה דברים אמורים בתבואה, אבל בקטניות לא נקבעו:

פרק ג

דין כיצד הפירות נקבעו למעשר ודין קביעות הבית והחצר

א. (רמב"ם פ"ב בהל' מעשר [ל"ל פ"ג ה"ל]) הפירות אף על פי שכבר נגמר מלאכתן, אף על פי כן מותר לאכול מהם ארעי, עד שיקבע למעשר. ולאחר שניקבע באחד מן הדברים שנבאר, הרי זה נקרא טבל ואסור לאכול מהם אפילו כל שהוא כשאר איסורין. והאוכל כזית מטבל דאורייתא חייב מיתה או מלקות. ואם הוא טבל דרבנן לוקה מכות מרדות. וכבר ביארנו שמשהתחיל לגמור מלאכתן על דעת לגמור כולן, הוי כאלו כבר גמר כולן:

ב. (ריש פ"ד [ממעשרות]) מן התורה אינו קובע למעשר אלא אם כן הכניסו לביתו, שנאמר [ויקרא כו, יג] בערתי הקודש מן הבית. ויש אומרים דאף חצר המשתמרת דינו כבית[א]. ולדעה זו באינו משתמרת חייב על כל פנים מדרבנן. ובין בית ובין חצר אינו קובע עד שיכניסנו דרך הפתח או השער, שנאמר [ויקרא כו, יג] ואכלו בשעריך, אבל אם הכניס תבואתו דרך גגות וקרפיפות פטור:

ג. מדרבנן ששה דברים קובעים, והם החצר והמקח והאש והמלח והתרומה והשבת. ובכלל מולח הוא הכובש במים ובמלח. ויש אומרים אף הכובש בחומץ (ראב"ד [פ"ג ממעשר ה"ג]). והוא

בינת אדם

א. באמת דבר רמב"ם משמע להדיא דדוקא בית קובע, וכמו שכתב הכסף משנה. שהרי בפ"ד כתב בהדיא אין הטבל כו' מן התורה עד שיכנסנו לבית, ובהלכה ב' כתב יראה לי כו' אבל אם ניקבע בשאר ששה דברים שמנינו, והיינו שמנה בפ"ג הל' ג' א' מששה כו', חשיב שם חצר. וכן הסמ"ג [עשה קלה] לא הביא רק דברי ר' ינאי דבית קובע. ועוד שהרי בבבא מציעא פח [ע"ל] בתוס' ד"ה עד שיראו הוכיחו דלרבי ינאי אף חצר שאינו משתמרת חייב לרבי אליעזר מדרבנן, ומסתמא לרבי יוחנן גם רבי יהושע מודה בזה. והרמב"ם כתב דדוקא חצר המשתמרת חייב אבל אינו משתמרת פטור אפילו מדרבנן, ולדידיה מתני' דתאנה העומדת בחצר מיירי בחצר מחצר המשתמרת. אבל לשיטת ראב"ד ע"כ אינו משתמרת חייב מדרבנן. עיין בתוס' בבבא מציעא דף פח [ע"ל] ד"ה עד שיראה. וכן מוכח דאם לא כן למה בתאנה העומדת בחצר אוכל א' א', והרי מן התורה אין חילוק בין א' לב', כמו שכתב רש"י ותוס' שם:

הדין ביין ושמן (ר"ש [מעקרות פ"ד מ"ל]). וכולן אינם קובעין אלא בדבר שנגמרה מלאכתן (פ"ג [פ"ג כרמב"ם עסו]):

ד. הכניס לביתו קודם שנגמר מלאכתו, דהיינו שהכניס תבואה במוץ שלה וזורה בביתו מעט מעט, ולא מירח ולא העמיד ערימה פטור לעולם. ואף על פי כן אסור להערים ולהכניס במוץ לזרות ממנו מעט ולאכול. אבל מותר להערים להכניס במוץ כדי ליתן לבהמתו, ואחר כך זורה מעט מעט בבית ופטור לעולם. ואם התחיל לגמור חייב תיכף. (והיינו דרבי אושעיא מערים אדם על תבואתו) (שם [פ"ד]). ואם מירח או העמיד ערימה שם בבית חייב מן התורה. לא מירח והוציאן וגמרן מבחוץ והכניסן, אין מתחייבין שכבר נפטרו (רמב"ן ור"ן). ויש אומרים שאם חזר והוציאם וגמרם והכניסן חייב (רבינו אפרים). (עיין כל זה בשיטה מקובצת בבא מציעא [פח ע"ב]):

ה. הגומר פירותיו למכרן בשוק נקבעו מיד, דשמא ימצא לוקחין תיכף, והרי זה בכלל מקח. אבל הגומרן להוליכן לביתו מותר, לאכול מהן ארעי עד שיקבע בא' מן הדברים הנזכרים (שם [כרמב"ם פ"ב]):

ו. הא דבעינן קביעות דוקא בפירות, וכן בענבים וזיתים שקצרן לאכילה, וכן שאר דברים דלא שייך בהן גורן ויקב. אבל בדגן ותירוש ויצהר דבהדיא כתיב גורן ויקב[ב], וכן בשאר דברים שהעמדת ערימה הוא גמר מלאכתן, אם כן הוא הגורן שלהם, (עיין בבא מציעא פ"ח [ע"ב] תוס'

בינת אדם

ב. כן הוא מסקנת הש"ס בבבא מציעא דף פט [ע"ל פח ע"ב], דהא דר' ינאי דצריך ראיית פני הבית הוא דוקא בפירות דלאו בני גורן נינהו, אבל בחיטין ושעורים דבני גורן נינהו מתחייב תיכף. וכן כתב הראב"ד בהדיא בפ"ג [פ"ל]. (ועיין שם בכסף משנה שכתב שגם הרמב"ם סבירא ליה כן, אלא דזה דוקא בדעתו למכרן בשוק. וזה אינו מדוקדק דאם כן פטור מן התורה כדין גומר על מנת למכרן. ומה שכתב הכסף משנה דאם דעתו להוליכן לבית אינו ניקבע עד שיגיע לבית, בזה על כרחך כולי עלמא מודים, וכדאיתא להדיא במתני' פ"ב [מ"ג] המעלה מגליל ליהודה וכו'). וכן מוכח שהרי בהדיא איתא בירושלמי פ"ק דמעשרות [פ"ג ה"ל] אי אפשר לגורן שתעקר בלא תרומה גדולה, ובמעשרות פליגא אם מפרישין מן השדה אם מן הבית, והביאו התוס' בבבא מציעא דף יא ע"ב ד"ה עישור. ועוד שם בירושלמי [פ"ל ה"ל] מאימתי תורמין את הגורן משתעקר האלה, רוצה לומר המוץ, והיינו בשאין דעתו למרח, ואם דעתו למרח דוקא משימרח, וע"ש בתוס' ד"ה עישור ובקדושין דף כז [ע"ל] ד"ה מעשה שכתבו בהדיא שמפרישין תרומה בשדה לאחר שנתמרח. וכן משמע בר"ש במתני' במעשה דרבן גמליאל בפ"ה דמעשר שני [מ"ט], ואם כן אם לא יתחייב במעשר עד שיכניס לביתו, אם כן על כרחך תורמין בזמן ובמקום שאינו חל עליה עדיין תורת מעשרות, ואיך אפשר שיהיה עיקר מצותו בכך. ועל פי שיטה זו אתיא כל השמועות כפשטא בפאה פ"א [מ"ו] לעולם הוא נותן כו' עד שימרח כו'. והיין משיקפה [מעקרות פ"ל מ"ז]. והמקפה לקדירה חייב מפני שהוא כבור קטן במעשרות פ"ד מ"א. והסוחט אשכול לכוס נקבע [כרמב"ם] בפ"ה הל' י"ז. והסוחט שמן לידו חייב [מעקרות פ"ל מ"ל]. והמקלף שעורים דקלף ונתן לידו דחייב [מעקרות פ"ל מ"ס]. דלפי זה מיירי בכל

ד"ה מאי לאו)[ג]. ובין שעשה הגורן שלהן בבית או בשדה נקבעו למעשר (ראב"ד ורמב"ן ור"ן וריטב"א בשיטה מקובצת בבא מציעא פח [ע"כ]). ולכן הסוחט אשכול ענבים לתוך הכוס, וכן הסוחט שמן לידו נקבע, דזה דומה ליקב. והמולל מלילות ונפח לתוך חיקו, והקולף שעורים ונתן לתוך ידו, זהו גרנן ונקבעו. אבל יש אומרים דאפילו בדברים דיש להם גורן ויקב אינו

בינת אדם

מקום בין בשדה בין בבית דכיון שנעשה גורן ויקב חייב אף בלא ראיית פני הבית. וכן כתב בהדיא בשיטה מקובצת בבא מציעא דף פט [פח ע"כ]. וכן משמע מסידור המשנה [פ"ח מ"ה] הירק הנאגד משנאגד כו', הכלכלה כו', במה דברים אמורים במוליך לשוק כו'. ולמה לא תני סיפא זו בסיום הפרק לאשמעינן דבכולם צריך קביעות. אלא ודאי משמע דדוקא בירק ופירות דאינן בני גורן צריכין קביעות, מה שאין כן בשאר דברים, דהעמדת ערימה הוא גרנן וזהו קביעותה. אך ברמב"ם פ"ג הל' כ' כתב עד שימרח אף על פי שלא נקבע למעשר, משמע להדיא דסבירא ליה דבכולם צריך קביעות. וכן כתבו תוס' בעבודה זרה דף נו [ע"ח] ד"ה ואף על פי דאינו חייב עד שיראה פני הבית. וכן משמע דעת ר"ש סוף פ"ק דפאה, שכתב דלמאן דאמר עד שיראו פני הבית הא דאיתא עד שימרח, רוצה לומר שימרח בבית. וכן כתב עוד במעשר שני פ"ג מ"ו. וכן מוכח בתוס' ביצה יג [ע"כ ל"ה ומה] ועירובין לא [ע"כ ל"ה ומה] ושבת קכז [ע"כ] ד"ה אידגן. ובפ"ק דמעשרות [ה"ל] בירושלמי משמע שממרח מקצת ותורם מן המירוח על מה שלא נתמרח, וזה לשונו תניא אבל כובר מקצת ותורם מן הכבור על שאינו כבור. וכן תורמין הגת והזיתים קודם גמר מלאכתן כדאיתא ברמב"ם פ"ה הל' ו' ע"ש, והיינו דכיון שהתחיל לגמור כבר נתחייב הכל וכמו שכתבתי בפ"ב. וראיתי במשנה למלך בפ"ג מהל' מעשרות הל' ב' שכתב דהרמב"ם סבירא ליה דלא קיימא לן כמסקנת הש"ס בבבא מציעא [פח ע"כ] לחלק בין חיטין ושעורים לזיתים וענבים, דרש"י כתב שם דזה פליג אהא דר' אושעיא דמכניס אדם במוץ שלו כו', ואנן קיימא לן כר' אושעיא. כבר דחה בשיטה מקובצת ובריטב"א שם דעל כרחך כולי עלמא מודים לר' אושעיא. ולכן נראה לי להחמיר כדעת הראב"ד:

ג. כן נראה לי להוכיח ממתניתין פ"ג דמעשרות מ"ד החרובין עד שלא כינסן לראש הגג מוריד מהם לבהמה ופטור, מפני שהוא מחזיר את המותר. וסיים הרמב"ם בפ"ג הל' יח ונמצא מאכל ארעי. ורוצה לומר שהעלן כבר לגג, אלא שלא כנס אותם למקום אחד להעמיד ערימה. וכן כתב הר"ש ולפיכך עדיין לא נגמר ולכן מותר בעראי. משמע אבל אם כבר העמיד ערימה אסור אפילו בעראי. ואם כן על כרחך צריך לומר שנקבע על ידי העמדת ערימה, דבגמר מלאכה בלא קביעות מותר בארעי. ובזה יובן דברי הראב"ד פ"ג הל' כ' שכתב בירושלמי אמרינן החרובין משיעמד ערימה בראש גגו, אלמא ערימה קובעת אפילו בראש הגג. ובתוספתא [מעשרות פ"ב ה"כ] אמרינן היתה לו ערימה של חרובין בראש גגו בורר ואוכלו כו', בורר ומשליך לפני בהמתו, אלמא בראש גגו אינו קובע אפילו כשהעמיד ערימה. ואפשר דפליגי עד כאן. ואי איתא דהעמדת ערימה אינו אלא גמר מלאכה ולא קביעות, אם כן לא קשה מידי שהרי קודם הקביעות מותר בארעי. אלא על כרחך דסבירא ליה דכמו דבחיטין ושעורים כיון שהעמיד ערימה הוי קביעות מן התורה, הוא הדין בכל דבר העמדת ערימה הוא הקביעות. ואמנם נראה לי דהראב"ד אזיל לשיטתו דסבירא ליה דבכל דבר דתליה בגורן נקבע בגורן, וכמו שכתבתי בשמו בסימן הקודם לזה. אבל לדעת הסוברים דלעולם צריך ראית פני הבית, ואם כן הוא הדין דהעמדת ערימה לא הוי קביעות, וצ"ע דהאיך נפרש מתניתין דהחרובין הנ"ל:

נקבע אלא בא׳ מהדברים הנזכרים. (ולדבריהם צריך לומר דהסוחט אשכול ואינך אינו אלא מדרבנן, או דמיירי בביתו):

ז. אין הבית קובע אלא דוקא ביתו, אבל בית חבירו אם אין בדעתו להניחם שם, או ללון שם, אינו קובע. לפיכך המוליך פירותיו ממקום למקום אף על פי שהוא נכנס בהן לבתים וחצרות בדרך לא נקבעו, אלא אוכל ארעי עד שמגיע למקום שהוא סוף מגמתו. ואם באמצע הדרך נמלך לחזור למקומו, אוכל מהם עד שמגיע למקומו. וכן הרוכלין המחזירין בעיירות שהן נכנסין מחצר לחצר אוכלין ארעי, עד שמגיעין לבית שלנין בו (פ״ד [ממעשר פ״ח–יב]). אבל הגומר פירותיו של חבירו שלא מדעתו, וכן קובע פירותיו בא׳ מהדברים שקובעים למעשר שלא מדעתו, הרי אלו נטבלו ונקבעו (פ״ג [ממעשר פ״ז]). (צ״ע אם לא ניחא ליה לבעל הבית במעשיו של זה, אם נטבלו אפילו הכי עיין בירושלמי [מעשרות] ריש פ״ד):

ח. הביא פירות מן השדה לאכלן בחצר או בגג הפטורה, ושכח והכניסן לתוך ביתו מותר להוציאן ולאכול מהם ארעי, כיון שלא נתכוין כלל להכניס לבית. אבל אם נתכוין להעבירן דרך ביתו ולאכלן במקום הפטור, אפילו הכי נקבעו ולא יאכל עד שיעשר, דכיון דבכונה הכניסן לבית נקבעו מיד[ד]. ודוקא בדבר שנגמרה מלאכתו, אבל אם העביר תאנים דרך חצרו להוליכן למקום המוקצה לייבשן, הוא אסור לאכול בחצר, דכיון דאין הדבר ניכר שלא נגמרו

בינת אדם

ד. לבאר קביעות הבית והחצר. הנה הרמב״ם בפ״ד הל׳ ה׳ ובפ״ה הל׳ ח׳ כתב דדוקא במכניס לביתו אבל בבית חבירו אינו נקבע. ובודאי אי אפשר לומר שלעולם אינו קובע בית חבירו, דאטו ביערתי מן ביתי כתוב בתורה [כנ״ל כו, יג] כמו שכתב בכסף משנה פ״ד הל׳ יג בשם ר״י קורקוס. ועוד שהרי במוליך פירות ממקום למקום על כל פנים כשמגיע למקום שהוא הולך נקבע, כדאיתא שם הל׳ יא, וכן הרוכלין שם הל׳ יב, דמקום שלנין הוי קביעות. אלא על כרחך צריך לומר דהכי פירושו דבית שלו נקבע תיכף, אף על פי שבדעתו להניח במקום אחר, כיון שהעבירן דרך ביתו נקבעו. מה שאין כן דרך בית חבירו אינו נקבע, אלא אם כן דעתו להניחן שם, או שהוא מקום לינה שלו. וכן כל בית שאינו רק דירת ארעי, כגון חנות בפ״ה הל׳ ח׳ ובפ״ד הל׳ ו׳, כל אלו אינן קובעין לאחרים, רק לבעליהן, ואפילו דרך ביתו אינו נקבע, אלא אם כן העבירן במזיד, אבל אם היה בדעתו בהוליכן מן השדה למקום שאינו קובע, כגון לגג או לחצר שאינו משתמר, ושכח והעבירן דרך ביתו, אפילו הכי אינו נקבע. וזהו שאמרו בתוספתא פ״ב [ה״ע] המביא תאנים מן השדה לאכלן בחצר הפטורה, ושכח והכניס לתוך ביתו, מוציאן לחצר ואוכל מהן ארעי. ועוד איתא שם המביא תאנים מן השדה לאכלן בחצר הפטורה, ושכח והעלן לראש הגג, אפילו בתוך ביתו אוכל מהן עראי. והמפרש התוספתא כתב בשם תוספתא כתב יד שמשבש הגירסא, דבאמת אין לו ביאור. אבל לי נראה דאין צריך למחוק ולשבש, רק דכן צריך לומר אפילו עבר בתוך ביתו כו׳, ורוצה לומר דאי מרישא הוה אמינא דצריך דוקא להוציאן ולאכלן במקום שחשב עליו בתחלה, דהיינו בחצר, וקא משמע לן הכא דאפילו העלן לראש הגג מותר לאכלן שם, ואין צריך להוציאן לחצר. עוד איתא שם [ה״ע] המביא תאנים כו׳ לאכלן בראש גגו, שכח והכניסן לחצר חבירו, לא יאכל עד שיעשר דברי רבי, ר׳ יוסי

מלאכתו, והרי נמלך לאכלן כך, והוי כנגמר מלאכתו. אבל בניו ובני ביתו ואפילו אשתו מותרין לאכול אפילו בחצר, כיון דאין תלוים בדעתן למלוך הוה ליה כדבר שלא נגמרה מלאכתו דאין חצר קובע, (מעשרות פ"ג מ"א ע"ש בר"ש. וצ"ע על הרמב"ם שהשמיט דין זה, עיין בפ"ג [ממעשר] הל' י"ז י"ח, וצ"ע). ונראה לי דהוא הדין בענבים שקצרן ליין, ונמלך לאכלן כך, דינו כתאנים דמאי שנא עיין לקמן סכ"ב :

ט. בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות אינו קובע. וכן הגגים אינן קובעין אף על פי שהבית שלמטה קובע. ואם לא היה בגג ד' אמות על ד' אמות, כגון שהיה הבית משופע ועולה, אינו פוטר מן המעשר, אלא הרי גג זה כמקצת אויר הבית:

י. הצריפין, והבורגינין, ובתי הקיץ והוא ד' עמודים ותקרה על גביהן שנמצא בלא כתלים, וכן סוכת שעושין בני הכרמים ובני הגנות בימי הקיץ, אף על פי שדרין בהן כל ימי הקיץ,

בינת אדם

ב"ר יהודה אומר מעלן לראש הגג ואוכל. ורוצה לומר דכיון שהביא מתחלה לאכלן בראש גגו, על כרחך צריך להעבירן דרך חצרו, ומסתמא הוא חצר המשתמר, או דרך ביתו לראש הגג, ולאכלן שם, וכיון שלכך נתכוין מתחלה להעבירן דרך מקום הקובע, היינו חצרו או ביתו, אף על פי ששכח אחר כך והעבירן דרך חצרו לחצר חבירו, אפילו הכי סבירא ליה לרבי שנקבע, כיון דבמזיד העבירן דרך מקום הקובע. ורבי יוסי ב"ר יהודה סבירא ליה דאפילו בזה כיון שלא הניחן במקום הקובע, אלא שהעבירן דרך שם פטור, ומותר אפילו להוציאן משם, ולהעלותן לראש גגו דרך ביתו וחצרו אפילו במתכוין, דאין הבית קובע אלא דוקא במניחן שם או אוכל שם: **ולפי** זה יובנו גם דברי הרמב"ם בפ"ד הל' יג שהשיג עליו הראב"ד. והכסף משנה כתב בשם הר"י קורקוס

קושיא עצומה ע"ש. ולענ"ד דבריו הם דברי התוספתא ממש, דמתחלה כתב דין א' שהבאתי מתוספתא, שהביאם על דעת לאכלם במקום פטור, רק ששכח והכניסן לביתו, ולכן מותר להוציאן ולאכול מהם ארעי. ואחר כך כתב וכן אם שכח והעלן לגג, אוכל מהם בגג ארעי. וכוונתו כמו דין ב' שהבאתי מתוספתא, דרוצה לומר זה שהביא תאנים לאכלן בחצר הפטורה, ושכח והעבירן דרך ביתו, או חצר המשתמר לגג, אוכל מהם בגג. ואחר כך כתב דין ג' שהבאתי מתוספתא, דהיינו שהביאו לאכלן בראש גגו, דהיינו על כרחך שיכניסם דרך חצר או ביתו, והעבירן במזיד דרך ביתו לאכלן בראש גגו, אף על פי ששכח ולא העלן לראש גגו, אלא שכח והכניסן דרך ביתו או חצרו לחצר חבירו, ולא נתקיימו מחשבתו כלל, אפילו הכי נקבע, כיון שהעבירן במזיד. ואם כן לא קשה מידי השגת הראב"ד וקושית ר"י קורקוס, ובלא הגה בתוספתא. והם גם כן דברי הירושלמי דפ"ג [ה"ל] וז"ל הביא תאנים מן השדה כו' והכניס לתוך ביתו, הרי זה מחזירן למקומן ואוכל. לא אמרו אלא שוגג הא מזיד אסור. מאן תניא (רוצה לומר מי שנה ברייתא זו) רבי, דתניא הביא תאנים מהשדה והעבירן לחצרו לאכלן בראש גגו, רבי מחייב ורבי יוסי ב"ר יהודה פוטר. ודברי הירושלמי היא בעצמה אותו ברייתא דתוספתא שהביאן להעבירן דרך חצירו לאכלן בראש גגו. אלא שבירושלמי אינו מסיים מה שמסיים בתוספתא, שהכניסן לתוך חצר חבירו, דלא נחית הירושלמי לזה, אלא להביא ראיה דרבי סבירא ליה כיון דהעבירן במזיד דרך חצרו או ביתו

ויש בהן רחים ותרנגולין, אינן קובעין למעשר. וכן סוכת היוצרין החיצונה שמוכר בו הקדירות, וסוכת החג בחג, אינן קובעין, שכל אלו אין דירתן קבע:

יא. הצריפין והבורגינין טובלין לבעליהן, אף על פי שאינן טובלין לכל אדם. וכן בית הספר ובית המדרש טובל לזה שיושב ומלמד מפני שהוא כביתו, ואינו טובל לאחרים:

יב. בית הכנסת ובית המדרש אם יש בהן בית דירה קובעין. ואם לאו אינן קובעין. האוריארות והאוצרות שבשדות העשיות למכונס אינו קובעין. ואם היו לדירה קובעין:

יג. איזו חצר הקובעת, כל שהכלים נשמרים בתוכה, או שאין אדם בוש מלאכול בתוכה, או חצר שאם יכנס אדם לה אומרין לו מה אתה מבקש. וכן חצר שיש בה דיורין או של שותפות, שאחד פותחה ונכנס, ואחר בא ונכנס, או יוצא ונועל, הואיל והן פותחין ונועלין, הרי זה קובעת:

יד. בית שער של חצר והאכסדרה ומרפסת הרי הן כחצר, אם היא קובעת קובעין, ואם לאו אינן קובעין:

טו. ב׳ חצירות זו לפנים מזו שתיהן קובעות. סוכת היוצרים זו לפנים מזו, הפנימית קובעת והחיצונה אינה קובעת. והחנות קובעת כבית:

טז. (מכאן עד סוס״י כ״ב ברמב״ם פ״ד [ממעשר סע״ו–יח]) אילן הנטוע בחצר, אם הוא כאילן תאנה וכיוצא בו מאותן פירות שדרך בני אדם לאכול איזה פירות בפעם אחת, הרי זה אסור לתלוש שנים בפעם אחת, ואפילו תלש אחת אחת אסור לאכול שתים שתים, דשנים הוי דבר חשוב, והרי זה נקבע בחצר. אבל מותר לתלוש אחד ואוכלו, וחוזר ותולש אחד ואוכלו, וכן אפילו הרבה פעמים, דאחד אינו חשוב. ודוקא כשהמלקט עומד בקרקע, אבל עלה לראש האילן ממלא חיקו ואוכל שם כדרכו, דאויר החצר אינו קובע. ונראה לי דכל למעלה מי׳ טפחים מקרקע החצר נקרא אויר, דכל למעלה מי׳ טפחים הוי רשות בפני עצמה. (ועיין בירושלמי פ״ג [פ״ל] במשנה תאנה שעומדת בחצר כו׳, ר׳ ירמיה בעי זרק הראשונה למעלה מאויר י׳, לא הספיקה לירד למטה מאויר י׳, עד שליקט שניה, נטבלו שתיהן):

יז. ואם היה גפן או רמון או אבטיח שאפילו אשכול א׳ ורמון א׳ ואבטיח א׳ הוא חשוב, (עיין בפ׳ יא סי׳ ו׳ [חולין ל״ל ריש פ״ו]), ולכן אסור לתלוש האשכול והרמון והאבטיח. אלא מגרגר מן האשכול בעודו במחובר, רוצה לומר שתולש גרגר א׳ ואוכל, וחוזר ותולש גרגר א׳ ואוכל.

בינת אדם

נקבע. ועיין בר״ש פ״ג מ״ו. ולפי״ז מסולק גם כן השגת הראב״ד בפ״ה הל׳ ח׳, דבודאי גם לרמב״ם חצר חבירו אינו קובע:

וכן ברמון פורט במחובר גרגיר ואוכל. וכן באבטיח חותך חתיכה קטנה במחובר ואוכל. אבל ב׳ גרגירים מאשכול ומרמון, לא יאכל בפעם אחת אפילו מן המחובר, דיש אומרים דגם זה הוי קבע, (עיין בר״ש [ומעקלות] פ״ב מ״ו. אבל ברמב״ם משמע דאינו קפידא רק שלא יתלוש כל האשכול, כדאיתא בפ״ה [ממעקר] הל׳ ג׳). ונראה לי דהוא הדין בכל הפירות שדרך בני אדם לאכול מהם רק פירי א׳, כגון תפוח ואתרוג וכיוצא בו דינם כאשכול ורמון:

יח. ובירק לא יתלוש כל הקלח, אלא תולש עלה עלה מן המחובר, ואוכל. ואם תלש כל הקלח נקבע. ובכל זה אין חילוק בין בעל האילן או מוכר לאחר, שהרי החצר קובע. אבל אם נתן מתנה, למאן דאמר מתנה כמכר, כדלקמן פ״ה סי׳ ט׳ דינו כמכר. ולמאן דאמר מתנה אינה כמכר, דינו כעומד בגינה, שהרי חצר חבירו אינו קובע:

יט. היה האילן עומד בגינה ונוטה לחצר, או עומד בחצר ונוטה לגינה, אם המלקט עומד ואוכל בגינה אוכל כדרכו, אף מאלו שבחצר, שאף על פי שכבר היה בחצר, כיון שאין בדעתו לאכלו בחצר, וגם לא הכניסו במזיד לחצר, ולכן דינו כשכח והכניס לחצר כדלעיל סי׳ ח׳. ואם אוכל בחצר הרי זה כאילו נטוע בחצר. ואפילו אוכל מאלו שבגינה דתיכף, כשמביאים לחצר נקבעו, ולכן אינו מותר אלא א׳ א׳:

כ. היה עומד בגינה ונוף א׳ נכנס לבית, או שכולו עומד בבית [וכיון בכתי״ל הוסיף: לו בגינה (ע״פ מורה קמב)], נראה לי דלאכול בבית מן הנוף אפילו אחת אחת אסור, שתיכף כשתולש הרי זה ראה פני הבית, ובית קובע מן התורה, ומן התורה אין חילוק בין אחת לשתים, (כמו שכתב רש״י בבבא מציעא פט ע״ב ד״ה שתים):

כא. הא דאמרינן דאף בעל האילן אסור לאכול בחצר רק א׳ א׳, דוקא כשאין בדעתו ללקוט רק מה שאוכל עכשיו, אבל אם בדעתו ללקוט הרבה, או ששכר פועלים ללקוט הרבה, אינו נקבע עד שיגמור ללקוט כל צרכו, ומותר לאכול אף שנים שנים, (כן כתב תוס׳ בבא מציעא פט [פח ע״ל ד״ה בעל הבית], וכן כתב הסמ״ג בשם תוס׳ [עשה קלה]), דבעל הבית עיניו בתאנתו, ולא נקרא גמר מלאכה עד שילקוט כל צרכו:

כב. היה אוכל באשכול בגינה ונכנס מן הגינה לחצר, אף על פי שיצא מן החצר, לא יגמור עד שיעשר, דכיון דניקבע ניקבע. ונראה לי דדוקא באשכול עומד לאכילה, אבל בעומד לדריכה מותר לאכלו חוץ לחצר, שהרי אינו קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו[ה] וכדלעיל סי׳ ח׳. ובירושלמי הביאו הר״ש ריש פ״ג דמעשרות אין אוכלין על המוקצה אלא על מקומו, ואם

בינת אדם

ה. באמת רש״י ביצה [לה ע״ל ד״ה היה] כתב לאו דוקא דמיירי באשכול שלא נגמרה מלאכתן. והים של שלמה [פ״ל סי׳ כ״ג] דחה דבריו, דאם כן למה לי שבת וחצר לאפוקי כו׳, הוה ליה למימר לאפוקי מרבי אליעזר ורבי

כן אפילו לחצר נמי אסור, ואינו מותר לו לאכול אלא במקום שמקצין התאנים לייבשן, והענבים במקום שדורכין, ששם ניכר שלא נגמר מלאכתו:

כג. הנותן לחבירו פירות בשוק, או אפילו הנכנס לחצר חבירו, או לחנות חבירו, ואמר להם בעל הבית טלו ואכלו, אע"ג שבעל החצר והחנות חייבים, שהבית שלו קובע, אבל האורח הזה מותר לאכול בלא מעשר, דבית וחצר שאינו שלו אינו קובע, ומתנה אינה כמכר כדלקמן פ"ה (ס"ט):

כד. וכן אנשים שהיו יושבין בשער או בחנות, ועבר שם עם הארץ ואמר טלו ואכלו, הבעל הבית לא יאכל עד שיעשר דמאי, שהרי בית שלו קובע, והאורח אוכל ופטור (שם). ועיין עוד מדינים אלו בדין דמאי [פרק י"ג] סעיף לא [נ"ל לג]:

❖

פרק ד

דין קביעות האש והמלח והתרומה והשבת

א. (רמב"ם פ"ב מהל' מעשרות [נ"ל פ"ג ס"ג ומ"ל]) אף על פי שכל הששה דברים הנזכרים קובעים, מכל מקום אין קביעתן שוה, שהבית וכן החצר למאן דסבירא ליה דחצר קובע מן התורה אסור לאכול בתוכו אפילו גרעין א' או פירי א' (בבא מציעא פט [ע"ב] רש"י ד"ה שתים). אבל הטובל במלח והמקח וחצר למאן דאמר דאינו אלא מדרבנן אינו קביעתן חל אלא אם כן אוכל ב' דזה הוא דבר חשוב, אבל אם אוכל א' א' אינו קובע. אבל האש והשבת אף על פי שקביעתן אינו אלא מדרבנן, מכל מקום אפילו א' אסור, דכל מה שאוכל בשבת הוי עונג וחשוב, וכן האש

בינת אדם

יהושע, ובאמת כן מוכח שם בתוס' ד"ה שבת, שכתב דבלאו הכי אין הלכה כרבי אליעזר דשמותי הוא. ועל כרחך צריך לומר דקושייתם מרבי אליעזר דמתני' שם, דעומד אדם כו'. דאי ממתני' היה אוכל באשכול, עדיין קשה לימא לאפוקי מר' יהושע. ואם כן צריך לומר דקושית הש"ס הוא מכח כל שכן, שהרי אפילו בנגמר מלאכתן סבירא ליה לרבי אליעזר דלא קבע, וכן כתב הים של שלמה. אבל ראיתי בבעל המאור [מס ד"ס וסס לממרינן] שכתב דבדין הוא לומר לאפוקי מרבי אליעזר ורבי יהושע, אלא דעדיפא ליה למימר דאיכא עוד תנאי דקאי כרבי יהושע.

ועיין משנה למלך פ"ה [ממעשר הכ"ב]:

כל מה שמבשל הוי דרך קביעות. ובמולח על דעת לאכול לאחר זמן אפשר דחייב אפילו א׳, וצ״ע[א]. ונראה לי דהוא הדין תרומה קובע דאפילו א׳ אסור:

ב. כיצד האש קובע, א׳ המבשל וא׳ השולק קובע. והמעשן פירות עד שהכשירן למאכל כיון שנעשה על ידי אש ספק אם קובע (עיין משנה למלך [פ״מ ה״ז]). אבל המהבהב שבלין באור נראה לי דקובע (ירושלמי רפ״ד. ועיין ברמב״ם פ״ה הל׳ י״ד, ובכסף משנה שם דלא כהר״י קורקוס). אבל הטומן פירות באדמה או בתבן או בזבל וכיוצא בו עד שהכשירן בזה לאכילה, וכן הפוצע זתים והוציא מהם השרף, בכל זה כיון שאינו על ידי האור לא נקבעו למעשר:

ג. הנותן שמן לקדירה או לאלפס מרותחין, וכל שכן אם בישל היין, נקבע מטעם אש. ואפילו נתן היין לתבשיל חם, אף על פי שאינו מבשל, מכל מקום הוי דרך קביעות ונקבע. ובכל זה אין חילוק דאפילו נטל מן הגת קודם שנגמרו מלאכתו לשתיה נקבע:

ד. כיצד המלח קובע, אם הפירות עדיין בשדה טובל א׳ א׳ במלח או בחומץ וציר ואוכל ופטור. וכן נוטל זיתים מן המעטן אפילו אם המעטן הוא בחצר החייבת, דכיון דתלשן לעשות מהם שמן לא נקבעו בבית ובחצר כיון שלא נגמרו מלאכתן, ולכן טובל א׳ א׳ במלח ואוכל. ואם טבל ונתן לפניו אפילו רק ב׳, הוי דבר חשוב ונקבע:

ה. כיצד התרומה קובעת, התורם פירותיו תרומה שצריך לתרום אחריה שניה נקבעו למעשר, ולא יאכל מהם ארעי עד שיוציא התרומה שניה (פ״ה [ה״ט]). ודוקא אם תרם לאחר שנגמרה

בינת אדם

א. במתניתין [מעשרות פ״ל מ״ח] איתא הכובש השולק המולח חייב. וכתב הר״ם בפרושו כובש במים ומלח והמטבל בשדה פטור. כוונתו שרוצה לומר שיטבל במלח ויאכל. ולפי זה קשה מרישא דתני המולח חייב. ועיין בתוספות יום טוב ותירוצו א׳ שמפרש מאי כובש מולח. זה אינו לגירסת ספרים שלנו, וכן בחבורו פ״ה כתב בהלכה יד א׳ השולק וא׳ הכובש, ובהל׳ יח כתב דין מולח. ועוד שהרי גם בחבורו נראה שהם ב׳ דברים ע״ש ד״ה והמטבל. ותירוץ ב׳ שכובש היינו במים ומלח גם כן ליתא, דמכל מקום קשה מסיפא מאי שנא דטובל במלח דפטור ומולח חייב. והיה נראה דהרמב״ם נקט כובש משום מבושל, ולכן כתב אותו בהלכה יד עם מבושל. והחילק בין מולח למטבל במלח, משמע מדכתב בהלכה יח טבל הזיתים א׳ א׳ במלח פטור, ובריש כתב המולח בשדה חייב, משמע דמולח על מנת לאכול לאחר זמן אפילו א׳ חייב. והר״ש בפ״ד דמעשרות משנה ג׳ בשם ירושלמי דמלח אינו קובע אלא בצירוף, יש לומר דהיינו דוקא בטובל א׳ א׳ כדאיתא שם במשנה, אבל מולח לאכול לאחר זמן אפילו אחד קובע, וצ״ע:

ודע דבמתניתין פרק ד׳ מ״ג איתא הנוטל זיתים כו׳, רבי אליעזר אומר מן המעטן הטמא פטור מפני שמחזיר את המותר. והרמב״ם שם פסק כתנא קמא. וצ״ע שהרי בפ״ג הי״ח פסק בחרובין משום דמחזיר המותר. וכן בפ״ה הלכה טז במתניתין דעל הצונן פטור. ועיין שם בכסף משנה. וצריך לומר דרבי אליעזר סבירא ליה דאפילו בטבל זיתים במלח פטור בטמא, ובזה לא קיימא לן כוותיה:

מלאכתו. וכלכלת התאנים שתרמה אפילו קודם שנגמרה מלאכתו נקבעה (פ״ג הל׳ ד). ונראה לי דאפילו א׳ אסור לאכול, דאינו דומה למקח ומלח דהתם הקביעות לא בא אלא על ידי דבר חשוב, דהיינו ב׳, מה שאין כן כאן. אבל אם הוציא מהפירות מעשר ראשון קודם שנקבעו למעשר אינו קובע, ומותר לאכול מהם ארעי. אבל לאחר שנקבעו אף על פי שכבר הוציא התרומה והמעשר ראשון אסור לאכול עד שיוציא גם מעשר שני או מעשר עני (רמב״ם פ״א מהל׳ מעשר שני הלי״ג):

ו. כיצד השבת קובעת, פירות שנגמרה מלאכתן וחשכה עליהם לילי שבת, אף על פי שלא לקטן לצורך השבת נקבעו. ולא יאכל מהם אפילו אחר שבת עד שיעשר, דכיון דנקבעו נקבעו:

ז. תנוקות שטמנו פירות בשדה לשבת, ושכחו לעשרן לא יאכלו למוצאי שבת אפילו בשדה עד שיעשרו. ומכל מקום בערב שבת עד הלילה מותר לאכול מהם, אע״ג שהקטן לקטן לצורך שבת, דמחשבת קטן אינו כלום, והרי זה כפירות שנלקטו שלא לצורך השבת:

ח. כלכלה פירות שייחדה לשבת, וכן אילן שמיוחד לו לאכול פירותיה בשבת, וליקט ממנה כלכלה, לא יאכל עד שיעשר, ואפילו בערב שבת אסור, דכיון שהם מיוחדים לשבת, והשבת קובעת, (כן משמע לשון הרמב״ם [פ״ה ממעשר הכ״ב], וכן מוכח מפירושו בפ״ד דמעשרות מ״ב). ונראה לי דאם נמלך לגמרי שלא לאכול פירות אלו בשבת, אלא שרוצה לאכלן בערב שבת מותר, (עיין ברמב״ם פ״ה במשנה למלך הלכה כ״ב בד״ה היה אוכל בסופו):

ט. היה אוכל באשכול וחשכה עליו לילי שבת לא יגמור אכילתו בשבת. אבל אם הניחן לאחר השבת הרי זה גומרן בלא מעשר[ב]. ואינו דומה לסי׳ ו׳ דכיון שהניחה מידו שלא לאכלה בשבת, הרי גילה דעתו שאינה מיוחדת לשבת (ש״ך [יו״ד סי׳ שלא ס״ק קלו):

בינת אדם

ב. ע״ש בכסף משנה [פ״ה ממעשר הכ״ג] דגירסת רמב״ם חשכה ליל שבת רבי אליעזר אומר לא יגמור, רבי יהושע אומר יגמור. כמו שכתב בפירוש המשנה [תרומות פ״ח מ״ג, כ״ה במהדו״ק שם]. ודברי הכסף משנה שם תמוהים. ואפשר שיש טעות סופר. אך מכל מקום צ״ע שהרי בביצה לד [ע״ב] פריך מרבי אליעזר דסבירא ליה דשבת קובע בדבר שלא נגמרה מלאכתו ממשנה זו. וכן הקשה בים של שלמה [פ״ד סי׳ כ״ב] והניח בצ״ע. ואפשר יש לומר דהכי פרושו מדאמר רבי אליעזר לא יגמור ולא אמר לא יאכל, משמע שאסור לגמור כל האשכל שזהו קבע, כדאיתא במעשרות פ״ג מ״ט בגפן נטוע בחצר, אבל גרגיר גרגיר שלא יגמור לאכול כולו מותר, שמע מינה דסבירא ליה לרבי אליעזר דאינו קובע, דאם לא כן אף ארעי אסור. והטעם לחלוק בין חצר לשבת הוא כמו שכתב הש״ך [יו״ד סי׳ שלא] ס״ק קל:

פרק ה

דין קביעות ע"י מקח

א. (רמב"ם פ"ה [ה"ל]) הלוקח פירות תלושים לאוכלן נקבעו למעשר מדבריהם כמו שביארנו.
ומאימתי נקבעו משיתן את הדמים אף על פי שלא משך, שמן התורה כסף קונה. הרי שלא נתן דמים והיה בורר ומניח אפילו כל היום כולו ואף על פי שגמר בלבו ליקח לא נתחייב לעשר. ואם היה ירא שמים משגמר בלבו מעשר ואחר כך מחזיר למוכר, אם רצה המוכר לקבלם. (עיין בכסף משנה פ"ה [ה"ל] בסוף ד"ה הרי. וזה מה שאמרו שם רוצה לומר בתוס' שם [כ"כ פת ע"ל] ד"ה בירא שמים):

ב. הלוקח במחובר לקרקע לא נקבע, שהרי הלוקח נעשה כבעל האילן, ואין כאן מקח לקבוע.
לקח תלוש על מנת לשלוח לחבירו לא נקבע, דכמו דמן התורה אינו חייב אלא הגומר על מנת לאוכלן, הכי נמי מה דתיקנו רבנן בלוקח דוקא כשלקחן לאכלן, אבל לא לשלוח לחבירו (ש"ך [יו"ד סי' שלא] ס"ק קיט). ולפי זה היה נראה דאף בלקט לשלוח לחבירו גם כן פטור. (ועיין במעשרות פ"ה מ"א בתוספות יום טוב):

ג. האומר לחבירו הילך איסר זה ותן לי בו כך וכך תאנים, או שאמר לו הילך איסר בתאנים שאבור לי, אוכל א' א' ופטור, ואם צירף חייב. וכן באשכול מגרגר מהמחובר ואוכל. וכן ברימון פורט גרגר מן המחובר ואוכל. וכן באבטיח חותך חתיכות קטנות ממחובר ואוכל. ואם קצץ את התאנים וצרפן, או שקצץ את האשכול, או האבטיח, חייב לעשר (רמב"ם [פ"ה ממעשר ה"ג]). אפילו האילן עומד בשדה וגינה, דבשתי תאנים, או אשכול או רימון או אבטיח אחד, הוא דבר חשוב, וניקבע על ידי מקח, (וכן מוכח בראב"ד שאביא בסמוך). ויש אומרים דאפילו ממחובר אינו מותר לאכול אלא גרגר גרגר, אבל אם צירף שני גרגרים חייב, וכן ברמון (ר"ש [מעשרות פ"ב מ"ו]). וכן ראוי להחמיר. ולראב"ד [פ"ה ממעשר ה"ג] מותר לתלוש כל התאנים, וכן האשכול, וכן הרימון, אלא שלא יאכל שני תאנים, או שני גרגרים בפעם א'. ועיין כל זה לעיל פ"ג סי' טז ויז:

ד. הא דאמרינן דאם צירף חייב לאו דוקא צירוף בפעם אחת, אלא השיעור הוא שישהא בין אחד לחבירו כדי שיפצע את הפירי לרככה פעם א' ב' ג', ובפחות הוי כצירוף וחייב (ירושלמי דף ט ע"ב [מעשרות פ"ג ה"ל]. וצ"ע על הרמב"ם למה השמיטו):

ה. ובכל זה אין חילוק בין שבעל האילן נותן רשות ללוקח לתלוש הפירות מן האילן, או שהאילן חשוב כל כך עד אינו מניח ליגע באילן איש אחר, אלא שהוא מלקט ונותן

ללוקח[א] אף על פי כן מותר א׳ א׳:

ו. במה דברים אמורים בזמן שאמר לו הא לך איסר ותן לי בו ה׳ תאנים או אשכול, או שאמר לו הא לך איסר בכ׳ תאנים שאבור לי, שכיון שלא יחד איזה פרי שהוא לוקח, לא קנה במחובר רק לאחר שיתלשם, ואז המקח קובע. אבל אם אמר לו הא לך איסר בכ׳ תאנים אלו בב׳ אשכלות אלו בב׳ רמונים אלו, נמצא שכבר קנה בעודו במחובר, ונעשה הוא כבעל האילן, ולכן אם האילן עומד בחצר, דינו כדלעיל בפרק הקדם שאוכל אחד אחד[ב], מפני החצר שקובע. אבל אם עומד בגינה ובשדה מותר לתלוש כמה שירצה, ולאכול כמה שירצה, שהרי אין כאן דבר שיקבע, שהמקח אינו קובע אלא בתלוש ולא במחובר:

ז. המחליף עם חבירו זה לאכול וזה לאכול שניהם נקבעים למעשרות, שהרי לקחו בתלוש. זה לעשות ממנו קציעות וזה לעשות ממנו קציעות שניהם לא נקבעו, שאינו (נ״ל קמ״ן) מקח קובע דבר שלא נגמרה מלאכתו. לקח אחד פירות שהחליף לאכילה, ולקח האחר חילופיהן לעשות מהם קציעות, זה שלקח לאכילה נקבע וחייב לעשר, וזה שלקח ממנו לעשות קציעות לא נקבע:

ח. אבל היו לשניהם תאנים שטוחים ליבשן והחליפו, ואמר א׳ לחבירו אכול משטוחים שלי, ואני אוכל משטוחים שלך, כיון שלוקח לאכול לאלתר, קיימא לן שלוקח עיניו במקחו,

בינת אדם

א. ונראה לי דזהו פלוגתא דרבי מאיר ורבי יהודא בפ״ב מ״ה. דאיתא בירושלמי דלא פליג רבי מאיר אלא כשבעל הגינה מלקט. ועיין שם בתוספות יום טוב דמדייק למה המשנה זו אמר ה׳ תאנים באיסור, ובמשנה שבסמוך נקט כ׳ תאנים, ולדבריו לא דיבר אלא בהוה. אבל לי נראה דדינא נקט, דעוד יש לדקדק בדברי רבי יהודא שאמר בגינת וורדים שהיו תאנים נמכרות ג׳ ד׳ באיסר, ולמה ליה להזכיר בכמה נמכרות, שהיה די לו לומר מגינת וורדים שהיו תאנים נמכרות, ועל כרחך התם בעל הגינה מלקט ונתן, כמו שכתב הרע״ב, ומה איכפת לן אם נמכרות מעט או הרבה באיסור. אבל לפי זה ניחא דרבי מאיר סבירא ליה כיון שהתאנים חשובות כל כך שאינם נמכרות אלא ה׳ באיסר, ועוד שבעל הגינה אינו מניח לשום אדם ליגע באילן, וכיון שחשובות כל כך סבירא ליה לרבי מאיר דבזו מקח קובע אפילו א׳. ועל זה השיב רבי יהודא שהלא בגינת וורדים שלא הניחו ליכנס אדם מחמת הוורדים, וגם לא היו נמכרות אלא ג׳ וד׳ באיסור שהיו חשובות ביותר, ואף על פי כן לא הופרש כו׳. ומתניתין בסמוך קא משמע לן דאפילו אינם חשובות עד שנמכרות כ׳ באיסור אפילו הכי ב׳ ב׳ אסור:

ב. אף על פי שאמר לו בכ׳ תאנים כו׳ ולא נקרא גמר עד שילקוט, כ״כ כדאיתא במלקט למכור בשוק. ובאמת הר״ש כתב פ״ב מ״ה לפירוש א׳ דאם צירף רוצה לומר כשיעור שקנה. אך בבבא מציעא פ״ט (נ״ל פמ) תוספות ד״ה בעל הבית כתב להדיא דצירף רוצה לומר ב׳. וכן כתב הרמב״ם הלכה כ (נ״ל פ״ה ממעשרות ה״ג) וצריך לומר כמו שכתב תוס׳ דגבי לוקח עיניו במקחו, ולכן אפילו ב׳ הוי דבר חשוב:

והוי כנגמרו מלאכתו ואסור לאכול. ונראה לי דאפילו א׳ אסור[ג], וכן בכל מקח שלוקח פירות תלושין אסור אפילו אחד, דדוקא בתולש מהאילן מותר א׳ א׳, אבל בתלושין ממילא הם מצורפין. (וכדאיתא במעשרות פ״ג מ״ב ביש להם עליו מזונות דאוכל אחד אחד מן התאנה, אבל לא מהסל כו׳):

ט. המתנה אינו כמכר, ולכן אינו קובעת. ונראה לי דאנו בני חוץ לארץ שכתבתי שראוי להם להחמיר כדעת הפוסקים דבזמן הזה תרומות ומעשרות הוא מהתורה, ואם כן גם המתנה

בינת אדם

ג. הר״ש בפ״ב בסופו זה לקצות וזה לקצות מפרש שזה קנה מזה לעשות קציעות, והלכה כרבי יהודה שם דלקצות פטור. ובריש פ״ג ביש עליו מזונות לא יאכלו, ושם מיירי בליקצות כדאיתא במתניתין. והקשה הרי לא נגמרה מלאכתו. ומחלק דבמקח כיון דעיניו במקחו הוי כנגמרה. ואם כן על כרחך צריך לומר במתניתין דזה לקצות היינו טעמא דדוקא בלוקח לאכול לאלתר עיניו במקחו, כדאיתא בהדיא בבבא מציעא פח ע״ב בגמרא, ועיין שם בתוס׳. מה שאין כן בלוקח לעשות קציעות שאין דעתו לאכול מיד הוי כלא נגמרה מלאכתו. אבל הרמב״ם בפירושו כתב זה לקצות רוצה לומר לאכול מן הקציעות. ואפילו הכי פסק הלכה כרבי יהודה. ועל כרחך סבירא ליה דלא אמרינן סברא זו דעיניו במקחו אפילו באוכל לאלתר, ולכך הוצרך לפרש בריש פ״ג ביש עליהם מזונות לא יאכלו, לפי שאין פרעון חוב מטבל:

אבל בחיבורו בפ״ה הלכה ד׳ חזר בו. דבאמת סברא זו דלוקח עיניו במקחו איתא בהדיא בגמרא, ולכן מפרש נמי לקצות רוצה לומר לעשות מהם קציעות. ושם בהלכה יג במוציא פועליו לשדה ביש להם מזונות, היה יכול לכתוב הטעם לפי דעיניו במקחו, אלא שנמשך אחר מה שכתוב בפירושו לפי שאין פורעין מטבל. והרע״ב שכתב בסוף פ״ב לקצות רוצה לומר לאכול לאלתר, ובפ״ג מ״א כתב כטעם הר״ש, וסותר את עצמו, שהרי לפי פירושו בליקצות על כרחך צריך לומר דאפילו בלוקח לאכול לאלתר לא אמרינן עיניו במקחו, ולפי זה במחליף לעשות קציעות כיון שאין המקח קובע מותר לאכול אפילו ב׳ ב׳, אבל במחליף לאכול מהקציעות כיון שעיניו במקחו אסור ב׳ ב׳. וכמו שכתב התוספות יום טוב שם בדברי רבי יהודה. אלא דזה דוקא לפירוש הרע״ב על פי רמב״ם בפירושו, דאלו לפירושו בחיבורו ולר״ש מותר לאכול אפילו ב׳ ב׳. וצ״ע דמתניתין מוכח כפירוש ר״ש, דלרע״ב לקצות פטור רוצה לומר פטור באחת, ואם כן רישא בלאכול חייב היינו אפילו א׳ וליתא, דהא מקח אינו קובע אלא דוקא בשתים, כדאיתא להדיא בבבא מציעא פ״ט ע״ב, באופן שדברי התוספות יום טוב אמיתים לדינא במחליף לאכול מן הקציעות לאלתר, אבל לא בפירוש המשנה לרמב״ם בחיבורו ור״ש. ודברי התוספות יום טוב בפ״ג מ״א ד״ה הרי אלו שכתב בשם התוס׳ בבבא מציעא דלוקח אוכל שנים בלא ספיתא הוא צ״ע, דאדרבא בהדיא איתא דב׳ אסור, אלא פועל בלא קצץ ולא ספת, דאז מותר ב׳ ב׳. גם מה שכתב שם דאף על פי שעיניו במקחו לא מהני אלא דוקא בחצר, תמוהים מאוד דבריו, דבודאי מקח לבד קובע בלא חצר וחצר בלא מקח, אלא דהוה ליה למימר כפי דבריו דרבי יהודה פוטר דוקא א׳, ומתניתין דהכא רוצה לומר לא יאכלו ב׳. ואמנם יותר נראה לי דבמחליף לאכול לאלתר אסור לאכול אפילו א׳, דאע״ג דמקח אינו קובע אלא ב׳ ב׳ היינו בלוקט מן האילן א׳ א׳, אבל אם לקח סל מלא פירות אפילו א׳ אסור לאכול, כדאיתא פ״ג מ״ב,

קובעת כמכר. (דבירושלמי ריש פ״ב (ה״ח) איתא דדוקא למאן דאמר דתרומה בזמן הזה הוא דרבנן אמרינן הכי, אבל בעלמא קיימא לן מתנה כמכר ע״ש):

י. השוכר את הפועלים לעשות עמו בפירות בין בתלושין בין במחוברין, בענין שיש להם לאכול מן התורה במה שהם עושין (כמו שנתבאר דינם בשלחן ערוך חושן משפט סי׳ שלז), הרי אלו אוכלין ופטורין מהמעשר, שאין זה כמקח. אבל אם התנה עמהם שיאכלו מה שלא זכתה להם התורה, כגון שהתנה הפועל שיאכלו בניו עמו, או שיאכל בנו בשכרו, או שיאכל אחר גמר מלאכתו למעשר בתלוש, כגון בודל בתמרים וכיוצא בו, הרי זה אסור לאכול עד שיעשר, דכיון דאינו אוכל אלא מפני התנאי הרי זה כלוקח:

יא. המוציא פועלים לשדה לעשות לו מלאכה בשדה, כגון לחרוש ולקצור, דאלו אין אוכלים מן התורה, בזמן שאין להם עליו מזונות, אוכלים מפירות שבשדה ופטורים מן המעשר, כל זמן שלא נגמר מלאכתן. ואם יש להם עליו מזונות, אף על פי שלא נגמר מלאכתן, לא יאכלו, שאין פורעין חוב מן הטבל. אבל אוכלים א׳ אחד מן התאנה, אבל לא מן הסל ולא מן הקופה ולא מן המוקצה:

❖

פרק ו

דין אכילת ארעי עד שתקבע למעשר

א. כבר בארנו שכל זה שלא ניקבע למעשרות בא׳ מהדברים שביארנו מותר לאכול אכילת ארעי[א], ופירש אכילת ארעי רוצה לומר שיאכלנו בדרך ארעי, אפילו אוכל הרבה ובלבד

בינת אדם

אם יש לו מזונות אוכלים א׳ א׳ מן התאנה, אבל לא מן הסל ומן הקופה ומן המוקצה, הרי דאפילו מן המוקצה אסור אפילו א׳, ואם כן גם שם במ״א הרי אלו לא יאכלו, רוצה לומר אפילו א׳ א׳, ודלא כתוספות יום טוב:

לבאר דין אכילת ארעי ומה נקרא ארעי:

א. כתב הרמב״ם בפ״ג מהלכות מעשר הל׳ יט כיצד היא אכילת ארעי, כגון שהיה מקלף שעורים ואוכל מקלף א׳ א׳ כו׳. מלשון זה משמע דהא דאיתא במעשרות ארעי משונה מכל אכילת ארעי שבש״ס, דאדרבא בכל

שיאכלנו בשדה, ומה שהוא בדרך קביעות אסור אפילו מעט ואפילו בשדה. ולכן (רמב"ם פ"ה [הי"ז]) השום והשחליים והחרדל ששחקן בשדה בשמן זהו דרך קבע ואסור אפילו בשדה.

בינת אדם

מקום אמרינן אין קבע לפירות, כדאיתא באורח חיים סי' רו [סעי' ה] ע"ש במגן אברהם [סק"ז]. ובהל' סוכה סי' תרלט [סעי' כ]. ולענ"ד אי אפשר לומר כן, דבודאי ארעי לענין מעשר הוא כמו בכל הש"ס, דדוקא במקום שיש קביעות מעשר, כגון מקח בפ"ב מ"ה ח', ובפ"ג מ"ב ומ"ג, וכן בתאנה שעומדת בחצר שם מ"ח ומ"ט, דחצר קובע, ובמלח פ"ד מ"ג, וכן כתב רש"י בהדיא בבבא מציעא דף פ"ט ע"ב ד"ה שתים, וזה לשונו: דשתים מכי מטא לה מלתא דחשיבותא, כגון קציצה או מקח חל עליהו שם גורן. וכן כתב תוס' שם ד"ה שתים כו', משמע דוקא כשיש מלתא דחשיבות לקבוע, אבל במקום שאין כאן דבר לקבוע לא חל שם גורן על ב'. וכן כתב תוס' שם דף פ"ח ע"א ד"ה בעל הבית דאפילו בעומד בחצר דוקא כשאינו רוצה ללקוט אלא מה שאוכל חייב בשתים, אבל אם רוצה ללקוט כל הראוי ללקוט לא חשיבה גורן עד שילקוט כולה או רובא. וכן מוכח בפ"ג מ"ב בפועלים שאם יש עליו מזונות דהוי כמקח אוכלין דוקא א' א', אבל לא ב', מוכח דאם אין להם עליו מזונות אוכלין אף ב' ב', ובודאי אין חילוק בין ב' או י' או כ' ויותר, דכל זה נקרא ארעי, ובלבד שלא יקבע סעודתו עליהם. וכן מוכח מדברי הראב"ד בפ"ה הל' ג' שמפרש מתני' דפ"ב מ"ה - מ"ו ואם צירף חייב, רוצה לומר אם צירף לאכול ב' חייב, אבל אם תולש ב' כאחת אין קפידא. דלא כר"ש ורע"ב שמפרשים כרמב"ם דאם תלש ב' הוי צירוף. (ודברי הכסף משנה מה שכתב דדקדק כן מלשון המשנה דקתני בורר ואוכל משמע, הא אם קצצן וצרפן חייב. לענ"ד אדרבא יותר משמע כראב"ד. אך נראה לי שהרמב"ם למד כן מירושלמי [פ"ג ה"ל] על מתני' תאנה כו' ואם צירף חייב. רבי ירמיה בעי זרק ראשונה למעלה מאויר י' טפחים לא הספיקה לירד עד שליקט שניה נטבלו שתיהן. הרי להדיא דאזלינן בתר הלקיטה. ועוד שם ר' יונה כו' שאם ליקט השניה בתוך כדי שהות נטבלו שתיהן, עד כאן. עוד צ"ע לראב"ד בפ"ג מ"ב בפועלים שאוכלים אחד אחד מן התאנה, אבל לא מן הסל כו', למה לא יאכלו מן הסל אחד אחד, ומה בכך שהיא מצורף. ולרמב"ם ניחא וצ"ע). וכן במשנה ו' [מעשרות פ"כ] בכ' תאנים בורר ואוכל, ובאשכול מגרגר ואוכל, שפירש ראב"ד דמותר לקצרם כולם בפעם אחד, רק שאחר כך יאכל בתאנים אחד אחד, ובאשכול יתלוש ממנו גרגיר גרגיר, ע"ש. ואם כן על כרחך בסיפא דמתניתין באמר בכ' תאנים אלו וב' אשכלות אלו דאוכל כדרכו, רוצה לומר אוכל אפילו בצירוף ב' ויותר, ואף דלהרמב"ם שכתב דאם קצץ ב' הוי צירוף, ובתאנים אלו כתב קוצץ כדרכו ואוכל ארעי. ואם כן יש לומר דהכי פירושו דבלא אמר אלו ולקחן בתלוש אסור לקוץ ב' כאחת, דהוי צירוף. מה שאין כן באמר אלו דלקח במחובר לקרקע מותר לקוץ כדרכו, אבל לאכול אסור ב'. דב' הוי אכילת קבע. ולפי זה יהיה בזה מחלוקת דלתוספת ורש"י וראב"ד אכילת ארעי הנזכר במעשר הוא ככל ארעי שבש"ס. ולרמב"ם כל מקום שנזכר במעשר אכילת ארעי רוצה לומר דוקא אחד אחד אבל שנים הוי קבע. ונראה לי דליתא שהרי כתב הרמב"ם שם בפ"ה הל"ה האומר לחבירו צא ולקט לך כ' תאנים משלי ואני אמלא כריסי משלך שניהם פטורים, ואם צירף חייבים. וכתב הכסף משנה בשם ר"י קורקוס דרוצה לומר זה האוכל במנין חייב בצירוף, אבל הממלא כריסו אוכל אפילו ע"י צירוף. עוד כתב בפ"ד הלכה ט"ז בנוטה לגינה הרי זה אוכל בגינה כדרכו ובנוטה לחצר אינו אוכל אלא אחד אחד, הרי להדיא דבגינה כיון דאינו קובע מותר אף ב' ב' ויותר. וכן מוכח עוד להדיא שם [פ"ה] הל' יא בקצץ הפועל דהוי כלוקח אסור בצירוף,

וכן הסוחט אשכול לתוך הכוס ניקבע שזהו דרך קביעתו בשתיה. אבל אם סחט לתוך התמחוי שיש בו תבשיל צונן אינו ניקבע. וכן היין אף על פי שמותר לשתות כל זמן שלא שפך לחביות כמו שביארנו בפרק ב׳, זהו דוקא לשתות חי, אבל אם מזגו במים חמים, אפילו אינו חם כל כך שיבשל, ניקבע ואסור (שם פ״ג [סי״ט]). וכן מותר ליטול מן היין ונותן לקערה לתוך תבשיל צונן ואוכל. וכן סוחט זיתים על בשרו. וכן המולל מלילות של חיטים, מנפח מיד ליד ואוכל. וכן מותר לקלף שעורים גרעין גרעין ואוכל. דכל זה הוא דרך ארעי:

ב. אילן תאנה או שאר אילנות שעומדות בשדה או בגינה מותר לאכול שם כמה שירצה, ואפילו כ׳ תאינים ואשכלות ורימונין ואבטיחין כמה שירצה. וכן בירק יכול לתלוש כל הקלח ולאכלו שם, דכיון דשדה וגינה אינם מקום קביעות למעשר, מותר לאכול שם. ואפילו למלא כריסו, רק שיאכלם בדרך ארעי, ולא יקבע סעודתו עליהם. (ובלבוש [סי׳ קנ״ח ס״ק ג] כתב אפילו אכילת קבע. ונראה לי דליתא, דאכילת קבע לעולם אסור, אחר שנגמרה מלאכתו. ובירושלמי דף י׳ ע״ב [מעשרות פ״ד ס״ח] עשה היסב בשדה טובל כו׳ ע״ש. וצריך לומר דכוונת הלבוש רוצה לומר אפילו אוכל הרבה כיון שאוכל בתורת ארעי). ואם מכרם או נתנם לאחר, נתבאר בפרק הקודם:

ג. תאנים וענבים שבמוקצה מותר לאכול מהם ארעי במקומם, דשם ניכרין שלא ניגמרו מלאכתם. אבל אם נטל מן המוקצה והוליך למקום אחר, (נראה לי דרוצה לומר לחצר או לביתו מקום שקובע שם, או שהעבירן דרך חצר בכוונה, שהרי דין זה מקורו מפ״ג דמעשרות מ״א ע״ש), לא יאכל מהם ארעי, דשלא במקומם אינם ניכרין שלא נגמרה מלאכתם, שאף על פי שלא יבשו כל צרכם אינו ניכר כל כך (שם פ״ג). ועיין לעיל פ״ג סימן ח׳:

בינת אדם

ובלא קצץ מצרף ואוכל כל מה שירצה אם לא ספת במלח, ואם ספת במלח המלח קובע אסור בצירוף. וכן בפ״ד הלכה טו בעלה לראש התאינה ממלא חיקו ואוכל. ואם כן על כרחך צריך לומר דמה שכתב הרמב״ם [פ״ג] בהלכה יט כיצד אכילת ארעי היינו דוקא בדגן ותירוש ויצהר ע״ש, שלא חשב מין אחר, ובאלו כיון דבגרן ויקב תלי רחמנא, ולכן כיון שקלף ב׳ הוי גורן, וכמו שכתב תוספת ביצה יג ע״ב ד״ה ואם. (ומסתברא דוקא בקלף ב׳ ונתן לידו, דפחות מב׳ לא הוי גורן, ולא כתוספות יום טוב פ״ד [מ״ה]). וכן בסוחט אשכול לקדירה, וזיתים לידו, דכל זה הוי כבור קטן והוי יקב. אבל בשאר פירות אם אין שם דבר הקובע למעשר אוכל כמה שירצה. וכן משמע דבעירובין לב ע״א איתא האומר צא ולקוט תאנים מתאנתי אוכל מהם ארעי. וכן הוא בתוספתא דמעשרות פ״ב [פ״ז], ובירושלמי דף ה׳ [מעשרות פ״ב ס״ח] איתא אוכל כדרכו. אלא על כרחך דכל מקום שנזכר ארעי היינו כדרכו, אם לא אם נזכר שם בצירוף אסור. אך צ״ע שהרי כתבתי בפ״ג [בביאור מלבד] סי׳ ב׳ דרמב״ם לא סבירא ליה לחלק בין דבר שיש לו גורן, ואם כן צריך לדחוק דכל זה מיירי באוכל בבית, ואף שהרמב״ם לא כתב דמיירי בבית, הוא מעתיק לשון הברייתא כדרכו:

ד. כשם שמותר לאכול ארעי מפירות שלא ניגמרה מלאכתם, כך מותר להאכיל מהם לבהמה כל מה שירצה. ומפקיר קודם שיעשר. ואם גמרו אף על פי שלא ניקבעו לא יפקיר ולא יאכיל לבהמה קבע אלא ארעי עד שיעשר[ב] (רמב"ם שם [פ"ג ה"כ]). ונראה לי דלאחר שניקבע אסור להאכיל לבהמה אפילו ארעי, כדין טבל דכל הנאה של כילוי אסור עד שיעשר (תוס' פסחים ט [ע"ב ד"ה כליו], ומנחות סו [סז ע"ב ד"ה כליו]). והחרובין שהעלן כבר לגג ליבשן, אבל לא עשה מהם ערימה (עיין במעשרות פ"ג מ"ד בר"ש), מוריד מהן לבהמה ופטור, מפני שהוא מחזיר המותר, ונמצא שלא האכיל אלא ארעי, אבל לאחר שהעמיד ערימה שכבר ניקבע אסור אפילו ארעי. (ע"ש בתוספות יום טוב ד"ה מוריד כו', ודבריו צל"ע דלענ"ד דאין חילוק בין חרובין לתאנים לקצות). ועיין לעיל פ"ג סי' ח:

ה. ישראל שקנה מעכו"ם ענבים לעשותם יין או דבש, וכן זיתים לעשות מהם שמן, אם כן לא נגמרו מלאכתן ביד עכו"ם, שהרי גמר מלאכתן הוא היין והדבש והשמן, ולכן מותר

בינת אדם

ב. כן כתב הרמב"ם בפ"ג מהלכות מעשר [פ"כ]. וסיים דמותר להאכיל לבהמה ארעי מן הטבל אפילו בתוך הבית. והנה פשטא דלישנא משמע שאפילו כבר נקבע למעשר מותר ג"כ להאכיל, וכך הבין הראב"ד. ולזה השיג עליו מן התוספתא [מעשרות פ"ב ה"כ] רבי שמעון בן אלעזר אומר אין בהמה אוכלת ארעי בחצר. ומה שכתב בכסף משנה דרמב"ם לשיטתו דסבירא ליה דתרומות ומעשרות בזמן הזה אינו אלא מדרבנן. וכיון שכתב הראב"ד שהוא מסופק אם פליגי רבנן על רבי שמעון בן אלעזר הוי ליה ספיקא דרבנן לקולא. ודבריו צ"ע דדוקא היכי דפליגי בודאי במילתא דרבנן אמרינן הכי. וגם זה לא מצינן אלא בעירובין. אבל אם לא ידעינן כלל אם יש פלוגתא מאן יימר דפליגי רבנן על רבי שמעון בן אלעזר. גם מה שכתב הכסף משנה דמאכל בהמה חייב במעשר תמוה מאוד. וכבר השיגו במשנה למלך. ולכן נראה לי דבודאי גם הרמב"ם מודה דהיכא דניקבע למעשר אסור לבהמה אפילו ארעי. וכדמוכח הלכה יח שכתב בחרובין עד שלא כנסן (רוצה לומר עד שלא העמיד ערימה, כמו שכתב הר"ש [מעשרות פ"ג מ"ז]) לראש הגג מוריד לבהמה, מפני שהוא ארעי. משמע להדיא הא לאחר שהעמיד ערימה אפילו ארעי אסור. ומה שכתב הרמב"ם מותר להאכיל לבהמה ארעי אפילו בתוך הבית, כוונתו למה שכתב הלכה ו' דהיינו שהכניס במוץ שלה, וכמו שכתב הכסף משנה. והנה הרמב"ם הוציא דין זה ממתניתין דספ"ק דפאה ומאכיל לבהמה עד שימרח. ואע"ג דמשמע דלאחר שמירחו אסור, ומשמע אפילו ארעי. זה אינו לשיטתו דסבירא ליה דבעינן דוקא ראיית פני הבית. אבל מירוח לבד אינו קובע אלא דהוי גמר מלאכה. וכמו שכתבתי בפ"ג סימן ב'. וא"כ לא עדיף בהמה מאדם דמותר קודם שיקבע בארעי. אלא על כרחך דהכי פירושו במתניתין ומאכיל לבהמה עד שימרח, רוצה לומר אפילו אכילת קבע, וכמו שכתב הרמב"ם כל מה שירצה דלאדם אסור קבע אפילו קודם גמר מלאכה. אבל לאחר המירוח אסור לבהמה קבע, אבל ארעי ודאי דמותר, דלא עדיף מאדם. ואגב מסיים כל דין בהמה, ולכן כתב דמותר להאכילה טבל בתוך הבית. וכוונתו כמו שכתב הכסף משנה דהיינו כשהכניס במוץ שלה. והנה קושית הראב"ד מתוספתא דרבי שמעון בן אלעזר אוסר להאכיל לבהמה בחצר יש לתרץ כמו שכתב הכסף משנה בפרק יא מהלכות מעשר הלכה ד' דהרמב"ם סבירא ליה כיון דנשנה בלשון יחיד שמע מינה דרבנן פליגי. ואם כן הכי נמי:

לאכול מהן כרצונו עד שיגמור מלאכת היין והשמן, ואז יהיה קביעתם למעשר, כאילו גדלו בשדה ישראל ונגמר מלאכתם ביד ישראל. ונראה לי דאפילו נמלך הישראל אחר כך שלא לעשותן יין ושמן אלא לאכלן כך, אף על פי כן מותר לאכלן בלא תרומות ומעשרות, דממה נפשך אי אזלינן בתר לקיטתו הרי לא נגמר מלאכתן, ואם בתר השתא הרי נגמר ביד עכו"ם:

ו. ונראה לי דאם ישראל ליקט זיתים וענבים לאכלם כך, ואם כן הרי כבר נתחייבו במעשר, ואחר כך נמלך עליהן לעשותן יין ושמן מותר לאכלן, כדין דבר שלא נגמר מלאכתן. וכבר כתבתי בפ"ג דדוקא בגת מותר לו לאכול, דשם ניכר. (עיין לעיל פ"ג סימן ז דנמלך לחזור למקומו, אע"ג שכבר נתחייב, מכל מקום בתר השתא אזלינן. ועיין במשנה למלך סוף פ"ה מהלכות מעשר ול"ס ומ"ש) שכן כתב בהדיא):

ז. ונראה לי דכל שכן לחומרא, שאם ליקטן לצורך יין ושמן ונמלך לאכלן כך, שתיכף נתחייבו, והוי כגמר מלאכתן:

ח. מין ענבים שאין ראוין לאכילה אלא עושין מהן יין, ובצרן הגוי, נסתפק בספר חרידים [פנ"ב סי"ג] אם מותר לאכול מהן קבע, ולא ידעתי מקום ספק בזה. (ומה שכתב שם מטעם ברירה, צ"ע דאין זה דומה לברירה, כיון שאינן עומדים לאכילה): [וכ"ו בכת"י הוספיף: ועיין לעיל פ"ב בביאת מקדש סי' ח. (ע"פ מוליה קמב)].

פרק ז

דין טבל

א. (פ"ו מהלכות מעשר ושם כל דין טבל) כל הנאה של כילוי אסור בטבל, יש אומרים מן התורה, ויש אומרים מדרבנן. (עיין משנה למלך פ"ב מהלכות תרומות דין יד ובפרק יא דין יח). ולפיכך אין מדליקין בטבל, ואפילו בטבל טמא, שנאמר [במדבר יח, ח] משמרת תרומותי, מה תרומה טהורה אין לך בה אלא משעת הרמתה, אף טמאה כן:

ב. אין מחפין בטבל. ואין זורעין את הטבל, ואפילו עדיין לא נגמרו מלאכתן. במה דברים אמורים בתבואה וקטניות וכיוצא בהם, אבל העוקר שתילים שיש בהם פירות ממקום למקום בתוך שדהו מותר, שהרי לא זורע הפירות, והעוקר לפת וצנונות ושתלם במקום אחר אם נתכוין להוסיף בגופן שיתעבו ויגדלו מותר, ואם כדי שיקשו ויקח הזרע שלהם אסור, שזהו כזורע חיטים של טבל. עבר וזרע הטבל עיין דינו ברמב"ם [פ"ו ממעשר] הלכה ו:

ג. אין מוכרים הטבל אלא לצורך ולחבר. ואסור לשלוח הטבל, ואפילו חבר לחבר, שמא יסמכו זה על זה ויאכל הטבל. ואין פורעים חוב מן הטבל דהוי כמוכרו לו:

ד. המוכר פירות לחבירו וזכר שהוא טבל ורץ אחריו לתקנו ולא מצאו, אם ידוע שאין קיימין שכבר נאכלו או נאבדו, אין צריך לעשר עליהם. ואם ספק שהם קיימין צריך להוציא עליהם מעשרות מפירות אחרת, כגון שמכר לו ק׳ סאה מפריש י׳ סאה מטבל שלו, וקורא שם שיהיה מעשר, וחוזר ומפריש מאלו סאה א׳ לתרומת מעשר, ונותן לכהן. ונראה לי שיכול למוכרו לכהן. המעשר מחזיק לעצמו דשמא נאבדו, ואינו חל עליהם שם מעשר, והמוציא עליו הראיה. ואותן תרומות ומעשרות אסור לאכלן, דשמא אבדו, ואם כן עדיין הם טבל. ועיין בכסף משנה כיצד יעשה. (עיין ברמב״ם וראב״ד וכסף משנה ומשנה למלך [פ״ו ממעשר ה״ז]):

ה. הלוקח טבל משני מקומות והודיעו לו המוכרים שהוא טבל, מעשר מזה על זה:

ו. מחליקים בתאנים וענבים של טבל, (רוצה לומר שמשפשף העיגול של תאנים וכיוצא בזה בתאנים וענבים כדי להחליק פניו), ואין בזה משום מפסיד טבל. ואוכל טבל נמי אינו שהמשקה הולך לאיבוד (עיין ר״ש [מעשרות פ״ו מ״ח]). וכל שאסור לזרים לאוכלו בתרומה, כגון הגרעינין וכיוצא בהם, כך אסור לאכלו מן הטבל, ומן המעשר שלא ניטלה תרומתו, וממעשר שני, והקדש שלא נפדו. וכל שמותר לזרים לאוכלו בתרומה, מדברים אלו כך מותר בטבל, ובמעשר שלא ניטלה תרומתו, ומעשר שני, והקדש שלא נפדו:

ז. המקבל שדה מישראל נותן לו חלקו כמו שהוא בטבלו, ולכן צריך לחלוק בפניו כדי שידע שנטל טבל. אבל החוכר שדה מישראל אם נותן לו מזרע אותה שדה אין צריך רק לתרום תרומה גדולה, וניתן לו מה שקצץ לו, ובעל השדה מעשר לעצמו. אבל אם נותן לו מזרע שדה אחרת, או ממין אחר, צריך להוציא תחלה כל המעשרות, ואחר כך נותן, דאם לא כן מחזי כפורע חובו:

ח. החוכר שדה מעכו״ם מעשר תחילה הכל ואחר כך נותן לו חלקו, וזהו קנס חכמים שלא יחכרו שדה ממנו כדי שיצטרך למכרה לישראל. ודוקא בחוכר קנסו שזה טוב לעכו״ם להשכיר בחכירות, אבל באריסות לא ניחא לעכו״ם להשכיר, ולכן לא קנסו, ואין צריך לעשר חלקו של עכו״ם. חוץ מהמקבל באריסות שדה של אבותיו וגזלה העכו״ם, דמחמת שהיא חביבה עליו יקבל מן העכו״ם ביותר מן הראוי וישתקע בידו, ולכן החמירו עוד שיעשר גם כן, ותכבד עליו, ויקחהו מן העכו״ם:

ט. כהן או לוי שלקחו פירות מישראל אחר שנגמרה מלאכתן מוציאין התרומות ומעשרות מידיהם ונותנין אותם לכהנים ולוים אחרים, קנס הוא להם שלא יקפצו לגתות ולגרנות ויקנו טבלים להפקיע מתנות אחיהם העניים. ודוקא אחר שנגמרה מלאכתן שכבר נתחייב ביד ישראל, אבל אם לקחו קודם שתגמור מלאכתן אין מוציאין מידם:

י. כהן או לוי שמכרו פירות תלושין לישראל קודם שתגמר מלאכתן, וכל שכן בעודן מחוברים הרי התרומות ומעשרות שלהם. אבל אם מכרו לאחר שנגמר מלאכתן, ואם כן היו יכולין להפריש מקודם ולעכב המתנות לעצמן, וכיון שלא עשו כן אמרינן מסתמא מכרו כל זכות שיש להם באותה תבואה, ולכן רשות להלוקח ליתן למי שירצה:

יא. הנותן שדה זרועה לגוי בקבלה, (דהיינו אריסות שקיבל עליו למחצה או שליש או רביע), או לישראל החשוד על המעשרות, אף על פי שלא באו עדיין לעונת המעשרות, צריך לעשר הכל, ואחר כך יתנו להם חלקם. אבל אם נתנה לסתם ישראל אף על פי שהוא עם הארץ, כיון שלא באו עדיין לעונת המעשרות, אין צריך לעשר מחלקו דסמכינן בזה דרוב עמי הארץ מעשרים הן. אבל אם כבר באו לעונת המעשרות, ואחר כך נותן לעם הארץ באריסות צריך לעשר על חלקו, כיצד הוא עושה עומד על הגורן ונוטל ואינו חושש למה שאכלו שאין אנו אחראין להם:

יב. לא ימכור אדם פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על המעשרות. ואם בכרו נוטלין ומוכרין השאר שעדיין לא הגיע עונתן למעשרות. וכן לא ימכור גפתו וזגיו לאינו נאמן להוציא מהם משקין, שהמשקין היוצאין מהן חייבין במעשרות. ולא את תבנו ללקוט ממנו תבואה, שהנלקט חייב במעשרות. (פ"ב מהלכות מעשר הל' ו)[א]:

יג. שמרי יין שנתן עליהם מים וסננן, אם נתן שלשה ומצא ארבעה, מוציא מעשר מזה היתר ממקום אחר, ואינו מפריש עליו תרומה, שהתורם בתחילה בלבו על הכל, כמו שבארנו בתרומה. מצא פחות מארבע, אף על פי שמצא יתר על מדתו, ואף על פי שיש בהם טעם יין, פטור:

❖

פרק ח

דין מי שראוי לתרום ודין השליח

א. (רמב"ם פ"ד מהלכות תרומות [פ"ל]) עושה אדם שליח להפריש לו תרומות ומעשרות, שנאמר [במלכי יח, כח] כן תרימו גם אתם לרבות שלוחכם. ואין עושים שליח עכו"ם, שנאמר גם אתם,

א. בפ"ב הל' ח כתב הרמב"ם המקדיש פירותיו כו', ופסק דאם באו לעונת המעשרות, והיינו הזמן המבואר שם באותו פרק, והיינו כשהקדיש כשהן מחוברין. וכן כתב בפירוש בפ"ד דפאה [מ"ח]. ודלא כהר"ש שם

מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית. ואפילו הדרים במדינת הים יכולים לקיים כל מצות התלוים בארץ על ידי שליח, דקיימא לן שלוחו של אדם כמותו[א]. ואמנם צריך להזהר שיתן רשות להשליח שנותן לו המעות שיהיה בידו לעשות שליח. ושליח שליח ואפילו עד אלף שלוחים. ואפילו אם ימות השליח ולא יעשה שליח, אזי היורש נכסיו או בית דין שבאותו עיר יעשו שליח:

ב. חמשה לא יתרומו ואם תרמו אין תרומתן תרומה, חרש שאינו לא שומע ולא מדבר, והשוטה, והקטן עד שלא בא לעונת נדרים היינו פחות מבן י"ב שנים, ונכרי שתרם את של ישראל אפילו ברשותו, והתורם את שאינו שלו שלא ברשות בעלים. אבל התורם משלו על של אחרים הרי זה תרומה, ותיקן פירותיהן, וטובת הנאה של התורם, ונותן לכל כהן שירצה:

ג. התורם שלא ברשות, או שירד לתוך שדה חבירו וליקט פירות שלא ברשות כדי שיקחם ותרם, אם בא בעל הבית ואחר לו כלך אצל פירות יפות, אם היו שם יפות ממה שתרם תרומתו תרומה, שהרי אינו מקפיד. ואם לא היו שם יפות, אין תרומתו תרומה שלא אמר אלא על דרך מיחוי. ואם בא בעל הבית וליקט והוסיף, בין שיש לו יפות בין אין לו יפות, תרומתו תרומה:

ד. חמשה לא יתרומו, ואם תרמו תרומתן תרומה, חרש המדבר ואינו שומע, מפני שאינו שומע הברכה, והאילם ששומע ואינו מדבר, והערום, מפני שאינן יכולים לברך, ושיכור, והסומא, מפני שאינם יכולים לכוון ולהפריש את היפה, וכל שכן תרומה גדולה שניטלת באומד. ובזמן הזה להמפרישין כל שהוא, וגם שכולנו טמאים ואזיל לאיבוד, אין קפידא,

בינת אדם

שמפרש במירוח. ובפ"ג הל' כה כתב במקדיש תלושין שאז תלוי בגמר מלאכתן, והוא ממשנה ספ"ק דפאה המקדיש ופודה חייב במעשרות עד שימרח. ודלא ככסף משנה שם שכתב ממשנה פרק ד' דפאה, דליתא דהתם מיירי במקדיש במחובר:

א. (ואע"ג דבנזיר דף יב [ע"ב] איתא דכל מידי דאיהו לא מצי עביד לא מצי לשוויה שליח, עיין ברמב"ם [פל' תרומות] הל' ח' פ"ד, ובמשנה למלך שם [פ"ח] שהניח דברי הסמ"ג [עשה קלד ד"ה עוקר מכם] בצ"ע. ואמנם מצאתי בשיטה מקובצת נזיר [יב ע"ב ד"ה וכו' עזריאל] שכתב בשם הר' עזריאל וז"ל אמנם יכול אדם לעשות שליח קודם י"ד לשחוט פסחו, וכן לעשות שליח אפילו קודם גלגול שיפריש אחר כך חלתו, ואע"ג דלא איהו מצי עביד. והיינו טעמא הואיל ויכול להקנותן [כן הוא בגיטמ"ק, ומוכי ל"ל לקנותן] הפסח או הקמח או הדמים ליקחם בשוק, וכל שבידו לעשות לאו מחוסר מעשה הוא, עכ"ל. ואם כן לא קשה מידי. ומכל שכן לשיטת הפוסקים דתרומות ומעשרות בזמן הזה דרבנן, שהרי כתב המשנה למלך בפרק ב' מהלכת ביאת מקדש סוף הלכה ה' [ל"ל פ"ו] דהא דאמרינן דכל מידי דאיהו כו' היינו דוקא במלתא דאורייתא ע"ש):

ומותר לשיכור וסומא לתרום תרומה גדולה לכתחילה, אבל לא מעשר, (עיין בשלחן ערוך ויו"ד סי' קנא סעיף לב ונב):

ה. קטן שהגיע לעונת נדרים דהיינו לאחר בן י"ב שנים ויום אחד אם תרם תרומתו תרומה:

ו. האומר לשלוחו צא תרום לי והלך לתרום, ואינו יודע אם תרם אם לא תרם, אף על פי שבא המשלח ומצא כרי תרום, אין חזקתו תרום, (עיין בשלחן ערוך ויו"ד סי' קנא סעיף לד בהגהת רמ"א, ובמשנה למלך פ"ד [מהלכות כלכות ה"ח] מה שתמה על זה), שאין אומרין באיסורין חזקה שליח עושה שליחותו להקל, אלא להחמיר, (רוצה לומר באיסורי תורה, דבאיסורי דרבנן לכולי עלמא אמרינן חזקה כו' אפילו להקל, כדאיתא בעירובין דף לב [ע"ש]), וחושש שמא אחר תרם שלא ברשות:

ז. לפיכך האומר לחבירו צא ועשר על ידי צריך לעמוד ולראות שמעשר. במה דברים אמורים שהמשלח התחיל בדבר, וביקש מהשליח לעשות שליחותו. אבל אם השליח פתח לומר שהוא רוצה לעשר על ידו, אמרינן בזה חזקה שעשה שליחותו, ואין צריך לעמוד ולראות אם יעשר אם לא יעשר (רמב"ם פ"א מהלכות מעשר הל' ח):

ח. הא דלא אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו דוקא בדבר שאסור מן התורה, או אפילו מדרבנן אלא שעיקרו מן התורה, כגון מעשר ירק או כל תרומות ומעשרות בזמן הזה (לרמב"ם [פ"ש מתרומות הכ"ז]), אבל דבר שעיקרו מדרבנן ואין לו שורש בתורה, כגון ערובי תחומין, לכולי עלמא אמרינן חזקה שליח עושה שליחותו:

ט. אפילו במקום דאמרינן חזקה דוקא בדבר שאם לא יעשה השליח שליחותו יבא המשלח לידי מכשול, ויעשה איסור כגון שיודע השליח שצריך המשלח לאכול ממנו היום, אבל בלאו הכי אמרינן שהשליח על כל פנים מתעצל אותו יום ואסור עד למחר. ואם יודע השליח שהמשלח הזה לא יאכל מכרי הזה ימים רבים, יש לחוש שמא מתעצל השליח. ודוקא במקום דתלוי בדעת השליח לבד לקיימו, אבל אם תלוי בדעת אחרים, כגון שעשאו שליח למכור חמצו, או בהמתו להפקיע מן הבכורה לעכו"ם, לא אמרינן חזקה כו', דחיישינן שמא לא מצא עכו"ם, או שלא רצה לקנותו:

י. אע"ג דאמרינן באומר לשלוחו צא תרום אין חזקתו תרום דחיישינן שמא אחר שמע ותרם, זה דוקא בתרומה גדולה אם בעל הבית רגיל לתרום כדין בעין יפה, או רעה, או שדעתו לפרוש מן היפות, דניחא ליה דוקא בשלוחו ולא באחר, אבל אם עשאו שליח לתרומת מעשר, או למעשר ראשון, או שני, או מעשר עני שהוא דבר קצוב, והיה כל הכרי ממין אחד, ולא היה בו יפות ורעות, ושמע אחר ועישרן חשוב כשליח. וכן בכל דבר שגילה המשלח דעתו דניחא ליה לעשות איזה פעולה, ועשאו אחר חשיב שליח. (עיין כל זה במשנה למלך פ"ד מהלכות בכורות [ה"ח] שמאריך בזה מאוד):

יא. האומר לשלוחו צא ותרום בזמן הזה, אף על פי דמדינא מותר לתרום כל שהוא, אפילו הכי צריך לשאול להמשלח כיצד יתרום, דשמא הוא מן המחמירין. ואם לא שאל יתרום כמו שיודע דעתו של בעל הבית, אם הוא פזרן או כילי. ולענין דיעבד עיין ברמב"ם הלכות תרומה [פ"ל] הלכה ו' [ע"ל ז]:

יב. פירות השותפים חייב בתרומות ומעשרות, שנאמר מעשרותיכם. והשותפים אין צריכים ליטול רשות זה מזה, אלא כל התורם מהם תרומתו תרומה, ואם תרם אחד וחזר ובא השני ותרם עיין בשלחן ערוך [יו"ד סי' שלא] סעיף לה:

יג. הבן והאשה אף על פי שעוסקים בכל צרכי ביתו, וכן העבד שעושין כל מלאכתו, אין תורמין רק מה שהם אוכלין, שאין אדם תורם דבר שאינו שלו שלא ברשות. אבל הבן כשאוכל עם אביו ואשה בעיסתה תורמין, מפני דמסתמא הוא ברשות. והפועלים שדורכים גתו ודשין את תבואתו וכיוצא בהם, אף על פי שהם עוסקים במלאכה זו, אין להם רשות לתרום שלא מדעת בעל הבית. (ועיין פרק יד דין ל לענין חלה):

יד. המפריש תרומות ומעשרות וניחם עליהם הרי זה נשאל לחכם, ומתיר לו כדרך שמתירים לו שאר נדרים, ותחזור להיות טבל כמו שהיתה, עד שיפריש פעם אחרת. ודוקא עד שלא בא ליד כהן, אבל לאחר שבא ליד כהן אין לה התרה. (ועיין בפ"ד [מתרומות] הלכה יז בכסף משנה שם). ולכן אם נתערב תרומה מן התורה דינו כשאר איסורים ובטל בס'. ומדרבנן מין במינו צריך ק"א לבטלו, ומין בשאינו מינו סגי בס'. ואם אין שם כשיעור לבטל, אזי יתיר נדרו כדלעיל. ועיין פרק יד לענין חלה:

❖

פרק ט

דין הפרשת תרומות ומעשרות ממין על חבירו

א. (רמב"ם פרק ה' מהלכות תרומות [ה"ט]) מאימתי תורמין את הגורן משיברור, ברר מקצת תורמין מן הברור על שאינו ברור. המכניס שבלים לתוך ביתו לעשותם מלילות הרי זה תורם מהן שבלים:

ב. מאימתי תורמין את הגת משהלכו בו שתי וערב. מאימתי תורמין את הזיתים משיטענו:

ג. אין תורמין ממין על שאינו מינו, שנאמר [במדבר יח יב] כל חלב דגן ו[וכל]חלב [הירוש ו]יצהר, אמרה תורה תן חלב לזה וחלב לזה. ונאמר כדגן מן הגורן וכתבואה מן היקב. ואם תרם אין תרומתו תרומה. וכל מין חיטים אחד. וכל מין תאנים וגרוגרות ודבלה אחד, ותורם מזה על זה. וכל שהוא כלאים בחבירו לא יתרום מזה על זה אפילו מן היפה על הרעה. וכל שאינו כלאים בחבירו תורמין מזה על זה:

ד. נראה לי דאנו בני חוץ לארץ יש לנו להחמיר שלא להפריש מתאנים או ענבים שחורות על תאנים או ענבים לבנות, אע"ג דמסתברא דוודאי אינו כלאים זה בזה[א]:

בינת אדם

א. בדין דתאנים שחורות ולבנות אם תורמים מזה על זה. הנה ברמב"ם פ"ה מהלכות תרומות הלכה ג כתוב להדיא כל מין תאנים ודבילה וגרוגרות אחד. וכתב עוד כל שאינו כלאים בחבירו תורמים מזה על זה. וכל זה הוא מפורש בהדיא בתרומות פ"ב מ"ד, ומשנה ו. ושחורות בלבנות אינו כלאים זה בזה, כדאיתא בכל בו סי' צא בשם הר"ש, וז"ל מותר להרכיב אילנות מין במינו, שחורות בלבנות, ודקות בגסות, אף על פי שיש לו שם לווי, עד כאן לשונו. וכן כתב רמ"א ביורה דעה סוף סי' רצה [סעיף ו]. וכן כתב הרא"ש בפרק ראשית הגז [סימן ג] והטור ביורה דעה סי' שלג. אבל הר"ן בפרק ראשית הגז [עי' חולין קלו ע"ב ד"ה גמ' אמר] כתב דלדידן דקיימא לן כרבי אילעי בראשית הגז, חשבינן לשחורות ולבנות לשני מינים, ואין מפרישים מזה על זה. והיינו משום דילפינן מתרומה דאין תורמים ממין על שאינו מינו, ואם כן על כרחך צריך לומר דגבי תרומה נמי אין תורמים משחורות על לבנות, וכתנא קמא דברייתא בחולין קלו [ע"כ]. וכן הבין הר"ן בדעת רמב"ם בפ"י מהל' בכורים [הי"ח]. וכן כתב הכסף משנה שם. ובאמת כדבריו נראה מסוגיא דחולין שם, דפריך מברייתא, ודחק שם רש"י [ד"ה וכ"ה] וכתב דפריך מתנא קמא. ורשב"א בחידושיו הוסיף דהכי פירושו אף דבהדיא איתא בברייתא דר' אילעאי אמר דבית הלל מתירין, מכל מקום פריך מתנא קמא דסבירא ליה דלא אמר רבי אילעאי דבר זה. ועל כל פנים צע"ג, דמאי פריך מברייתא ליסייע ממתניתין דתרומות [פ"ב מ"ד] דאיתא בהדיא כל מין תאנים ודבילה וגרוגרת אחד. ואף אם נדחוק דהכי קאמר, שהתאנים והדבילה והגרוגרות הכל אחד, אבל שחורות ולבנות הם שני מינים, כדמצינו לענין פאה בפ"ב [מ"ה] בזורע ב' מיני חיטים, ומפרש בירושלמי [פ"ב] אפילו אגדון ושחומת, וכתב התוספות יום טוב דרוצה לומר לבן ואדום. ואף אם נדחוק, כי מצאתי בשם ר"ד אפהיים שגרס אגרון מלשון אוגר, רוצה לומר חיטים יפות, ושחומת רוצה לומר כחוש. מכל מקום קשה ממתניתין דתרומות דכל שאינו כלאים בחבירו כו'.

ועל כל פנים צריך לומר לפי הסוגיא דחולין, דידוע היה לש"ס דמתניתין דתרומות יחידאי היא, וצ"ע.

אך לשיטת רמב"ם צ"ע מסוגיא דחולין. ולולי דמסתפינא אמינא כיון שיש שם בלאו הכי גרסאות, עיין בחי' רמב"ן, והיה נראה לי שכן צריך לומר בברייתא תאנים שחורות כו' דברי ר' אילעאי, משום ר' יצחק אמרו בית שמאי אוסרים ובית הלל מתירים. ואם כן פריך שפיר מר' אילעאי גופא. וגם לשיטת הר"ן נראה לי שטעות סופר יש בברייתא, שצריך לומר ר' יצחק אומר משום ר' אלעזר, וכן הוא בתוספתא [פ"ב מתרומות ה"ד]. רק שהיה כתוב ראשי תיבות ר"א, וטעה הסופר וסבר שהוא ר' אילעאי לפי ששם הכל מדבר מר' אילעאי, ובאמת הוא

ר' אלעזר:

ה. אין תורמין מן החיוב על הפטור ולא מן הפטור על החיוב, כגון הלקט והשכחה והפאה וההפקר דפטורים מתרומות ומעשרות. וכן פירות שלא הביאו שליש שאינם חייבים במעשרות על הגדל שליש שחייב, וכן להיפך. וכן אין מפרישין פירות שנתרמה תרומתן אע״ג שלא הפריש עדיין שאר מעשרות על פירות שחייבין בתרומה, וכן להיפך. כללו של דבר הדבר שמפרישים ממנו על מקום אחר צריך שיהיו שוין בכל עניניהם, דאם אלו טבולים לתרומה ואלו טבולים למעשר אין מפרישין ממנו על אלו, אלא מהטבולין לתרומה על הטבולין לתרומה, ומהטבולין למעשר על הטבולין למעשר, שנאמר [במלכי יח, כט] את מקדשו ממנו, בזמן שקדשיו בתוכו עושים אותו תרומה לאחרים, אין קדשיו בתוכו אין עושים אותו תרומה לאחרים, (עיין בפרק ה [מתרומות] הלכה יג במשנה למלך שם), ואם תרם אינו תרומה[ב]:

ו. וכן אין תורמים מפירות הארץ על פירות חוצה לארץ, או להיפך, דכתיב [ויקרא כה, ז] וכל מעשר הארץ מזרע הארץ. ואם תרם אינו תרומה:

ז. וכן אין תורמים מן המחובר על התלוש, וכן להיפך. וכל שכן מן המחובר על המחובר, שהרי כתוב [במלכי יח כו] והרמותם, והרמה לא שייך אלא בתלוש, וכתיב ממנו משמע שהחולין שוה להתרומה. ואם תרם אין תרומתו תרומה:

ח. וכן אין תורמין מפירות שנה זו על פירות שנה שעברה, או להיפך, שנאמר [ולכליס יח, כב] שנה שנה. ואם תרם [ע״ל מין] תרומתו תרומה. כיצד ליקט ירק ערב ראש השנה עד שלא תבא השמש, וחזר וליקט (על ידי גוי) בראש השנה או לאחר ראש השנה, אין תורמים מזה על זה, דאחד בתשרי ראש השנה לירק, וט״ו בשבט ראש השנה לאילן, לפיכך אין תורמין מפירות שחנטו קודם ט״ו בשבט על פירות שחנטו לאחר ט״ו בשבט, כדלקמן פרק יב:

ט. אין תורמים מדבר שהוא חייב מדרבנן על דבר שהוא חייב מן התורה, כגון פירות הגדלים בעציץ שאינו נקוב או פירות הגדלים בבית או בחצר (עיין לעיל פ״ב), ואם תרם תרומתו תרומה. שלא יאמרו תרומה מותר לזרים, ומכל מקום חייב לחזור לתרום שהרי לא נפטרים בתרומה זו שהוא פטור מן התורה. ואין תורמים מדבר שהוא חד דרבנן על תרי דרבנן, ואפילו בטבל דרבנן, היכא דנראה דאחד חמור קצת מחבירו (משנה למלך פ״ה הלכה יז):

בינת אדם

ב. (ובפירוש המשנה כתב ר״מ [מתרומות פ״ו מ״ה, ולא״ה תרגום הגר״ע קורח קליט״ו ע״פ כת״י פרמב״ם] מן החיוב על הפטור רוצה לומר מפירות שנגמרו מלאכתן על שאינו נגמרו כו׳. וצ״ע שהרי במתניתין איתא דאינו תרומה, ומהנגמר על שאינו נגמר הדין דתרומתו תרומה. ונראה לי שהוא טעות סופר וכן צריך לומר מפירות שנגמרו על שלא נגמרו, ורוצה לומר שגמרו שליש, וכמו שכתב הר״ש בשם הירושלמי):

י. אבל התורם מדבר שהוא חייב מן התורה על שאינו אלא מדרבנן, כגון מעציץ נקוב על שאינו נקוב תרומתו תרומה, אבל אסור לאכול אותה תרומה עד שיוציא עליה תרומות ומעשרות ממקום אחר, שכיון שהם חייבין מן התורה לא חל שם תרומות ומעשרות על דבר שפטור מן התורה, ואם כן הם עדיין בטבלם, (עיין הלכה י"ד בכסף משנה):

יא. וכן התורם מן הדמאי על הדמאי, או מן הדמאי על הוודאי, תרומה ויחזור ויתרום מכל אחד ואחד בפני עצמו. ואם תרם מן הוודאי על הדמאי תרומה, ולא תאכל עד שיוציא עליה תרומות ומעשרות:

יב. ואין תורמים מן הלקוח על מה שגדל בתוך שדהו, ולא מהלקוח מעכו"ם על הלקוח מישראל, ולא מהלקוח קודם מירוח על הלקוח לאחר מירוח, וכן להיפך, (ועיין לעיל פ"ב):

יג. זה הכלל כל שאסור מן התורה לתרום מזה על זה, כגון מפירות ארץ על של חוצה לארץ, ומשנה זו על שנה אחרת, וממין על שאינו מינו, ומפירות שחייבים על הפטורים אפילו מדרבנן, ומשנטלה ממנו תרומה על שלא נטלה, וכן מה שפטור מן התורה כגון הלקט והשכחה והפאה וההפקר, בכל זה אינו חל שם תרומה כלל על זה שתרם, ומותר אפילו לישראל. וכל דבר שחייב על כל פנים בתרומות ומעשרות מדרבנן, והפריש ממנה על מה שחייב מן התורה הרי זה תרומה אלא שיחזור ויתרום מן זה שחייב מן התורה. ואם הפריש מדבר שחייב מן התורה על דבר שאינו חייב אלא מדרבנן הרי זה תרומה, אלא שהתרומה אסור באכילה עד שיוציא עליה תרומות ומעשרות ממקום אחר, (כן כתב הרמב"ם [פ"ה מתרומות הי"ל]. וצ"ע למה לא יפריש מיניה וביה, וצריך לומר כדי שלא יבא לזלזל בה ויאכל השאר, ובאמת הכל תרומה על כל פנים מדרבנן): [וכיונו בכס"מ הוסיף: ובקיומין מו ע"ב בכס"מ ד"ה עד שיפריש כ', דמיניה וביה נמי מותר. (ע"פ מוריה קמנב)].

יד. תרם מפירות ארץ ישראל על פירות שבסוריא ושאר ארצות החייבים מדרבנן, צ"ע אם דינו כמו מנקוב על שאינו נקוב, ואם כן תרומה ולא תאכל, או אינה תרומה כלל. (ברמב"ם [פ"ה מתרומות] הלכה יב הוגה שם ולא מפירות ארץ ישראל על פירות שבסוריא כו' ע"ש. אבל הר"ש כתב בפ"א דתרומות מ"ה בשם התוספתא דאפילו מארץ ישראל לסוריא או להיפך אין תרומתו תרומה, וצריך לומר דיש חילוק בין אלו לבין שאר חיובי דרבנן):

טו. אין תורמים אלא מן היפה, שנאמר [במדבר יח, לב] בהרימכם את חלבו. ואם תרם מן הרע על היפה תרומתו תרומה, שנאמר [ויקרא ככ, טז] והשיאו אותם עון אשמה, ואמרו [כלפוס ירושלים לבוחינו] ז"ל אם אינה תרומה נשיאת עון למה, אלא שמע מינה תרומתו תרומה, ובזמן הזה דוקא במעשרות, אבל בתרומה דלאיבוד קאי אפילו להמחמירים אין קפידא. (עיין בשלחן ערוך [יו"ד סי' שלא סעי' נב]). ודוקא שתרם בכוונה מן הרע, אבל אם טעה אינו תרומה. וכדלקמן סימן כ' [ל"ל יט]:

טז. במה דברים אמורים במקום שיש כהן, אבל במקום שאין כהן תורם מן המתקיים אף על פי שאינו יפה כמו האינו מתקיים. כיצד תורם תאנים על הגרוגרות, ובמקום שאין כהן

תורם גרוגרות על התאנים. ותורמים בצל שלם אף על פי שהוא קטן, אבל לא חצי בצל אף על פי שהוא גדול, בין במקום שיש כהן או שאין כהן[ג]:

יז. אין תורמים מן הלח על היבש, ולא מן היבש על הלח, דדומה לשני מינים (ש"ך ויו"ד סי' שלא סקפ"ג). ומכל מקום אם תרם הרי זה תרומה, כיצד ליקט ירק היום וליקט ממנו למחר אין תורמים מזה על זה, אלא אם כן דרכו להשתמר ב' ימים. וכן ירק שדרכו להשתמר שלשה ימים, כל שלקט בג' ימים תורם מזה על זה. וכן אם דרכו להשתמר יום אחד וליקט שחרית וליקט ערבית תורם מזה על זה:

יח. ותורמים שמן על זיתים הנכבשים, או על זיתים שרוצה לאכלם כך, ויין על ענבים לעשותם צמוקים, או לאכלם כך, שהרי גם הנכבשים והענבים כבר נגמרו מלאכתם, והרי זה כתורם מן היפה על הרע. ויין שאינו מבושל על המבושל אבל לא להיפך. ומן הצלול על שאינו צלול, אבל לא להיפך. מתאנים על גרוגרות במנין, ומגרוגרות על התאנים במידה, ולא להיפך. ובכל אלו אם תרם תרומתו תרומה:

יט. החומץ והיין מין א', לפיכך תורמים יין על חומץ שהוא מן היפה על הרע, אבל לא מן החומץ על היין שהוא מן הרע על היפה, ואם תרם תרומתו תרומה. במה דברים אמורים בזמן שתרם במזיד, שהיה יודע שהוא חומץ, אבל אם סבר שהוא יין ונמצא חומץ אינו תרומה, דכיון שנתכוין לתרום מן היפה ועלה בידו מן הרעה, הוי ליה תרומה בטעות ואינה תרומה. ואם אינו יודע אם נתחמץ קודם שתרם או לאחר שתרם, תרומה ויחזור ויתרום. היה בלבו לתרום חומץ על חומץ ונמצא החומץ שתרם יין, תרומתו תרומה, אע"ג שהיה בטעות, כיון שתרם מן היפה על הרע (ועיין שם בכסף משנה [פ"ה מתרומות הכ"ט]):

כ. אין תורמים מדבר שנגמרה מלאכתו על דבר שלא נגמרה מלאכתו, וכן להיפך. ולא מדבר שלא נגמרה מלאכתו, על דבר שלא נגמרה מלאכתו, ולפיכך אין תורמים שמן על הזיתים הנכתשים, ולא יין על ענבים הנדרכות, שזה דומה מנגמר [נ"ל למנגמר] מלאכתו על שלא נגמרו, אלא דבזה אע"ג דבדיעבד תרומה, מכל מקום יחזור ויתרום מן הזיתים ומן הענבים, אבל בשאר פירות אם תרם תרומתו תרומה. (עיין בר"ש פ"א דתרומות מ"ד ובראב"ש שם, ובר"ש סוף פ"א, דדרשינן מקרא דתרומתו תרומה):

בינת אדם

ג. כן כתב הרמב"ם בפ"ה [מתרומות ה"כ]. וכן כתב הכסף משנה דזה שכתב ר"מ בכל מקום קאי על בצל. והיינו כדקא סלקא דעתך דש"ס בברכות לט [ע"ב] דתנא קמא סבר דשלם חשוב, דהא באמת קיימא לן דשלם עדיף. אבל הר"ש [פ"ב מ"ה] כתב דמיירי דוקא באין כהן, וכמסקנת הש"ס):

כא. אבל אם תרם זיתים על השמן וענבים על יין ושיבלים על חיטים אינו תרומה כלל, גזרה שמא יטריח הכהן לדוך ולכתוש. (ועיין בר״ש שם [מ״ל] דאם עשה מדעת כהן, בדיעבד תרומתו תרומה):

כב. כל שאמרנו בתרומה אין תורמים מזה על זה, כך במעשר אין מעשרין בין מעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני. וכל שפטור מן תרומה פטור ממעשרות. וכל מי שאינו תורם אינו מעשר:

❖

פרק י

דין סדר הפרשת תרומות ומעשרות

א. הנכנס למוד גורנו להפריש תרומות ומעשרות אומר יהי רצון מלפניך ה׳ אלוהינו ואלוהי אבותינו שתשלח ברכה במעשי ידינו. התחיל למוד מברך ברוך אתה יי אלוהינו מלך העולם השולח ברכה בכרי הזה. מדד ואחר כך בירך הרי זה תפלת שוא. (תענית ח ע״ב ע״ש ברש״י ול״ה כלוך, ול״ס סריז, ועיין אליה רבה [מו״ח סי׳ לל ס״ק ס–מז]):

ב. (רמב״ם סוף פ״ד מהל׳ תרומה [סכ״מ]) התורם את הגורן צריך שיכוין את לבו שתהיה זו תרומה על הכרי, ועל מה שבקוטעין ועל מה שבצדדין ועל מה שבתוך התבן. התורם את היקב צריך שיכוין את לבו לתרום על מה שבחרצנים ועל מה שבזגים. התורם את הבור של יין צריך שיכוין את לבו לתרום על מה שבגפת. ואם לא נתכוין אלא תרם סתם נפטר הכל, שתנאי בית דין הוא שהתרומה על הכל. ולכן התורם כלכלה של תאנים ונמצאו תאנים בצד הכלכלה הרי אלו פטורים, מפני שבלבו לתרום על הכל:

ג. הפרשת תרומות ומעשרות יש בו ב׳ מצות עשה, א. שיפרישנו, ותיכף כשהפריש התרומות ומעשרות מותר לאכול הנשאר, אף על פי שעדיין לא נתן לבעליהם. ב. שיתן כל אחד ואחד לבעלין, דהיינו תרומה גדולה ותרומת מעשר לכהן, ומעשר ראשון ללוי או לכהן, ומעשר עני לעניים. (וכן מנה רמב״ן במנין המצות בשורש יב, ובפרשת דרכים בדרך מצות, ואף הרמב״ם שלא מנה הנתינה למצוה בפני עצמה, היינו לענין מנין תרי״ג, וסבירא ליה כיון שהוא חלק המצוה אינו עולה לחשבון. אבל לכולי עלמא אם אינו נותן לבעליו ביטל מצות עשה). ובכל אלו אין חילוק בין זכרים לנקיבות:

ד. (רמב״ם פ״ג) סדר הפרשתן הוא כך תרומה גדולה מן התורה אין לו שיעור, דאם רוצה עושה הכל תרומה, ובלבד שישייר שם מקצת, דבעינן שיהא שיריה ניכרים כדי שתהיה זו ראשית.

וכן אם רוצה אינו מפריש אלא חטה אחד, דחטה אחד פוטר כל הכרי[א]. ומדרבנן ליתן ב׳ ממאה, וסמכו על לשון תרומה נוטריקון תרי ממאה וזהו הבינוני. (ויש עין יפה אחד מארבעים ועין רעה אחד מששים). ואם יש לו מדה אחד או יותר מפריש לפי חשבון זה. ונותן לכהן. ותרומה זו מצוה להפריש מאומד, רוצה לומר על פי אומד הדעת, אבל לא במידה ובמנין ובמשקל, שנאמר [במדבר יח, כז] ונחשב וכו׳. ובדיעבד אם תרם במדה כו׳, הרי זה תרומה. וצריך התורם שיהא בדעתו שכמה שיעלה בידו בין בפחות או ביותר ממה שהוא בדעתו כן יקום, שאם לא כן אם יעלה בידו בפחות משיעור שחשב הרי זה תרומה, וצריך לחזור ולתרום ולהשלים השיעור שהיה בדעתו. והתוספת הזו יכול להפריש במדה ובמשקל ובמנין, רק שיהא מן המוקף. ואם עלה בידו יותר ממה שהיה בדעתו אינו תרומה כלל. (עיין ברמב״ם פ״ג מהלכות תרומה הלכה ו):

ה. (שם הלכה ו) אין תורמין תרומה גדולה אלא מן המוקף, רוצה לומר שהתרומה והדבר שהוא תורם עליו יהיה מונח הכל לפניו. יש אומרים שהוא מן התורה, שנאמר והרמותם ממנו [קס יח כח], משמע שבסמוך לו. ויש אומרים דאינו אלא מדרבנן, כדי שיוכל לשער היטיב כמה יתרום. ואין צריך שיהיה נוגעין זה בזה. כיצד פירות המפוזרין בתוך הבית או ב׳ מגירות שבבית אחד, וכן שקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרות אם היו בהקיפה אחד, תורם מן אחד על הכל. חביות של יין עד שלא סתם פיהן תורם מאחד על הכל, משסתם תורם מכל אחד ואחד. היה מלקט גפי ירק ומניח בגינה, תורם מאחד על הכל. הביא מין אחד ביניהם, תורם מכל אחד ואחד. (ועיין עוד מדינים אלו פ״ג מהלכות תרומה). ומכל מקום לצורך שבת ויום טוב, כגון שיודע שיביאו לו סל פירות ומתיירא שמא תחשך, ולא יוכל לתרום בשבת מותר לתרום מפירות טבל שיש לו בבית עליהם. (עיין יבמות צג [ע״ש], ובמשנה למלך שם [הי״ז]):

ו. אחר זה מפריש מן הנשאר אחד מעשרה, והוא נקרא מעשר ראשון, ונותנו ללוי, (ואם אין שם לוי יתנו לכהן), ועל זה נאמר [במדבר יח, כא] כי את מעשר בני ישראל וכו׳:

ז. אחר זה מפריש מן הנשאר אחד מעשרה, והוא נקרא מעשר שני, ועל זה נאמר [דברים יד, כב] עשר תעשר כו׳. והוא לבעליו, והוא קודש. ועל זה הסדר מפרישין משנה א׳ משמיטה,

בינת אדם

א. (כן כתב תוס׳ במנחות דף ס ע״א ד״ה מי בעינן, וגיטין דף כ [ע״ש ד״ה דילמא], אע״ג דכתיב [דברים יח, ד] תתן לו, לא אמרינן אין נתינה בפחות מכזית או שוה פרוטה, עיין שם בתוס׳. וצ״ע שהרי בחולין קלה [ע״ש] בראשית הגז תנא וכמה נותן לו משקל ה׳ סלעים, שנאמר [דברים יח, ד] תתן לו, שיהיה בו כדי מתנה. וכן כתב הרמב״ם בפ״ט מהל׳ ביכורים [הי״ז]. והשלחן ערוך בסי׳ שלג [סעי׳ יג]. וצריך לומר דזהו בדרך אסמכתא, שהרי כתב הרמב״ם בהדיא שם תחלת פרק [י׳ דביכורים] דראשית הגז אין לו שיעור מן התורה. אחר זה מצאתי במשנה למלך פ״ו מהל׳ מתנות עניים שמאריך בזה ע״ש):

ובשניה, וכן בד׳ וה׳. אבל בשלישית וששית מהשבוע אין מפרישין מעשר שני, אלא אחר שמפרישין מעשר ראשון מפרישין אחד מעשרה הנשאר ונותנו לעניים, והוא נקרא מעשר עני, ועליו נאמר [לבריס יד, כח] מקצה שלש שנים תוציא כו׳, ובא הלוי והגר והיתום, רוצה לומר העניים. ושנת השמיטה כולה הפקר, ואין בה לא תרומות ומעשרות, בין הגדל בשדה של ישראל, או הגדל בשדה של גוי, הכל פטור מתרומות ומעשרות. (עיין בתשובות מהרי״ט ח״א סי׳ ב [נ״ל סי׳ מג]). ובחוצה לארץ שאין בה שמיטת קרקע מפרישין בשנת השמיטה במצרים, ועמון ומואב מעשר ראשון ומעשר עני, כדי שיבואו עניי ארץ ישראל ויתפרנסו מהם. ובשנער שהוא רחוקה, ואין עניי ארץ ישראל באים לשם מפרישין מעשר ראשון ומעשר שני כמו רוב השנים:

ח. נמצא לפי זה שהשנה זו תקע״ב הבא עלינו לטובה הוא שמיטה, כמו שנבאר בדיני שמיטה, וא״כ שנת תקע״ג וע״ד מפרישין תרומה גדולה מעשר ראשון ומעשר שני, ותקע״ה מעשר ראשון מעשר עני, ובשנת תקע״ו וע״ז חוזר להפריש תרומה גדולה מעשר ראשון מעשר שני, ושנת תקע״ח מפריש תרומה גדולה מעשר ראשון מעשר עני, ובשנת תקע״ט הוא שמיטה, ומשנת תק״פ חוזר על הסדר ראשון, וכן לעולם. יהי רצון שנזכה בקיבוץ גליות:

ט. לאחר שהפריש המעשר ראשון, המעשר הזה עדיין נקרא טבל, ואסור לכל אדם עד שיחזיר הלוי ויפריש מזה אחד מעשרה, וזה נקרא תרומת מעשר, ועל זה נאמר [במדבר יח, כו] ואל הלוים תדבר כו׳ והרמותם ממנו תרומת ה׳ מעשר מן המעשר ונתתם לאהרן:

י. המצוה לכתחילה שיתן המעשר ללוים, והלוי יפריש תרומת מעשר. ואף על פי כן יש רשות לבעל הבית להפריש תרומת מעשר וליתנה לכהן, ויתן המעשר ללוי אחר שהפריש ממנו תרומתו[ב]:

בינת אדם

ב. כתב מהרי״ט בתשובה ח״א סי׳ ה [נ״ל פה] דאסור לישראל להפריש תרומת מעשר דהוי כתורם שאינו שלו. ומתניתין דדמאי פ״ה [מ״ב] הרוצה להפריש תרומה ותרומת מעשר כו׳, כתב בשם הר״ש דאתיא כרבי אלעזר בן גומל, או דמיירי בכהן ולוי. ושכן מצא בירושלמי. והנה הראיה מירושלמי בארתי במקום אחר. והראיה שגם הר״ש כתב דמתניתין אבא אלעזר בן גומל היא. ואמנם התימה על גדול כמותו דאשתמיטתיה דברי רמב״ם בפ״ג מהל׳ תרומות הל׳ יב, וז״ל מצות תרומת מעשר שיפריש אותו בן לוי ממעשרו כו׳, ויש לישראל להפריש אותו ולתנה לכהן, ויתן המעשר ללוי אחר שיפריש ממנו תרומתו. וכן כתב שם הלכה כד הרוצה להפריש תרומה ותרומת מעשר וכו׳. כן כתב בשלחן ערוך [יו״ד סי׳ שלא] סעיף כח סתם, ולא חילק. ומה שהקשה מהרי״ט דהוא דוקא לרבי אלעזר בן גומל כדאיתא בגיטין לא [נ״ל ט] ע״ב, צריך לומר כמו שכתבו תוס׳ לענין מדה, דעל כרחך לא פליגא רבנן אלא לענין לכתחלה, אבל בדיעבד גם לרבנן מודו. והכי נמי המצוה לכתחלה על בן לוי. ואמנם על צד הדחק מותר גם לישראל. וזהו שדקדק הרמב״ם בלשונו וכתב ויש לישראל כו׳, ולא כתב ומותר לישראל, אלא להורות דוקא על פי הדחק, וכמו שכתב בחרידים [פנ״כ אות עו] בדין הפרשת תרומות ומעשרות על מה שכתב

יא. תרומת מעשר מצוה לכתחילה להפריש דבר שדרכו למדוד מודד, ודבר הנשקל שוקל, ודבר שאפשר למנותו מונה, היה אפשר למנותו ולשוקלו ולמודדו המונה משובח, והמודד משובח ממנו, והשוקל משובח משניהם. ולא יפריש מאומד. ומכל מקום אם הפריש תרומת מעשר מאומד הרי זה תרומה, ובלבד שלא יתכוין להוסיף דהוה ליה מרבה במעשרות[ג]. ולפי שצריך לפרוש במדה כו׳, ולכך מותר לתרום אף שלא מן המוקף. ואף על פי כן תלמידי חכמים תורמים מן המוקף. וכן המעשרות בין מעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני צריך להפריש במדה ובמשקל ובמנין דוקא, ואין צריך מן המוקף:

יב. לויים וכהנים מפרישים תרומה גדולה ומעשר ראשון, כדי להפריש תרומת מעשר ומעשר שני ומעשר עני. ואין חילוק בינם לבין ישראל, אלא שהכהנים מפרישים מעשר ראשון, ומפרישים ממנו תרומת מעשר, ומחזיקין התרומה לעצמן, וכן הלוים מחזיקין לעצמן המעשר ראשון, שנאמר [במדבר יח, כח] תרימו גם אתם, אתם אלו הלוים, גם אתם אלו הכהנים. ואם לקחו שדה או פירות מישראל או שמכרו לישראל, עיין לעיל פ״ז. ואם הקדים הלוי ולקח מעשר ראשון בשיבלים מבואר דינו ברמב״ם בפ״ג מהלכות תרומות [הי״ל]:

יג. המפריש תרומה גדולה מברך קודם שמפריש ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומה. וכשמפריש מעשר ראשון מברך ברוך אתה יי כו׳ להפריש מעשר. ועל תרומת מעשר מברך להפריש תרומת מעשר. וכשמפריש מעשר שני להפריש מעשר שני. וכשמפריש מעשר עני להפריש מעשר עני. ואם מפריש כולם בזה אחר זה ואינו מפסיק בנתים מברך על כולם ברכה אחת, אשר קידשנו במצותיו וצונו להפריש תרומות ומעשרות. (רמב״ם פ״א מהלכות מעשר [הטו״ז]. וכן כתוב בתוספתא פ״ג דתרומות [הכ״ב]. ובשלחן ערוך סי׳ שלא סעיף עח לא כתב ברכה במעשר עני, ובלתי ספק שהוא טעות סופר). ולאחר שהפריש מצוה שיקרא שם, שיאמר הרי זה תרומה או מעשר (עיין בתוספתא תרומות פ״ג [הכ״ב]):

בינת אדם

הרמב״ם ובזמן הזה כו׳ יש לו להפריש כל שהוא, רוצה לומר שאין זה מעיקר הדין. וכתב בשם המגדול עוז [פ״ג מתפילה] כלל גדול כל מקום שכתב רמב״ם לשון זה ויש לאדם רוצה לומר על פי הדחק. ואמנם צ״ע כיון דפסק הרמב״ם בזה כרבי אלעזר בן גומל, אם כן למה לא פסק כוותיה לענין אומד ומחשבה, וצ״ע:

ג. כן כתב תוס׳ בגיטין דף ל [לא ע״א ד״ה ניטלת], ובמנחות נד [ע״ב ד״ה כקס וד״ה ניטלת], ובבכורות נח [ע״ב ד״ה כקס]. וכן כתב הר״ש בפרק קמא דתרומות [מ״ז]. ומה שכתב שם הר״ש דמביצה [יג ע״א] מוכח דאסור מאומד, היינו לכתחלה. וכן מצאתי בכפתור ופרח דף ק״ו פרק כד שכתב להדיא דבדיעבד מה שעשה עשה. ובזה אתי שפיר הא דאיתא בפ״ד דדמאי [מ״ב, כפירוש הרא״ש כר״ש פ״ז מ״א] שסומך על תנאי, ואומר מה שאני עתיד להפריש, ושם בפרק ז׳ [דדמאי מ״ב] מזגו לו את הכוס כו׳, דאינו אלא מאומד, אלא כיון דמן התורה אפילו בודאי על כל פנים מהני בדיעבד, בדמאי התירו לכתחילה לצורך:

יד. צריך להפריש כסדר, תחלה תרומה גדולה, ואחר זה מעשר ראשון, ואחר זה מעשר שני או מעשר עני. ואם הקדים מעשר לתרומה, או מעשר שני למעשר ראשון, עובר בלא תעשה, שנאמר [שמות כב, כח] מלאתך וכו׳. ואף על פי כן מה שעשה עשוי:

טו. כסדר הנזכר כך מפרישין המחמירין, אלא שיש מקילין בתרומה גדולה ואינן מפרישין רק כל שהוא, כיון שבזמן הזה נשרף, אוקמוה על דין תורה. (ואע״ג דמרמב״ם פ״ד [ל״ל פ״ג מתרומות ה״ל] משמע הכי, מכל מקום על פי הכלל שכתוב בחרדים [פנ״כ לות טו] בכל מקום שכתב הרמב״ם ויש לו, היינו על צד הדחק, והכי נמי כתב ויש לו ע״ש). ונראה לי דאף על פי כן צריך ליתן לכהן, שאף על פי שהוא כל שהוא, ואין בו משום גזל השבט, מכל מקום לא קיים מצות נתינה, שהרי מן התורה דינו בכל שהוא, ואף על פי כן כתיב תתן לו. (וכן כתב בטור [יו״ד סי׳ שלא] בהדיא, וכן כתב רמ״א [שם סעי׳ יט]). ויש מחמירים עוד שאפילו המעשר שני לאחר הפדיון נותן הכל לעניים. ומכל מקום נראה לי בזמן הזה אף המחמירים אינם צריכים להפריש אפילו לכתחלה, רק א׳ מס׳ כדין תרומה טמאה:

טז. אבל יש מקילין ומפרישין על ידי ערמה, ולכן מפרישין תרומה גדולה כל שהוא, ואחר כך מעשר ראשון ומעשר שני הכל כנ״ל. אלא שבשנת מעשר עני מביא ג׳ בני אדם אוהביו, ומפקיר בפניהם כל נכסיו, ואם כן הוא עני וחוזר וזוכה במעשר עני. ואמנם אלו אנשים חושבין להשכיר דבר מועט, ומפסידין הרבה, שאם זוכה בו לאלתר חייב בתרומות ומעשרות, דכך תיקנו חז״ל מפני רמאים, אלא אם כן הוא עומד כך בהפקירו ג׳ ימים על כל פנים. (וצ״ע שהרי בהדיא כתב הרמב״ם סוף פ״ה מהל׳ מעשר עני [פ״כ מתרומות הי״כ] דאפילו זכה מיד פטור מתרומות ומעשרות. ועיין בחושן משפט סי׳ רעג סעיף ט׳ ובסמ״ג שם [ל״ל בסמ״ע ס״ק יג]). ואם יש לו חובות אצל אנשים אחרים כיון שהפקיר כל נכסיו הרי זכה הלה במה שבידו, ואם אחר כך תבעו הרי גוזלו, אלא אם כן הוא מודיע ללוה שהפקיר ושזכה בו, והוא יחזיר ליתנו לו במתנה. (כן כתב מהרי״ט בתשובה ח״א סימן פה. וכן כתב בשל״ה דף ע״ב [שער האותיות קדושת האכילה אות ל]):

יז. ואמנם בני חוצה לארץ שמסכנים בעצמם לבא בארץ הקודש עליהם ודאי חוב גמור להחמיר בכל מצות התלויות בארץ כדין המחמירים (עיין בספר חרדים [פנ״ו ד״ה וכל הבאים] ובשל״ה [שער האותיות קדושת האכילה אות כו]):

יח. דין המפריש מקצת תרומות או מעשרות מבואר ברמב״ם פ״ג מהלכות תרומות דין ז׳, ופ״א מהלכות מעשר דין טו, ובמשנה למלך פ״א מה׳ מתנות עניים דין טו ע״ש שמאריך בזה):

❖

פרק יא

דין התרומות ומעשרות מי ראוי לאכלן ולהנות מהן ולמי נותנין תרומות ומעשרות

א. (רמב"ם פי"א מהל' תרומות [ל"ל פ"ב סי"ד]) התרומה ותרומת מעשר בין טהורה בין טמאה, אפילו נטמא הדגן והתירוש כולו קודם שיפריש תרומה גדולה, חייב להפריש וליתנה לכהן, שנאמר [במדבר יח, ח] ואני נתתי לך משמרת תרומותי, ב' תרומות, א' טהורה וא' טמאה. ואין נותנים אלא לכהן. ואסור לזרים בעון מיתה. ובזמן הזה אף הכהנים אסורים לאכלה, שכלנו טמאי מתים. וכן אסור לסוך בשמן של תרומה ותרומת מעשר, שהסיכה היא כשתיה. אבל יכול להניחה להנות ממנה, דהיינו בשמן ידליק הנר, וביין יעשה זילוף בבית, והתבואה יסיק תחת תבשילו. [וכיצד כתב"י הוסיף: ודבר אחר לחוי להתלקח ולזילוף, כגון אחר מתקין, או פיכות, יאליך ליס, או קוכרן. [ומב"ס פי"ב סי"ב סי"ג]. וזילוף ביין הוא לוקח ביין יקר, שיש לו ריח טוב. אבל ביין חדש אסור לזלף, דהוי הפסד, [כלאיהא בפסחים ק [ל"ל כ] ע"כ]. ואפשר לבזמן הזה מותר להניחו על שיתייבן. ואפשר שזהו דעת המרדכי שכתב לעשות זילוף. אך הרמב"ם שם לא כתב כלל דין דזילוף. ועיי"ש בכסף משנה [פי"ב ה"ד]. ולכן נ"ע להקל בזילוף. (ע"פ מוריה קמכ)]. ואין צריך להניח בכלים מאוסים בכדי שלא יבא לתקלה, כיון שבזמן הזה שאין שום תרומה שהיא נאכלת, הכהנים נזהרים בהם, רק שייחד מקום בפני עצמו שלא יבא זר לאכלן. וזר אסור להנות ממנה הנאה של כילוי, כגון בשעת שריפה, אם לא שהכהן נהנה גם כן עמו. ולאו דוקא כהן, אלא אפילו בת כהן, או אשת כהן, שהרי תרומה נאכלת לנשיהם ובנותיהם ועבדיהם. והנאה של כילוי יש אומרים דמן התורה אסור לזרים. ויש אומרים מדרבנן. (עיין משנה למלך פ"ב [מתרומות סי"ד] ופ"א [ל"ל ופי"ל] הל' חי):

ב. כהן המתארח אצל ישראל והדליק לו שמן שריפה, ועמד הכהן והלך לו, אינו חייב לכבות עד שיכבה מאליו[א]. וטובל הישראל פתילה בנר הכהן ומדליק. וכן ממלא הכהן נר שמן שריפה, ונותנו לישראל לעלות בו לעליה ולהכנס לחדר, לעשות לצרכי כהן, אבל לא צרכי ישראל. ואם היה שותף עמו בחנות וכיוצא בו מותר:

ג. בקרו של כהן שהיה עומד אצל בקרו של ישראל, וכן כליו של כהן שהיה נארג אצל כליו של ישראל, הרי זה מדליק שמן שריפה שלא ברשות כהן:

א. כן הוא הגירסא במרדכי פרק אלמנה לכהן גדול. וכן הוא בתוספתא [תרומות פ"י ה"ט]. והיא גירסא מדויקת. ולזה כיון הכסף משנה [עי' פי"ח מתרומות הט"ז–סי"ט במל"מ] שכתב לעיין שם:

ד. מדליקים שמן שריפה בבתי כנסיות ובתי מדרשות ובמבואת אפילין שלא ברשות כהן, כיון שהוא צרכי רבים. וכן מי שאין לו שמן חולין להדליק נר חנוכה מדליק שמן שריפה שלא ברשות כהן, כיון שהוא צורך מצוה. ולצורך חולה שאין בו סכנה מדליק ברשות כהן[ב]. ועיין עוד מדינים אלו ברמב"ם שם [פי"ל מתרומות הט"ז–הי"ט]:

ה. התבואה והפירות קודם שבא עליהם מים אינם מקבלים טומאה לפי שלא הוכשרה. ואף על פי כן אסור לאכלן בזמן הזה שכולנו טמאי מתים. והאוכל תרומה טהורה בטומאת

בינת אדם

ב. לשיטת הסוברים דהנאת כילוי לזרים אינו אלא מדרבנן אם כן יש ראיה ברורה דאיסור דרבנן אסור לחולי שאין בו סכנה. ועיין בספרי נשמת אדם הל' שבת [מ"ב] כלל סט שהארכתי בזה:

ג. הר"ש וכן הרע"ב [תרומות פי"ל מ"י] מפרשים ברשות כהן רוצה לומר כשיש שם כהן. וכן כתב שם עוד על בית האבל ובית המשתה, משום שיש שם כהנים. ולפי זה צריך לומר דמתניתין אתי לאשמעינן איסור דאע"ג דהוי צרכי מצוה וסלקא דעתך להתיר אפילו אין שם כהן, כמו במבואת האפילין, קא משמע לן מתניתין דוקא ברשות כהן, דאין לומר דאתי לאשמעינן היתר, [ל"ל דאס כן] קשה, הא אפילו בקרו של כהן עם בקרו של ישראל וכיוצא בו מותר, אלא על כרחך דאיסור אתי לאשמעינן. אבל הרמב"ם [בפירושו שם] כתב ברשות כהן רוצה לומר במאמרו ומצותו שירשה לנו זה, ואם כן אתי לאשמעינן היתר דאפילו אין שם כהן, דלדבר חול אסור, ולא מהני נתינת רשות, אבל לצורך חולה אף על פי שאין שם כהן מותר, בלבד שיהיה בידיעתו. אך סיפא צ"ע לשניהם בת ישראל כו' והיא למודה כו' אביה מדליק ברשותה, והנה לר"ש ודאי קשה כיון שהיא שם למה ליה שתהיה למודה, דמאי שנא מבקרו של כהן כו'. וגם לרמב"ם קשה דמאי תועלת מזה שתהיה למודה אצל אביה. ועוד צ"ע לרמב"ם מאי קולא יש כשהוא בנטילת רשות מכהן, ולמה במבואות אפילין וכיוצא בו אין צריך נטילת רשות. דאין לומר דנטילת רשות צריך משום גזל השבט, ומיירי שנוטל השמן מכהן, או שמפריש מגרנו, וכדי לצאת ידי נתינה צריך לזכות לכהן על ידי אחר, כדאיתא בירושלמי סוף תרומות [פי"ל ה"ז], (ודע דשם הגירסא משובש, וכן צריך לומר מאן דאמר בתרומה שנתנה לו מבית אבי אמו כהן אתי ליה מחלקו, למאן דאמר בתרומת גרנו בלא כן אין צריך זכיה, א"ל במזכה לו ע"י אחר), ולכן צריך נטילת רשות, אם כן קשה למה במבואות האפילין מותר בלא נטילת רשות, וכי מותר לגזלו בשביל צרכי רבים וכיוצא בו:

ולולי דמסתפינא הייתי אומר דפירש ברשות כהן כדברי שניהם, דרוצה לומר שיודיע לו לכהן ויטלו ממנו רשות להדליק, וכיון שמצוה לבקר את החולי שמא יבא הכהן, ונמצא מדליק לצורך הכהן. וכן בלמודה לבא בבית אביה ונוטלים ממנה רשות להדליק, והרי זה כאלו אומרים לכהן או לאשתו שיבאו הם. ובזה יובנו דברי הירושלמי שם תני ר"ח ביקור חולים אין לו שיעור, אר"ח בר אדא מתני' אמרה כן ועל גבי חולין ברשות כהן עד כאן. ועיין שם במפרש [הגר"ל מפולדא] שאין לו ביאור. ולפי זה אתי שפיר, דכיון דאנו מתירים ברשות כהן דהיינו בנטילת רשות, שמע מינה דאין לו שיעור, ומצוה לילך ביום ובלילה, ואם כן שמא יבא הכהן, והרי זה כלצורך כהן.

ונמצא שיש ג' חילוקי דינים: במבואת האפלין וכיוצא בו מותר להדליק אף שלא בידיעת כהן, ובלבד שתהיה השמן ממה שנפל לו מאבי אמו כהן. ולצורך חול דוקא כשהכהן שם. ואם למודים לבא אצלו, או

הגוף חייב מיתה. גם לשרפה אסור שאין שורפים תרומה טהורה. גם לטמאה בידם אסור, שנאמר [במלכי יח, ח] משמרת תרומותי, שצריך לשמור התרומה שלא יטמאנה. ולכן קודם שיבואו לידי חיוב תרומות ומעשרות כמו שנתבאר לעיל פ"ג, יכשיר אותם במים כדי שתקבל טומאה, ואז יכול לשורפה:

ו. זר שאכל תרומה או תרומת מעשר בין ודאי או דמאי או חלה משלם קרן וחומש, אחד האוכל דבר שדרכו לאכול, ואחד השותה דבר שדרכו לשתות, ואחד הסך דבר שדרכו לסוך. אחד תרומה טהורה ואחד טמאה. ואינו חייב עד שיאכל כזית, או שישתה כזית, ושיעור סיכה צ"ע (עיין כריתות דף ו' ז'). אבל [לולי ל"ל לאכל] פחות מכזית, וכן אם אכל דבר שאין דרכו לאכול, והשותה שמן, והסך ביין, משלמים קרן ואין משלמים חומש. וכן האוכל תרומה במזיד משלם קרן ואינו משלם חומש:

ז. כל המשלם קרן וחומש התשלומין נעשין תרומה, ולפיכך אם רצה הכהן למחול אינו מוחל. וכל המשלם קרן ואינו משלם חומש התשלומין חולין, לפיכך אם רצה הכהן למחול מוחל. ובין כך ובין כך אינו משלם אלא מן החולין המתוקנין שהוציא מהן תרומות ומעשרות. וממין על מינו דוקא (ע"ש במשנה למלך [פ"י מתרומות הי"מ]). ושאר דינים מבוארים ברמב"ם פרק יו"ד מהלכות תרומות.

ח. המעשר ראשון לאחר שתרם ממנו תרומת מעשר הוא חולין גמורים, שנאמר [במלכי יח, כז] ונחשב כו' כדגן מן הגרן כו', מה גרן ויקב חולין אף מעשר שנטלה ממנה תרומת מעשר הוא חולין לכל דבר, ומותר לזרים ולטמאים. וכן מעשר עני הוא חולין גמורים. אבל מעשר שני הוא קדש וצריך להעלות לירושלים, ולאכלם בקדושת מעשר, ואסור לטמאים. ובזמן הזה מחללן על שוה פרוטה, ושוחקו ומטיל לים. וצריך לפדותו דוקא על מטבע היוצא בשוק, והוא ברשותו, או יחלל על פירות אחרים, ושורפן. ואפילו בירושלים נוהגין בזמן הזה לפדותו, אף על פי דבזמן הבית אסור לפדותן בירושלים, שנאמר [דברים יד, כד] כי ירחק ממך כו', ולא קרוב, מכל מקום בזמן הזה נהגו להתיר. ויש להכשירו כדי שיקבל טומאה, ויהא לו היתר בפדיון:

ט. הפודה מעשר שני אומר הפרות האלו מחוללין על מעות אלו. ואם לא פירש, אלא הפריש מעות בלבד דיו, שהרי אנו רואין שעוסק בפדיון[ד]. וקודם שפודה מברך אשר קידשנו

בינת אדם

לצורך חולה שמצוה לילך לבקרו, מסתמא יבאו, ומדליקים אפילו בשעה שעדיין לא בא לשם הכהן:

ד. עיין בתוספות יום טוב שכתב בשם הר"ש [מע"ש פ"ל מ"ז] דבעינן עסוק באותו ענין. ולענ"ד אינו ענין כלל לקדושין וגרושין, דהכא כיון שמפריש הפדיון אין לך עוסק באותו ענין יותר [כלפוס ירושלים גדול] מזה. ואפשר

במצותיו וצונו על פדיון מעשר שני. ואם חיללן על פירות אחרות מברך על חילול מעשר שני. אבל על מעשר שני של דמאי אין צריך ברכה:

י. מעשר עני הניתן לעניים הוא ממונם לעשות בו כרצונם, והוא כחולין לכל דבר. ואם באו העניים בשבילו לשדה צריך ליתן לכל א׳ כדי שובעו, כדכתיב [ויקרא כו, יב] ואכלו בשעריך ושבעו. ואם אין לו ליתן לכל א׳ כדי שבעו, נותן לפניהם, והם מחלקין בינהם:

יא. וכמה כדי שביעה, אם מן החיטים נותן לא יפחות מחצי קב, ואם מן השעורים לא יפחות מקב, ואם מן הכוסמין לא יפחות מקב וחצי, ומן הגרוגרות לא יפחות מקב, ואם מן הדבלה לא יפחות ממשקל כ״ה סלע, ואם מן היין לא יפחות מחצי לוג, ואם מן השמן לא יפחות מרביעית, ואם מן האורז רובע הקב, נתן לו ירק נותן משקל ליטרא והוא משקל ל״ה דינר, ומן החרובין ג׳ קבין, ומן אגוזים עשרה, מן האפרסקין חמשה, מן הרמונים ב׳, אתרוג אחד, ואם משאר פירות לא יפחות מכדי שימכרם ויקח בדמיהן מזון שתי סעודות:

יב. ומעשר עני המתחלק בגורן אין בו טובת הנאה לבעלים, אלא העניים באים ונוטלים בעל כרחו, ואפילו עני שבישראל מוציאין אותו מידו. אבל המתחלק בבית יש בו טובת הנאה לבעלים, ונותנו לכל עני שירצה, דבמתחלק בגורן כתיב ואכלו בשעריך משמע מעצמן, אבל במתחלק בבית כתיב [ויקרא יח, כח] תוציא את כל מעשר, והיינו מה שהביא לביתו תוציא:

יג. היה לו מעשר בגורן ורצה לתנו לקרובו או מיודעו יש להפריש מחצה להם, והחצי מחלקו לכל עני שיעבור כשיעור שאמרנו:

יד. במה דברים אמורים שאינו רשאי ליתן לעני פחות מכדי שבעו בשדה, אבל אם היה המעשר בבית מחלקו לכל העניים אפילו כזית, שאינו מצוה ליתן כדי שבעו אלא בשדה, שהרי אינו מוצא שם ליקח שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו:

טו. באו איש ואשה לבית, נותנין לאשה תחלה ופוטרין אותה, ואחר כך נותנים לאיש. אב ובנו, איש וקרובו, שני אחים, שני שותפין, שהיה אחד מהם עני נותן לו האחר מעשר עני שלו:

בינת אדם

שזהו מה שכתב הר״ש וכהאי גוונא יש לומר במעשר שני, רוצה לומר דהכי נמי הוא עוסק באותו ענין, דאם לא כן קשה למה אמר שמואל דבעינן עוסק באותו ענין אסיפא, ולמה לא אמר ארישא. והנה מכאן יש ראיה למה שכתב הט״ז באורח חיים סי׳ תקכז [סקי״ז] דבעירוב תבשילין אם הפריש תבשיל, ולא אמר נוסח, בדין דסגי בכך, אך צ״ע מסי׳ תטז [סעי׳ ב] דאם עירב בפת ולא אמר כלום דאינו עירוב, כמו שכתב המגן אברהם שם [סק״ב] בשם רשב״א, והוא גמרא בהדיא בערובין דף לח [ע״ב], וצריך לומר דהתם לא מיקרי עסוק באותו ענין:

טז. שני עניים שקבלו שדה באריסות, זה מפריש מעשר עני מחלקו ונותנו לחבירו, וכן חבירו מפריש מחלקו ונותן לו:

יז. המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני, אימתי בזמן שקבלה ממנו ליקח חלק בכל השדה, כגון שנתן לו שליש או רביעית בשכרו, אבל אם אמר לו בעל השדה שליש מה שאתה קוצר בלבד הוא שלך, או רביעית מה שתקצור, הרי זה אין לו כלום עד שיקצור, ובשעת הקציר הוא עני, לפיכך מותר בלקט שכחה ופאה, ואסור במעשר עני, שאין מפרישים מעשר עני אלא אחר שקצר, והרי זכה בחלקו שקצר:

יח. המוכר את שדהו קרקע ופירות והעני הרי זה מותר בלקט כו׳ ומעשר עני שלה, והלוקח אסור בהן, אף על פי שעדיין לא נתן דמים, ואפילו לווה הדמים ולקחה הרי זה אסור במתנות עני:

יט. מעשר עני אין פורעין ממנו חוב, ואין משלמין ממנו תגמולין של רשות, אבל משלמין ממנו דבר של גמילות חסדים של מצוה, וצריך להודיעו שהוא מעשר עני, כיצד כגון שגמל חבירו עמו חסד באבלו, ואחר כך אירע אבל לזה, מותר כדי שלא יתבטל לגמול חסד של מצוה. ואין פודין בו שבויים שזה בלאו הכי מחוייב לעשות. וכן אם פסקו בני העיר עליו צדקה אינו משלם מן מעשר עני. אבל נותנין לחבר עיר בטובת הנאה כדרך כבוד, ואין מוציאין אותו מארץ לחוצה לארץ, שנאמר [ויקרא יד, כח] והנחת בשעריך, ונאמר [דברים טו, יב] ואכלו בשעריך:

כ. בערב יום טוב האחרון של פסח של רביעית ושל שביעית צריך לבער כל המתנות מביתו, שנאמר [דברים טו, יב] כי תכלה לעשר כו׳, ואמרת בערתי הקדש כו׳, וקבלו חז״ל דרוצה לומר רגל שכל המעשרות כלין בו, וזהו פסח של רביעית ושל שביעית, דבסכות עדיין הרבה פירות של שלישית ושישית מחוברים, ולא הגיעו למעשרות עד הפסח. ופירות שלא הגיעו לעונת המעשרות בשעת הביעור אינו חייב לבערן:

כא. מי שהיו פירותיו רחוקים ממנו, והגיע יום הביעור, הרי זה קורא שם למתנות, וצריך לסיים מקומם של התרומות ומעשרות, ואומר מעשר ראשון יהיה בצפונו או בדרומו, וכן כלם. דאם אינו מסיים מקום, לא פקע איסור טבל, (עיין פרק י״א מהלכות מעשר שני [הי״ז], ובמשנה למלך שם). וכן אם כבר הפריש, אלא שעדיין לא נתן לבעליה, וצריך לזכות אותן לבעליהן, או למי שיזכה בהם שיתן אותם לבעליהן, ויזכה להן על גבי קרקע, אבל לא על ידי חליפין, מפני שנראה כמכירה. ובתרומות ומעשרות כתיב בהם נתינה, אבל על גבי קרקע הוי מתנה שיש בה חיזוק:

כב. כיצד הוא הביעור נותן תרומה ותרומת מעשר לכהן. ומעשר ראשון ללוי או לכהן. ומעשר עני לעניים. ומעשר שני מחללן על כסף או על פירות, ומשליך החילול לים או שורף. והכהן והלוי והעני מותרין להחזיק המתנות שנתנו להם כל זמן שירצו, ואינן צריכין לבערם:

כג. אחר שמוציאין כל המעשרות בשעת הביעור, למחרתו מצות עשה מן התורה להתודות, כמו שכתוב [לקמיס כו, יג] ואמרת לפני כו׳ בערתי כו׳. ואין מתודין אלא אם כן הפרישו בטהרה וכסדר. ועכשיו בעונותינו הרבים שמפרישין הכל בטומאה אין אנו יכולין להתודות, שאינו יכול לומר ולא בערתי ממנו בטמא, עד יערה עלינו ממרום רוח טהרה. (ותמיה גדולה על השלחן ערוך [יו״ד סוף סי׳ שלא] שהעתיק כל דין וידוי).

עד סוף הפרק ברמב״ם פרק יב מהלכות תרומות.

כד. אסור לכהן ליטול תרומה או שאר מתנות שלו עד שיפרישו אותם הבעלים, שנאמר [במדבר יח, יב] ראשיתם אשר יתנו כו׳, ונאמר [שם, יט] אשר ירימו בני ישראל כו׳, עד שירימו. ואחר כך יזכה בהם, ולא יטלם אחר שהורמו אלא מדעת בעלים, שהרי הם של בעלים לתנם לכל כהן שירצו, שנאמר [במדבר ה, ז] ואיש את קדשיו לו יהיו. ואם לקח שלא מדעת בעלים זכה בהם, שאין לבעלים מהם אלא טובת הנאה, וטובת הנאה אינה ממון. (רמב״ם [פי״ב מתרומות הט״ז]. אבל התוס׳ כתב בחולין קלא [ע״ב] ד״ה יש בו כו׳ דבדבר שיש בו טובת הנאה לבעלים, אם בא אחר ונטלו, מוציאין מידו):

כה. אין ישראל חייבין לטפל בתרומה, ולהביאה מן הגורן לעיר, ומן המדבר לישוב, אלא כהנים יוצאין לגרנות, וישראל נותנין להם חלקן שם, ואם לא יצאו הרי זה מפריש ומניחה בגורן, ואם היתה חיה או בהמה אוכלתה שם ואינה משתמרת שם מהם, התקינו חכמים שיטפל בה ויביאנה לעיר, ויטול שכר הבאתה מכהן, שאם הפרישה והניחה לבהמה ולחיה הרי זה חילול השם:

כו. אסור לכהנים וללוים לסייע בבית הגרנות כדי ליטול מתנותיהן, וכל המסייען חלל קודש השם, ועליהם נאמר [מלאכי ב, ח] שחתם ברית הלוי, ואסור לישראל להניחו שיסייעהו, אלא נותן להם חלקן בכבוד:

כז. נתן תרומה לכהן על מנת להחזירה יצא ידי נתינה, ואסור לעשות כן מפני שנמצא כמסייע בבית הגרנות. וכן אסור להן שיחטפו תרומות ומעשרות, ואפילו לשאול חלקן בפיהן אסור, אלא נוטלין בכבוד, שעל שולחן המקום הם אוכלין, ועל שולחנו הם שותים, ומתנות אלו לה׳ הם, והוא זיכה להן, שנאמר [במדבר יח, ח] ואני נתתי לך את משמרת תרומתי:

כח. לא יתן אדם תרומה לשומר גתו, ולא בכור לשומר עדרו, ולא מתנות לרועה בהמתו, ואם נתן חלל. אלא אם כן נתן להם שכר שמירתן תחילה. ורשאי ישראל לומר לישראל אחר, הא לך סלע זו, ותן תרומה או בכור או שאר מתנות לפלוני הכהן בן בתי או בן אחותי, וכל כיוצא בזה:

כט. במה דברים אמורים כשהיו הבעלים רוצים ליתן אותם לאחד משני כהנים אלו או לאחד משני לויים אלו בחנם, ואמר לו חבירו הא לך ותן לזה, אבל הבעלים שאמרו לכהן או

ללוי הא לך חלק זה בטובת הנאה הרי זה אסור. וכן אסור לעשות סחורה בתרומות, אף על פי שהוא לוקח מכהן, ומוכר לכהן:

ל. עשרה אין חולקים להם תרומה בבית הגרנות, אף על פי שהן אוכלין אותה אם היו טהורין, או מאכילין אותה. ואלו הן, החרש והשוטה והקטן כל זמן שאין בו דעת לפרוש כפיו מפני שאין באלו דעת. והטומטום והאנדרוגינוס מפני שהן בריה בפני עצמן. והעבד שמא יראוהו העוברים בשדה ויעידו עליו שהוא כהן. והערל והטמא מפני שהן מאוסין. והאשה שמא תתגרש, ומפני היחוד. והנושא אשה שאינה הוגנת לו קנסו אותו שלא יחלוק בבית הגרנות עד שיגרשנה. וכולן משלחין להן לבתיהן וחולקין להן כשאר קדשי הגבול, חוץ מן הנושא אשה שאינה הוגנת לו, והטמא והערל, שאין משלחין להן כלל:

❖

פרק יב

דין איזה ראש השנה לאילן ולירק

א. (רמב"ם פ"א מהל' מעשר שני [פ"ב]) בא' בתשרי ראש השנה למעשר תבואת וקטניות וירקות. ובט"ו בשבט ראש השנה למעשר אילנות, לפי שגדלו על ידי גשמים של שנה שחונט בו, לפיכך הלכו אחר זמן חניטתן, שהוא ט"ו בשבט. וכל זה בין לענין דאין מעשרין ממה שגדל בשנה זו על מה שגדל בשנה האחרת, ובין לענין מעשר שני ומעשר עני, כמו שנתבאר משפטם בפ"ט ופ"י. (ועיין בראש השנה דף יד [ע"ל] טעם של זמנים אלו):

ב. כיצד תבואה וקטניות שהגיע לעונת המעשרות (כמבואר ברמב"ם פ"ו מהלכות מעשר) לפני ראש השנה של שלישית, אף על פי שנגמרו ונאספו בשלישית, מפרישין מהם מעשר שני. ואם לא באו לעונת המעשרות אלא לאחר ראש השנה של שלישית, מפרישין מהם מעשר עני. וכן פירות האילן שבאו לעונת המעשרות קודם ט"ו בשבט של שלישית, אף על פי שנגמרו ונאספו אחר כך בסוף שנה שלישית, מתעשרין לשעבר, ומפרישים מהן מעשר שני. וכן אם באו לעונת המעשרות קדם ט"ו בשבט של רביעית, אף על פי שנגמרו ונאספו ברביעית, מפרישים מהם מעשר עני. ואם באו לעונת המעשרות אחר ט"ו בשבט, מתעשרים להבא. ולענין חרובים עיין שם ברמב"ם פ"א [פ"ע], ובראב"ד שם:

ג. הירק לפי שגדל על ידי גשמי שנה שלוקטים אותן, לפיכך בשעת לקיטתו עישורו, כיצד ליקט ביום ראש השנה (על ידי גוי) של שלישית, אף על פי שבא לעונת המעשרות ונגמר

בשניה, מפרישים ממנו מעשר עני. ואם נלקט ברביעית, אף על פי שנגמר בשלישית, מפרישין מעשר שני. ואין מעשרים מזה שליקט קודם ראש השנה, על מה שליקט מראש השנה ואילך:

ד. אתרוג שוה לאילן לענין זה, שראש השנה שלו הוא ט״ו בשבט כאילן. ומכל מקום כיון שגדל על כל מים, לפיכך דינו כירק, דאזלינן לענין מעשרות שלו אחר לקיטה:

ה. כיצד ליקט אתרוג בי״ד בשבט, וחזר וליקט בט״ו בשבט, אין מעשרים מזה על זה:

ו. ליקט בשנה שלישית לשמיטה אחר ט״ו בשבט, מפרישין מעשר עני, שהרי כבר נתחדש גם שנות האילן. אבל אם ליקט קודם ט״ו בשבט מפרישים מעשר שני, אף שנתחדש שנת שמיטה בתשרי, הרי לא נתחדש שנת האילן עדיין, ועדיין הוא שנה שניה. וכן אם נלקט ברביעית קודם ט״ו בשבט, מאחר שלא נתחדש שנה של אילן הרי זה שנה שלישית, ומפרישים מעשר עני:

ז. ואף על פי שהולכים אחר לקיטתו, אתרוג בת שישית שנכנסה לשביעית, אפילו לא גדל אלא כזית בשישית, ונעשה כככר בשביעית, אפילו הכי חייב במעשר כשישית, וגם חייב בשביעית, כדלקמן פרק ט״ז לענין שביעית:

ח. צלף אע״ג דלענין כלאים וערלה הוי כאילן, ואינו כלאים בכרם, וחייב בערלה, אפילו הכי לענין מעשרות נותנים עליו חומרי אילן וחומרי זרעים, לפיכך האביונת שהיו משנה שניה ונכנסה לשלישית, ונלקטו קודם ט״ו בשבט, מפרישין מעשר ראשון כדין, ואחר כך מפריש מעשר אחר, והוא ספק אם הוא מעשר שני, כיון שהוא משניה כמו אילן, או מעשר עני דניזל בתר לקיטה כזרעים, ולפיכך פודהו מספק כדין מעשר שני, ואחר שפודהו נותנו לעניים כדין מעשר עני:

ט. האורז והדוחן והפרגין והשומשמין לפי שאין נלקטין כאחד, לפיכך הלכו בהם חכמים אחר גמר פירי ומתעשרים להבא, (וצ״ע אם רוצה לומר גמר פירי, כמו שאר קטניות, דהיינו לעונת מעשרות, או רוצה לומר גמר פירי ממש, ואם כן עדיין קשה למה נשתנו משאר קטניות, ע״ש בגמרא [כ״ס יג ע״ב] הני כמאן שוינהו רבנן, וע״ש (ראש השנה דף יג ע״ב) תוס׳ ד״ה אחר דמוכח דרוצה לומר גמר פירי ממש):

י. פול המצרי ובצלים הסריסים עיין כל דיניהם בפ״א מהלכות מעשר שני [ס״ק–ס״ץ]:

❖

פרק יג

דין הקונה מעם הארץ וכל דין דמאי

אמר המחבר עיין בספר חרידים [פנ"ב], איך החריד שיהיו נזהרים להפריש דמאי, כדאיתא הרבה פעמים בגמרא, וכי אכשר דרא, והביא בשם האר"י ז"ל מעשה ע"ש*:

א. (רמב"ם פ"ט מהלכות מעשר [ה"ח]) בזמן יוחנן כהן גדול רבו עמי הארצים בישראל, והיו זהירים הכל בתרומה גדולה ומפרישין אותן, לפי שהכל יודעים שקודם שתרם הוא בעון מיתה. אבל במעשר ראשון ומעשר שני ומעשר עני יש מהם שהיו מקילין, ולא הפרישו אותן, כיון שאין בהם קודם הפרשה מיתה. ואע"ג שכל זמן שלא הופרש מעשר, אם כן לא הופרש גם כן תרומת מעשר, ויש בהם עון מיתה משום התרומת מעשר שבתוכו, מכל מקום חשבו עמי הארצים שזה דוקא כשהופרש המעשר, ואז האוכל המעשר קודם הפרשה תרומת מעשר הוא במיתה, אבל קודם שהפריש מעשר אין בו מיתה. לפיכך גזרו שלא יהיה נאמן על המעשרות אלא אנשים נאמנים, דהיינו (שם פ"י) שיקבל עליו בפני שלשה ת"ח להיות מעשר את שהוא אוכל, ואת שהוא מוכר מפירות שגדלו בקרקעותיו, ואת שהוא לוקח על מנת למכור, ולא יתארח אצל עמי הארצות, וכשיבאו עדים שהוא רגיל בהם תמיד, הרי זה נאמן על פירותיו לומר מעושרים הם. אבל עמי הארצות פירותיו ספק, ואין נאמנים לומר מעושרים הם. וזהו נקרא דמאי, רצה לומר דא מאי:

ב. ותקנו חכמים שהלוקח מעם הארץ מפריש תרומת מעשר, שהוא עון מיתה. ומעשר שני, שאין בזה הפסד, שבזמן המקדש הבעלים אוכלים אותו, ובזמן הזה יכול לפדותו בפרוטה. אבל מעשר ראשון ומעשר עני אינו צריך להפריש, מפני שהוא ספק, והמוציא מחבירו עליו

* [נוסף כלפוס ילוקליס] זה לשון הספר חרדים [פנ"ב סי"ז] בבית ישראל ראיתי שערוריה, שתים רעות. א) הקונה מעם הארץ אינו מעשר דמאי. והרי רמב"ם בזמנו לא אמר דאכשור דרי. וגם הרב בעל כפתר ופרח והטור שהיו כמה שנים אחר כך לא אמרו. והרי גמרא ערוכה קא מתמה אכשור דרי. ובעונותינו ראה ראינו מכשילים בדבר, ונודע שמכרו טבל. ב) וגם נוסף רעה רבה בזמנינו, שהראשונים הקטנים עם הגדולים היו יודעים כל הדינים של הפרשת תרומה ומעשרות, אלא שהיו חשודים, אך עתה מעט מזער הם הבקיאים, וחקרנו ומצאנו אותם טועים. והרב המקובל הקדוש רבינו יצחק אשכנזי כאשר הופיע עליו רוח הקודש והפליא לדבר, פעם א' נכנס עם הארץ אחד בביתו שהיה ממוכרי היין, ואמר לו טבל ראיתי כתוב במצחך אוי לך, והיהודי הודה ובכה ונתן לו תשובה. וכל ירא ה' כשקונה מעם הארץ מפריש דמאי כדין הגמרא:

הראיה, לפיכך אומר ללוי ולעני הבא ראיה שאינו מעושר. ומכל מקום צריך לקרות שם אפילו למעשר עני. ואומר עישור מה שיש כאן הוא מעשר עני, גזירה משום מעשר שני[א] (עיין בדמאי פ"ד מ"ג בתוספות יום טוב שם):

ג. מפני שרוב עמי הארץ מעשרים הן, לפיכך המפריש אין צריך לברך. וכן מותר להקדים מעשר שני למעשר ראשון. אבל לא מעשר ראשון לתרומה. ולא תרומת מעשר למעשר ראשון, שאם אין מעשר ראשון אין תרומת מעשר:

ד. לפיכך הבא להפריש מן הדמאי, מפריש כדי תרומת מעשר שהוא א' ממאה מן הכל, ומניחה בצד הפירות, ואינו קורא אותו תרומת מעשר, שהרי אסור להקדים תרומת מעשר למעשר. אלא אומר זה מעשר, ושאר מעשר סמוך לו, ואחר כך אומר זה שאמרתי עליו שהוא מעשר הרי הוא תרומת מעשר על שאר מעשר הסמוך לו, ונוטל אותה ונותנה לכהן. (עיין בתוספות יום טוב ריש פ"ק דדמאי, ובמשנה למלך פ"ט [מהלכות מעשר ה"כ]). ואחר כך מפריש מעשר שני. או אם ירצה אומר מעשר שני של פירות אלו בצפונם או בדרומם, והוא הדין מחולל על פרוטה זו. ובשנת מעשר עני אומר כדלעיל סי' ב':

ה. וכן הלוקח ככר מן הנחתום מפריש כדי תרומת מעשר וחלה, דהיינו א' ממאה שהוא תרומת מעשר, ומעט יותר לחלה. (דבזמן הזה אף בארץ ישראל מפרישים חלה רק כל שהוא, ונראה לי שהמחמירים מפרישים גם בחלה על כל פנים אחד ממ"ח). ואומר א' ממאה שיש כאן הרי הוא מעשר,

בינת אדם

א. כן כתב הרמב"ם שם [כפ"מ]. ומלשון זה משמע שאין צריך לקבוע מקום בצפונו או דרומו. וכן משמע מלשונו בפרושו בדמאי פ"ד מ"ג. וע"ש במ"ד גבי קריאת שם לתרומת מעשר, שכתב תהיה בזה הצד, משמע דמעשר עני אינו צריך לקבוע מקום. ובחבורו פ"ד [ל"ל פ"ג] מהל' תרומות ה"ח כתב דין דקביעות מקום בצפונו רק גבי תרומה גדולה. וטעמא רבא איכא דדוקא בתרומה גדולה משום דבעינן ראשית, שיהיה ראשיתה ניכרין, וכדאיתא בעירובין ל"ז [ע"ב], ובירושלמי בתרומת פ"ג [ה"ג] אמתניתין דחכמים אומרים עד שיאמר בצפונו כו'. והנה יש לומר בין רבי שמעון ורבנן דכולי עלמא סבירא ליה דבעינן קביעות מקום, אלא דרבי שמעון סבירא ליה דבתוכו הוי גם כן קביעות מקום ע"ש. אך צ"ע שהרי במתניתין איתא להדיא האומר תרומת מעשר זה בתוכו מעשרותיו בתוכו. ואפילו לגרסת ירושלמי דלא גרסינן מעשרותיו, מכל מקום קשה מאי שנא תרומת מעשר. ויש לדחוק דילפינן תרומת מעשר מתרומת גדולה. אך צריך עיון שהרי במתניתין איתא להדיא גבי מעשר שכתב בצפונו או בדרומו, ואם כן משמע מעשר עני, שהרי גם הוא טובל לסוגית הש"ס דילן, כמו שכתב הר"ש בדמאי שם פ"ג [ל"ל פ"ד מ"ג]. ואף אם נאמר דבדמאי אינו צריך לקבוע מקום למעשר עני, על פי מה שכתב המשנה למלך פרק י"א מהלכות מעשר שני [הי"ח] בשם ריטב"א דלמאן דאמר יש ברירה אין צריך לקבוע מקום, ודמאי דרבנן. על כל פנים להסוברים דתרומות ומעשרות מן התורה צריך לקבוע מקום. והר"ש בדמאי פ"ג מ"ד [פ"ד מ"ד] כתב בהדיא אפילו במעשר עני של דמאי שצריך שיקבע מערב שבת בצפונו או בדרומו ע"ש. ולכן נראה לי דראוי

ושאר מעשר סמוך לו. זה שעשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו, והשאר חלה. ומעשר שני קובע לו מקום באיזה צד שירצה בצפון או בדרום, ומחלל על פרוטה:

ו. (רמב"ם פי"ד [מהלכות מעשר פ"ה]) לקח מן הנחתום (הוא הלש העיסה ואופה) פת חמה שאפה היום, וגם צוננות שאפה אתמול, צריך להפריש מכל מין ומין, ולא מזה על זה, דחיישינן שמא אתמול קנה חיטים מאיש אחד ושל היום מאיש אחר, ושמא אחד עישר ואחד לא עישר, כדלקמן סי' י"ד [נ"ל עז]. אבל כששניהם נאפה ביום אחד, אפילו הם משונים בדפוסים מותר. וכן אם לקח מן הפלטר (זה שהוא קונה מן הנחתום) אם שניהם מאתמול, או מהיום, מעשרים מזה על זה, אפילו הם מדפוסים משונים, דמסתמא פלטר זה קונה מנחתום א', אבל לקח מן המנפול (הוא זה שקונה מן הפלטור), ודרכו לקנות מב' נחתומין, ולפיכך מעשר מכל דפוס ודפוס:

ז. (רמב"ם שם) אסור למכור דמאי לע"ה ולשלוח לו מפני שמכשילו. אבל מותר למכור ולשלוח לתלמיד חכם, שאין תלמיד חכם אף על פי שהמשלח גם כן תלמיד חכם אוכל עד שיעשר, או שידוע לו אדם נאמן שהוא מעושר (פי"א [מהל' מעשר פ"ח]). ונראה לי דמותר להיות שליח לקנות לעם הארץ בעד מעותיו, ובלבד שלא יחליף המעות ולא יחליף בשלו, כדלקמן סי' כ"ו [נ"ל כח]. (כן נראה לי לדקדק מלשון המשנה פ"ו דדמאי משנה י"ב, וברמב"ם פ"י [מהל' מעשר] הל' ח', וע"ש בכסף משנה):

ח. כל המוכרים במדה גסה, היינו ג' קבים ביבש, ובלח מדה שמחזקת שוה דינר מאותו דבר לח. ולפי שרגילים להוסיף על המידה, לכך תיקנו חז"ל שיהיו מותרים למכור דמאי. והלוקח צריך להפריש כדין דמאי. אבל המוכרים במדה דקה, דהיינו פחות משיעור זה, והם משתכרים הרבה, לפיכך התקינו חכמים שאסורים למכור דמאי, עד שיפרישו. וסלי זיתים וענבים וקופות של ירק אף על פי שמוכרים אכסרה (פירוש הרבה ביחד), אסור למכרן דמאי:

ט. (פ"ט [מהל' מעשר פי"ב]) ולפיכך נחתום חבר אסור למכור לעם הארץ עד שיעשר כדין, שאסור למכור לעם הארץ דמאי אם הוא מוכר במדה דקה, כיון שהוא משתכר הרבה. וגם מפני התינוקות שקונים אצלו. ולכן צריך הנחתום להפריש כדין תרומת מעשר וחלה. ונראה לי דבזמן הזה דפודים מעשר שני בפרוטה, כיון שאין בו טורח ולא הפסד צריך להפריש גם מעשר שני. ואם מוכר במדה גסה אזי המוכר פטור, והלוקח צריך להפריש כדין דמאי. (עיין

בינת אדם

להחמיר ויאמר גם במעשר עני בצפונו או דרומו, כמו גבי מעשר שני, ומתני' דנקט מעשר שני, והוא הדין בשנת מעשר עני, אלא דחדא מניהו נקט לפי שנוהג ברוב השנים:

דמאי פ"ב מ"ד, ובר"ש שם, וברמב"ם, וכדלעיל סי' ה'. ונחתום שמוכר לפלטר או בחנות הסמוכה לפלטר חייב להפריש הכל):

י. המזמן את חבירו שיאכל אצלו, או שמזמינו לשתות עמו, וחושש שמא יזמינו גם על אכילה[ב], ונראה לי דהוא הדין אף אם אינו מזמינו רק שחושש שמא יזמינו, והוא אינו מאמינו על המעשרות, אומר מעשר מה שאני עתיד להפריש למחר הרי הוא מעשר, ושאר מעשר סמוך לו, זה שעשיתי מעשר נעשה תרומת מעשר על השאר הסמוך לו. ומעשר שני יקבע בצפונו או בדרומו, והרי הוא מחולל על המעות. ולמחר כשהוא אוכל מפריש א' על פי אומד הדעת, ומפררו לפרורים פחות מכזית שלא יהיה אסור משום איבוד אוכלים, וזורקו כלאחר יד, שלא ישגיח הבעל בית בזה ויקפיד עליו. אבל אסור שישייר התרומת מעשר, דשמא יבא הבעל בית או אחד מבני ביתו לאכלו. (עיין בר"ש שם [ממ"מ פ"ז מ"ח] בשם ירושלמי ריש פ"ד [נ"ל פ"ז]). ובשעה שהוא מיסב לאכול יחזור וירחיש בשפתיו התנאי שהתנה מעשר שני. (מיהו ברמב"ם פ"ט [ה"ז –ט] משמע דדוקא בודאי, צריך לרחוש אבל לא בדמאי). ואף על פי שאינו ברשותו, כיון שאינו מתקן רק מה שהוא אוכל וגם שהוא דמאי, ולכן הקילו. אבל בודאי או לתקן כל הכרי לא הקילו לסמוך על תנאי זה. ומטעם זה הקילו גם כן להפריש בשבת, שהרי אפילו דמאי אסור לתקן בשבת, אלא כיון שהתנה מערב שבת מותר לסמוך על התנאי. אבל אם לא התנה מערב שבת אסור להתנות בשבת:

יא. ואם נתנו לו כוס יין, יאמר בשבת מה שאני עתיד לשייר בשולי הכוס יהיה מעשר, ושאר מעשר סמוך לו, זה שעשיתי מעשר יהיה עשוי תרומת מעשר, ומעשר שני בפי של כוס (דבכוס לא שייך לומר בצפונו כו'), ומחולל על המעות. ושותה, ומניח כדי תרומות ומעשרות בשולי הכוס ומאבדו, דכיון דדמאי אינו אלא מדרבנן אמרינן הוברר הדבר דמה ששתה היה חולין, דקיימא לן בדרבנן יש ברירה:

יב. ובחול לכתחלה אין ראוי לסמוך על ברירה. ומכל מקום אם הוא אצל אדם נכבד וכיוצא בו, נראה לי דגם בחול יכול לסמוך על זה, ויאמר כן, ומותר לו לאכול ולשתות[ג]:

בינת אדם

ב. עיין כל זה ברמב"ם פ"ט מהל' מעשר [ה"ז – הי"ח], ובהל' י' כתב דין דמזגו לו הכוס כו', ובהל' י"א כתב וכן אם זמנו כו'. וכתב הכסף משנה קפ"ז [נ"ל גס זה] משנה שם. ולא הבנתי כלל כוונתו, דכל דין זה הוא למותר. ומה שכתב התוספות יום טוב [ממ"מ פ"ז מ"כ] שבהל' י' כתב הדין של חול, ובהל' י"א כתב הדין בשבת, גם זה צ"ע דאם כן למה מסיים על כל שירצה שיסעוד אצלו. ולכן נראה לי שכוונת הרמב"ם בהל' י"א דאע"ג דלא הזמינו רק לשתות, מכל מקום אם חושב שמא יזמינו גם לאכול מתנה, כתנאי זה:

ג. (עיין בתוספות יום טוב במתניתין דמזגו [ממ"מ פ"ז מ"כ]. וכן משמע בירושלמי דמאי [פ"ז ה"ח] י"ח ע"ב [כלפ"ו כו

יג. וכל זה בדמאי, אבל בודאי אינו יכול להתנות על דבר שאינו ברשותו. וגם בלח אינו סומך על ברירה, (אע"ג דקיימא לן תרומות ומעשרות בזמן הזה הוא דרבנן, מכל מקום כבר כתבתי [לעיל פ"ח סק"ג] דיש לנו לחוש לכל החומרות כמאן דאמר שהוא מן התורה, וקיימא לן בדאורייתא אין ברירה). אבל על דבר שהוא ברשותו יכול להתנות אפילו בודאי. ולכן מי שהיה לו ק' תאנים בביתו, והוא בבית המדרש או בשדה ומתיירא שמא תחשך, ואינו יכול לעשר בשבת, אומר ב' תאנים שאני עתיד להפריש הרי הם תרומה, ועשר שאני מפריש אחריהם מעשר ראשון, ט' שאני מפריש אחריהם מעשר שני. וכיון שכבר הקדים התנאי לא הוי כמתקן בשבת, וגם דאע"ג שקודם שהפריש הוא מוקצה כדין טבל, כיון שהתנה מותר לטלטלו. ולמחר מפריש ואוכל, ובשעה שמפריש צריך לרחוש בשפתיו, ונותן עיניו בצד זה ואוכל את השאר. (זהו לשון רמב"ם. ונראה לי דכונתו לא שיהא מפריש כמו שמפרישין בחול, אלא שמפריש במחשבה ובדיבור בלחש מצד א', והוא אוכל בצד האחר):

יד. לא ישמש חבר במשתה של עם הארץ, ולא בסעודתו, אלא אם כן היה הכל מתוקן מתחת ידו. לפיכך הרואה חבר משמש במשתה עם הארץ, או בסעודתו, הרי הכל בחזקת מתוקן ומעושר, דכיון שהוא מאכיל לאחרים, בודאי לא יאכיל, אלא אם כן הכל מתוקן. אבל אם ראוהו שהוא מיסב במשתה, או בסעודת עם הארץ, אין בחזקת מתוקן, דשמא החבר סומך על התנאים שבלבו כדלעיל:

טו. כשם שצריך להתנות על מה שהוא אוכל אצל עם הארץ, כך צריך להיות מתנה על בנו, ואפילו היה בנו במקום אחר. (צ"ע דמשמע החבר הוא בביתו רק שבנו אוכל אצל עם הארץ. ואם כן איך התנה ויאמר מה שבשולי הכוס וכיוצא בו, כיון שבנו אינו יודע מזה, אם כן יאכל התרומה, ואפשר דמיירי שיש לו דמאי בביתו, או שאביו אוכל אצל עם הארץ אחר, מתנה ומשייר מאכילתו כדי אכילת שניהם). אבל אין צריך להתנות על אחר חוץ מבנו, ואפילו היה עמו במשתה, לפיכך בן חבר שהיה מיסב במשתה עם הארץ, אין הסעודה בחזקת מעושרת, שמא אביו התנה עליו:

טז. אין מעשרין מן הדמאי על הדמאי, ואפילו הם של אדם אחד, דשמא לקח מאחד שהוא מעשר ואחד ממי שאינו מעשר. ופשיטא משני בני אדם. ולא מן הדמאי על הודאי. ואם עישר הרי זה תרומות ומעשרות, וחוזר ומעשר. ומוודאי על הדמאי תרומה, ואסור לאכול אותה תרומה, עד שיפריש ממנה תרומות ומעשרות הראוים לשיעור זה שהפריש, דשמא כבר הדמאי מתוקן, ונמצא שמה שהפריש הוא טבל מן התורה (רמב"ם פ"ה מהל' תרומות ה' י"ז):

בינת אדם

ע"ח] במעשה דרבי ורבי יוסי בי יהודה, עיין שם. וכן כתב בהדיא בכפתור ופרח [פל"ח] דיש מפרשים דמתניתין דמזגו דמיירי בחול):

יז. (פ״י מהל׳ מעשר [הי״ח]) מותר להאכיל את העניים ואת האורחים דמאי. רוצה לומר שיודיען, ואם רצה לתקן יתקן. גבאי צדקה גובין סתם בכל אדם, ומחלקים סתם, והרוצה לתקן יתקן. ולענין ליתנו לחולה שאין בו סכנה, עיין ברמב״ם שם [הי״ג], ובספרי נשמת אדם בהשמטות [הלכות שבת כלל סע ד״ה עוד נ״ל דאיה]:

יח. כיון שאסור להוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו, לפיכך הנושא משא של ירק וכבד עליו, ורצה להשליך ממנו על הדרך להקל ממשאו, לא ישליך עד שיעשר, שמא ימצאנו עם הארץ. וכן הלוקח ירק מן השוק ומשך, אף על פי שלא שקל ולא מדד ולא נתן דמים, ונמלך להחזיר, לא יחזיר עד שיעשר. ודוקא בדבר ששומתן ידוע, דכיון שמשך נעשה שלו. ואם היה ירא שמים, משגמר בלבו מעשר, ואחר כך יחזיר, אם נתרצה המוכר:

יט. המוציא [נ״ל המוצא] פירות בדרך אם רוב מכניסין לבתיהם פטור מלעשר, שמסתמא עדיין לא נקבע. ואם רוב מכניסין למכור בשוק, או שהוא ספק, הרי זה מעשרן דמאי. נטלן לאכלן ונמלך להצניען לא ישהא אותם עד שיעשר, כדי שלא יהיה תקלה לאחרים. ואם מתחלה נטלן שלא יאבדו הרי זה מותר להשהותם אצלו, עד שירצה לאכלם או לשלחם או למכרם, ואז יעשר דמאי:

כ. הנותן לפונדקית מעשר את שנותן לה, ואת שנוטל ממנה, משום דמורה התירה לעצמה, שבשביל שטורחת בשבילו, מחלפת היפה שלו ברע שלה. ודוקא בפונדקית, אבל חמותו או שכנתו אינם חשודים להחליף, שכן דרכם להטריח בשבילו[ד]. וראוי להחמיר אפילו בחמותו, וכן לכל מי שחושש בתקנתו (כדאיתא ביו״ד סימן קי״ט [פ״ג]):

כא. המוליך חטיו לטוחן עם הארץ, וכן המפקיד אצל עם הארץ, הרי הם בחזקתן שאינו חשוד להחליף. וכן עם הארץ שהיה משתמש בחנותו של חבר, אף על פי שחבר יוצא ונכנס הרי זה מותר, ואינו חושש שמא החליף:

כב. המוליך חטיו לטוחן עכו״ם הרי זה דמאי, שמא החליפם בחיטים של עם הארץ. והמפקיד אצל עכו״ם, עיין לרמב״ם פרק י״א הלכה ט״ו:

בינת אדם

ד. (כן כתב הרמב״ם [פ״ח מהל׳ מעשר הי״ב] ע״ש בכסף משנה. וצ״ע בטור ושלחן ערוך י״ד סי׳ קי״ט סעיף ג׳ שכתב [כ״י סעי׳ ג] בשם הרשב״א דחמותו ופונדקית שוים, והיינו כר׳ יהודא דמתניתין דגם חמותו חושש בתקנת בתו. ובאמת כדבריו מוכח בחולין דף ו׳ דרמי ממתניתין דנותן לחמותו, ולא משני הא דר׳ יהודא, ובריתא דשכנתו כרבנן דפליגי על ר״י. וכן כתב הרמב״ם בפירושו [למשנה פ״ג ה״ז] דהלכה כרבי יהודא דגם חכמים מודים לו, וצ״ע):

כג. האומר למי שאינו נאמן על המעשרות קח לי ממי שהוא מעשר, והלך ולקח והביא לו, אינו נאמן. ואם אמר לו קח לי מאיש פלוני, הרי זה נאמן לומר ממנו לקחתי, שהרי מתיירא שמא ישאלנו. הלך ליקח לו מאותו פלוני ואמר לא מצאתיו, ולקחתי לך מאחר שהוא נאמן, אינו נאמן:

כד. (פרק י״ב ומהלכות מעשר ה״ז) הנכנס לעיר ואינו מכיר אדם שם, ואמר מי כאן נאמן מי כאן מעשר, ואמר לו אחד אני, אינו נאמן. אמר לו איש פלוני, ה״ז נאמן, ולוקח מאותו פלוני, אף על פי שאינו מכירו, והולך ואוכל על פיו, דמשום חיי נפש הקילו. הלך ולקח ממנו ושאל לו מי כאן מוכר יין ישן, אמר לו זה ששלחך אצלי, אף על פי שהם כגומלים זה את זה הרי אלו נאמנים:

כה. במה דברים אמורים שהוא סומך על אחד בזמן שאין מכיר אדם שם, אבל אם מכיר אדם שם אינו סומך על א׳ שיאמר לו פלוני נאמן, אלא על מי שהוא מוחזק למומחה להרבה מבני העיר, דעל ידי אותו שהוא מכירו יגיד לו האמת שפלוני מומחה בעיני כל בני העיר, ולא יהתלו בו כמו שאפשר שיהתלו בו כשאינו מכיר אדם שם. ואם שהה שם ל׳ ימים אף על פי שאינו מכיר אדם שם לא יקח אלא ממי שיאמר לו הרבה מבני העיר שהוא מומחה (עיין כסף משנה שם [ה״ת]):

כו. ולא התירו דברים אלו אלא בתרומות ומעשרות, אבל לענין פירות שביעית לא יקח אלא מן המומחה:

כז. החמרים שנכנסו לעיר, ואמר אחד מהם פירות אלו אינן מתוקנים, ופירות חבירי מתוקנים, אינו נאמן, שמא קנוניא עשו ביניהם:

כח. עם הארץ שנתן מעות לחבר ואמר לו קח לי אגודת ירק א׳ גלוסקין א׳, והלך החבר וקנה א׳ לעצמו וא׳ לעם הארץ, לוקח סתם ופטור מלעשר, ואין אומרים שהוא נותן לעם הארץ זה שקנה לעצמו ונמצא שהחבר מוכר דמאי זה, אלא אמרינן כיון דדמאי אינו אלא מדרבנן, ובדרבנן יש ברירה. אבל אם החליף את המעה, ונמצא שהוא חייב באחריותו, הוי כאלו החבר קנה במעותיו, ולפיכך אסור ליתן לו עד שיעשר (סוף פ״ו דמעשרות [ל״ל דממ״ז]. וברמב״ם פ״י [ה״ת]):

כט. ואם פירש החבר ולא לקח סתם, אלא אמר זה שלי וזה של חבירי, ואחר כך נתערבו, צריך לעשר תחלה דשמא יתן לעם הארץ זה שקנה לעצמו, ונמצא כמוכר לו דמאי:

ל. ואם היה המוכר חבר, וחבר זה הקונה הודיע להמוכר שקונה זה בשביל עם הארץ, והלוקח לא קנה לעצמו כלום, פטור מלעשר, דכיון דהודיע לו שקונה זה לעם הארץ בודאי עישר

המוכר על זה, דתלמיד חכם אסור למכור לצורך עם הארץ. ואם קנה החבר אחד לעצמו ואחד לעם הארץ ונתערב, אע״ג דהודיע למוכר אפילו הכי חייב לעשר, שהרי זה דומה לנתערב לו א׳ שלא עישר, בהרבה שכבר הם מעושרים, שצריך לתקן דמאי. והכי נמי זה שמכר לצורך החבר מסתמא לא עישר:

לא. ואפילו בלא נתערבו אלא כל אחד עומד בפני עצמו, אפילו הכי כשחילק בידו ואמר זה שלי וזה של חבירי, ונטל חלקו לבסוף חייב לעשר שתיהם, דהוי כמוכרו לו. אבל אם נטל חלקו בתחלה, וא״כ הנשאר ממילא הוא לעם הארץ, ולא הוי כמוכר (ר״ש שם):

לב. ה׳ שאמרו לא׳ הבא לנו ה׳ אגודת ירק, והביא מכל א׳ וא׳ בפני עצמו, חבירים שבה אינם צריכים לעשר אלא על חלקם בלבד. הביא להם בערבוב צריכים לעשר על הכל, דהוי כאילו האחד נותן משלו לחבירו, והוי כמוכר לעם הארץ:

לג. עם הארץ שהיה עובר בשוק, ואמר טלו לכם תאנים, אוכלים שם ופטורים, שאין המתנה קובעת. ואם הכניסו לבתיהם, אם רוב העם מכניסים לבתים, מסתמא לא עישר עד שיראה פני הבית, ולכן מעשרים וודאי. ואם רוב מכניסים לשוק, דאז כבר נגמר מלאכתו ונקבע למעשר, אין מתקנים אלא דמאי, שמא עישר ואחר כך הביא לשוק. ואם אמר טלו לכם והכניסו לבתיכם, הרי זה כאלו אמר לו שכבר נתחייב במעשר, אלא שכבר עשרתי אותם, וכלומר שתוכל לאכול אותם אפילו בביתו מפני שכבר עשרתי, ואנו מאמינים אותו בזה שכבר נתחייבו, אבל אינו נאמן במה שאמר עשרתי. ולכן לא יאכלו בשוק אפילו ארעי. ואם הכניסו לבתים מעשר דמאי. ואם נתן לו דבר מרובה שאי אפשר שיאכל הכל בשוק, או שנתן לו דבר שאין דרך לאכלו חי, או לאדם גדול שאין דרכו לאכלו בשוק, הרי זה כאלו אמר לו טלו והכניסו לבתיכם:

לד. המוכר פירות בסוריא ואמר משל ארץ ישראל הם, חייב הלוקח לעשר. מעושרים הם נאמן שהפה שאסור הוא הפה שהתיר. משלי הן חייב לעשר, מעושרים הן נאמן שהפה שאסר כו׳. ואם ידוע שיש לו קרקע בסוריא, והיה רוב ממכרו משדהו, חייב הלוקח ממנו לעשר, שחזקתו שמשדהו הביאו, ואין כאן הפה שאסר הוא הפה שהתיר, ולכן אינו נאמן כשיאמר מעושרים הם:

לה. הלוקח פירות מעם הארץ, ושכח לעשרן, ונכנס שבת, או יום טוב, או שבת ויום טוב, או שני יו״ט, שאי אפשר לעשרן, הרי זה שואלו, ואם אמר מעושרין הם אוכל על פיו באותו שבת. וכן בשבת ויום טוב. וכן אם אמר לו אחד מעמי הארץ מעושרין הן, אוכל על פיו באותו שבת, אפילו היו לו פירות אחרים מתוקנים מאותו מין, מפני שאימת שבת על עם הארץ. ואף על פי כן למוצאי שבת לא יאכל עד שיעשר דמאי על הכל, על שאכל ועל הנשאר, שלא האמינוהו רק לצורך אותו שבת:

לו. עניים שאמרו פירות אלו של לקט שכחה ופאה הרי אלו נאמנים, כל זמן הגרנות שהלקט והשכחה והפאה מצויים, והוא שיהיה קרוב מן הגורן כדי שיצא ויבא בו ביום, ואם אמרו של מעשר עני הם הרי אלו נאמנים כל השנה כולה, ואינן נאמנין אלא על דבר שדרך בני אדם ליתנו:

לז. כיצד חיטים אלו לקט שכחה ופאה הם הרי אלו נאמנין. קמח זה של לקט שכחה ופאה הוא אינן נאמנין. ואין צריך לומר שאינן נאמנין על הפת לומר ממתנות עניים הוא, אלא מתעשרין דמאי:

לח. נאמנין על השעורה של אורז, ואין נאמנין עליו בין חי בין מבושל. נאמנין על הפול ואין נאמנין על הגריסין בין חיים בין מבושלים. נאמנין על השמן לומר של מעשר עני הוא, ואין נאמנין לומר של זיתי ניקוף הם. נאמנין על הירק חי ולא מבושל, אלא אם כן היה דבר מועט, שכן דרך בעלי בתים ליתן מעט ירק מבושל מקדרתו לעני. ומתוך שיכול לומר בעל הבית נתנו לי יכול לומר אני בשלתיו ממתנותי:

לט. וכן בן לוי שאמר פירות אלו ממעשר ראשון שנטלה תרומתו, הם הרי זה נאמן לעולם על תרומת מעשר, כשם שישראל נאמן על תרומה גדולה. אבל אינו נאמן עליו לפוטרו ממעשר שני:

מ. אין כל הדברים האלו אמורים אלא בעם הארץ שאינו לא חשוד ולא נאמן, אבל מי שהוא חשוד למכור תרומה לשם חולין אסור ליקח ממנו כלל דבר שיש בו זיקת תרומה ומעשר, אפילו קרבי דגים מפני שנותנים בהם שמן. ואין אסור אלא כל שלפניו, אבל אוצרו מותר ליקח ממנו מפני שהוא מתיירא לערב תרומה באוצרו, שמא יודע הדבר ויפסיד הכל. וכן החשוד למעשר שני למוכרו לשם חולין אין לוקחים ממנו דבר שיש עליו זיקת מעשר. וכל זה קנס מדבריהם:

מא. פירות שחזקתן מן ההפקר, כגון השיתין, והרימון [ל"ל הריימין], והעוזדרין, ובנות שוח, ובנות שקמה, והגופנין, ונובלת התמרה והם שעדיין לא הטילו שאור[ה], והנצפה, והכסבר,

בינת אדם

ה. (וצ"ע דא"כ לא הגיעו לעונת המעשרות, וא"כ מאי איריא דפטורים מטעם הפקר והא אפילו בודאי משומר פטור, כדאיתא בפ"ב דמעשרות הל' ה'. [רבינו בכתי"ר הוסיף: ובכתי ורלמיתי ללא קצה מידי, לכוונת הרמב"ם תמריס קמינם מגיעים לעולם להטיל קאור, וכמ"ל בוקלי כומרא, כלאיתא בעירובין כח [ע"ב] אהיני דטובינא חייבין במעקר, וע"ק בפרק"י ד"ה אהיני. ועיין בפסחים קף מג [ל"ל נג ע"ח] בכק"י בלניסחני. וא"כ טעמא להפקר פטורין, הא ולאי חייבין, ותיכון זה הוא האמת. [אח"כ הוסיף רבינו עוד]: ועיין בכ"מ פט ע"ח בכק"י ד"ה כתוחלני. ובעוד חו"מ סי' לד (ע"פ מוריה קמב)]. ועיין מה שכתבתי בנשמת אדם בהשמטת על השער חי' ע"ד. וגם צ"ע

וכיוצא בהן, פטורין מן הדמאי, והלוקחן מעם הארץ אפילו אמר אינן מעושרין, הרי אלו פטורים מן התרומות ומעשרות, מפני שחזקתם מן ההפקר, עד שיוודע לו שהן מן השימור. (ובפירוש המשניות [ממלי פ"ל מ"ל] כתב רמב"ם מפני שהוא ספק ספיקא, והיינו דוקא בדמאי, אבל בודאי חייב, והיינו כריש לקיש בירושלמי [קס], וצ"ע):

מב. הבכורת והסייפת שבבקעה פטורין מן הדמאי, ושבגינה חייבין, מפני שהם נשמרין. ואלו הם הבכורת כל הפירות שבכרו עד שלא הושיבו שומר על הבקעה לשמור פירותיו. והסייפות הם הפירות שישאר אחר שיקפלו המקצעות שבשדות ויניחום בלא שומר. וכן החומץ הנעשה מן התמד במקום שאין החרצנים חשובין ומפקירן אותם, או בשלא מצא אלא כדי מדתו פטור מן הדמאי:

מג. לא גזרו על הדמאי אלא על פירות הארץ שהחזיקו בה עולי בבל בלבד, שהוא מארץ ישראל ועד כזיב. אבל הנמצאות מכזיב ולחוץ, אפילו במקום שהחזיקו עולי מצרים, וכל שכן בסוריא פטורין מן הדמאי, שחזקתן מפירות מקום שנמצאו שם. אבל אם ידוע שהם מפירות הארץ שהחזיקו בה עולי בבל, אפילו נמצאות בסוריא, וכל שכן בארץ שהחזיקו בה עולי מצרים, חייבין בדמאי. לפיכך הדבילה השמינה שאין כמותה אלא בארץ שהחזיקו עולי בבל, וכן התמרים הגדולים, והחרובין השוים, והאורז הלבן ביותר, והכמן הגדול ויש אומרים הכמן הישר, מתעשרין דמאי בכל מקום. וכן כל כיוצא בפירות אלו. ופירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ פטורים מן הדמאי:

מד. החמרים שהביאו פירות לצור חייבין בדמאי, שחזקתם מהארץ שהחזיקו עולי בבל, שהיא הקרובה לה. והלוקח מבעלי אוצרות בצור פטור מן הדמאי, ואין אומרים שמא מפירות הארץ אצרו. וכן חמור יחידי שנכנס לצור והוא טעון פירות פטור מן הדמאי, שחזקתן משדה העיר:

מה. הלוקח מבעלי אוצר בצידון חייב בדמאי, מפני שקרובה היא יותר מצור, שחזקתה שאוצרין מפירות הארץ שהחזיקו עולי בבל. אבל הלוקח מן החמרין בצידון פטור מן הדמאי, שחזקתן שמביאים מחוצה לארץ. ועכו צ"ע דנראה לי שהוא ממש דומה כצידון. ועוד שהרי היא מכיבוש עולי בבל. (כמו שכתב בשם בפ"א כפתור ופרח פרק י"א ד"ה אחר):

מו. הלוקח מהעכו"ם בארץ שהחזיקו עולי בבל בזמן הזה, שרוב ארץ ישראל ביד עכו"ם פטור מן הדמאי:

בינת אדם

על הש"ך בי"ד סי' רצ"ד ס"ק ו' [נ"ל ה] שכתב שהרמב"ם מפרש נובלת התמרה כמ"ד תמרי זיקא. וז"א שהרי תמרי זיקא ר"ל אפילו שנשרו לאחר שנתבשלו כמש"כ הש"ך שם גופא וצ"ע):

מז. ואלו דברים שלא גזרו על הדמאי, הלוקח פירות לזריעה, או להאכיל לבהמה קמח לעורות, או למלוגמא, או לרטייה, שמן להדלקת הנר, או לסוך בו את הכלים, יין לקילור, וחלת עם הארץ, כל אלו כיון שאמר לו עם הארץ מתוקנין הם, אין צריך לעשר:

מח. הלוקח פירות לאכילה, ונמלך עליהם לבהמה, הרי זה לא ימכרם לעכו"ם, ולא יאכילם לבהמה אפילו לבהמת עכו"ם, עד שיתקנם דמאי:

מט. שמן ערב פטור מן הדמאי, שאין חזקתו לאכילה. שמן שלקח הסורק לתתו בצמר פטור מן הדמאי, מפני שהוא נבלע בצמר. אבל שמן שלוקח האורג לסוך בין אצבעותיו, חייב בדמאי, מפני שהוא נבלע בגופו, וסיכה הוא כשתיה:

נ. עכו"ם ששאל מישראל ליתן לו שמן על מכתו, אסור בודאי, ומותר בדמאי. נתן העכו"ם שמן על גבי טבלא להתעגל עליה, משעמד מותר לישראל לישב אחריו:

נא. מי שנפל שמן דמאי על בשרו משפשפו ואינו חושש. הלוקח יין למוריס או לאלונתית או קטניות לעשות טחינין חייב בדמאי. אבל הלוקח מוריס שיש בו יין או אלונתית או שלקח טחינין הרי אלו פטורים מדמאי. שלא גזרו על תערובת דמאי. ואם היה הדבר שחייב בדמאי שנתערב כגון תבלין ושאור הואיל וטעמו ניכר אינם בטלים. ונמצאת כל התערובות חייבת בדמאי:

נב. הלוקח מעני, וכן העני שנתנו לו פרוסת פת, או פלחי דבילה, מעשר מכל אחד ואחד, דשמא אחד עישר ואחד לא, ויבא להפריש מן הפטור על החיוב. וזה בדבר שאינו נבלל יפה, אבל בדבר שנבלל יפה כגון תמרים וגרוגרות, וכן אם שחק הפת ועשאה פרורין, בולל הכל ומערבן יחד, וסמכינן על בילה זו, ואמרינן שמפריש מן החיוב על החיוב, דאפילו בדבר יבש סמכינן על בילה. ודוקא בזמן שהכל נותנים בשוה, אבל בזמן שאין מתנותיהם שוה, שאחד נותן הרבה ואחד מעט לא סמכינן על בילה, ולכן צריך להפריש מכל אחד ואחד. (ואע"ג דקיימא לן אין בילה בדבר יבש, עיין ביורה דעה סי' שכ"ד סעיף י"א, בדמאי הקילו עיין ר"ש [ממלי פ"ה מ"ה]). ויש אומרים הטעם דבזמן שהמתנה מרובה אנו אומרים מאחר שזה נתן מתנה גדולה איש נדיב הוא, ואמרינן שבודאי הוציא המעשר, אבל אם היתה מתנה מועטת נחשוב אותו ככילי ולא עישר, ולכן לא יתערב הכל, שמא יפריש מדמאי על הודאי (רמב"ם [פירוש המשנה דמאי פ"ה מ"ה]):

נג. פועלים או אורחים שהיו מסובים, ואכלו והותירו פרוסת, מעשר מכל אחד ואחד:

❖

פרק יד

הלכות חלה

א. מצות עשה מן התורה להפריש תרומה מן העיסה, וליתנה לכהן, שנאמר [במדבר טו, כ] ראשית עריסותיכם תרימו תרומה. וקורין אותו חלה, כי חלה פירוש עוגה, לפי שעושין ממנו עוגה:

ב. מן התורה אין שיעור לחלה, אפילו הפריש כשעורה פוטר את העיסה, ויכול להרבות מן התורה כמו שירצה. ובלבד שלא יעשה כל העיסה חלה, דאז לא עשה כלום, מדכתיב ראשית בעינן שיהיה שירים ניכרין, וכיון ששייר מקצת הרי ניכר שזה ראשית. ואמנם חכמים נתנו שיעור אחד מכ"ד בטהורה, ואחד ממ"ח בטמאה כמו שנבאר:

ג. ואמנם מן התורה אין חייב בחלה אלא בארץ ישראל, ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר [במדבר טו, יט] והיה באכלכם מלחם הארץ, ונאמר [במדבר טו, יח] בבואכם בביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם. ולפיכך לא היה חייב מן התורה אלא בזמן בית ראשון, אבל בזמן בית שני שלא עלו כל ישראל, אפילו בארץ ישראל לא היה מן התורה, וכל שכן בזמן הזה. ולפיכך בארץ ישראל בזמן הזה כיון שכולנו טמאי מתים, ואי אפשר לאכלה, שהאוכל חלה בטומאת הגוף חייב מיתה, שהרי דינה כתרומה, אין מפרישין אלא אחד ממ"ח ושורפין אותה[א]. ובחוצה לארץ אוקמוהו בשיעורא דאורייתא ומפרישין חלה בלא שיעור, ונוהגין ליטול כזית ושורפין אותה בתנור, קודם שאופין הפת:

ד. חלת חוצה לארץ אינה אסורה לטמא מת ושאר טומאות, אלא למי שטומאה יוצאת מגופו, כגון בעל קרי וזבים ונדות ויולדות. אבל אם טבלו מטומאתם, ויש אומרים שצריך גם כן הערב שמש, מותרים. ומברך עליו בתחילה המוציא, ואחר כך מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לאכול תרומה. ומכל מקום עכשיו אין נוהגים ליתן שום חלה לכהן אפילו קטן, שצריך לשמרה מעכו"ם ומזרים. ועוד שאין אנו יודעים אם הם כהנים באמת, שאין להם

בינת אדם

א. עיין בספר חרידים [פנ"ב אות טו] שכתב שנוהגים בארץ ישראל שלא ליתן רק כל שהוא, כיון שדינו בשריפה, והאריך שם אף שהרמב"ם כתב להדיא בחלה א' ממ"ח, זהו רק מעיקר הדין. ואני תמה שהרי הוא בעצמו כתב לענין תרומה גדולה דשיעורו נמי בכל שהוא, ואף על פי כן כתב שהמחמירים מפרישים כדין ב' ממאה, ואם כן מאי שנא שכתב בחלה להקל, וצ"ע:

ספרי יחוס. ושמא נתחללו אמותיהם לכהונה בזמן הגזירות. ומכל מקום בערב פסח שהחלות מרובים פה קהילת קודש ווילנא, יש נוהגים לתנם לכהן על פי הגר״א:

ה. חלת חוצה לארץ מותר לאכול תחלה ומשייר מעט. (ואין צריך לדקדק שיהיה ק״א נגד החלה, ש״ך סי׳ שכג ס״ק ה׳, דלא כט״ז מסי׳ שכד [פ״ק ע״ו])ב. ואחר כך יקח חלה מאותו השיור. ולכן אם

בינת אדם

ב. הט״ז סי׳ שכד [פ״ק ע״ו] כתב שיפריש חלק קטן מאד, עד שיהיה באותו עיסה ק״א נגד החלה. ובאמת לא מצינו לדין זה שום רמז וזכר בשום ראשון ואחרון, אלא אדרבה כל הפוסקים כתבו סתמא, הרי״ף בפרק אלו עוברין [פסחים מו ע״א], והרמב״ם [פ״ח מביכורים ה״ג], והטור וש״ע בסי׳ שכז [סעי׳ ה], דאם לא הפריש מן עיסה יפריש מן הפת, והוא מספרי [במלבר עו, יט] מדכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ. ובודאי משמע שגם בחלת ארץ ישראל שצריך להפריש על כל פנים מדרבנן א׳ מכ״ד או ממ״ח. ואין אחד מהראשונים ואחרונים שיתנו שיעור. וכן הקשה בדרכי משה דהא סתמא אמרינן אוכל והולך אחר כך מפריש. ועיין בסי׳ שכג בש״ך ס״ק ה, והכי מוכח. ובפרק אלו עוברין במתניתין [פסחים מו ע״א] דכיצד מפרישים חלה בטומאה ביום טוב, רבי אליעזר אומר לא תקרא לה שם עד שתאפה. והנה הט״ז מדמה דין אפיה לדין עיסה שנתבשלה שכתב מהר״י וייל [סקו׳ מח] הביאו הט״ז שם, שכתב דכיון דכל העיסה היא טבל, ונתבשלה אם כן לא שייך ביטול. ולכן כתב מהר״י וייל כיון דחלת חוצה לארץ מדרבנן, ובדרבנן אמרינן ברירה, ואם כן כשיפריש חלק קטן מאוד שיהיה בעיסה ק״א, אם כן נתבטל. ומזה למד הט״ז דהוא הדין לאפיה. וכבר כתבתי דבמשנה ובכל הפוסקים כתוב סתמא, דמפריש לאחר האפיה, ואפילו בחלת ארץ ישראל, דלא שייך ברירה, וכדילפינן בספרי מלחם הארץ. ומדברי מהר״י וייל מוכח דבבישול בחלת ארץ ישראל אין לו תקנה. והב״ח [סי׳ שכ״ל ד״ה אסור] הקשה על מהר״י וייל דכשיפרישו עכשיו מתוקן הכל. ונראה לי דדעתו כיון דגלי קרא שמותר להפריש לאחר אפיה הכי נמי לאחר בישול. ומשמע מב״ח דאפילו בחלת ארץ ישראל מתיר. אבל הדרכי משה [סי׳ שכג אות ה] כתב דדוקא בחלת חוצה לארץ דרבנן מיקל. ובאמת נראה לי דדעת מהר״י וייל תורה היא, דסבירא ליה למהר״י וייל מדאצטריך קרא מלחם הארץ להתיר להפריש חלה לאחר אפיה, שמע מינה דלאו מטעם ברירה אתינן עלה, אלא דב׳ זמנים נתנה תורה או שיפריש בעודה עיסה וזה מצוה מן המובחר, כמו שכתב ראשית עריסותיכם, ואם לא הפריש מעיסה יפריש מלחם, כדכתיב מלחם הארץ, ואמנם דוקא כשנאפה דמקרי לחם, מה שאין כן אם בישל העיסה ודאי דאין לה תקנה, דלא איקרי לא עיסה ולא לחם. ואמנם בחוצה לארץ די״ל ברירה, ואם כן כשיפריש חלק קטן מאוד שיש בו ק״א לבטל אמרינן ברירה למפרע, מה שאין כן בארץ ישראל דלא אמרינן ברירה אין לה תקנה, וכל זה בנתבשלה, אבל באפיה דמותר להפריש מדאורייתא בלא טעם ברירה, שפיר יכול להפריש אפילו בארץ ישראל ובאיזה שיעור שירצה. ואם כן לא קשה מידי אמהר״י וייל. ומה שהקשה הט״ז מזרוע בשילה דאמרינן זהו היתר הבא מכלל איסור, ובעי ס׳ או ק׳. נראה לי דלא קשה מידי, דדוקא התם שחלק הכהן ידוע, ולכן הוא בס׳ או בק׳, מה שאין כן בחלה דהתורה חייבה ליתן חלה, ואין כאן חלק ידוע איזה חתיכה היא החלה, והתורה התירה ליתן אחר האפיה, ואם כן מאי שנא קודם האפיה, ומאי שנא אחר כך. וגם אין שייך לאסור למפרע בטעמא, שהרי מן התורה במשהו סגי, כדאיתא בסי׳ שכב [סעי׳ א], ולכן גם חכמים לא ראו לאסור למפרע, מחמת טעם:

שכח ליטול חלה ונזכר בשבת, אוכל ומשייר למוצאי שבת, ומפריש חלה למוצאי שבת. ודוקא כשלש עיסה אחד, אבל אם לש ב׳ עיסות, אין יכול לאכול עיסה אחת כולה להפריש מעיסה הב׳ גם על הראשונה, כיון שהיו ב׳ עיסות אסור להפריש אלא מן המוקף, כדלקמן סי׳ יג [נ״ל יז]. ולכן אם שכח להפריש חלה מן מצות צריך לשייר מכל מצה ומצה מעט, ולמוצאי יום טוב יפריש מכל חתיכה וחתיכה מעט לחלה, [וכיונו בכת״י הוסיף: לאין סברא שיועיל לירוף סל למה שאין בעין שנאכל (ע״פ מוריה קמב)] (כ״כ בהגהת סמ״ק סי׳ רמה [נ״ל רמו ס״ק ג]). [וכיונו בכת״י הוסיף: ונראה דלולא לומר (ע״פ מוריה קמב)] דממה נפשך אם היו בכל עיסה שיעור חלה אם כן אין יכול להפריש מעיסה על חברתה שלא מן המוקף, ואם תמצא לומר שלא היה בכל עיסה שיעור חלה, אלא שעל ידי צירוף סל נצטרפו לחלה, כדלקמן סי׳ יג [נ״ל יז], אין סברא שיועיל צירוף סל למה שאין עכשיו בעין. (ואפשר דהגהת סמ״ק מיירי שהיה בכל עיסה שיעור חלה, דכיון דבכל אחד היה שיעור חלה, על זה כתב דאין סברא, אבל כשלא היה בכל אחד שיעור חלה רק שנצטרפו לשיעור על ידי צירוף סל אין צריך. וכן משמע בספר התרומה סי׳ פא [נ״ל פב]. והכי מסתברא דכיון דלא נתחייב רק על ידי צירוף, ואם כן הוי כאלו היה עיסה אחד דאוכל והולך ומפריש):

ו. ודוקא קודם שהפריש החלה אינה אוסרת הלחם, אבל לאחר שהפרישה אם נפלה למין בשאינו מינו צריך ס׳, ואם מין במינו צריך מאה ואחד, כדין תרומה שנפלה לחולין. ואם אין כדי שיעור לבטלה, יתיר נדרו על ידי ג׳ בני אדם כדין התרת נדרים. ויאמר מתחרט אני שעשיתי לחתיכה זו חלה, ואלו הייתי יודע שאתחרט לא הייתי נודר, והם יתירו לו. נמצא שלמפרע היה חולין, ויחזור ויטול חלה אחרת: [וכיונו בכת״י הוסיף: ואם אי אפשר להתיר אזי התבטיל יינתן לכהן, וכלי יגעיל, וכלי חרס מסני הגעלה ג״פ. (ע״פ מוריה קמב)]

ז. ועיסה שנתבשלה קודם שהפריש חלה, צריך לדקדק שיפריש החלה מן העיסה מעט כל כך, עד שיהיה בה בהנשאר ק״א נגד החלה. ואם כבר הפריש צריך שיהיה במים ס׳ נגד החלה, דהוי מין בשאינו מינו:

ח. אין חייב בחלה אלא ה׳ מיני דגן שהם, חטין ושעורין וכוסמין ושיבולת שועל ושיפון. ואינו חייב עד שיהיה מ״ג ביצים קמח, והוא שיעור ג׳ קווארט, ויש אומרים ה׳ קווארט:

ט. אם עירב מקמח ה׳ מינים אלו, ועשה עיסה כשיעור חלה מצטרפין, דאז נראה כאלו הוא מין אחד. אבל אם לש עיסה מכל מין לבד, אם יש בכל מין לבד שיעור חלה, אין מפרישין על חבירו אלא על מינו, ולכן אין מפרישין מן החטים על שום אחד מהם, ולא משום אחד מהם על חטין. וכוסמין ושיפון מין אחד הוא. וכן שיבולת שועל ושעורים מין אחד. ואם אין בכל עיסה כשיעור ורוצה לצרפן החטין אינן מצטרפים אלא עם הכוסמין, והשעורין מצטרפין עם הכל חוץ מן חטין. והשיפון מצטרף עם השעורין וכוסמין ולא עם שיבולת שועל וחטים. שיבולת שועל מצטרף עם שעורים וכוסמין ולא עם חטים ושיפון, (עיין הטעם בש״ך ויו״ד סי׳ שכב סק״ח). ואין מפרישים מהחדש על הישן:

י. נתן שאור מעיסה שלא הורמה חלתה לתוך עיסה שהורמה חלתה, והכל ממין אחד, או להיפך. והוא הדין אם השאור של פטור, כגון מעיסת נכרים, והעיסה של ישראל. לכתחילה יעשה עיסה שחייבת בלא שום ספק, ויניח העיסה אצל האחרת, אף על פי שאין נוגעים זה בזה, ויפריש מעיסה זו גם על העיסה שיש בה התערובות. ואם אין לו קמח, ראוי להחמיר ליקח חלה מעט יותר מהשאור שנתן לתוכה, כדי שיקח בודאי מעט גם מהעיסה שחייבת, דאם יקח רק מעט, או אפילו כמו השיעור שהיה בשאור, חיישינן שמא החלה היא רק השאור, ואין מפרישין מהפטור על החיוב. ומכל מקום בדיעבד סמכינן ואמרינן כיון דטבל אוסר בכל שהוא, נמצא נעשה כל העיסה טבל, ויכול להפריש מאותה עיסה, (ועיין ש"ך וט"ז [יו"ד סי' ש"כ סעי' י"ח]):

יא. עשה מהעיסה פשטידא ומלאה בבשר וכיוצא בו, יכול להפריש מעיסה אחרת על זה, ולא הוי מן החיוב על הפטור, דכיון דטעם כעיקר דאורייתא הוי הכל חיוב. וכתב הט"ז [סי"ק ט"ו] דמעיסת הפשטידא עצמה לא מהני. (וצ"ע כי לא ידעתי למה, ומאי שנא משאור של פטור לעיסה של חיוב). ונראה לי דמותר להפריש מניה וביה[ג]:

יב. נתערבו לו פת שהפריש ממנו חלה עם פת שלא הופרש, יפריש מכל פת ופת, ודרך זה יותר קל:

יג. מי שאין לו אלא קמח מעט, אף על פי שאין בו שיעור חלה, מותר לעשותו עיסה, ואין חייב לקנות קמח כדי לחייבו בחלה. אלא שהנשים נוהגות להדר בכל ערב שבת כדי לקיים המצוה. אבל אם צריך לעשות עיסה גדולה, אסור ללוש בפחות מכשיעור כדי לפוטרו מן החלה:

יד. ב' עיסות שאין בשום אחד כשיעור, והם של אדם אחד, וממין שמצטרפין זה עם זה, כדלעיל סי' ט, אם נוגעות זו בזו עד שנדבקים כל כך שכשיתפרדו יתלשו אחת מחברתה מעט, מצטרפין. או יניחם בכלי אחד שיש לו תוך שיהיה העיסה בתוך חלל הכלי, ואם יצא מקצתו בדיעבד אין לחוש. ובלבד שלא יהא כל העיסה למעלה מדופני הכלי, דאז אין מצטרף. ואם אין לו כלי שיש לו תוך אזי יכסה הכל במפה, וחשוב כאלו יש לו תוך:

בינת אדם

ג. בט"ז שם [יו"ד סי' ש"כ סק"ט] כתב בפשטידא דאסור להפריש מאותו עיסה, אלא דוקא מעיסה אחרת. והוא תמוה דבהדיא איתא בבית יוסף דמותר להפריש מניה וביה, וכמו שכתב הש"ך שם [סק"ל] ומשמעות לשונו שמשיג על רמ"א, דמלשונו משמע כט"ז. ועוד נראה לי דהשואל בפשטידא סבירא ליה כמו שכתב הש"ע שצריך שיעור לחלה בסי' שכב [סעי' ח], מה שאין כן לדידן דאפילו בכל שהוא סגי, וודאי יכול להפריש מניה וביה:

טו. ודוקא שאינו מקפיד שלא תיגע עיסה בחברתה, אבל אם הוא מקפיד שלא יגעו זה בזה, כגון שלש אחד בכרכום ובשנית אין בה, או שהיה אחד פת קיבר ואחד פת נקיה, או שאחד נילוש עם ביצים ואחד במים לבד, או שהיו של ב׳ בני אדם דמסתמא מקפידין, או אחד חדש ואחד ישן, אפילו נגעו ונשכו זו בזו פטורין מהחלה, כיון שאין בכל אחד כשיעור, ואם ידוע שאינן מקפידין מצטרפין:

טז. היה בכל עיסה כשיעור, אף על פי שבאחד יש כרכום ולא בשני, או כיוצא בו, אם הם של אדם אחד וממין המצטרף מפריש מאחד על חבירו, אפילו בלא נגיעה ונשיכה, רק שיהיו לפניו:

יז. עיסת גוי פטורה, אפילו לשה ישראל, דכתיב עריסותיכם ולא של גוי, אפילו לשה ישראל. ולכן יש לבטל המנהג במקומות שהנשים קונות בצק מאופה עכו״ם, ולקחים ממנו חלה. אבל עיסת ישראל חייבת, אף על פי שלשה גוי:

יח. עיסת השותפים, אם הם ישראלים חייבת בחלה אפילו אין בכל העיסה אלא שיעור א׳, דכתיב עריסותיכם. ואם היא בשותפות עם גוי, אם אין בחלק ישראל שיעור פטורה, ואם יש בה כשיעור חייבת, ויכול להפריש מניה וביה, דאי אפשר שלא יהיה בחלה שיפריש מעט משל ישראל:

יט. אופה ישראל שעשה עיסה לחלק לשאר אנשים חייבת בחלה, שאם לא תמכר יעשנה פת. ולכן הנשים שקונות בכל ערב שבת מנחתום ישראל שיעור חלה, ונוטלות ממנו חלה, אסור לעשות כן, שהרי תיכף משלש העיסה החיוב על הנחתום להפריש חלה א׳, אם כן איך ימכור ולא יפריש. ואין לומר שעושה שליח להפריש, דמכל מקום האיך יברכו ברכות הרבה. ואמנם בנשים שרגילות לקנות תמיד מאותו נחתום, יש צדדים להתיר, דיש לומר דהנחתום מתחילה הקנה להם הקמח ונעשה שלוחם לעשותה עיסה (ט״ז שם [ויו״ל סי׳ שפו סק״כ]). אבל מה שנוהגים שעושים בשעת חתונה לחם גדול, ונשים הרבה לוקחים מזה חלה, צריך לבטל מנהגם: [וכיון בכתי״ מחק ״לריך לבטל מנהגם״. והוסיף בזה״ל: אעפ״י שכל אחת נוטלת כדי שיעור, מכל מקום כיון שמתחילה נתן הכל בבת אחת, איך יברכו ברכות הרבה. ולכן יש לבטל המנהג. (ע״פ מוריה קמב)]

כ. ודוקא נחתום, אבל בעל הבית שעושה עיסה לחלק בצק לכל אחד פחות מכשיעור פטור מן החלה. אבל אם יחלק פת לאחר האפיה חייב בחלה. ודוקא שהיה דעתו מתחילה לחלקם, אבל אם לא עשה על מנת לחלק, אף על פי שחלק אחר כך העיסה לא מהני, וחייב בחלה, שהרי בשעת החיוב דהיינו הלישה, כבר היתה חייבת:

כא. ב׳ שנתנו קמח לנחתום לעשות מהם שאור, או עיסה, ואין בכל א׳ שיעור, אם ערבן שלא מדעתן פטורה. ואם מדעתן או של אדם אחד דמסתמא אינו מקפיד לערב חייב,

ודוקא שאין בדעתן לחלק הבצק, אבל אם יחלק [נ"ל יחלקו] הבצק פטור, ואם לא יחלקו הבצק אבל יחלקו לאחר האפיה חייב[ד]:

כב. עיקר המצוה להפריש בעודה עיסה, דכתיב [במדבר טו, כ] ראשית עריסותיכם, ולא יפרוש [נ"ל יפריש] עד אחר גמר הלישה, שתעשה כל העיסה גוף אחד, ואף שאחר כך בשעת עריכת הפת מפזרת מעט קמח תחת הפת, אין בכך כלום, כיון שאין בו בשום ענין שיעור חלה, ואף דמדינא מותר להפריש בעיסת חיטין תיכף שנתן מים ויערב הקמח במים, כיון שיש בו הרבה חילוקי דינים לכן לא נהגו כן:

כג. לא הפריש בעודו עיסה יכול להפריש לאחר אפיה, דכתיב [במדבר טו, יט] באכלכם מלחם הארץ. אבל לכתחילה אסור. ומוטב שתפריש המשרתת, ותקח רשות מבעל הבית, אם אין פנאי לבעלת הבית, עיין בסי' לט [נ"ל ט], (כן מוכח מתרומת הדשן [סי' קפח] שהביא הבית יוסף סי' שכח):

כד. העושה עיסה לבהמה ולחיה פטור, דכתיב עריסותיכם עריסה שהיא ראויה לכם. כמו שכתוב [במדבר טו, יט] והיה באכלכם כו', להוציא שנעשה לבהמה. ולכן העושה עיסה לכלבים אם נעשה מתחילה לשם הכלבים וניכר שהיא לכלבים, כגון שאינה ערוכה ועשויה כצורת לחם, אף על פי שהיא מסולת נקיה, אם אין הרועים אוכלים ממנה פטור. ונראה לי

בינת אדם

ד. שאלה: ב' בעלי בתים טחנו קמחיהם יחד, והשאירו מעט קמח לאפות מצות בערב פסח, ויש בכל הקמח שיעור חלה, אך כשיחלקו אין כאן שיעור לכל אחד, ואפו ביחד, ואחר האפילו יחלקו, אם חייבת בחלה:

תשובה: הבית יוסף בי"ד סי' שכו [ס"כ] כתב בשם רשב"א [פסקי מלא שער כ] דנראה מדבריו דעיסת השותפות אפילו אין לכל אחד רק כזית, כל שאין דעתם לחלק בעודו העיסה, אף על פי שיחלקו אחר האפיה, חייב בחלה. וכן כתב הש"ך [סי' שכו ס"ק ז] בשם הבית יוסף ריש סי' שכו. וכן משמע לשון הטור. ואף שמסמ"ג [עשה קמא] שכתב ב' שלשו עיסה ביחד מדעתם, ואין דעתם לחלק וליקח כל אחד חלקו, אלא לאכול יחד מצטרפין, משמע דגם לאחר האפיה לא יחלקו, כתב הבית יוסף דאפשר דאורחא דמילתא נקט, והפרישה כתב שהסמ"ג חולק, ולא כתב מה שכתב הבית יוסף. וכן כתב הבאר הגולה על רמ"א, ורצה להגיה כן בדברי רמ"א, אבל בדרכי משה העתיק רק דברי רשב"א. ולפי זה כשמפריש חלה בעודו בצק מברכים. אך אם אינם מפרישים חלה אלא לאחר האפיה צ"ע קצת, דאפשר כיון דאז דעתם לחלק, אפשר דעל כל פנים לא יברכו, או שמא כיון שכבר נתחייב בעודו עיסה יברכו, וצ"ע. (והלבוש בסי' שכו סותר דבריו שבסעי' א). ונראה דכיון שהיה חייב לא מהני החלוקה עכשיו, דומה למה שכתב רמ"א סס"י שכו בעשה עיסה על מנת שלא לחלקה, אף על פי שחלק אחר כך חייב. וע"ש בט"ז ובש"ך. אלמא אזלינן בתר שעת חיובו, והוא הדין הכא. ונראה לי דבזה מותר גם כן לברך לאחד בלא רשות, דכיון דדנין ליה כעיסת השותפים דחייבת, והשותפים אין צריכים ליטול רשות:

דהוא הדין בעושה לבהמה ולחיה. אבל אם עשה לצורך גוים חייב, (וכן משמע בסמ"ג [ועשה קמא] שכתב עריסותיכם הראוי לאכילת אדם):

כה. אין חיוב חלה אלא בעיסה שראויה לבא לידי לחם, דכתיב [במדבר טו, כ] ראשית עריסותיכם כו' באכלכם מלחם. וסתם לחם נאפה בתנור, לפיכך הסופגנין שבלילתן [ל"ל רכה] וגם מטוגנים במשקה פטור, אבל אם אפה אחר כך בתנור, או אפילו במחבת שלא על ידי משקה, אף על פי שהיתה בלילתו רכה חייבת, שהרי נעשה לחם:

כו. היתה בלילתו עבה, אלא שהיה דעתו מתחילה לבשלה או לטגנה, ובשלה או טגנה, יש אומרים דפטור, כיון דכן דעתו היתה מתחילה אזלינן בתר מחשבתו, ויש אומרים כיון שהיתה בלילתו עבה קרוי לחם, ותיכף חל עליה תורת חלה ואף על פי שבשלה אחר כך, ולכן יפריש חלה בלא ברכה. אבל אם נמלך אחר כך לעשותה לחם, או שמתחילה היתה דעתו לעשותה לחם או לאפות ממנה מקצת, ואפה מעט, מפריש ומברך. ולכן הלש כשיעור חלה לעשות לביבות (לאקשין או פערפיל) אפילו לש במים יפריש בלא ברכה:

כז. עיסה שנילושה בא' מז' משקין, יין דם שמן חלב טל דבש מים, חייב בחלה לכולי עלמא. אבל אם נילושה בשאר משקין כגון מי בצים, ולא נתערב בו מים יש פוטרים מחלה, דסבירא ליה דלא נקרא העיסה חיבור, אלא אם כן נילוש בז' משקין. ולכן יפריש חלה בלא ברכה. ומותר ללוש בהם לכתחילה, ולהפריש החלה ולשורפה, כיון שמנהגינו לרחוץ החיטים, ואם כן כבר הוכשרה לקבל טומאה. אבל אם לא רחצו החיטים תחילה, כיון שלא הוכשרו לקבל טומאה אם כן אסור לשרפה כיון שהחלה טהורה, ולאכלה אסור שהרי אנו כולנו טמאים, וצריך ליתנו לכהן גדול שטבל לקריו או לכהן קטן, ואין אנו נוהגים בזה. ולכן לא ילוש לכתחילה כי אם על ידי תערובות מים מעט. ומכל מקום בדיעבד שעבר ולש יתן לכהן קטן פחות מבן ט' או לגדול שטבל לקריו. ולכן העושין עיסה ממי בצים וצוקר בלא תערובות מים, אף שרחצו החיטין יפריש בלא ברכה, אבל הנילשין בחלב ודבש מברכין:

כח. המפריש חלה מהקמח אינו חלה כלל, והמפריש חלה מפחות מכשיעור גם כן אינו חלה כלל. לפיכך ב' עיסות שאין בכל אחד שיעור חלה והפריש מכל אחד חלה, ואחר כך עירב העיסות ועשאם עיסה אחת, חייבת בחלה:

כט. גוי שהפריש חלה אינו כלום ומותר לזר, אפילו הפריש מעיסתו או מעיסת ישראל, אפילו ברשות ישראל, דגוי אינו בתורת שליחות:

ל. אין מפרישים חלה בלא רשות בעל העיסה, אפילו בדיעבד לא מהני. והמשרתת בבית בערב שבת שהנשים מקפידות מאוד, עד שאפילו עניים עושין לחם כדי שתפרוש חלה, אסור למשרתת להפריש בלא ציווי בעל הבית, אם לא שיש חשש קלקול עיסה. ובשאר ימי השבוע אם לפעמים נותנת להם רשות להפריש, אפילו בקלקול מעט מותרת להפריש. אבל אם אינה

נותנת רשות בשום פעם לא תפריש, וטוב שתיקח רשות מבעל הבית, והוא יכול ליתן רשות לכל מי שירצה:

לא. שנים שעשו עיסה בשותפות אין צריכים ליטול רשות זה מזה, אלא א׳ מפריש. אבל אחר צריך ליטול רשות משניהם. אבל אם עשו עיסה לחלק לכל א׳ שיעור חלה, אין א׳ מהם יכול להפריש חלה בשביל חלק חבירו (ט״ז סי׳ שכו ס״ק ב):

לב. המפריש חלה מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש חלה. ואחר שהפריש יקרא שם ויאמר הרי זו חלה[ה]:

לג. היה יושב בבית המדרש בערב שבת, ונזכר שלא הפריש חלה, ומתירא שמא תחשך, יאמר ראש החלה שבצפון או שבדרום יהיה חלה, ולמחר מפריש, וכדלעיל בפרק יג סי׳ יג. ואפילו בארץ ישראל:

לד. החלה וכן התרומה בזמן הזה שהוא טמא צריך לשרוף דוקא, ולא כמו ששמעתי שנוהגין לאבדו או לזרוק לים[ו]:

❖

פרק טו

דין שביעית

א. מצות שביעית אין נוהגת אלא בארץ ישראל בלבד, שנאמר [ויקרא כה, ב] כי תבוא אל הארץ כו׳. ונוהגת בין בפני הבית בין שלא בפני הבית. ויש מגדולי הפוסקים דסבירא ליה דאף

ה. כן כתב ראב״ד בשם שאילתות דרב אחאי בפ״ה מהלכות בכורים [סי״ח]. וכן הוא בתוספתא פ״ג דבכל תרומות ומעשרות דינא הכי. ודברי הכסף משנה צ״ע דפשוט דכוונת הראב״ד שצריך לקרות שם:

ו. רש״י כתב בפסחים מו [ע״ח ד״ה כיון] דמאכילה לכלבים, דס״ל דמאי דחשיב תרומה טמאה מהנשרפין לאו דוקא, אלא הוא הדין בקבורה או בכל דבר שמבער, בכדי שלא יבא לידי תקלה. אבל כבר הקשו תוס׳ עליו בשבת דף כה [ע״ח ד״ה כך] דדינו בשרפה דוקא ולא בקבורה, יש אומרים מדרבנן, ויש אומרים מן התורה שנקרא קדש. וכן כתב הרמב״ם בהדיא בה׳ יו״ט פ״ג [ה״ח] ששריפת חלה מן התורה, דכל שבקדש הוא, מצות עשה בשריפה דוקא:

בזמן הזה נוהגת שביעית מן התורה (רמב"ם פ"ד מהלכות שמיטה [הכ"ס] וע"ש בכסף משנה). ואנו בני חוצה לארץ ודאי ראוי לנו להחמיר כמאן דאמר שהוא מן התורה. וכבר ביארנו ששנת תקע"ב היא שנת השמיטה, יהי רצון שנזכה לה בקיבוץ גליות: וסוריא ועבר הירדן גזרו עליה שתהיא אסורה בעבודה בשביעית כארץ ישראל, כדי שלא יניחו ארץ ישראל וילכו וישתקעו שם. אבל עמון ומואב ומצרים ושנער אף על פי שחייבים בתרומות ומעשרות מדבריהם אין שביעית נוהגת בהם, וספיחי סוריא ועבר הירדן מותרין באכילה. ועיין לעיל פ"י סי' ז' כיצד מפרישין תרומות ומעשרות בשביעית:

ב. (רמב"ם פ"א [מ]שמיטה ויובל ה"ח) מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשביעית, שנאמר [ויקרא כה, ב] ושבתה הארץ שבת לה', ונאמר [שמות לד, כא] בחריש ובקציר תשבות. וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו, בטל מצות עשה, ועבר על לא תעשה שנאמר [ויקרא כה, ד–ה] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור ואת ענבי נזירך לא תבצור:

ג. אין חילוק בין כרם לשאר אילנות, שהרי כתיב בחריש ובקציר כו', ולמה פרט הכתוב זמירה ובצירה, והרי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, אלא לומר לך על ב' תולדות אלו בלבד הוא חייב, ועל שאר תולדה שבעבודת הארץ ושאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן מן התורה. (אע"ג דלענין שבת הוי אבות ותולדות וחייב עליהן סקילה). אבל כולם אסורים מדבריהם ומכין מכת מרדות:

ד. כיצד החופר או החורש לצורך הקרקע וכן המסקל והמזבל ושאר עבודת הארץ, אף על פי שעל כולן חייב בשבת משום חורש, וכן המבריך והמרכיב והנוטען וכיוצא בהן מעבודת האילנות שבשבת חייב עליהן משום זורע, מכל מקום בשביעית אין חייבין מן התורה, ומכין אותו מכות מרדות:

ה. אין נוטעין בשביעית אפילו אילן סרק, ולא יחתוך היבולת מן האילנות, ולא יפרק העלין והבדים היבשים, ולא יאבק את צמרתו באבק, ולא יעשן תחתיו כדי שימות התולעת, ולא יסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמא כדי שלא יאכל אותו העוף כשהוא רך, ולא יסוך את הפגין, ולא ינקוב אותן, ולא יכרוך את הנטיעות, ולא יקטום אותם, ולא יפסק [ל"ל יפסגו] את האלנות (ר"ל כשהאילן רך וירא שלא תשבר סומכין אותן רש"י [מו"ק ג ע"א ד"ה מפסגין], ור"ן [סו"ד בכסף משנה פ"ח משמיטה ה"ה, וכ"ה בחי' הר"ן בת"י מו"ק ג ע"א] כתב שאילן שענפיו נוטים לכאן ולכאן קושרים אותו כדי שיעלו למעלה ולא יכבדו על האילן), וכן שאר כל עבודת האילן. ואם עשה אחת מאלו בשביעית מכין אותו מכות מרדות:

ו. אין מציתין את האור באישת הקנים מפני שהוא עבודת קרקע. ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחול. ואין בודקין את הזרעים בעציץ מלא עפר, אבל בודקין אותו בעציץ מלא גללים. ושורין את הזרעים בשביעית כדי לזורען במוצאי שביעית. ומקיימן האלוויי בראש

הגג (ר״ל הירקות העולין בראש הגג העולין מאיליו, ואין חוששין שיאמרו שנזרע בשביעית שאין דרך לזרוע בגג). אבל אין משקין אותו:

ז. סוקרין את האילן בסקרא, וטוענין אותו באבנים, ועודרין תחת הגפנים, והמקשקש (כמו עידור) בזיתים, אם להברות את האילן אסור, ואם לסתום את הפצימין (ר״ל בקעים) מותר:

ח. משקין בית השלחין בשביעית, והיא שדה הזרועה שצמאה ביותר. וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה:

ט. מוליכין את המים מאילן לאילן, אבל לא ישקו כל השדה, ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן. ועושין עגול סביב לגפנים. ועושין את אמת המים. וממלאין את הנקעים מים, דהואיל דכל זה אינו אלא מדרבנן לא גזרו חכמים מפני ההפסד:

י. במקומות שלא החזיקו עולי בבל, שאין שביעית נוהגת בהן אלא מדבריהם, מותר לזרוע בשביעית דברים שצריכים עבדי המלך, במקום שהטילו עליהן לזרוע. וכן מפני שאר אונסים שאנסוהו מותר. וכן במקום שצריך ליתן חלק מן הפירות למלך או לשר, ואם לא יתן יגזלו ממנו שדהו מותר. אבל במקום שהחזיקו עולי בבל דשביעית גם בזמן הזה מן התורה אסור לזרוע אם לא מפני פיקוח נפש:

יא. הנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור מפני שישראל חשודין על השביעית. ואם תאמר בשוגג יקיים, יאמר המזיד שוגג הייתי:

יב. החורש את שדהו או נרה או זבלה בשביעית כדי שתהיה יפה לזריעה במוצאי שביעית קונסין אותו, ולא יזרענה במוצאי שביעית, ואין חוכרין אותה ממנה כדי לזרוע אלא תהיה בורה לפניו, ואם מת לא קנסו בנו ומותר לזרעה. אבל המעביר הקוצים משדהו בשביעית או שסקל ממנה אבנים כדי לתקנה למוצאי שביעית, אף על פי שאינו רשאי כיון שלא גמר כל צרכי החרישה, ולכן לא קנסו אותו ומותר לזרעה במוצאי שביעית:

יג. הטומן לפת וצנונות וכיוצא בהן בשביעית, אם היו מקצת עלין מגולין דאז נראה שאינו מכוין להשרשתן מותר. הטומן את הלוף וכיוצא בהן לא יפחות מן ד׳ קבים על גובה טפח, וטפח עפר על גביו, וטומנו במקום דריסת האדם כדי שלא יצמח. ומותר לערב עפר האורז במים, אבל אין חותכין את העלין של האורז:

יד. אסור ללקט משדהו עצים ואבנים ועשבים אפילו הגסים, אף על פי שנראה שאינו מכוין לנקות הארץ, כיון שאינו מלקט אלא הגדולים, אפילו הכי אסור שמא ילקטו גם הקטנים, ויאמרו הגדולים לקטנו, אבל מתוך שדה של חבירו מותר ללקוט הגסים, ובלבד שלא ילקוט בטובה שלא יאמר לו ראה כמה טובה עשיתי לך שנקית [ל״ל שניקיתי] שדך:

טו. היתה בהמתו עומדת בתוך שדהו מלקט עשבים ומביא לפניה, שבהמתו מוכחת עליו. וכן אם מבשל בשדה מלקט הכל ומדליק, שקדרתו מוכחת עליו:

טז. המבקיע בזית ליטול עצים לא יחפה מקום הבקיע בעפר מפני שהיא עבודה, אבל מכסה באבנים או בקש:

יז. הקוצץ מענפי הגפנים כדי שיעלה הגזע, וכן הקוצץ בקנים, הרי זה קוצץ כדרכו בקרדום ובמגל ובמגירה ובכל מה שירצה:

יח. אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית כדרך שקוצצין בשאר השנים, מפני שקציצתה עבודת אילן, שבקציצה זו תגדל ותוסיף, ואם צריך לעציה קוצץ שלא כדרך עבודתה:

יט. כיצד קוצצה, מעם הארץ, או למעלה מי׳ טפחים, אילן שנפשח קושרין אותה בשביעית, לא שיעלה אלא שלא יוסיף:

כ. דין הוצאות זבלים מחצירו לתוך שדהו בשביעית, וליטול אבנים משדהו, ולבנות גדר מבואר שם פ״ב:

כא. הלכה למשה מסיני שבזמן שבית המקדש קיים אסור כל עבודת הארץ בשנה ששית ל׳ יום סמוך לשביעית. אבל בזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה כדין תורה[א] (עיין בשער משפטי ארץ סוף פרק י״א):

בינת אדם

א. בירושלמי שביעית דף ג׳ [פ״ח ה״ה] תני נטיעה מעין עשר, וזקינה מעין ג׳, אתי חמי נטיעה שהיא נראית כזקינה את ניתן לה כזקינה, ואת אמרת נטיעה מעין עשר, אמר רב חונה מהו מעין עשר שאין נטיעה מעין ג׳, שלא תאמר ג׳ נטיעות שהן עושת כעשר שאינן עושת, ודכוותה ג׳ זקנות שהן עושת כעשר שאינן עושת, לפום כן צריך מימר נטיעות מעין עשר עכ״ל. וע״ש במפרש [הגר״ח מפולדא] שמגיה ומוחק וכותב ואין לו ביאור. ולי נראה שאין צריך להגיה כלל, דהכי איתא בתוספתא זקנה נראית כנטיעה כנטיעה, נטיעה נראית כזקנה זקנה. מה בין נטיעה לזקנה, זקנה מעין ג׳ נטיעה מעין י׳. והנה נראה פשוט דר״ל דזקנה דינו בג׳ אילנות עושת ככר, כדאיתא במתני׳, ונטיעות דינן בעשר נטיעות כמפורש במתני׳. אך דאם כן הוה ליה לומר נטיעה בעשר וזקנה בשלש, ולמה נקט מעין ג׳ ומעין עשר. אך לולי הרישא יכולין לפרש דהכי קאמר כל הנטיעות מעין עשר, ר״ל אפילו יש מקצתן שנראין כזקנה, אפילו הכי דינו מעין עשר. וכן כל הזקנות מעין ג׳, דאפילו יש מהן שנראין כנטיעה. אך כיון דברישא איתא להדיא דנטיעה נראית כזקנה דינו כזקנה, אם כן קשה מאי זה שאמר נטיעה מעין עשר, הוה ליה לומר נטיעה בעשר, ומתרץ רב חונה דהא קא משמע לן דכל הנטיעות דינן שוין מעין עשר, שלא תאמר ג׳ נטיעות שהן עושת כ״א ככר של ס׳ מנה, יהיה דינן שוה לעשר נטיעות שאין עושת, שהרי בנטיעות לא חילק מתני׳ בין עושת לאינן עושת. אך מהיכי תיתי דנימא הכי, על זה אמר דכוותה ג׳ זקנות שעושת כל אחד ככר

כב. אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכים ערב שביעית, אלא כדי שתקלוט הנטיעה, ותשהה אחר הקליטה ל׳ יום קודם ראש השנה של שביעית. וסתם קליטה ב׳ שבתות. ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין, שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו, נמצאת אומר שהנוטע או המבריך או המרכיב ערב שביעית קודם ראש השנה מ״ד יום, דהיינו י״ד לקליטה ול׳ יום לתוספת שביעית יקיים. פחות מכן יעקור. ואם לא עקר הפירות מותרין. ואם מת קודם שיעקור מחייבין את היורש לעקור:

פרק טז

דין הספיחין בשביעית

א. (רמב״ם פ״ד [ומשמיטה ויובל ה״ח]) כל שתוצא הארץ בשנה שביעית, בין מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית, בין מן העיקרים שנקצרו מקודם וחזרו ועשו, ושניהם נקראו ספיח, בין מהעשבים והירקות שעלו מאליהן ואין להם זרע, הכל מותר לאכלו מן התורה, שנאמר [ויקרא כה, ו] והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. ואפילו שדה שנטייבה בשביעית וצמחה פירותיה מותרין באכילה, והא דכתיב [ויקרא כה, ה] את ספיח קצירך לא תקצור, היינו שלא יקצור כדרך שקוצר בכל השנה. ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה, והעמיד כרי, ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ. אבל קוצר הוא מעט מעט, וחובט הוא ואוכל, זהו דין תורה. וכן אסור לזרות אותו המעט במזרה, (כן כתב התוספות יום טוב בהדיא בפ״ה מ״ו. וכן מוכח דאם לא כן למה אסור למכור מזרה הרי יכול לזרות בהיתר, ומאי שנא במגל יד, אלא על כרחך דאסור לגמרי). ולא יעמדנה בכרי, כללו של דבר בכל דבר צריך לשנות, כדלקמן פרק י״ז דין ב׳. ומכל מקום מותר לקצור במגל יד ובמגל קציר, שאין לך שינוי גדול מזה, שהרי כל שדהו לקצור לפניו והוא מניחו ואינו קוצר אלא מעט:

בינת אדם

כו׳ דינן שוה כעשר שאינן עושת, כדאיתא במתני׳ להדיא מג׳ ועד ט׳ היו עשר בין עושת ובין אינן עושת. ואם כן הוה אמינא דהכי נמי בנטיעות שיהיה ג׳ שעושת שוין לעשר, וחורשין עד ראש השנה, קמ״ל דנטיעות כולם מעין י׳, דבין עושת ובין אינן עושת לעולם בפחות מעשר אין חורשין. וכיון דתני גבי נטיעה מעין עשר, ולכן תני נמי גבי זקנה מעין ג׳, אע״ג דהתם שייך למיתני זקנה בשלש, דהתם באמת ג׳ שווין ליה:

ב. ומדרבנן שיהיו כל הספיחים אסורים באכילה מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גינה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הם, לפיכך אוסרים כל הספיחים הצומחים בשביעית, ואין צריך לומר אם זרע בשביעית שצריך לעקור ואם לא עקר הפירות אסורין:

ג. הא למדת שאין אוכלין מפירות שביעית אלא פירות אילנות. וכן עשבים שאין זורעים אותם רוב האדם, כגון הפיגם והרבוזין והשוטים וכל כיוצא בהן, דכיון דגדל מאיליו לא שייך בהן גזירה. אבל ירקות שדרך רוב בני האדם לזורעם בגינות, ומיני תבואה וקטניות, כל הצומח מהן אסור מדבריהם, והמלקטן מכין אותו מכות מרדות:

ד. ספיחים העולים בשדה בור ובשדה ניר ובשדה כרם ושדה זרע מותרין באכילה, לפי שאין אדם זורע מקומות אלו, דשדה בור אין אדם נפנה לשם, ושדה ניר רוצה בתיקונה, ושדה כרם אינו אוסר כרמו, ושדה זרע הספיחין מפסידין אותה. וכן התבן של שביעית מותר בכל מקום ולא גזרו עליו, ומכל מקום קדושת שביעית יש בהן דאסור לאבדן ולא לעשות בהן סחורה כדלקמן:

ה. ספיחים של שביעית שיצאו למוצאי שביעית אסורין באכילה, ואסור לתלשן ביד, אלא חורש כדרכו ובהמת רועה כדרכו:

ו. ועד מתי אסורין ספיחי שביעית, מראש השנה ועד חנוכה, ומחנוכה ואילך הן מותרין. והזורע ספיחי שביעית אחר שביעית הגדולין מותרין:

ז. אין לוקחין פירות במוצאי שביעית אלא משיעשו כיוצא בהן מפירות מוצאי שביעית. עשה הבכיר הותר האפל. ומותר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד, דבב׳ וג׳ ימים עושה כיוצא בו. והלוף מן הפסח ואילך מותר ליקח במוצאי שביעית, שאז כבר יכול למצוא לוף הרבה כזה מן ההיתר (תוספות יום טוב [שביעית פ״ה מ״ה]):

ח. באחד בתשרי ראש השנה לשביעית, פירות שישית שנכנסו לשביעית, אם היו תבואה או קטניות או פירות האילן שהגיעו לעונת המעשרות (דהיינו הבאת שליש) קודם ראש השנה, הרי אלו מותרין. ואף על פי שאסף אותם בשביעית הרי הן כפירות שישית לכל דבר. ואם לא באו לעונת המעשרות אלא אחר ראש השנה, הרי הן כפירות שביעית. ואם היה תבואה וקטניות אסורין באכילה כדין הספיחים, ופירות האילן אוכלין אותן בקדושת שביעית:

ט. האורז והדוחן והפרגין והשומשמין ופול המצרי שזרעו לזרע הולכין בהן אחר גמר פרי, אם נגמר פרים קודם ראש השנה הרי אלו מותרין בשביעית כפירות שישית, ואם נגמרו אחר ראש השנה, אף על פי שהשרישו קודם ראש השנה, הרי אלו אסורים משום ספיחים:

י. הירק בשעת לקיטתו, והאתרוג ואפילו היה כפול קודם ראש השנה ונעשה כככר בשביעית, חייב במעשרות כפירות שישית. ואפילו היה כככר בשישית הואיל ונלקט בשביעית נוהג בו קדושה כפירות שביעית, ומתעשר כפירות שישית להחמיר:

יא. וכן פירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית בתבואה וקטניות ואילנות הולכין אחר עונת המעשרות. והפרגין והשומשמין והאורז והדוחן ופול המצרי שזרע לזרע אחר גמר לקיטתו:

יב. דין הפול המצרי ובנות שוח ובצלים מבואר ברמב"ם פ"ד:

יג. הדלועין שקיימן לזרע אם הוקשו לפני ראש השנה ונפסלו מלאכול אדם מותר לקיימן בשביעית שהן מפירות שישית. ואם לאו אסורין כספיחי שביעית. וכן הירקות כולן שהוקשו לפני ראש השנה מותר לקיימן בשביעית. ואם היו רכים אסור לקיימן משום ספיחים. אין מחייבין אותו לשרש את הלוף, אלא מניחו בארץ כמות שהוא, אם צמח למוצאי שביעית מותר. ואין מחייבין אותו לשרש את הקנדס, אלא גוזז בעלין, ואם צמח למוצאי שביעית מותר:

יד. עכו"ם שזרע בשדהו בא"י פירותיו מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, וזה לא שייך לגזור בשל גוי שאין מצווין על השביעית. ומכל מקום כל קדושת שביעית על הפירות דקיימא לן אין קנין לעכו"ם בארץ ישראל. וכל פירות שביעית אפילו של גוי פטורין מן המעשרות, (וכבר העיד מהרי"ט בתשובה [מ"ח סי' מג] שכך עשו הלכה למעשה). ויש אומרים דיש להחמיר שלא לקנות מן הגוי פירותיו אלא בחילוף כלי או בשר וכיוצא בו, דבר שאין לחוש שיחזור ויתן לישראל, אבל במעות אסור שהרי המעות נכנס לקדושת שביעית, ושמא יתן הגוי המעות לישראל, וכבר האריך בזה מהרי"ט בתשובה [מ"ח סי' מג] דאין לחוש:

❖

פרק יז

דין פירות שביעית

א. (רמב"ם פ"ד [מקמיעה ויוכל הכ"ב]) הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה, שנאמר [ויקרא כה, ה] ואת ענבי נזירך לא תבצור. ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה:

ב. ומדרבנן שאפילו תלוש צריך לשנות. ולכן תאנים של שביעית אין קוצים אותם במוקצה, (ר"ל לייבשן במקום העשוי לייבשן שהוא נקרא מוקצה), אבל מייבשין בחורבה (כן פי' רמב"ם [פ"ח מ"ו]). ולא יקוץ אותם מן העיגול בכלי המיוחד לקוץ בהם התאנים, שאותו כלי נקרא מוקצה, אלא קוצין אותן בחרב וכיוצא בו כדי שישנה (ר"ש [פ"ח]). ולא ידרוך ענבים בגת, אבל דורך הוא בערבה. ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר. וטוחן בבית הבד ובקוטב ומכניס לבד קטנה. וכן בשאר הדברים כל שיכול לשנות ישנה:

ג. מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית, שנאמר [שמות כג, יא] והשביעית תשמטנה ונטשתה. ומן הדין צריך לפרוץ פרצות בסייגים וגדרים. אלא מפני תיקון העולם תקנו חכמים שאין צריך לפרוץ. אבל אם היתה פרוצה הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית בטל מצות עשה. וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אפילו על מנת לחלקן לעניים. אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום שנאמר [שמות כג, יא] ואכלו אביוני עמך. ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר חמש כדי שמן וט"ו כדי יין, ואם הביא יותר מזה מותר (עיין בכסף משנה שם פ"י [ל"ל פ"ד] הלכה כד):

ד. (רמב"ם פ"ה [ה"ל]) פירות שביעית ניתנו לאכילה ולשתיה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה, מדכתיב [ויקרא כה, יב] תהיה לכם לאכלה, ותהיה ללמוד ולרבות שאפילו מה שהוא לאכלה תהיה מותר לצביעה והדלקת הנר:

ה. לאכילה ושתיה כיצד לאכול דבר שדרכו לאכול, ולשתות דבר שדרכו לשתות, כדין תרומה ומעשר שני:

ו. ולא ישנה פירות מברייתן, דבר שדרכו לאכלו חי לא יאכלנו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי. לפיכך אין שולקין אוכלי בהמה. ואינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה:

ז. (רמב"ם פי"א מהל' תרומה [ה"כ]) ולכן נראה לי דתמרים של שביעית מותר לחבצן ולקבצן כעיגול הדבלה, אבל אסור לעשות מהן שכר. וכן אין עושין תמרים דבש, ולא תפוחים יין, ולא פירות הסתיו חומץ, וכן שאר כל הפירות אין משנין מברייתן, חוץ מזיתים וענבים כדין תרומה ומעשר שני. עבר ועשה האוכל משקה הרי זה שותהו:

ח. אין נותנין דבילה וגרוגרות לתוך המורייס מפני שהוא מאבדן, שדרך לסחוט אותן ומשליכין. אבל אם אינו סוחטן מותר (כן כתב הר"ש בשם ירושלמי ריש פ' י"א דתרומות. וצ"ע למה השמיטו הרמב"ם). אבל נותנין יין לתוך המורייס, ואין מפטמין את השמן מפני שהוא מוציאו מכלל מאכלות, ועושהו שמן המשחה. אבל מערבין יין ודבש ופלפלין וכיוצא באלו לאכלן, (כן הוא בהדיא בירושלמי שביעית פ"ח דף י"ח [ה"כ]):

ט. אין מבשלין יין של שביעית מפני שהוא ממעטו. ואין כובשין בצלים של שביעית בחומץ של שביעית מפני שמפסיד החומץ. ואין מערבין תבואה בקטניות. וכל דבר שיתפרש זה מזה כשכוברין אותו מערבין:

י. כדרך שמרקדין את הקמח בחולין כך נוהג בשביעית, מרקד לאכול ומשליך את המורסן. הרי שרצה לעשות סולת מנופה בנפיות הרבה עד שיוציא קב קביים מן הסאה, לא ישליך את השאר, מפני שהוא ראוי לאכילה, אלא יתנהו במקום המוצנע:

יא. (שם הל״י) עוקצי תאינים וגרוגרות והכליסין והחרובין ומיני אבטיח, וקליפי אבטיח ואתרוג ומלפפין, אף על פי שאין בהם אוכל, וקניבת ירק שמשליכן בעלי בתים, יש בהן קדושת שביעית. אבל קניבת ירק שמנקבין הגננים אין בהם קדושת שביעית. קליפי פולין ושומשין אם יש בהם אוכל יש בהן משום שביעית, אין בהן אוכל אין בו קדושה:

יב. גרעיני אתרוג מותרים. גרעיני זתים ותמרים וחרובים אף על פי שלא כנסן יש בהם משום שביעית. ושאר הגרעינין בזמן שמכניסן ויש בהם לחלוחית למצוץ אותן, יש בהם משום קדושה. ואם משליכן אין בהם קדושה, והרי הם כעצים, אלא אם כן ראוין לצביעה. והקור קדושת שביעית חלה עליו:

יג. (פ״ה מהל׳ שמיטה [ע״ל פי״ח מתרומות הי״ב]) הסובין של חיטים חדשות אסורין, מפני שהוא ראוי למאכל אדם. ושל ישינות מותר. ועד מתי נקראו חדשות כל זמן שבני אדם רגילים לחבוט בין הגרנות[א]:

יד. (פ״ה מהל׳ שמיטה [הכ״ב]) הצורר תבלין של שביעית ונתן לתוך התבשיל אם בטל טעמן הרי אלו מותרין לכל דבר. ואם נשאר בהם טעם עדיין הם בקדושת שביעית:

טו. (רמב״ם שם [הי״ח]) פירות המיוחדין למאכל אדם אין מאכילין אותן לבהמה חיה ועוף. הלכה הבהמה מאיליה לתחת התאנה ואכלה אין מחייבין אותו להחזירה, שנאמר [ויקרא כה, ז] ולבהמתך כו׳ תהי׳ כל תבואתה כו׳:

טז. לסיכה כיצד לסוך דבר שדרכו לסוך. לא יסוך יין וחומץ, אבל סך הוא את השמן. ולא יסוך במרחץ, אבל סך הוא מבחוץ ונכנס:

בינת אדם

א. (מן סי׳ ז׳ עד כאן העתקתי מרמב״ם פ׳ י״א מהל׳ תרומות, עפ״י מה שכתב הרמב״ם בפ״ה מהל׳ שמיטה הל׳ ג׳ ולא ישנה פירות מברייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר שני כו׳. והכסף משנה לא הראה מקום לזה, וצ״ע דפ׳ י״א דתרומת י״ג [ע״ל מ״ש ג] דתנן ולא ישנה כו׳ בתרומה ומעשר שני, ולמה לא תנן נמי שביעית):

יז. שמן של שביעית אין חוסמין בו תנור וכרים. ואין סכין בו מנעל וסנדל. ונותנים אותו לגרדי, ואין נותנין אותו לסורק (ר"ש בשם ירושלמי [נ"ל בקס התוספתא] ספ"ק דדמאי). ואין סכין אותו בידים טמאות. (ובתרומות פרק יא [ה"ז] איתא בידים מסואבות. ונראה לי דר"ל גם בשביעית כן דצריך נטילת ידים. אבל אין לומר דכשהוא טמא אסור, דלפי זה יהיה פירות שביעית אסור בזמן הזה):

יח. להדלקת הנר כיצד שמדליק את הנר בשמן שביעית עצמו. מכרו ולקח בו שמן אחר או שהחליף שמן בשמן שניהם אסורים בהדלקה, שאין מדליקין בדמי שביעית שלא יבא לעשות סחורה בשביעית, (ובירושלמי [בשביעית פ"ז ה"ח] מסיים הביאו הר"ש בפ"ז [מ"ב]) כיצד יעשה מחליף שניהם בשמן של חולין, (וצ"ע על הרמב"ם שהשמיטו). ולא יתן השמן לתוך המדורה דהוי כמאבדו אלא מדליקו בנר[ב]:

יט. לצביעה כיצד דברים שדרכן לצבוע בהן אף על פי שהן מאכלי אדם צובעין בהן לאדם, אבל אין צובעין לבהמה מפירות שביעית, אפילו ממאכלי בהמה, דבשלמא כשהוא צובע לאדם הקדושה חלה על הצביעה, אבל אין קדושת שביעית חלה על צבעי בהמה. ודוקא צבעים שהם במיני צמחים, אבל בעפר לא שייך קדושת שביעית וכן במיני כבוסים:

כ. ג' מינים בפירות שביעית, א. מאכלי אדם כגון חיטים ותאנים וענבים וכיוצא בו המיוחד למאכלי אדם. ב. מאכלי בהמה כגון הקוצים והדרדרין הרכים. ג. מיני כבוסים שאינם ראוין לא לאדם ולא לבהמה. והם חלוקים בדיניהם כל שהוא מיוחד למאכל אדם אין עושין מהם מלוגמא או רטיה אפילו לאדם, ואין מזלפין בהם, ואין עושין מהן להקיא ולא למשרה ולא לכבוסה, דכתיב [ויקרא כה, ו] והיתה שבת הארץ לכם, ר"ל מה שהוא מיוחד לכם יהיה דוקא לאכלה:

כא. וכל שאינו מיוחד למאכל אדם כגון קוצים ודרדרים הרכים עושין מהן מלוגמא לאדם, ולא לבהמה, שנאמר [ויקרא כה, ז] ולבהמתך תהיה כל תבואתה לאכול, משמע דלבהמה תהיה דוקא לאכול, אבל לצורך אדם מותר אפילו מלוגמא. (עיין בר"ש (ור"מ) ריש פ"ח בשם ירושלמי דכתיב [ויקרא כה, ו] לכם לאכלה, דוקא המיוחד לכם תהיה דוקא לאכלה, אבל מה שאינו מיוחד לכם אפילו למלוגמא). ואם אינו מיוחד לא לזה כגון הסיאה (בלשון ערב צידרג) ואזוב (צעתר) וקורנית (חאשה), הרי הוא תלוי במחשבתו, חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים, ואין עליהם קדושת שביעית, חישב עליו לאכילה, הרי הוא כפירות, חישב עליו למאכל אדם ולמאכל

בינת אדם

ב. (מלשון זה משמע דאף במכרו ולקח בו שמן אחר שניהם אסורים, וצ"ע דבשלמא בהחליף דשניהם אסורים אתי שפיר, דכל אחד הוי כדמי שביעית, אבל במכרו בשלמא בשמן שני שלקח הוי דמי שביעית, אבל שמן שמכר למה יהיה אסור, ובירושלמי שהביא הכסף משנה [פ"ה ה"ח] באמת משמע דבשמן ראשון מותר, וצ"ע):

בהמה, נותנין עליו חומרי מאכל אדם שאין עושין מהן מלוגמא, וחומרי בהמה שאין שולקין אותו, כדלעיל סי׳ ו׳:

כב. מיני כבוסים כגון בורית ואהל, קדושת שביעית חלה על הכביסה, ולפיכך מכבסין בהן, שנאמר [ויקרא כה, ו] והיתה שבת הארץ לכם, לכל צרכיכם. דדוקא בדבר דשייך לאכלה דרשינן דוקא לאכלה, אבל בדבר שאינו שייך לאכלה אדרבא אמרינן לכל צרכיכם:

כג. מותר למכור אוכלי אדם ואוכלי בהמה, וליקח בהם אוכלי אדם. אבל אין מוכרין אוכלי בהמה ליקח בהם אוכלי בהמה אחרת, ואין צריך לומר שאין מוכרין אוכלי אדם ליקח בהם אוכלי בהמה. ואם לקח בהן או החליף אוכלי אדם באוכלי בהמה, הרי הן כאוכלי אדם, שאין עושין מהן מלוגמא לאדם. ונראה לי דמכל מקום נשאר עליו גם כן דין אוכלי בהמה שאין שולקין אותו:

כד. פירות שביעית אין מוציאין אותן מהארץ לחוצה לארץ ואפילו לסוריא, ואפילו דברים שאין בהם חיי נפש, ואפילו דבר מועט. (עיין בשער משפטי הארץ [פי״ל סי״כ]). ואין מאכילין אותן לא לעכו״ם ולא לשכיר, דהוי פורע חובו. ואם היה שכיר שבת או שנה או חודש או שקצץ מזונותיו עליו הרי כאנשי ביתו ומאכילין אותו. ומאכילין את האכסניא פירות שביעית:

כה. אין אוספים פירות שביעית כשהם בוסר, שנאמר [ויקרא כה, יב] תאכלו את תבואתה, אינה נאכלת עד שתעשה תבואה. אבל אוכל מהם מעט בשדה כשהם פגין, כדרך שאוכל בשאר שני שבוע(ה). ולא יכנוס לאכול בתוך ביתו, עד שיגיעו לעונת המעשרות:

כו. ומאימתי מותר לאכול מפירות האילן בשדה בשביעית, הפגין של תאנים משיזריחו, ועיין כל זה ברמב״ם פ״ה [מקמיעה ויוכל הטע״ז]. ולפי שאין אנו בקיאים בשיעורים אלו, ולכן אסור לאכול עד שהם ראוים לאכילה קצת:

כז. מותר לקוץ אילנות לעצים בשביעית קודם שיהיה בהם פירי. אבל משיתחיל לעשות פירי, דהיינו החרובין משישלשלו, והגפנים משיגרעו, והזיתים משיניצו, ושאר אילנות משיוציאו בוסר, לא יקוץ אותו, שהרי מפסיד האוכל, ונאמר לאכלה ולא להפסד. ואם הוציא פירות והגיע לעונת המעשרות מותר לקוץ אותו, שהרי כבר הפירות ראוין לאכול (ועיין שם הל׳ יח):

כח. אין שורפים תבן וקש של שביעית מפני שהוא ראויה למאכל בהמה, וכתיב לאכלה ולא להפסד. אבל מסיקים בגפת וזגין של שביעית, (ר״ל פסולת ענבים וזיתים לאחר שהוציא מהם המשקה):

כט. מרחץ שהסיקו בתבן וקש של שביעית מותר לרחוץ בה אפילו בשכר, ולראב״ד [פ״ה מקמיעה ויוכל הי״ט] דוקא בחנם, דבשכר הוי כסחורה. ואם אדם חשוב הוא אסור, שמא יסיקו בה

דברים אחרים בשבילו, כדי שיהיה ריחה נודף, ונמצא מפסידים פירות שביעית. ולראב"ד אפילו בחנם אסור, דכיון דאדם חשוב הוא הרי זה כאילו נותן לו שכר, ונמצא מוכר [כנלפש מפסיליס, והגיהו רבינו כהסמעות כלפו"כ] פירות שביעית[ג]:

ל. אבל תנור שהסיקוהו בתבן וקש של שביעית יוצן, דגרע ממרחץ, דהתם אין הנאתו ניכרת ואין בה ממש, משא"כ באפיה ובישול דיש שבח עצים בפת ותבשיל וניכר כאלו הוא בעין:

לא. אין נותנים תבן וקש של שביעית לא לתוך הכר ולא לתוך הטיט, ואם נתן הרי זה כמבוער, ואפילו כשיגיע זמן הבעור אין צריך לבערו:

❖

פרק יח

דין מסחר בשביעית

א. אין עושין סחורה בפירות שביעית, שנאמר [ויקרא כה, ו] לאכלה ולא לסחורה. והעושה סחורה עובר בעשה, דלאו הבא מכלל עשה עשה (רמב"ן במנין המצות [ספרא עשין מצוה שלישית]). ואם רצה למכור מעט כמו מזון ג' סעודת מוכר[א]. ואותן הדמים הרי הן כפירות שביעית, ולוקח בהם מאכל ויאכל בקדושת שביעית, ואותו פירי הנמכר הרי הוא בקדושתו כמו שהיה כדלקמן:

בינת אדם

ג. (עיין בכסף משנה [פ"ה מעמיטה ויוכל ה"כ] שמסתפק אם מותר לכתחלה להסיק. ועיין שם במשנה למלך. וצריך לומר דר"ל דבשלמא לענין דיעבד שפיר יש לחלק כמו שכתב ר"י קורקס, משא"כ שנאמר דבמרחץ יהיה מותר אף לכתחלה, ובתנור אפילו דיעבד אסור, לזה אינו מספיק תירוצו. ואמנם מלשון רמב"ם משמע דלכתחלה קאמר, דבדיעבד לא שייך למיגזר שיסיק בה דברים אחרים. גם מה שכתב הכסף משנה דלרמב"ם דמתיר בשכר דסבירא ליה דסחורה אינו אסור רק במאכל אדם, כדכתיב לאכלה ולא לסחורה, צ"ע שהרי אסור לשרוף קש ותבן משום טעם זה לאכלה ולא להפסד, אע"ג דהוי מאכל בהמה. אלא צריך לומר דסבירא ליה לרמב"ם דזה לא הוי סחורה כיון שאין הדבר בעין):

א. וצריך לומר דזה לא נקרא סחורה כיון שהוא דבר מועט. וברמב"ן פרשת בהר משמע דמן המופקר מדינא מותר למכור אפילו הרבה, אלא שחכמים אסרו בעם הארץ שמא יעשה סחורה בדמיהן:

ב. ולא נקרא סחורה אלא כשקונה בזול על מנת למכור ביוקר. או אפילו כשמלקט ירקות שדה על מנת למכור. אבל כשמלקט על מנת לאכול, וכן כשלוקח על מנת לאכול והותיר, אין זה סחורה ומותר למוכרו[ב]:

ג. ולפיכך לא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר, (באלו שאינם אסורים משום ספיחים כדלעיל פרק טז). ואם לקח ירקות לאכול והותיר מותר למכור המותר, והדמים שביעית. וכן ליקט ירקות לעצמו, ולקח מהם בנו או בן בתו ומכר אין עליו חובה, והדמים דמי שביעית[ג]:

ד. ב׳ שלקטו זה לקט לעצמו וזה לעצמו, מותר א׳ למכור ב׳ החלקים ביחד בבת א׳, דהוי כעין הבלעה דמבליע שלו בשל חבירו. ואפילו חמשה אחין שלקטו כל א׳ ואחד לעצמו, אף על פי שהם אחין ונראים כשותפין, אפילו הכי מותר לאחד למכור על ידם. ונראה לי דגם כאן צריך למכור הכל בבת אחת, כיון שיש גם למוכר ירקות שליקט עצמו. אבל שותפים שליקט אחד מהן אסור לשני למכור. וגם במקום שמותר למכור דוקא באקראי, אבל לא יעשה כן תמיד (עיין בר״ש [שביעית פ״ז מ״ג] בשם ירושלמי [פ״לו]):

ה. ואם מוכר בשביל טובת הנאה צריך עיון[ד]:

ו. כשמוכרים פירות שביעית אין מוכרים אותן לא במדה ולא במשקל ולא במנין, כדי שלא יהיה כסוחר פירות בשביעית, אלא מוכר המעט שמוכר אכסרה, להודיע שהוא הפקר ולוקח הדמים לקנות בהם מאכל אחר:

בינת אדם

ב. (כן כתב בפסקי תוס׳ ראש השנה דף כב [ע״א ד״ה אלו]. אבל בע״ז דף סב [ע״א ד״ה ממלא] כתב תוס׳ דאפילו בלוקט למכור על יד לקנות בו דבר אכילה אין זה סחורה, אלא דוקא למכור להרויח. אבל בר״ש [שביעית פ״ז מ״ג] משמע כמו שכתב תוס׳ בראש השנה. וצריך לומר הא דאיתא במתני׳ אבל הוא לקט ובנו מוכר על ידו, אבל הוא עצמו אסור למכור, צריך לומר דמיירי שהוא לוקט על מנת למכור. וכן כתב הרע״ב שם, ולכן הוא עצמו אסור):

ג. (כן כתב רמב״ם בחבורו [פ״ו מעשרות ויוכל ה״ב] ופירושו [שביעית פ״ז מ״ג]. אבל תוס׳ בע״ז [שם ע״א ד״ה ממלא] כתב דאף לכתחלה מותר, דדוקא למלקט גופו אסור למכור. וכן משמע מדברי הרע״ב. וכן משמע פשטא דלישנא דמתניתין, וכן משמע לשון הירושלמי שהביא בר״ש פ״ז [שם]). ונראה לי דלאו דוקא בנו, הוא הדין איש אחר, אלא רבותא קמ״ל, כדלקמן בסי׳ הסמוך. ועוד נראה לי דוקא בנו ובתו הגדולים, אבל בנו ובתו הקטנים לא, שידן כידו, והרי זה כאלו מוכר בעצמו:

ד. (הר״ן בפ״ד דע״ז אמתניתי׳ דע״ז שיש לה גינה [נא ע״ב] כתב דאם מוכר בשביל טובת הנאה פורתא שרי, דכהאי גונא לאו סחורה מיקרי, שאין זה כעין מקח. וצ״ע דבירושלמי שביעית דף ט״ז [פ״ז ה״לו] איתא מהו לצבוע בטובת הנייה, מן מה דתני כו׳, הדא אמרה שאסור לצבוע בטובת הנייה, עכ״ל. ועיין בע״ז דף סב ע״א בתו׳ ד״ה דיהיב, דמשמע נמי כירושלמי):

ז. דברים שדרכן להאגד להכניסו לבית, כשירצה למכור בשוק אכסרה לא יאגדנו באגוד זה, אלא ישנה ואוגד אותו כדרך האגד לשוק, כדי שלא יהיה כמוכר בצמצום, ודברים שאין דרכם לאגוד אלא לשוק לא יאגוד אותם כלל:

ח. פירות חוץ לארץ שנכנסו לארץ, לא יהיה נמכרים במדה ובמשקל או במנין, אלא כפירות הארץ אכסרה, ואם היו ניכרים שהם מחוץ לארץ מותר:

ט. חומר בשביעית מבהקדש, שהפודה את ההקדש יצא הקדש לחולין ויתפסו הדמים תחתיו, והשביעית אינו כן, אלא המוכר פירות שביעית יתפסו הדמים ויעשה כפירות שביעית, והפירות עצמם לא נתחללו שיהיו כפירות שאר שנים, שנאמר בה תהיה, בהווייתה תהיה לעולם. ולפי שנקראת קדש תופסת דמיה, נמצאת אומר האחרון נתפש בשביעית, והפרי עצמו הוא כמו שהיה:

י. כיצד לקח בפירות שביעית או בדמיהם בשר, נעשה הבשר כאותן הפירות, ואוכלו כפירות שביעית, וצריך לבער אותו בשעת ביעור השביעית. לקח באותו בשר או בדמיו דגים, יצא הבשר ונתפסו הדגים, לקח בדגים או בדמיהם שמן, יצאו הדגים ונתפס שמן, לקח בשמן או בדמיו דבש, יצא השמן ונתפס הדבש, וצריך לבער הפירות הראשונים עם הדבש האחרון כדרך שמבערים פירות שביעית, ואין עושין משניהם מלוגמא, ולא מפסידין אותן כשאר פירות שביעית:

יא. אין שביעית מתחללת אלא דרך מקח, במה דברים אמורים בפירי ראשון, אבל בפירי שני מתחלל בין דרך מקח ובין דרך חילול, וכשמחלל אינו מחלל על בהמה חיה ועוף חיים, שמא יגדל מהם עדרים, אלא מחללן על שחוטים, ואוכל אותם בקדושת שביעית:

יב. דמי שביעית אין פורעים מהם החוב, ואין משלמין מהם תגמולין, ואין פוסקים מהם צדקה לעניים בבית הכנסת. אבל משלחים מהם דברים של גמילות חסדים, וצריך להודיע. וכן אין לוקחין מהם עבדים וקרקעות ובהמה טמאה, ואם לקח יאכל כנגדן, (ר"ל כנגד אותם הדמים יקנה משלו דברים שהם לצורך אכילה). וכן אין סכין כלים ועורות בשמן של שביעית, דאע"ג דמותר לסוך היינו האדם אבל לא כלים. ואם סך יאכל כנגדו:

יג. אין נותנים מהם לא לבלן (ר"ל בעל המרחץ), ולא לספר [כנלפס לספן, וסגיסו רבינו כהקמטות כלפו"ל], אף על גב שהוא הנאת הגוף, ולא לספן אפילו להעבירו הנהר להביא צרכי אכילה, ולא לשאר אומנין. אבל נותן הוא למי שדולה מים מן הבור כדי להשקותו מים, אבל לשאר תשמיש אפילו כביסה אסור, ומותר ליתן מפירות שביעית או מדמיהן לאומנין מתנות חנם:

יד. האומר לפועל הא לך איסר זה ולקוט לי ירק היום מאילו ירקות שמותרים שאינם אוסרים משום ספיחים שכרו מותר, ואינו כדמי שביעית, אלא מוציאו בכל מה שירצה, דאין זה

לשון מכר אלא לשון שכירות. אבל אם אמר לו לקוט לי בו היום ירק, הוי לשון מכר, ולכן הוא כדמי שביעית, ואינו מוציאו אלא באכילה ושתיה כדמי שביעית:

טו. במה דברים אמורים בפועל ששכרו מועט, ולא קנסו משום כדי חייו. אבל החמרים העושים בפירות שביעית מלאכת שביעית האסורה, כגון שהביאו יותר מדאי, הרי שכרן כדמי שביעית, ודבר זה הוא קנס להם:

טז. הלוקח מן הנחתום ככר בפונדיון, ואמר לו בשעת לקיחה כשאלקוט ירקות שדה אביא לך בו, הרי זה מותר ליתן לו ירקות, ואותו ככר הרי הוא כפירות שביעית. אבל אם לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית, שאין פורעין חוב מהם:

יז. אוכלים פירות שביעית אפילו בטובה, כיצד שיתן לו פירות שביעית כמו שהוא נותן לו, או שיכניס לגינתו לאכול כמו שעשה לו טובה. ומי שנתנו לו פירות שביעית במתנה או שנפלו לו בירושה, הרי זה אוכלם כדרך שאוכל פירות שאוסף בעצמו, דאע"ג שיחזיק טובה למורישו או להנותן אין בכך כלום, שהרי אוכלים בטובה:

❖

פרק יט

דין ביעור פירות שביעית

א. (רמב"ם פ"ז) פירות שביעית אין אוכלים מהם אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר [ויקרא כה, ז] ולבהמתך ולחיה אשר בארצך כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל מן הבית, כֻּלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית וזהו ביעור שנזכר בכל מקום:

ב. כיצד הרי שהיה לו גרוגרות שביעית בתוך ביתו אוכל מהם כל זמן שהתאנים באילנות בשדה, כלו התאנים מן השדה אסור לאכול מאותם שבבית אלא מבער אותן:

ג. היו לו פירות מרובים בשעת הביעור מחלקן מזון ג' סעודות לכל אחד ואחד, ואסור לאכול אחר הביעור בין לבעל הבית שהשדה שלו שהוא עשיר ובין לשאר אנשים שהם עניים. ואם לא מצא אוכלים בשעת הביעור שורף באש או משליך לים ומאבדן:

ד. זהו דעת גדולי פוסקים ראשונים [רמב"ם ולאב"ל פ"ז מקמיטה ויוכל ה"ג]. אבל בשעת הדחק או מי שהוא עני יכול לסמוך על גדולי פוסקים [ר"ש פ"ע מ"ח, רמב"ן פ' בהר, סמ"ג מ"ע קמח] דס"ל דביעור דשביעית

אינו ר״ל לבער מן העולם, אלא ר״ל שאסור להחזיק הפירות כשלו, אלא יפקיר הכל בפני ג׳ מאוהביו, ואחר כך זוכה בהם ואוכלם עד עולם:

ה. ואין חילוק בין אם גדלו הפירות בשדה של ישראל או שקנה אותם מהגוי, שהרי קיימא לן אין קנין לעכו״ם, והרי זה כאלו גדלו בשדה ישראל, וקדושת שביעית חל על הפירות. ומותר לקנות מן הגוי לעולם אפילו אחר זמן הביעור, שהרי הגוי לא נצטוה על הביעור, אך אחר שקנה הישראל מן הגוי חל עליו מצות ביעור, ומפקיר בפני ג׳ וחוזר וזוכה בהם. וכן ישראל שאירע לו אונס בשעת הביעור ולא יכול לבערו ולהפקיר, אזי כשיעביר האונס יקיים מצות ביעור ע״י הפקר. אבל אם עכב ישראל הפירות כדי לאכלן אסורין באכילה (חרידים ופנ״מ):

ו. ומי אשר מלא ידו לה׳ ויכולת בידו לקיים מצות ביעור ע״י שריפה, נראה לי שיעשה כן, שאיזה ימים קודם שיגיע לזמן ביעור יחלק הכל לעניים, וישאר לעצמו מעט מכל מין כדי לקיים בו מצות ביעור בשריפה בזמנו. וכן דעתי לעשות אם יזכני ה׳ לעלות לארץ הקודש, ולקיים מצות שביעית וביעורו:

ז. היו לו צמוקים של שביעית, וכלו הענבים מן השדה ומן הגנות והפרדסים שהם הפקר, אף על פי שעדיין נשאר ענבים בגפנים הנטועים בחצרות, חייב לבער הצמוקין, לפי שאין ענבים אלו שבחצר מצוין לחיה. אבל כל שיש ענבים במקומות ההפקר, אף על פי שהם קשים ביותר שאינם נגמרים אלא בסוף השנה, מותר לאכול בשבילם הצמוקים, וכן כל כיוצא בזה:

ח. אילן שהוא עושה פירות ב׳ פעמים בשנה, והיו לו מפירותיו הראשונות הרי זה אוכל מהם כל זמן שפירות שניות מצויות בשדה, שהרי מאותו המין בשדה. אבל פירות הסתיו אין אוכלים בשבילן מפני שדומין לפירות של שנה אחרת:

ט. אוכלים בתמרים עד שיכלה האחרון שבצוער, ואימת הוא כלה עד הפורים. ואוכלים בזיתים עד העצרת. ובענבים עד הפסח של מוצאי שביעית. ובגרוגרות עד חנוכה. ושאר כל הפירות אוכלים עד שיכלה האחרון שבג׳ ארצות. ולפי שלדעתי אין אנו יודעים אותם, לכן לא העתקתי. ועיין ברמב״ם פ״ז. וכל הביעור הוא בשמינית לאחר שביעית, (כן כתב הסמ״ג [עשה קמז–קמח] בהדיא, וכן כתב בשל״ה [שער המוסיות קדושת האכילה אות נז]):

י. המוליך פירות שביעית ממקום שכלו למקום שלא כלו או להיפך חייב לבער, לפי שנותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם. ופירות הארץ שיצאו לחוצה לארץ מתבערים במקומן, ולא יעבירם ממקום למקום. (נראה לי דר״ל שאין צריך להחזירם לארץ ישראל):

יא. כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם, או מאכל בהמה, או ממין הצובעין, אם אינו מתקיים בארץ, יש לו ולדמיו שביעית, וחייב לבערו הוא ודמיו. כגון עלי הלוף

השוטה ועלי הדנדנה והעולשין מאוכלי אדם. ומאכל בהמה החוחים והדרדרין. וממין הצובעים האסטס וקוצה:

יב. וכל שהוא מאכל אדם, ומאכל בהמה, וממין הצובעין, ומתקיים בארץ, יש להם שביעית, אבל לא לדמיהן. כגון עיקר לוף השוטה ועיקר הדנדנה והעקרבנין והחלבצין והבוכריא, וממין הצובעין הפואה, ונהנין וצובעין בו לעולם. (עיין ברמב"ם וכסף משנה שם [פ"ז מ"מ ויוכל הי"ג–י"ל]. וכיון שתוס' [פסחים נא ע"ב ד"ה כל] וראב"ד [סס] ור"ש [מכיעית פ"ז מ"א] ורא"ש [סס] שגרסתם דלא כרמב"ם, לכן כתבתי כדבריהם):

יג. קליפי רמון ונץ שלו קליפי אגוזים וגרעיני פירות שאינם ראוים אלא להסקה, יש להם שביעית כיון שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם, אבל אין להם ביעור, כיון שאינם עיקר הפירי (רמב"ם [סס הע"ו]). אבל גרעינים הראוים לצביעה או למאכל בהמה או להוציא מהם שמן יש להם שביעית וביעור (עיין תוספות יום טוב פ"ז מ"ג). לולבי זרדים והחרובים יש להם ולדמיהם שביעית וביעור. לולבי האלה והבטנה והאטדין יש להם ולדמיהם שביעית, אבל אין להם ביעור. אבל לעלים יש להם ביעור:

יד. איזו שעת הביעור, העלין משינשרו מאילנות בעת שיבולו, עלי זיתים ועלי קנים ועלי חרובין אין להם ביעור, לפי שאינן נופלות ובלות:

טו. ועד מתי יהיה אדם רשאי ללקט עשבים לחים בשביעית, עד שייבש המתוק. עשבים יבשים עד שתרד רביעה שניה במוצאי שביעית:

יז. הוורד והכופר והלוטם יש להם שביעית וביעור (תוספות יום טוב פ"ז מ"ו). הקטף והוא שרף היוצא מהאילנות מהעלים ומהעקרים אין לו שביעית. והיוצא מהפגים יש לו ולדמיו שביעית. במה דברים אמורים באילן מאכל. אבל באילן סרק אף היוצא מהעלין ומהעקרים כפרי שלהם, ויש לו ולדמיו שביעית:

יח. הכובש ג' כבשים בחביות, א' כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מהחביות, והשאר מותר, ואם התחיל בה הרי הכל מבוער[א]:

בינת אדם

א. (וצ"ע אם ר"ל התחיל לבער מקצתו כמו שכתב המפרש בירושלמי [סגר"ל מפולגל מכיעית פ"ע ה"ל], דהשאר הוי כאלו חזר וזכה בו. זה אינו לשיטת רמב"ם דס"ל דביעור דשביעית הוא שריפה. ועוד דאם כן הוה ליה לרמב"ם לכתוב דין זה בדין ביעור. ולכן נראה לי דר"ל דאם התחיל בה ואז בעל כרחו צריך לגמור, דאם לא כן יפסיד. ולכן הוה ליה כמבוער, וכדאיתא במעשר שני פ"ה מ"ו התבשיל כו' בית הלל אומרים הרי הוא כמבוער. וכתב הרמב"ם בפירושו מפני כשישאיר יפסיד. ועיין שם בתוספות יום טוב. ובתוספתא דשביעית פ"ו

יט. פירות שביעית שכבשן בשמן ויין של ששית, ילקוט הפירות, והשמן והיין יאכלם בקדושת שביעית. ואף כשיגיע זמן ביעור של הפירות אין צריך לבערם. אבל אם כבשן בשמן ויין של שמינית חייב ג״כ לבער היין והשמן כשיגיע זמן ביעור אותן הפירות. ולרמב״ם אין חילוק בין קודם ביעור או לאחר ביעור, דלעולם אם הוא פירי שנותן טעם ביין ושמן חייב לבער היין והשמן, חוץ מוורד של שביעית שכבשו בשמן של ששית, שכיון שהוורד הוא חדש והשמן כבר נתיישן אינו קולט הטעם של הוורד[ב]:

בינת אדם

[ה״ל] יין של שביעית שנפל למורייס צריך לבער, רבי אלעזר ברבי שמעון אומר הרי הוא כמבוערין. ובין לטעם רמב״ם ובין לטעמו של ר״ש ורע״ב צריך לומר דמתניתין דמעשר שני אתיא כרבי אלעזר ברבי שמעון, וצ״ע):

ב. לענין ביעור של נותן טעם שיטת הר״ש והרע״ב בפ״ז דשביעית מ״ז דאין חילוק בין הנכבשים בין וורד או חרוב ושארי פירות, דלעולם אם כבשו פירות שביעית בשמן או יין של ששית, אם הוא קודם הבעור ילקוט הפירי והשמן יאכל בקדושת שביעית, אבל אין צריך לבער השמן אף כשיגיע זמן ביעור של הפירי הנכבש, כיון שלקטו משם קודם הביעור. ובזה מתורץ מה שהקשה התוספות יום טוב שם ד״ה וורד, וכתב והנני יוסיף להפליא כמו שכתב בגליון המשניות עם תוספות יום טוב. ובזה מתורץ נמי מה שהקשה התוספות יום טוב בפ״ט מ״ה ד״ה רבן גמליאל בסופו, כיון דפסק הרב [הרע״ב] כרבן גמליאל דאף דנותן טעם קודם הביעור אין צריך לבער. ובמתניתין דוורד כתב הרע״ב דקודם שביעית אוסרת בנותן טעם. ולפי זה לא קשה מידי דמה שכתב בפ״ז ר״ל אוסרת בנותן טעם לאכול בקדושת שביעית, אבל לא לענין ביעור, דלעולם אין צריך לבער אלא אם כן היה נכבש לאחר הביעור. אבל שיטת הרמב״ם סוף פ״ז מהלכות שמיטה דמחלק בין וורד לחרובין, דוורד שביעית שכבשו בשמן של ששית, אין קדושת שביעית חל כלל על השמן, מפני שאין הוורד נותן טעם כלל בשמן, כיון שהוורד חדש והשמן ישן אין בו כח להפליט מהוורד. (ומה שכתב בפירוש המשנה אבל אם ינחוהו זמן רב, על כרחך כוונתו סך ימים). אבל אם הוורד של שביעית וכבשו בשמן חדש דהיינו בשמן של שמינית הוא נותן טעם מיד, (אפשר דר״ל על כל פנים דבעינן מעת לעת כמו כל הכבוש, שהרי אין כאן חריפות כלל), כן כתב הרמב״ם בפירושו. וכן כתב הכסף משנה שהוא טעמו של רמב״ם בחבורו. ובאמת אף שלכאורה דברי הרמב״ם בחבורו לא משמע קצת הכי, שהרי כתב הכובש וורד שביעית בשמן של ששית ילקוט את הוורד, והשמן מותר, כבשו בשמן של שביעית חייב לבער השמן, שהרי הוורד יבש, וכבר נתחייב בביעור, עכ״ל. ומדכתיב וכבר נתחייב בביעור, ולכאורה משמע דאדרבא שכוונתו גם כן כמו שכתב הר״ש, דדוקא בסיפא שכבר נתחייב בביעור, דהיינו שנכבש לאחר הביעור, ולכן צריך ביעור. אבל ברישא בקודם הביעור ילקט הוורד, ואין חייב בביעור. ומה שכתב השמן מותר, משמע שאין חל עליו קדושת שביעית כלל, היינו דסבירא ליה תרתי כיון שהוא חדש אינו נותן טעם כלל, אבל בוורד יבש נותן טעם, וכיון שהוא גם כן לאחר הביעור חייב לבער. ולפי זה בשאר פירות אע״ג שגם חדש נותן טעם, מכל מקום אם הוא קודם הביעור אין צריך לבער. אך זה אינו, שהרי כתב אחר כך חרובין של שביעית שכבשן ביין ששית או ביין מוצאי שביעית חייב לבער היין, שהרי טעם פירות שביעית בו. הרי שכתב בדברים שנותנים טעם דאפילו קודם הביעור, דהיינו חרובין של שביעית ביין ששית חייב לבער, ולא כתב ילקוט החרובין והיין יאכל בקדושת שביעית. וכן כתב עוד שם זה הכלל פירות שביעית שנתערבו בפירות

כ. כשם שמבער אוכלי אדם כך מבער אוכלי בהמה מהבית, ואינו מאכילן לבהמה אם כלה אותו המין מהשדה:

כא. כשם שמבערים את הפירות כך מבערים את הדמים, כיצד הרי שמכר רמונים של שביעית והרי הוא אוכל בדמיהן, וכלו הרמונים מהאילנות שבשדות ונשאר אצלו מהדמים שמכר בהם חייב לבערו. כיצד עושה קונה בהם מאכלות ומחלקם מזון ג׳ סעודות לכל א׳ וא׳, או ישליכם לים המלח:

כב. פירות שביעית שנתערבו באחרות מין במינו בכל שהוא. ושלא במינו בנ״ט. לרמב״ם בין לפני הביעור ובין לאחר הביעור, ולר״ש דוקא לאחר הביעור אזי מין במינו בכ״ש, אבל לפני הביעור אפילו מב״מ בנ״ט (עיי׳ בר״ש ור״מ [שביעית סוף פ״ז]):

בינת אדם

אחירות מין במינו בכל שהוא, ושלא במינו בנותן טעם, עכ״ל. ומשמע דקאי גם על ביעור, אלא ודאי משמע דלרמב״ם בין קודם ביעור בין לאחר ביעור, לעולם בדבר שנותן טעם חייב לבער משום טעם, אף על פי שילקוט הפירי והגוף. ולפי זה לשיטת רמב״ם ודאי קשה קושית התוספות יום טוב, שהרי שם הלכה ו׳ פסק כרבן גמליאל דכל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מהחביות והשאר מותר, והרי כבר נתן טעם אף שהוא קודם הביעור. ואפשר יש לומר שהרי טעמו של רבן גמליאל הוא דדרש מקרא, כמו שכתב התוספות יום טוב מן השדה תאכלו דאף על פי שיש בו טעם אין צריך ביעור. ואמנם זהו דוקא אם נכבש ג׳ כבשים וכלם הם פירות שביעית, ונמצא שלא מהני נתינת טעם של זה בזה, רק לענין ביעור שפיר יש לומר דגזרת הכתוב דאע״ג דבכל איסורין טעם כעיקר, מכל מקום לענין ביעור פטר רחמנא, דאין צריך לבער משום טעם דהוי כמבוער, מה שאין כן אם כבש פירי של שביעית ביין או שמן של ששית או מוצאי שביעית, דעל כרחך מהני טעם זה של שביעית שנתן בו שיהיה חל על השמן קדושת שביעית, וכיון שחל עליו הרי הוא כפירות שביעית לכל דבר, וחייב גם כן בביעור: **והנה** התוספות יום טוב תרומות פ״ק מ״ט [ל״ל פ״י מ״ז] מתמה על הרמב״ם שהעתיק המשניות שבמסכת תרומות דכל הנכבשים מותרים, והא קיימא לן דכבוש כמבושל. ובאמת אלו היה הרמב״ם מביא דין זה דכבוש כמבושל היה קושייתו קושיא גדולה, אבל לא נמצא ברמב״ם כלל דין זה, ואם כן אדרבא מוכח דסבירא ליה דהלכה כרבי יוחנן כבוש אינו כמבושל. ואף דבירושלמי [תרומות פ״י ה״ו] איתא בשם רבי יוחנן להיפך, צריך לומר אמוראי נינהו אליביה. ופסק כש״ס שלנו. והיינו משום דכל סתמא דמתניתין דתרומות אזלא כוותיה. ומכל מקום לא מקשה מהם על שמואל דאמור כבוש כמבושל, דהא יש לומר באמת דגם שמואל מיירי רק בכבוש במלח וציר וכפרש״י. ונראה לי דזה הוכחת רש״י שכתב דדוקא בציר ומלח, דאם לא כן קשה לשמואל מכל המשניות, וגם לא הקשה הש״ס מכל משניות על רבין משמיה דרבי יוחנן דאמר כבוש אינו כמבושל, דיש לומר דהוא מיירי בדבר שאינו חריף, דבזה גם במתניתין איתא להדיא דלא הוי כבוש כמבושל. והנה לפי זה הרמב״ם לענין הדין סבירא ליה כרש״י דלא הוי כבוש כמבושל רק דוקא בדבר החריף. וכן דעת הרשב״א בתשובה [ח״ח סי׳ תקיז] הביאו הבית יוסף ביו״ד סי׳ קה [אות ח]. ואמנם כיון שדרך הרמב״ם להעתיק לשון הגמרא, וסתמא דלשנא כבוש כמבושל משמע כל כבוש, ולכן לא העתיק רק כל משניות דבהדיא איתא דלא אמרינן כבוש, רק בחריפת קצת:

כג. השמן והיין של שביעית אע"ג דל"ש בהם כלה לבהמה מן השדה, נ"ל דאפ"ה חייבין בביעור[ג]:

פרק כ

דין כלים המותרים והאסורים למכור להחשוד בשביעית

א. (רמב"ם פ"ח) כדרך שאסור לעבוד הארץ בשביעית כך אסור לחזק ידי ישראל שעובדים אותם, או למכור להם כלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עבירה, משום לפני עור לא כו':

ב. ואלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית למי שחשוד על השביעית, מחרישה וכל כליה, העול, והדקר, והמזרה, זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת למלאכה שאסורה בשביעית אסור למוכרה לחשוד. אבל מה שעומד למלאכה איסור והיתר מותר למוכרו, שאנו נאמר שקונה למלאכה המותרת:

ג. כיצד, מוכר הוא לו המגל, והעגלה וכל כליה, שאם יקצור בו מעט ויבא על העגלה מעט הרי זה מותר, ואם יקצור כדרך הקוצרים, או יביא כל פירות שדהו אסור, אנו נאמר שיעשה בדרך היתר:

ד. ומותר למכור סתם למי שאינו חשוד אפילו דבר שמלאכתו מיוחדת למלאכה האסורה בשביעית, שהרי אפשר שקנה בשביעית לעשות בה מלאכה לאחר השביעית:

ה. היוצר מוכר חמש כדי שמן, וחמשה עשר כדי יין. ומותר למכור לעכו"ם יתר מזה, ואינו חושש שמא ימכור לישראל. ומוכר כדים רבים לישראל בחוצה לארץ, ואינו חושש שמא יביאם לארץ:

ג. (באמת לא נמצא דין זה במשנה ולא ברמב"ם בהדיא. אבל ראיה ברורה מפסחים מב [נ"ל נ"כ] ע"ב רב ספרא הוי' ליה גרבא דחמרא דשביעית כו'. ובתוספתא פ"ו [ס"ל] יין שנתן למורייס חייב לבער):

ו. ומותר למכור פרה חורשת בשביעית, שהרי אפשר לשוחטה. ומוכר לו שדהו שהרי אפשר שיוביר. אבל לא ימכור לו שדה אילן, אלא אם כן פסק עמו על מנת שאין לו באילן. ומשאילו סאה למדוד בה, אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן, שהרי אפשר שימדוד בה בתוך ביתו. ופורט לו מעות, אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים. וכולן בפירוש אסורים:

ז. וכן משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור. אבל לא תבור ולא תטחון עמה:

ח. מחזיקין ידי עכו״ם בשביעית בדברים בלבד, כגון שראהו חורש או זורע אומר לו התחזק או תצליח וכיוצא בדברים אלו, מפני שאין מצווין על שביתת הארץ. אבל לא יסעדנו ביד, ומותר לרדות עמהן הכוורת, אע״ג שמחובר לקרקע לא חשיב כקרקע. וחוכרין מהם נירין, לפי שאינן בני חיוב כדי לקנוס אותן:

ט. מותר לעשות בפירי בסוריא בתלוש, אבל לא במחובר, כיצד דשין וזורין ודורכים ומעמרין, אבל לא קוצרים ולא בוצרים ולא מוסקים, וכן כל כיוצא באילו:

י. כשם שאסור לעשות סחורה בפירות שביעית, או לשמרן, כך אסור ליקח מעם הארץ, לפי שאין מוסרים דמי שביעית לעם הארץ. ואפילו כל שהוא שמא לא יאכל אותם בקדושת שביעית. (והרמב״ן בפ׳ בהר [פכ״ה פ״ט] כתב דבפחות מבאיסור מותר למכור, שכן דרך בני אדם ללקטם בכל מקום):

יא. הלוקח לולב מעם הארץ בשביעית נותן לו אתרוג מתנה. ואם אינו רוצה מבליע לו דמי אתרוג בדמי לולב:

יב. במה דברים אמורים בזמן שהיה מוכר פירות שכמותם בשימור, כגון תאנים ורימונים וכיוצא בהם. אבל אם היה מוכר פירות שחזקתם מההפקר, כגון הפגין והריבוזין והשוטים והחלגלוגות והכסבר של הרים וכיוצא בהם, הרי זה מותר ליקח ממנו מעט בדמי שלש סעודות בלבד משום כדי חייו של מוכר. אבל יותר ממזון שלש סעודות אסור, שלא יבא לעשות בהמעות סחורה. (כן כתב רש״י ותוס׳ בפרק מקום שנהגו [פסחים נב ע״ב ד״ה מהבעירין], וצריך לומר שמוכר מפירותיו שלוקט כמו שמבואר לעיל בפרק יח דין ב׳, דאם לא כן תיפק ליה דבלאו הכי אסור משום סחורה):

יג. וכל דבר שאינו חייב במעשרות, כגון שום בעל בכי ובצל של רכפה וגריסין הקלקיות ועדשים המצריות, וכן זרעוני גינה שאינן נאכלת, כגון זרע לפת וצנון וכיוצא בזה, הרי אלו נלקחים מכל אדם בשביעית:

יד. במה דברים אמורים בעם הארץ סתם, אבל מי שהוא חשוד לעשות סחורה בפירות שביעית, או לשמור פירותיו ולמכור, מהם אין לוקחים ממנו דבר שיש עליו זיקת שביעית כלל, ואין לוקחים ממנו טווי ושזור:

טו. הצבענים והפטמים לוקחן מורסן מכל מקום, ואינם חוששים שמא מספיחי שביעית הוא:

טז. גבאי קופה בשביעית לא יהיו מדקדקים בחצרות של אוכלים שביעית, ואם נתנו להם פת מותרת, ואין חוששים לה שמא מספיחי שביעית הוא, שלא נחשדו ישראל להיות נותנין אלא או מעות שביעית, או בצים הנלקחות בדמי שביעית. ומותר ללות מהעניים פירות שביעית ומחזירים להם פירות שמינית:

❖

פרק כא

דין פרוזבול

א. (רמב"ם פ"ט וש"ע ח"מ סי' סו [ל"ל פ"ז]) מצות עשה להשמיט המלוה בשביעית, שנאמר [ולכליס טו, ב] שמוט כל בעל משה ידו. והתובע חוב שעברה עליו שביעית עבר על לא תעשה, שנאמר [שם] לא יגוש את רעהו:

ב. אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג. ומדברי סופרים שתהא שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה בכל מקום, ואף על פי שאין היובל נוהג, כדי שלא תשכח תורת שמיטת כספים מישראל:

ג. אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, שנאמר [ולכליס טו, ו–ב] מקץ שבע שנים תעשה שמטה וזה דבר השמיטה, ושם הוא אומר [ולכליס לא, י] מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסוכות, מה שם אחר שבע אף השמטת כספים אחר שבע. לפיכך הלוה את חבירו בשביעית עצמה, גובה חובו כל השנה, וכשתשקע חמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית אבד החוב:

ד. כשראה הלל הזקן שנמנעו מלהלוות זה את זה, ועוברין על הכתוב בתורה [ולכליס טו, ט] השמר לך פן יהיה דבר כו', התקין פרוזבול כדי שלא ישמט החוב, עד שילוו זה את זה. (ופרוזבול הוא לשון פרוז בול ר"ל תקנה לעשירים שלא יעברו). וכיון שעשה כתיקון חכמים, הפקירו בית דין ממונו של זה, וקיימא לן הפקר בית דין הפקר. ומטעם זה מהני פרוזבול אפילו למלוה על פה. וגם מטעם זה דעת רוב הפוסקים דאין לכתוב פרוזבול אלא בבית דין חשוב, דהיינו ג' בקיאים בדין, ובענין פרוזבול, ויודעים ענין שמיטה, והמחום רבים עליהם באותה עיר, כדי שיהיה בידם כח להפקיר. ומיהו במקום שאין בית דין קבוע וכיוצא בו, יש לסמוך על דעת גדולי פוסקים דמותר לכתוב בכל בית דין, שהלל התקין והפקיר לעולם:

ה. זהו גופו של פרוזבול, מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים שכל חוב שיש לי, בין בכתב או בעל פה, שאגבנו כל זמן שארצה. והדיינין חותמין למטה. ואין צריך למסור השטר חוב לבית דין, דאם כן אין צריך פרוזבול, שהרי המוסר שטרותיו לבית דין אין שביעית משמטת, דלא קרינן ביה לא יגוש שהוא אין צריך לנגוש עוד, אלא הבית דין נוגשים. ועוד דאם כן מאי מהני למלוה על פה. אלא טעם של פרוזבול הוא כמו שבארנו, מטעם הפקר בית דין, אלא שהמלוה אומר זה הלשון לדיינים:

ו. תלמידי חכמים שהלוו זה את זה, ומסר דבריו לתלמידים, ואמר מוסרני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זה שארצה, אין צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהם יודעים ששמיטת כספים בזמן הזה הוא מדבריהם, ובדברים בלבד היא נדחית. ודוקא תלמיד חכם, ואף על גב דיש אומרים דכל אדם יוכל לומר דבריו בעל פה בפני בית דין, ואין צריך פרוזבול, מכל מקום הנכון להחמיר ולכתוב פרוזבול. וכן היינו נוהגין בקהילת קודש ווילנא בשנת תקל״ז ותקמ״ד ותקנ״א ותקנ״ח אשר אני זוכר בבירור. ובשמיטה שעברו נתעצלו קצת ומסרו בעל פה, ומעתה דעתנו בלי נדר לחזור למנהג הראשון לכתוב פרוזבול. ומכל מקום הכתיבה אינו מעכב. ולא עוד אלא אפילו אם דר בכפר יחידי ואין שם בית דין, יכול המלוה לומר שלא בפניהם, אני מוסר שטרות לבית דין פלוני שבעיר פלוני. ונראה לי שיאמר כן בפני עדים, והם יכתבו בזה הלשון, בפנינו עדים חתומים מטה, אמר פלוני בן פלוני, מוסר אני לבית דין פלוני ופלוני ופלוני שבעיר פלוני, שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, באנו על החתום עיר פלוני יום פלוני נאום פלוני. ובדיעבד גם זה אינו מעכב אלא יאמר בפני עדים, או בינו לבין עצמו:

ז. זה נוסח פרוזבול, אנחנו בית דין חתומים מטה, בא לפנינו פלוני בן פלוני, ואמר לנו הריני מוסר לכם בית דין שכל חוב שיש לי בין בשטר ובין בעל פה שאגבנו כל זמן שארצה. ואנחנו בית דין הואיל ומסר לפנינו מילי דפרוזבול כתיקון חז״ל, כתבנו שטר פרוזבול זה כמנהג חז״ל מימות הלל הזקן. וייפינו כחו של פלוני בן פלוני שלא ישמט לו כל חוב שיש לו על כל אדם בין בכתב ובין בעל פה עד היום הזה, כתיקון חז״ל. ולראיה באנו על החתום יום פלוני, והבית דין חותמין למטה. (ועיין בבית יוסף סי׳ סו [נ״ל ס״ז] סעיף כד נוסח הפרוזבול מר״י אלברצלוני, אך לפי מה דקיימא לן דמהני אפילו בעל פה, ואפילו בפני כל בית דין, והיינו מטעם הפקר, ולא מטעם מוסר שטרותיו, ולכן די בנוסח זה שכתבתי):

ח. אין כותבין פרוזבול אלא אם כן יש ללוה קרקע, דאז חשוב החוב כגבוי ביד בית דין, ולא קרינן ביה ולא יגוש. ואפילו קרקע כל שהוא שוה לכל החוב, דאין אונאה לקרקעות, (עיין בבית יוסף סעיף כד). ואפילו אין לו ללוה רק קרקע בשכירות סגי, (כן כתב הבית יוסף בהדיא סעיף כז מחודש ו׳ [נ״ל יב]). ולכן לא כתבתי בנוסח השטר, והקנתי לו ד׳ אמות, כי מסתמא כל אדם יש לו קרקע בשכירות:

ט. אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה, לפיכך הלוה את חבירו בשביעית עצמה, גובה חובו כל השנה בבית דין, וכשתשקע החמה בליל ראש השנה של מוצאי שביעית אבד

חובו. וכל זמן שהוא יכול לגבות חובו דהיינו כל שנה שביעית, כותבין פרוזבול. (ואף על גב שהרא"ש והטור כתבו דאין כותבין בשביעית, כבר העיד הבית יוסף [סעיף לב] שהמנהג פשוט בארץ ישראל לכתוב בערב ראש השנה של שמינית. ושכן נהג מורו ר"י בי רב. ולכן אם ירצה ה' כשנזכה בערב ראש השנה של שנת תקע"ג, דהיינו בסוף שנת תקע"ב שהיא שנת השמיטה, יכתוב כל אחד פרוזבול, בין בארץ ישראל ובין בחוצה לארץ):

י. כתב הפרוזבול תחלה ואחר כך הלוה אינו מועיל, אלא משמיט עד שיכתוב הפרוזבול אחר שהלוה. נמצאת אומר שכל מלוה הקודמת לפרוזבול אינו נשמטת בפרוזבול זה, ואם הפרוזבול קודם למלוה נשמטת בפרוזבול זה:

יא. כל המחזיר חוב שעברה עליו שביעית, רוח חכמים נוחה הימנו, וצריך המלוה לומר למחזיר משמט אני, וכבר נפטרת ממני. אמר לו אף על פי כן רצוני שתקבל יקבל, שנאמר [דברים טו, ט] לא יגוש, והרי לא נגש. ואל יאמר לו בחובי אני נותן לך, אלא יאמר לו שלי הם, ובמתנה אני נותן לך:

יב. החזיר לו חובו ולא אמר כן, מסבב עמו בדברים, עד שיאמר לו שלי הם ובמתנה נתתים לך. ואם לא אמר לא יקבל ממנו:

יג. מי שנמנע מלהלות את חבירו קודם השמיטה, שמא יתאחר החוב שלו וישמיט, עובר בלא תעשה, שנאמר [דברים טו, ט] השמר לך. וחטא גדול הוא שהרי הזהירה עליו תורה בשני לאוין, שנאמר השמר לך פן, וכל מקום שנאמר השמר, או פן, או אל, הרי זה מצות לא תעשה. והתורה הקפידה על מחשבה רעה זו, וקראתו בליעל, והרי הוסיף הכתוב להזהיר ולצוות שלא ימנע אלא יתן, שנאמר [דברים טו, י] נתון תתן לו, ולא ירע לבבך בתתך לו. והבטיח הקב"ה בשכר מצוה זו בעולם הזה, שנאמר [שם] כי בגלל הדבר הזה יברכך:

❖

פרק כב

דין כלל מתנות עניים

א. (רמב"ם פ"א מהל' מתנות עניים [ה"ז]) ד' מתנות לעניים בכרם הפרט והעוללת והפאה והשכחה. וג' מתנות בתבואה הלקט והשכחה והפאה. ושתים באילנות השכחה והפאה:

ב. כל מתנות עניים אלו אין בהם טובת הנאה לבעלים, אלא העניים באים ונוטלים אותם על כרחן של בעלים, ואפילו עני שבישראל מוציאין אותן מידו:

ג. נאמר במתנות עניים [ויקרא יט י, שם כג כב] לעני ולגר תעזוב, כל זמן שהעניים תובעין אותן. פסקו עניים לבקש ולחזור עליהם הרי הנשאר מהם מותר לכל אדם, שאין גופו קדוש כתרומה, ואינו חייב ליתן להם דמיהם, שלא נאמר בהם ונתן לעניים, אלא תעזוב אותם, ואינו מצוה לעזוב אותם לחיה ולעופות אלא לעניים, והרי אין עניים:

ד. אין מונעים עניי עכו"ם ממתנות אלו, אלא באים בכלל עניי ישראל ונוטלים אותם משום דרכי שלום. אבל אם אין עניי ישראל אלא עניי עכו"ם אין צריך ליתן כלל[א]:

ה. אין מברכים על מתנות אלו כשם שאין מברכים על הצדקה:

ו. מאימתי מותרים כל אדם בלקט, משיכנסו המלקטים שניים וילקטו אחר מלקטים הראשונים ויצאו, שאז כבר העניים מייאשים ממנו. מאימתי מותרים כל אדם בפרט ובעוללת, משהלכו העניים בכרם ויבאו, ואז הנשאר אחרי כן מותר לכל אדם. מאימתי מותרים כל אדם בשכחת הזיתים בארץ ישראל, אם שכח אותה בראש הזית הרי זה מותר בה מר"ח כסליו, שהוא זמן רביעה שניה בשנה אפילה. אבל צבורי זיתים ששכחן תחת האילן הרי זה מותר משיפסקו עניים מלחזור אחריה:

ז. כל זמן שיש לעני ליטול שכחת הזיתים המונח בארץ תחת האילנות נוטל, ואף על פי שכבר הותר כל אדם בשכחה שבראש האילן. וכן כל זמן שיש לו ליטול שכחה שבראש האילן נוטל, ואף על פי שעדיין אין לו שכחה תחתיו. מתנות עניים שבשדה שאין העניים מקפידים עליהם הרי הן של בעל השדה, ואף על פי שעדיין לא פסקו העניים מלחזור על מתנותיהם, דכיון שאין מקפידים עליהם הרי ישאר לעורבים, וכתיב [ויקרא יט י, שם כג כב] לעני ולגר כו' ולא לעורבים:

ח. אין חייב בלקט ופאה אלא אם כן קצר דבר שדרכו לקצור, ותלש דבר שדרך לתלוש. אבל אם תלש דבר שדרכו לקצור, או שברתו רוח, או בהמה, או שקרסמוהו נמלים פטור, שאין זה קציר, שנאמר [ויקרא יט ט, שם כג כב] ובקוצריכם. ונראה לי דהוא הדין דפטור מן השכחה, שהרי גם שם כתיב [דברים כד יט] כי תקצור כו' ושכחת:

ט. כל מתנות העניים האילו אין נוהגת מן התורה אלא בארץ ישראל כתרומות ומעשרות, שנאמר [ויקרא יט ט, שם כג כב] ובקוצרכם את קציר ארצכם. ובחוצה לארץ הסמוכה לארץ ישראל נוהגת מדרבנן:

בינת אדם

א. (ביורה דעה סימן של"ב בש"ך [סק"ל] כתב שאין נוהגין כו'. והוא טעות סופר שאין זה נתינת טעם דאפילו בארץ ישראל דינא הכי. אלא צריך לומר ואין נוהגין כו'):

י. הלקט והשכחה והפאה והפרט והעוללת פטורים מן התרומות ומן המעשרות:

יא. כל ספק במתנות עניים הולכים לחומרא ונותן לעניים, דכתיב [ויקרא יט ט, שם כג כב] תעזוב הנח לפניהם משלך, ועוד כמה מקראות (עיין פאה סוף פ"ד בר"ש):

יב. המפקיר כרמו והשכים בבקר וזכה בגוף הכרם (וכן כתבו תוספת בהדיא בתמורה דף ו' [ע"פ ל"ה המפקיר]) לעצמו ובצרו חייב בכל המתנות, שהרי שדך וכרמך אנו קוראין בו[ב]. שהיה שלו ועכשיו שלו אבל אם זכה מן ההפקר בשדה של אחרים הרי זה פטור מן הכל, בין כך ובין

בינת אדם

ב. כן כתבו הרמב"ם סוף פ"ה מהל' מתנות עניים. וצ"ע שהרי בהדיא בחולין קל"ד ובתמורה דף ו' אמרינן אליבא דרבא דהטעם משום דכתיב תעזוב יתירה. ולמה כתב הרמב"ם טעם מדנפשיה. ונראה לי על פי מה שכתבתי במקום אחר דהרמב"ם פסק דלא כרבא אלא כאביי דתמורה דאי עבד מהני. וכן מוכח ממה שכתב בפ"א מה' מתנות עניים [ס"כ] עבר וקצר כו' נותן לעניים, דכתיב תעזוב, ואפילו טחן ואפה כו'. ושם בהלכה ד' בלקט ובהל' ה' בשכחה כתב עבר ולקטן אפילו טחן ואפה נותן לעניים, שנאמר תעזוב. הרי שכתב מקרא דתעזוב על טחן ואפה, ולמה בהל' ב' כתב תעזוב על עבר וקצר, ועל טחן ואפה לא כתב שום טעם. אלא באמת דאפילו בלא טחן אי לאו קרא דתעזוב הוא אמינא דאי עבד מהני, ואין צריך ליתן לעני והיינו כאביי שם, ולכן כתב קרא דתעזוב על עבר וקצר לרמוז לנו שלא נטעה לומר דבלא אפה בלא קרא ידעינן כרבא. ולפי זה הכי נמי הכא בבוצר כרמו לא מקרא דתעזוב ילפינן כדאיתא שם אליביא דאביי, ולא ניחא לרמב"ם כמו שכתב תוס' בב"ק צ"ד [ע"פ ל"ה לא] דתרתי שמעינן מיניה, ולכן כתב טעם מדנפשיה כיון שהיה שלו מתחלה וגם עכשיו הוא שלו. וכן מוכח עוד דהתם בתמורה פריך מלא תפדה בבכור, ותנן חוץ מן הבכור, אלמא לא מהני, ותירץ אביי שאני התם דכתיב הם בהוויתן יהא, ורבא סבירא ליה דהם לימוד על בכור שנתערב דמו שקרב, דסבירא ליה כר"י דמולקח דם הפר לא מוכח דמערבין לקרנות, אבל אביי סבירא ליה כר' יאשיה דמערבין, ואם כן אייתר לו הם ללמוד דהכא לא מהני. ואם כן מוכח דבכל התורה מהני דאם לא כן למה לי הם. והרמב"ם דפסק בפ"ד מהל' עבודת יום כיפורים [ס"כ] דמערבין אם כן מוכח דפסק כאביי. (ודברי הלחם משנה בפ"ג מהל' תמורה הל' א' שכתב הרמב"ם שם דנפקא לן מלה', וכתב שצריך לומר דלרמב"ם היה גירסא אחרת, והוא תמוה דלכולי עלמא נפקא לן מלה' ע"ש בתמורה). וכן משמע עוד מרמב"ם פ"ג מהל' תרומות הל' כ"ג דאם הקדים תרומה לבכורים מה שעשה עשוי, ולא כתב מקרא דמכל מעשרותיכם כרבא, שמע מינה דבלא קרא ידעינן דכן הדין בכל התורה. וכן בפ"ה מהל' ערכין הל' ה' במקדיש תמימין לבדק הבית כתב סתם אף על פי שעבר על מצות עשה מה שעשה עשוי. וכן בפ"א מהל' איסורי מזבח הל' י' כתב מה שעשה עשוי. והא דפסק דלא כרבא היינו דסבירא ליה לרמב"ם דפליגי בשינוי קונה וכפרש"י שם, וכיון דקיימא לן דשינוי קונה היינו כאביי. אחר זה מצאתי בברכת הזבח בתמורה [ו ע"פ ל"ה בפ"ל וקצ"ל] ולחם משנה פ"ו מהל' בכורות הל' ה' כתבו בהדיא דרמב"ם פסק כאביי, והיינו משום דסבירא ליה דפליגי בשינוי קונה. ולפי מה שכתבתי מוכח מכמה מקומות, ובפרט מהא דפסק מערבין לקרנות:

כך פטור מן התרומות ומן המעשרות, דכתיב [לבליס יד כט] ובא הלוי כי אין לו חלק וכו', יצא הפקר שיש לו חלק עמה [ל"ל עמך]:

יג. הפאה כל זמן שלא באה ליד העני חייבת בתרומות ומעשרות. לפיכך אם הפריש פאה ובא עשיר ולקחה בערמה שאמר שהוא עני או באונס חייב בתרומות ומעשרות (משנה למלך פ"ב מהל' תרומת הל' ט'):

❖

פרק כג

דין פאה

א. (רמב"ם שם [פ"א ה"ח]) הקוצר את שדהו לא יקצור את כל השדה כולה, אלא יניח קמה לעניים בסוף השדה, שנאמר [ויקרא יט ט, שם כג כב] לא תכלה פאת שדך אחד הקוצר ואחד התולש. וזה שמניח נקרא פאה:

ב. וכשם שמניח בשדה כך באילנות כשאוסף את פירותיהם (עיין לקמן) מניח מעט לעניים. עבר וקצר את כל השדה או אסף כל הפירות לוקח מעט ממה שקצר או ממה שאסף ונותנו לעניים, שנתינתו מצות עשה, שנאמר [ויקרא יט ט, שם כג כב] לעני ולגר תעזוב. ואפילו טחן הקמח ולשו ואפאו פת הרי זה נותן לעניים:

ג. כמה הוא שיעור הפאה, מן התורה אין לה שיעור, אפילו הניח שבולת א' יצא ידי חובתו. אבל מדרבנן אין פחות מא' בששים, ומוסיף על א' מששים לפי גודל השדה, או לפי רוב העניים, או לפי ברכת הזרע. כיצד שדה שהיא קטנה ביותר שאם יניח א' מששים אינו מועיל לעני, הרי זה מוסיף על השיעור. וכן אם היו העניים מרובים אף על פי שהשדה גדולה לא יועיל להם מוסיף. וכן אם זרע מעט ואסף הרבה ונתברך מוסיף לפי הברכה. וכל המוסיף על הפאה מוסיפים לו שכר, ואין לתוספת זאת שיעור. ובלבד שיתחיל לקצור לעצמו אפילו שבולת א'. (עיין בפ"ב הל' י"א בכסף משנה שם בשם סמ"ג [ל"ת רפל] ותוספות [ל"ה מכלל] ורא"ש בנדרים דף ו'). אבל אם עשה כל שדהו פאה אינו כלום דאין זה פאה:

ד. הפריש פחות מכשיעור דהיינו פחות מששים, ובדעתו להפריש יותר, בין מה שנתן בתחילה, ובין מה שחזר ונתן אחר כך הכל פטור מתרומות ומעשרות. אך אם לא היה דעתו להפריש יותר, בזה יש מחלוקת לעניין תרומות ומעשרות. ומכל שכן אם כבר נתן כשיעור, ורצה להוסיף דיש בזה ספקא דדינא (ועיין כל זה במשנה למלך פ"א דפאה [ל"ל מתנות עניים]

הל׳ ט״ו). ולכן יזהר כל אדם שישער מתחלה היטיב שיניח פאה על כל פנים לא פחות מא׳ בששים, וישער באומד יפה ויתנה, שאפילו יהיה יותר גם זה יהיה פאה, שהרי מותר לעשות כל שדהו פאה חוץ משבולת אחת. ולא יוסיף עוד ליתן פאה, וכן לא ישמע לעניים אם מבקשים ממנו ליתן להם בצד אחר, בכדי שלא יבא לידי ספק. ומכל מקום אם רוצה ליתן אחר כך משום הפקר מותר ליתן, רק שאז צריך שיפקיר אף לעשירים:

ה. (רמב״ם פ״ה ונ״ל פ״ב ה״ח) כל שהוא אוכל, וגדולו מן הארץ, ונשמר, ולקיטתו כלו כאחת, ומכניסין אותו לקיום חייב בפאה, שנאמר ובקוצרכם את קציר ארצכם, ולא נקרא קציר אלא דבר שראוי לאכילה, ודבר הנקצר הרבה ביחד, ודבר שמכניסו לקיום. ומדכתיב ארצכם משמע דוקא הגדל בארץ, וגם משמע שיש לו בעלים שישמרהו. ומיהו יש אומרים דאין חייב מן התורה אלא דגן תירוש ויצהר דומיא דתרומה (ועיין לעיל פ״ב, ובמשנה למלך ופ״ב ה״ח):

ו. כל הדומה לקציר בחמש דרכים אלו הוא שחייב בפאה, כגון התבואה והקטניות והחרובים והאגוזין והשקדים והרמונים והענבים והזיתים והתמרים בין יבשים ובין רכים וכל כיוצא באלו. אבל אסטס ופואה וכיוצא בהן פטורים, מפני שאינן אוכל. וכן כמהין ופטריות פטורים, מפני שאין גידולם מן הארץ. וכן ההפקר פטור, שהרי הוא מופקר ואין לו מי שישמרנו. וכן התאנים פטורים, מפני שאין לקיטתן (אלא) כאחת, אלא יש באילן מה שיגמור היום, ויש בו מה שיגמור לאחר כמה ימים. וכן ירק פטור, שאין מכניסים אותו לקיום. אבל השומים והבצלים חייבים בפאה, שהרי מייבשים אותם ומכניסין אותם לקיום. וכן האמהות של בצלים שמניחים אותם בארץ ליקח מהם הזרע חייבות בפאה. וכן כל כיוצא בזה:

ז. קרקע כל שהוא חייבת בפאה. ואפילו היתה של שותפים, שנאמר [ויקרא יט ט, קס כג כב] קציר ארצכם אפילו של רבים:

ח. שדה שקצרוהו עכו״ם לעצמם, או אפילו ישראלים לסטים, או קרסמוה נמלים, או שברתו רוח, או בהמה הרי זה פטורה מן הפאה, שנאמר [ויקרא יט ט, קס כג כב] ובקוצרכם, ולא שקצרוהו עכו״ם כו׳. אבל אם שכר פועלים עכו״ם לקצר הרי זה כאלו קצר ישראל וחייב. (ברמב״ם ופ״ב ממתנו״ע הל׳ ד׳ מסיים שחובת הפאה בקמה, וצ״ע מה ענין זה לכאן):

ט. קצר חציה, וחציה השני קצרוהו עכו״ם או לסטים כו׳, פטור אף ממה שקצר הוא, שחובת הפאה נשאר בסוף השדה, והרי קצרו לסטים. אבל אם קצרו לסטים חציה ראשון, וחזר הוא וקצר חצי השני, נותן פאה מזה שקצר, אבל מקציר ראשון פטור, שהרי לא קצר הוא. אבל אם קצר חציה, ומכר חציה, הלוקח נותן פאה לכל, שהרי חובת הפאה נשאר בקמה, והרי זה כאלו התנה עמו שמחוייב להפריש פאה אף על מה שקצר הוא:

י. כרם שהיה בוצר ממנו ענבים למכור בשוק, ובדעתו שיניח השאר לגת לדרוך אותו, אם היה בוצר לשוק מכאן מעט ומכאן מעט ולא הכל מרוח א׳, וזה נקרא מידל, כל מה שבצר

עכשיו אינו אלא ארעי, ולא נקרא קציר, ופטור מן הפאה. לפיכך כשחוזר ובוצר לגת אינו נותן אלא כשיעור הנשאר. אבל אם היה בוצר לשוק מרוח אחד בלבד, וזה נקרא מחליק מאחת יד, הרי זה תחלת קציר, ולכן כשיגמור לבצור נותן פאה על הכל, אף על מה שבצר לשוק. במה דברים אמורים במידל לשוק, אבל במידל להביא לביתו אף על פי שבוצר מכאן מעט ומכאן מעט, אפילו הכי נותן מן הנשאר שהניח פאה אחת על הכל (רמב"ם סוף פ"ג). ודוקא במידל לביתו לקיום דהיינו לעשות יין, דאי לאכול ענבים פטור לגמרי (כדבסמוך בסי' שאחר זה). וכן הקוטף מלילות מעט מעט ומכניס לבית, אפילו קטף כל שדהו פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה[א]. ונראה לי דלאו דוקא בקוטף אלא אפילו קצר במגל אם מכניסו לביתו למלילו

בינת אדם

א. כתב הרמב"ם בפרק ב' סוף הל' ו', וכן כל הקוטף מלילות כו' פטור כו', ומן הפאה עכ"ל. וכתב הכסף משנה שהוא על פי ירושלמי [פאה פ"ג ה"כ]. וכתב עוד דאע"ג דבפרק ראשית הגז [חולין קלז ע"ב] אמרינן דר' יוסי סבירא ליה הכי דתולש פטור ע"ש, מוכח מדבריו דסובר דטעמא בקוטף למלילות פטור, משום דתולש הוא, אבל אם היה קוצר במגל מעט מעט חייב. ודבריו צ"ע דאם כן מאי איריא קוטף מעט מעט, והרי אפילו תלש כל שדהו בבת אחת פטור, כמו שכתב בריש פ"ד לענין לקט. ועוד דאם כן למה תלה הרמב"ם דין זה דקוטף למלילות לדין בוצר בכרם מכאן ומכאן, ומסיים וכן הקוטף מלילות, שהרי בבוצר משמע וודאי שבוצר כדרכו. ועוד דלמה בדין זה כתב בפאה, וחזר בדין לקט, ובסוף פ"ד כתב דבוצר לאכלן ענבים או לעשות יין, לא כתב דין פאה. וכתב הכסף משנה דסמך על מה שכתב בפאה דין דקוטף מלילות. ושם לא נזכר הטעם משום דקוטף, ועוד ולמה לא העתיק הרמב"ם כל המבואר בירושלמי (ריש) פ"ג [ה"כ], עם דין דהיה לו ה' גפנים שכתב הרמב"ם. דאיתא שם המלקט שבלים לעסתו אפילו כל שהוא פטור מן הפאה, ר' אלעזר אומר אפילו במגל. ואמרינן שם היא ילפתא מההיא כו'. נמצא ששני הדינים שוין, והיינו כר' אלעזר דאפילו במגל. דאי איתא דטעמא דמלקט שבלים כתנא קמא משום לקט קצירך ולא לקט קיטוף, אם כן אינו דומה לבוצר גפנים. ולכן נראה לי דוודאי אין חילוק דאפילו קוצר במגל למלילות שהוא דומה לאוכלן ענבים דפטור, ולעיסה דדומה לעשות יין דחייב, אלא אם כן שייר כדאיתא בסוף פ"ד. וע"ש היטיב במשנה למלך שאין לנטות מדבריו. ולכן לא כתב הרמב"ם כלל דין דקוצר למלילות או לעיסה דדין שניהם שוין, ובזה אין חילוק אם נקצר הכל בבת אחת, או שקצר מעט מעט. ומה שכתב הרמב"ם בפ"ד [ה"כ] בלקט דאם תלש או קצר בידו דפטור, היינו הדין שבראשית הגז. ומה שכתב בפ"ב [ה"ו] דין דהקוטף מלילות, אינו ענין כלל לפלוגתא דר' יוסי ורבנן בראשית הגז, אלא הכא לכולי עלמא פטור, כיון שקוטף מעט מעט ואין זה דרך קצירה. ושפיר כתב וכן הקוטף מלילות מעט מעט, רוצה לומר כמו בבוצר ומידל מכאן מעט ומכאן מעט פטור, שאינו נקרא קצירה. הוא הדין בקוטף מלילות, והוא הדין בקוצר, כיון שקוצר מעט מעט לא נקרא קצירה ופטור. אלא שהוא מעתיק לשון התוספתא [פאה פ"ח ה"ל] כידוע דרכו. ובאמת התוספתא יש לומר דאתיא כרבנן דפליגא על ר' יוסי, וסבירא ליה דאף קוטף חייב, והרמב"ם לא דקדק כאן לשנות לשון התוספתא, כיון שאינו עוסק בדין זה, וממילא משתמע דאין חילוק כיון שהטעם הוא משום שקוצר מעט מעט:

פטור כדבסמוך. אבל אם הכניסו לעיסתו דזה דומה לבוצר לעשות יין, דאז אם שייר ולא קצר כל השדה פטור, ואם לא שייר חייב:

יא. מי שהיה לו ה׳ גפנים ובצרן לביתו, אם לאכלן ענבים שאינו לקיום לא נקרא קציר, דכל קציר הוא מכניס לקיום, לפיכך פטור מן הפאה ומן הפרט ומן השכחה, וחייב בעוללת. דבעוללת לא כתיב קציר, אבל אם בצרן לקיום דהיינו לעשות יין, אם בצר הכל דאז נראה כקצירה ולכן חייב בכלן. אבל אם שייר מקצתן מוכח דמלקט לביתו, ולכן פטור. וכן הדין בקוצר תבואה למלילות דומה לבוצר ענבים. ואם לעשות עיסה דזה דומה לבוצר יין. (עיין כל זה ברמב״ם סוף פ״ד ובמשנה למלך שם):

יב. אינו חייב בפאה בין תבואה ובין פירות עד שיקצור אחר שהביא שליש, וקודם לזה פטור:

יג. אין שוכרים פועלים עכו״ם לקצור מפני שאינן בקיאים בלקט ופאה. ואם שכר וקצרו את כולה הרי זה חייבת בפאה. וצ״ע אם הבקי עומד על גביהם אם מותר, או אפשר לא פלוג רבנן. ונראה לי דהוא הדין שלא ישכור פועלים עמי הארץ עד שילמדם:

יד. בעל הבית שקצר כל שדהו ולא הניח פאה, נותן מן השבלים לעניים, ואין צריך לעשר דהפאה פטור מתרומות ומעשרות. ואפילו הוסיף ליתן על השיעור אחד מששים עד שנתן להם אפילו רוב הקציר. ונראה לי דאפילו כל הקציר חוץ משבולת א׳ (כדלעיל סי׳ ג׳). ואפילו כבר דש רק שעדיין לא זרה נותן להם הפאה ופטור מן המעשר, בין הבעל הבית ובין העני אבל אם כבר הבעל הבית דש וזרה ברחת ובמזרה וגמר מלאכתו, (רוצה לומר שמירח בכרי או העמיד ערימה), צריך הבעל הבית לעשר מקודם, ואחר כך נותן לעניים שיעור הפאה הראויה לאותו שדה. וכן באילנות:

טו. אין מניחין את הפאה אלא בסוף השדה, כדי שיהיו עניים יודעים מקום שיבואו לו, (ועוד טעמים עיין ברמב״ם פ״ב (הי״ב)). עבר והניח הפאה בתחלת השדה או באמצעה הרי זה פאה, וצריך שיניח בסוף השדה כשיעור הפאה הראויה למה שנשאר בשדה, אחר שהפריש את הראשונה, ועל כל פנים יהיה בין הכל אחד מששים:

טז. אסור לפועלים לקצור את כל השדה, אף על פי שיצוה להם בעל הבית, אלא מניחים בסוף השדה כשיעור הפאה. ומכל מקום אין לעניים בה כלום עד שיפרישנה בעל הבית מדעתו. לפיכך עני שראה פאה בסוף השדה אסור ליגע בה משום גזל, עד שיוודע לו שהיא מדעת בעל הבית:

יז. הפאה נתנת במחובר לקרקע והעניים בוזזים אותם בידם. ואין קוצרים אותה במגלות, ואין עוקרין אותה בקרדומות, כדי שלא יכו איש את רעהו. ואם רצו כל העניים לחלק ביניהם

הרי אלו מחלקין. אבל אם אפילו א׳ אמר לבוז כדין, אף על פי שכולם אומרים לחלק, שומעין ליחיד שאמר כהלכה. ואפילו קצר כל שדהו שאז חזרה פאה לעומרים, כדלעיל סי׳ ב׳, אפילו הכי לא יחלק אלא נותן לפניהם והם יבוזו (ירושלמי ריש פ״ד [סוף פ״ל] הביאו הר״ש):

יח. פאה של דלית ודקל שאין עניים מגיעים לבוז אותה אלא בסכנה גדולה, בעל הבית מוריד אותה ומחלק אותה בין העניים. ואם רצו כולם לבוז בוזזים. ואם א׳ מעכב ואמר לחלק, לזה שומעים לו שאמר כהלכה, ומחייבים את בעל הבית להוריד ולחלק ביניהן:

יט. בג׳ עתות ביום מחלקים את הפאה לעניים, או מניחם אותם לבוז, בשחרית, ובחצי היום, ובמנחה. ועני שבא שלא בזמן הזה אין מניחים אותו ליטול, כדי שיהיה עת קבוע לעניים שיתקבצו בו כולם ליטול. ולמה לא קבעו בעת אחר ביום, מפני שיש עניות מניקות ואז התינוקת ישנים, ויש שם עניים קטנים שאין נעורים בבקר ולא יגיעו לשדה עד חצי היום, ויש שם זקנים שאינן מגיעים עד המנחה. ולענין לקט לא נתבאר אם מותרים ללקוט כל היום אחרי הקוצרים, כדאיתא בהדיא גבי רות, וכן משמע לשון המשנה ריש פ״ח משילכו הנמושות. אבל הרא״ש כתב בפ״ד מ״ה דגם בלקט אין העניים רשאים ללקוט עד שיבא בעל הבית בא׳ מן ג׳ זמנים האלו:

כ. עני שנטל מקצת פאה וזרק על השאר קונסים אותו הימנו. וכן בלקט ושכחה. (עיין בתוספות יום טוב, ועיין בפירוש המשנה לרמב״ם ובתוס׳ חדשים [פאה פ״ל מ״ג]. ונראה לי דדוקא בזרק על השאר שכונתו על כרחך היה כדי שיאמר על השאר שהוא שלו, לפיכך קונסים אותו דומיא דמתני׳ ריש פ״ה דפאה גדיש שלא לוקט. מה שאין כן בנפל עליו, או פירש טליתו שלא נתערב שלו בשל עניים להכי לא קנסינן ליה):

כא. מי שלקח את הפאה ואמר הרי זה לאיש פלוני עני, אם הוא עני, מתוך שאם רוצה היה זוכה בו לעצמו, זכה בו גם כן לפלוני. אבל אם הוא עשיר לא זכה לו, אלא יתננה לעני שנמצא ראשון:

כב. בעל הבית שהניח פאה לעניים אלו העומדים לפניו, ובא עני אחר מאחוריו ונטלה זכה בה, שאין אדם זוכה בלקט ושכחה ופאה עד שיגיע לידו. אבל עני המנקף באילן ליטול השכחה, ונפלו לארץ עד שלא נטלם בידו, בא אחר ונטלם הרי זה גזל מדבריהם. ומכל מקום אין מוציאים ממנו, ואם כבר באו לידו הרי זה גזל גמור ומוציאין מידו (חושן משפט סי׳ ש״ע [סעיף כ]):

כג. אין מניחין פאה משדה על חברתה, כיצד היו לו ב׳ שדות לא יקצר האחת כולה ויניח בשניה פאה הראויה לשניהם, שנאמר [ויקרא יט, ט] לא תכלה פאת שדך שיניח לכל א׳ וא׳ פאה הראויה לה. ואם הניח משדה על חברתה אינה פאה. והדברים החשובים הפסק בין שדה לשדה. וכן בין שדה אילן לשדה אילן. וכן הזרע [ל״ל הזורע] שדה שיש בו אילנות שהאילנות

מפסיקים. וכן מה שיבש מכמה מקומות ומניחן הלח. או שמכר לאנשים הרבה, עיין כל זה ברמב"ם פ"ג [ה"ל – ה"ט]. ונראה לי דכל דבר המפסיק אינו קרוי הפסק, אלא אם כן שיהא אורך ההפסק מקצה שדהו אל קצהו שלא ישאר בו ד' אמות בלי הפסק, דכיון שהמחרישה יכולה לעבור משדה לשדה בלי הפסק חשוב כשדה אחד (כן כתב הרא"ש בהגהותיו פ"ב דפאה מ"א)ב:

כד. הזורע את שדהו מין אחד, אף על פי שעושה ב' גרנות, מניח פאה א'. זרעה ב' מינים, אף על פי שעושה גורן א', נותן פאה לכל מין ומין בפני עצמו:

כה. במה דברים אמורים בשאר זרעים. אבל זרע ב' מיני חיטים, או ב' מיני שעורים, עשאן גורן א', נותן פאה א'. עשאן ב' גרנות, נותן ב' פאות. ודבר זה הוא הלכה למשה מסיני:

כו. האחים שחלקו נותנים ב' פאות. חזרו ונשתתפו נותנים פאה אחד. קצרו חציה ואחר כך חלקו, או שקצר חציה עד שלא הביאה שליש, וחזר וקצרה משהביאה שליש עיין שם ברמב"ם [פ"ג ממתנות עניים הט"ז]:

בינת אדם

ב. זה לשון ירושלמי פאה ריש פ"ב במתניתין ואלו מפסיקין וכו', ואינו מחובר, ואין תימר מחובר הוא אפילו שדה אילן מפסיק. דתנינן תמן הכל מפסיק כו' אלא גדר, הא גדר מחובר ואינו מחובר, אין תימר מחובר אפילו שער כותש מפסיק. דתנינן אם היו שער כותש אינו מפסיק אלא נותן פאה א' לכל. הדא אמרה שאינו מחובר. אין תימר מחובר הוא, אפילו מצד אחד מפסיק. דתני היו שער כותש מכאן ומכאן אינו מפסיק, הא מצד אחד מפסיק. ועיין במפרש [הגר"ל מפולדא] שאין בפירושו כלום.

ונראה לי דהכי פירושו על פי מה שכתב הרא"ש שם, דכל דבר המפסיק אינו נקרא הפסק, אלא אם כן שיהא אורך ההפסק מקצה שדהו עד קצהו, עיין שם. וכן פסק רמב"ם בפ"ג מהל' מתנות עניים הל' ז', גבי סלע ומדרגות אם היו ראשי שורות מעורבים נותנים מאחת על הכל. ולפי זה הכי פירושו ואינו מחובר רוצה לומר הא דאמרינן דמפסיק דווקא כשאין מתחברים יחד באמצע השדה, כגון שאינו עובר על פני כל השדה אלא מעט כאן ומעט כאן, אבל אם מתחברים יחד אינו מפסיק שום דבר.

ואין תימר מחובר: רוצה לומר אם דעתך לומר דנחל וחבריו מפסיקים אפילו בראשי שורות מחוברים אם כן קשה אפילו בשדה אילן יפסיק, דמאי שנא זרעים כשהם מחוברים משדה אילן. והרי תנינן דלאילן אינו מפסיק אלא על כרחך דמיירי בזרעים דאינו מחובר. וזהו החילוק שבין זרעים לאילן, דבזרעים בשאינו מחובר מפסיקין. ובאילן אע"ג שאינם מחוברין אינו מפסיק דתנינן אלא גדר. האי גדר מחובר רוצה לומר איך מיירי במחוברין האילנות מצדדי הגדר, או מיירי באינו מחובר, אין תימר דמיירי אפילו במחוברין מן הצדדים, אם כן קשה אפילו שער כותש נמי יהא מפסיק, דמאי שנא אם כותשין מלמעלה או מן הצדדים, ולמה תני בשער כותש אינו מפסיק, הדא אמרה דגדר דמפסיק מיירי שאינו מחובר מן הצדדים, אלא שמפסיק על פני כל השדה. אין תימר מחובר רוצה לומר דגדר מיירי אפילו מחובר, היינו שאינו מחובר אלא מצד א', אז מפסיק כדתני בברייתא מכאן ומכאן אינו מפסיק אבל מצד אחד מפסיק, והוא הדין במחובר מן הצדדים מצד אחד:

כז. שנים שלקחו את האילן נותנים פאה אחד. לקח זה צפונו וזה דרומו נותנים ב׳ פאות:

כח. החרובים כל שאדם עומד בצד חרוב זה וחבירו עומד בצד חרוב זה, ורואים זה את זה, הרי הם כפי (כרמב״ם פ״ח: טו) שדה אחת, ופאה אחת לכולם. היו שני הצדדין רואים את האמצעי, ואין הצדדין רואים זה את זה, מפריש מצד אחד מן הראשונים על האמצעים, ומן האמצעיים על הראשונים, אבל לא יפריש מצד זה על צד האחר:

כט. הזיתים כל מה שיש בהם ברוח אחת מרוחות העיר, כגון זיתים שיש במערב העיר כולן, או במזרחה, הרי הן כשדה אחת, ופאה אחת לכולן:

ל. כיון שאם יקחו עניים יותר מן הדין חייב במעשרות, ולכן כדי להצילם מן העבירה נראה לי דראוי לכל ירא שמים לעשות כצנועים, ולומר שחרית כל שלקטו עניים בין פאה או לקט היום יותר מן הדין יהיה הפקר. אך לפי מה דקיימא לן דבאורייתא לא אמרינן ברירה, ואם כן לא מהני מה שיאמר שחרית, ולכן יחזור ויאמר ערבית כל שלקטו היום יהיה הפקר. ובזה לבד לא מהני דכיון שכבר לקטו ואין בידו לא מהני הפקר. ולכן לרווחא דמילתא יאמר בשחרית וגם ערבית. (לדעת הרמב״ם דתרומות ומעשרות בזמן הזה דרבנן, ובדרבנן קיימא לן יש ברירה, ועיין בבא קמא דף ס״ט. ואם כן צ״ע על הרמב״ם שהשמיט דין זה כאן. ובהל׳ מעשר שני (פ״ט ה״ז) כתב שיאמר כל הנלקט):

❖

פרק כד

דין לקט ופרט ועוללת

א. (רמב״ם פרק ב (ל״ל פ״ח ממתנות עניים ה״ד)) כשקוצר ומאלם לא ילקוט השבלים הנופלים בשעת הקציר, אלא יניחם לעניים, שנאמר ולקט קצירך לא תלקט. עבר ולקטן אפילו טחן ואפה נותן לעניים, שנאמר לעני כו׳ תעזוב:

ב. וכן פרט, והם הגרגרים הנושרים מן הענבים בשעת הבצירה, שנאמר ופרט כרמך לא תלקט לעני כו׳ תעזוב:

ג. וכן הבוצר צריך להניח העוללת, שנאמר וכרמך לא תעולל לעני כו׳ תעזוב:

ד. (רמב״ם שם (פ״ל ה״ח)) איזהו לקט, זה הנופל מתוך המגל בשעת קצירה, או הנופל מתוך ידו שכמקבץ השבלים ויקצור. והנופל מאחר המגל, או מאחר היד, וכן מראש היד כשידו

מלאה ויש שבלים בין ראשי אצבעותיו לפס ידו הנושר מהן, וכן הנושר מראש המגל אינו לקט, דכתיב ולקט קצירך, דוקא הנופל מחמת קציר, אבל זה אינו בדרך קצירה. וכן הקוצר בידו בלא מגל, הנופל מתוך ידו אינו לקט שאין זה קציר. אבל התולש דברים שדרכן לתלוש הנופל מתחת ידו הרי זה לקט שזה קציר שלו:

ה. היה קוצר או תולש דבר שדרכו להתלש, ואחר שקצר מלא זרועו או תלש מלא קומצו, הכהו קוץ ונפל מידו לארץ, אינו לקט, שאין זה מחמת קציר אלא מחמת אונס:

ו. היה קוצר ונשארה שבולת א׳ שלא נקצרה, נקצר כל סביבותיה, אם היה ראשה מגיע לקמה שבצדה ויכולה להקצר עם הקמה הרי היא של בעל הבית, ולא הוי כמו לקט (רמב״ם בפירוש המשנה [פאה פ״ה מ״ב]). וגם לא הוי כשכחה דלא קרינא ביה לא תשוב לקחתה, שהרי אינו שב בשביל השבולת אלא בשביל הקמה. (וצ״ע על רמב״ם שכתב [פ״ל ה״ג] דהוי לקט, שהרי בספרי [ובמיס כל יעו] הביא הר״ש [פאה פ״ה מ״ב] למד מקרא דשכחה, אם לא שנאמר דמשמע מסידור המשנה דדינו כלקט). ואם לאו הרי זה של עניים, שהרי היא כנופלת מתוך המגל אף על פי שעדיין לא נקצרה:

ז. השבלים שבקש הרי הן של בעל הבית, (ז״ל התוספתא סוף פ״ב השבלין שבקשין ושבשדות הרי אלו של בעל הבית, אמר רבי עקיבא וזו נהגו בעלי בתים עין יפה. ולא זכיתי להבין פרושו):

ח. הרוח שפזרה את העומרים ונתערב קציר של בעל השדה עם הלקט, אומדין את השדה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים, מפני שזה אונס ואינו ראוי לקונסו, וכמה הוא שיעור זה ד׳ קבין תבואה לכל בית כור:

ט. אבל לקט שנפל על הארץ ובא בעל השדה והגדיש את הקציר שלו על הארץ, כיון שעשה כן בידים אפילו בשוגג, ואפילו קרא לעניים ללקוט ולא באו, או שהגדישו אחרים שלא מדעתו קונסים אותו, וצריך לפנות כל הגדיש שלו כולו למקום אחר, וכל השבלין הנוגעות בארץ כולן לעניים, מפני שאין אנו יודעין איזו מהם שהיתה לקט, וספק מתנות עניים לעניים שנא׳ תעזוב הנח לפניהם:

י. ודוקא באלו שעדיין לא זכו העניים בהלקט, שעדיין לא לקטו. אבל שבולת של לקט שכבר זכה בו העני, אם נתערב בגדיש צריך להפריש ג׳ שבלים, ואומר על אחד מהם אם הלקט היא זו הרי זו לעניים. ואם אינה לקט הרי המעשרות שחייבים משבולת זו יהיו קבועים בשבולת שניה. וחוזר ומתנה כן על שבולת שניה, ואומר אם זו היא של לקט והראשונה אינה לקט, הרי מעשרות של הראשונה קבועים על זו השלישית. והשתא יש כאן ב׳ שבלים ולא ידעינן באיזה מהם המעשרות קבועים אם בשניה או בשלישית, ולכן הראשונה נותן לעני ממה נפשך. והשני שבלין נותן לכהן א׳ מהם בחנם, והשני ימכור לכהן בתורת מעשר, והכהן יפריש ממנה תרומה גדולה ותרומת מעשר (עיין בכסף משנה [פ״ל ממתנות עניים ה״יז]). או שיעשה בדרך זה, והוא מרווח יותר שיקח שבולת א׳ שהיא וודאי טבל, כגון מגדיש אחר, ומתנה על הראשונה אם אינה לקט יהיו מעשרותיו קבועים בזה, שהיא וודאי טבל, בין כך ובין כך כשיבא לתקן

הגדיש חיישינן שמא לא היה בא׳ מן השבלין זו של לקט, ולכן צריך לעשר עליה ממקום אחר חוץ משבולת א׳ (ר״ש [פאה פ״ה מ״ב]).

יא. לא ישכור אדם את הפועל על מנת שילקוט בנו אחריו, דכיון דמתנה עמו הרי זה כמנכה לו מדמי שכירתו, והוי פורע חובו מן הלקט. אבל אם לא התנה עמו, יש לפועל להביא אשתו ובניו ללקט אחריו. ואפילו שכרו ליטול חצי הקציר או שלישו בשכרו. וכן האריסין והחכירין והמוכר קמתו לחבירו לקצור ילקוט בנו אחריו:

יב. מי שאינו מניח את העניים ללקוט כדין דהיינו לבוז, אלא דוקא שיחלקו, או שמניח א׳ ומונע אחד, או שמסייע את אחד מהם על חבירו הרי זה גוזל עניים:

יג. ואסור לאדם להרביץ ארי וכיוצא בו בתוך שדהו כדי שיראו העניים ויברחו:

יד. היו שם עניים שאינם ראוים ליטול לקט, אם יכול בעל הבית למחות בידן ממחה, ואם לאו מניחן מפני דרכי שלום:

טו. דין הצריך לרבץ שדהו, ודין זרעים הנמצאים בחורי הנמלים, מבואר ברמב״ם פ״ד מהל׳ מתנות עניים [פ״ח ס״ע]:

טז. לא מקרי לקט אלא שבולת א׳ או ב׳, אבל אם נפלו ג׳ כאחד הרי שלשתם לבעל הבית. וכן בפרט וכן בשכחה ב׳ הוי פרט ושכחה ג׳ לבעל הבית:

יז. לא יטול בעל הבית לקט מן העניים על מנת ליתן להם מן העמרים (תוספתא פ״ב [פ״ל]). ואם עשה כן הרי זה כמחליף עם העני, וזה שנטל מהם פטור מן המעשרות, ומה שנטלו העניים ממנו חייב במעשרות (רמב״ם פ״ז מהלכות מעשר [ס״ע]):

יח. הפרט והעוללת אין נוהגים אלא בכרם בלבד. ואיזה פרט זה גרגיר אחד או ב׳ הנפרטים מן האשכול בשעת הבצירה, נפלו ג׳ גרגרים בבת אחת אינו פרט:

יט. היה בוצר וכרת את האשכול והוסבך בעלין ונפל לארץ ונפרט אינו פרט, כיון שהיה על ידי אונס. היה בוצר ומשליך על הארץ אחר כך כשמפנה האשכלות אפילו חצי אשכול ואפילו אשכול שלם שנפרט שם הרי זה פרט. (נראה לי דרוצה לומר שנפרט האשכול לגרגרים, רק דהרבותא הוא אף על פי שיש שם הרבה גרגרים, אף על פי כן הוי פרט, דדוקא מה שנפרט בשעת הבצירה מן האילן לא הוי פרט רק ב׳ גרגרים, אבל אם כבר מונח בארץ כל מה שנפרט שם הוי פרט). והמניח את הכלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר, כדי שיפול הפרט לתוכה הרי זה גוזל עניים, דתיכף משעה שנפרט באויר כבר זכו בו עניים:

כ. איזו עוללת זה אשכול קטן שאינה מעובה כאשכול, שאין לו כתף, ואין ענביו נוטפות זו על זו, אלא מפוזרות. יש לה כתף ואין לה נטף, או יש לה נטף ואין לה כתף, הרי היא של בעל הכרם. ואם ספק לעניים:

כא. איזו כתף פסיגין המחוברות בשדרה זו על גב זו. נטף ענבים המחוברת בשדרה ויורדת.
(פירש שרביט האמצעי שבאשכול הוא קרוי שדרה, ואשכולות קטנים הרבה מחוברים בו, שבהם הגרגרים של ענבים, לכן קרי ליה שדרה דדמי לשדרה שהצלעות מחוברת בה. ולאותן אשכלות קטנים קרי פסיגין, רוצה לומר נתחים של אשכול, וכשהפסיגין שוכבים זה על גבי זה כמשוי שעל כתפו של אדם נקרא כתף. אבל מפוזרים בשדרה אין כאן כתף. ונטף הם גרגרים של ענבים המחוברים בשדרה עצמה מלמטה בסופה, שתלויים שם ענבים הרבה ועל שענביו נוטפים מלמטה קרוי נטף). ולמה נקרא שמו עולל מפני שהוא לשאר אשכולות כעולל לאיש. ואפילו היה האשכול גדול כל כך שאינו נכנס בפס ידו, כיון שאין לו כתף ונטף הרי זה לעניים. ודוקא כשמניח אותן על הטבלא נוגעים כולם בטבלן, דהיינו שהם מועטים, אבל אם הם מרובים, ואם כן אי אפשר שיגעו בטבלא הרי זה לבעל הבית. (וזהו שיטת הראב"ד [פ"ל ממתנות עניים ה"ח] והכי משמע לישנא דירושלמי [פ"ז ה"ג]. ודברי הכסף משנה [שם] לא הבנתי על בוריו, ולכן כתבתי לחומרא):

כב. אין בעל הבית חייב לקצור העוללת וליתנן לעניים, אלא הם בוצרים אותן לעצמם:

כג. גרגר יחידי כגון אשכול שאין בו פסיגין, אלא שמלא גרגרים, וגרגרים שלו מחוברים לשדרה, אף על גב שעשוים כעין כתף ונטף, אפילו הכי הוי כעוללת (ר"ש [פלאה פ"ז מ"ל]):

כד. זמורה שהיה בה אשכול, ויש מקום בזמורה כמו קשירה, והוא כעין ארכובה שברגל שבולט, ושם רגיל להיות עוללת (כן כתב התוספות יום טוב [פלאה פ"ז מ"ל]), אם נקרצת עם האשכול הרי הוא של בעל הכרם, דהוי כשבולת שראשה מגיע לקמה בסי' ו'. ואם לאו הרי הוא של עניים:

כה. כרם שכולו עוללת הרי הוא לעניים, שנאמר וכרמך לא תעולל אפילו כולו עוללת:

כו. אין העניים זוכים לקט פרט ועוללת עד שיתחיל בעל הכרם לבצור כרמו, שנאמר כי תבצור לא תעולל, וכמה יבצור ויהיו זוכים בהם ג' אשכלות שהם עושים רביע:

כז. הזומר את הגפן אחר שנודעו העוללת הרי זה זומר כדרכו, וכשם שכורת האשכלות כך כורת העוללת:

כח. עכו"ם שמכר כרמו לישראל לבצור חייב בעוללת. וישראל ועכו"ם שהיו שותפים בכרם חלקו של ישראל חייב ושל עכו"ם פטור:

כט. בן לוי שנתנו לו מעשר טבל ומצא בו עוללת נותנין לעני. ואם נקרצות עם האשכול, ואם כן אינן עוללת כדלעיל סי' כ"ג [פ"ל כ"ז], ולכן יכול לעשותם תרומת מעשר על מקום אחר:

❖

פרק כה

דין שכחה

א. (רמב"ם פ"ב [ל"ל פ"ל מסל' מתנות עניים ה"ט]) המעמר ושכח אלומה אחת בשדה הרי זה לא יקחנה, שנאמר [דברים כד יט] ושכחת עומר כו' לא תשוב לקחתו. עבר ולקחו אפילו טחנו ואפאה הרי זה נותנה לעניים, שנאמר לגר וליתום תעזוב כו':

ב. כשם ששכחה בעומרים כך היא בקמה, אם שכח מקצת הקמה ולא קצרה הרי זה לעניים. וכשם שהשכחה בתבואה וכיוצא בה כך יש שכחה לאילנות כולן, שנאמר [דברים כד כ] כי תחבוט זיתיך לא תפאר אחריך, לא תטול תפארתו. רוצה לומר שלא תטול הכל, ואחריך רוצה לומר שכחה, דבשכחה כתיב לא תשוב, ותנן מלאחריו שכחה, והוא הדין לשאר אילנות:

ג. העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל השדה, שכחו בעל השדה ולא שכחוהו פועלים, שכחוהו אלו ואלו והיו שם אחרים עוברים ורואים אותן בעת ששכחוהו, אינו שכחה עד ששכחוהו כל אדם. ואפילו עומר הטמון אם נשכח הרי זה שכחה, שנאמר [דברים כד יט] ושכחת בשדה, לרבות הטמון. ולכן הלוף והשום והבצלים וכיוצא בהם אף על פי שטמונים בארץ יש להם שכחה:

ד. היה בעל השדה בעיר ואמר יודע אני שהפועלים שכחו עומר שבמקום פלוני, לא יהיה שכחה, ושכחוהו הרי זה שכחה. ואם היה בשדה ואמר כן, ושכחוהו אינו שכחה, שנאמר ושכחת עומר בשדה, דבשדה בעינן שיהיה שכוח מעיקרא, דאז הוי שכחה. אבל אם עומד בשדה וזכור אותו, אף על פי ששכחו לבסוף אינו שכחה. דכיון שעומד בשדהו הוי ליה חצרו, וזכתה לו שדהו. אבל בעיר אפילו זכור ולבסוף שכחה הוי שכחה, דכיון שאינו עומד בשדהו לא זכה לו שדהו ולכן הוי שכחה:

ה. עמדו עניים בפניו, או חפוהו בקש, והוא זוכר את הקש, אינו שכחה, שהרי לא שכחו מעצמו אלא שהעניים גרמו שנשכח. (כן כתב הרא"ש [פ"ה מ"ז]. וצ"ע דאם כן אפילו לא זכר הקש לא יהיה שכחה. ולפי זה נראה לי דצריך לומר חפוהו בקש רוצה לומר שהבעל הבית גופא חיפהו בקש):

ו. החזיק בו להוליכו לעיר, ואם כן כבר זכה בו ואחר כך הניחו בשדה ושכחו, אינו שכחה, שכבר זכה בו. אבל אם לא נטלו להוליכו לעיר, אלא הוליך אותו ממקום למקום, ואם כן עדיין לא היה כוונתו לזכות בו, ולכן אפילו הניחו אצל דבר המסויים, כגון סמוך לגפה וגדיש או לבקר או לכלים, שעל ידי זה יהיה נזכר כדלקמן סי' כ"א, אפילו הכי אם שכחו הרי זה שכחה (משנה למלך [פ"ה ממתנות עניים ה"ג]):

ז. נטל עומר להוליכו לעיר, והניחו על גבי עומר אחר, ושכח שניהם, העליון אינו שכחה כיון שנטלו להוליכו לעיר וכבר זכה בו. אבל התחתון אם זכר העליון קודם שיפגע בו, אין התחתון שכחה, ואם לאו התחתון שכחה:

ח. הרוח שפזרה את העומרים לתוך שדה חבירו, ושכח שם עומר אינו שכחה, שנאמר קצירך בשדך ושכחת. אבל אם פיזר העומרים בתוך שדהו ושכח, הרי זה שכחה:

ט. הנוטל עומר ראשון ושני ושלישי ושכח הרביעי, אם היה שם ששי אין הרביעי שכחה, שהרי נשאר שם שורה, דהיינו הרביעי והחמישי והששי, דאין שורה פחות מג׳. ואם כבר נטל החמישי, ואחר כך שכח הרביעי, הרי זה שכחה. ואם היו ה׳ בלבד משישהא כדי ליטול החמישי, הרי הרביעי שכחה, וכן כל כיוצא בו:

י. שני עומרים מעורבבין ושכח אחד מהם אינו שכחה, עד שיטול את כל סביבותיו:

יא. הקוצר בלילה ושכח קמה, או שעמר בלילה ושכח עומר, וכן הסומא ששכח אפילו ביום, יש להם שכחה. ואם נתכונו ליטול את הגס אפילו הדקין אין לו שכחה. (עיין בתוספות יום טוב סוף פ״ו):

יב. האומר הריני קוצר, על מנת מה שאני שוכח אני אטול, יש לו שכחה, שכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל:

יג. תבואה שלא נגמרה שקצרה להאכילה לבהמה, וכן אם קצר תבואה אגודות קטנות ולא עשאה עומרים, וכן השומים והבצלים שתלשם אגודות קטנות להמכר בשוק, ולא עשאם עמרים להעמיד מהם גורן, אין להם שכחה, דכיון דדרך שד׳ וה׳ אגודות קטנות עושים אגודה אחת גדולה, ואם כן הוי כדבר שלא נגמרה מלאכתו לקמן בסי׳ הסמוך:

יד. המנהג לקצור התבואה ולעשותה ערימות ערימות במקומות רבות עד שיקבצו הכל למקום אחד, ועושים ערימות גדולות, ומן המקום ההוא מוליכים לגרן, שהוא מקום הדישה. וכתיב כי תקצור כו׳ ושכחת, וקבלו חז״ל דרוצה לומר מה קציר שאין אחריו קציר, אף עמור שאין אחריו עמור אז הוי שכחה, דהיינו שמוליך כבר האלומות משם לגרן. אבל אם מוליך אותם למקום שאינו גמר מלאכה, אף אם שכח אינו שכחה, ולפיכך אם מוליך ממקום הקצירה למקום אחר לקבצה שם, ושכח במקום הקצירה אינו שכחה, שהרי עדיין לא הוליך למקום גמר מלאכתו, אבל אם מוליך ממקום שקיבץ העמרים לגורן לדישה, ושכח שם הרי זה שכחה, שהרי אין אחריו עוד עימור (רמב״ם בפירוש המשנה [פאה פ״ה מ״ח]):

טו. כבר ביארנו שהלקט והשכחה והפאה אינו אלא דוקא בשתים, אבל ג׳ הם לבעל הבית. ולכן ב׳ כריכות וכן ב׳ עומרים המובדלת זו מזו שכחה, ג׳ אינו שכחה. ב׳ צבורי זיתים וחרובים המובדלים זה מזה שכחה, ג׳ אינו שכחה:

טז. ב׳ הוצני פשתן שיש בהם זרע שהם אוכל אדם שכחה, ג׳ אינו שכחה. ואם אין בו זרע הרי זה כעצים ולא שייך בו שכחה (כסף משנה [פ״ה ממתנות עניים הט״ו]):

יז. ב׳ גפנים או שאר אילנות שכחה, ג׳ אינם שכחה:

יח. היו כל העומרים של קב קב וא׳ של ד׳ קבים, אפילו הכי אם שכחו הרי זה שכחה:

יט. העומר שיש בו סאתיים וכל שכן יותר, ושכחה אינו שכחה, אף על פי שכלן של סאתים, שנאמר ושכחת עומר, וזה נקרא גדיש ולא עומר, אבל שכח ב׳ עומרים, אף על פי שיש בשניהם יותר סאתיים [נ״ל מפלתייס] הרי זה שכחה:

כ. קמה שיש בה סאתיים ושכחה אינו שכחה. אין בה סאתיים רואים השבלים הדקות כאילו הם בריאות וארוכות, והשדופות כאילו הם מלאות, ואם היתה ראויה להיות קמה סאתיים אינו שכחה:

כא. שכח סאה תבואה עקורה וסאה שאינו עקורה אינן מצטרפין, ושניהם שכחה. וכן בשום ובצלים. ובפירות האילן אם שכח מקצתן בקרקע ומקצתן תלוש, ובשניהם סאתיים, אינם מצטרפים אלא שניהם שכחה:

כב. השוכח עומר בצד הקמה שאינה שכוחה אינו שכחה, שנאמר [לבכ״ס כל יט] כי תקצור ושכחת עומר שסביבותיו קציר שכחה. אבל עומר שסביבותיו קמה אינו שכחה, וכן אם שכח קמה בצד קמה שאינה שכוחה. אפילו קלח אחד הרי זו מצלת את השכוחה ומותר לקחתה. אבל אם שכח עומר או קמה בצד עומר שאינו שכוח, אפילו היו בו סאתים אינו מציל אותה, והרי השכוח לעניים, ודוקא קמה שלו, אבל אין קמת חבירו מצלת על עומר שלו, ואין קמת שעורים מצלת על עומר חיטים, עד שתהיה הקמה ממין העומר:

כג. השוכח אילן בין האילנות אפילו היה בו כמה סאין פירות הרי זה שכחה. דדוקא בעומר דרשינן עומר ולא גדיש. וזה לא שייך בשוכח האילן עצמו. וכן אם שכח שני אילנות הרי הם שכחה שלשה אינו שכחה:

כד. במה דברים אמורים באילן שאינו ידוע ומפורסם במקום, כגון שהיה בצד הגת או בצד הפירות או בצד הפרצה, או במעשיו, כגון שהיה עושה זיתים הרבה, או בשמו, כגון שהיה לו שם ידוע, כגון זית הנטועה [לולי נ״ל הנטופה] בין הזיתים שהוא נוטף שמן הרבה, או השופכני, או הבשני. אבל אם היה בו אחד מג׳ דברים אלו אינו שכחה, שנאמר ושכחת עומר כו׳ לא תשוב, עומר שאתה שוכחו לעולם, ואין אתה יודע בו אלא אם כן תשוב ותראהו, יצא זו שאתה זוכרו לאחר זמן אף על פי שלא תשוב, מפני שהוא ידוע ומפורסם:

כה. היה מסויים בדעתו (רוצה לומר שחביב בעיניו), הרי זה כמפורסם וידוע. היה עומד בצד הדקל, הדקל מסיימו. היו שניהן זית נטופה, זה מסיים את זה. היתה כל שדהו זית נטופה, ושכח אחד מהם או ב׳ יש לו שכחה:

כו. במה דברים אמורים שלא התחיל באילן זה המפורסם, אבל אם התחיל בו ושכח מקצתו, הרי זה שכחה, אף על פי שהוא מפורסם, והוא שיהיה הנשאר בו פחות מסאתיים. אבל סאתיים אינו שכחה, כיון שלא שכח כל האילן עצמו, דומה לעומר ולא לגדיש, ודוקא במפורסם אבל באינו מפורסם בין התחיל ובין לא התחיל, בין יש בו סאתים או לא, לעולם הוי שכחה (עיין כסף משנה [פ״ה ממתנות עניים הכ״ל]):

כז. איזה שכחה בעריס (כרם שהגפנים מודלות על גבי כלונסאות ועצים), משעבר מעליה ובמקום שנזכר אינו יכול לפשוט ידו וליטלו, קרינן ביה לא תשוב לקחתו. והגפנים העומדים על גבי קרקע משיעבור מן הגפן וישכח אותה. בדלית ובדקל משירד הימנו. ושאר כל האילנות משיפנה וילך לו. במה דברים אמורים שלא התחיל בו, אבל אם התחיל בו ושכחו אינה שכחה עד שיבצור את כל סביבו. אבל יש אומרים דאדרבה דוקא אם התחיל בו, אבל אם לא התחיל בו ושכחו אינה שכחה עד שיבצור את כולו (עיין כסף משנה [פ״ה ממתנות עניים הכ״ז]):

כח. מאימתי מותרים כל אדם בשכחה, ודין צבורי זיתים ששכח, ודין זמן שיש לעני ללקוט בזית, מבואר לעיל פרק כ״ב:

❖

[כלפוס ירושלים: תס ונעלם שער מלות הארץ. כן יזכנו ה׳ לקיימם, עת הארץ הנעמה תעבד, וערי יהודה תבנינה במהרה בימינו אמן]:

שער משפטי הארץ

אמר המחבר: לא יתפלא המעיין שלא סדרתי דין כלאים וערלה וחדש בשער מצות הארץ, כדאיתא בסוף פרק קמא דקידושין [משנה ט, לו ע"ב] כל מצות התלויות בארץ כו' חוץ מן הערלה כו'. וכן כתבו תוס' להדיא ביבמות דף פא [ע"ל] ד"ה מאי דלריש לקיש דתרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן הוא הדין כלאי הכרם, ואם כן כל שכן ערלה וחדש.

ואמנם אני הולך בעקבי הרמב"ם דפסק בפ"י מהל' מאכלות אסורות [ה"ב] דחדש בזמן הזה הוא דאורייתא אפילו בחוץ לארץ, והרי הוא פסק [פ"ל מתרומות הכ"ו] דתרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן. אלא על כרחך דסבירא ליה דהכי קאמר מתניתין חוץ מן הערלה כו', דאע"ג דהם בפירות הארץ, אפילו הכי אינם נקראים תלוים בארץ, דומה להרכבת אילן דאסור אפילו לבני נח.

ומכל מקום אף לסברת תוספות אין ללמוד חס ושלום היתר לחדש, דהא לכולי עלמא קיימא לן כרבנן דבי ר' אשי במנחות [סח ע"ב] דחדש בזמן הזה הוא מן התורה, ולדידהו לסברת התוספות הוא הדין דתרומות ומעשרות בזמן הזה הוא מן התורה, וכדפסקו באמת תוספות בכמה דוכתי [עי' יבמות פב ע"ב ד"ה ירושלמי]. אלא דהתוס' כתבו זאת למאן דאמר דסבירא ליה דתרומות ומעשרות בזמן הזה הוא מדרבנן. ודברי משנה למלך בפ"י מהל' מאכלות אסורות [הי"ל] שכתב דלתוס' למאן דאמר חדש דרבנן הוא הדין בארץ ישראל מדרבנן, מוכח נמי דסבירא ליה דכוונת תוס' כמו שכתבתי, ודוק היטב ואין להאריך:

❖

פרק א

דין כלאי אילן וכלאי זרעים בכללן

א. (רמב"ם פ"ה מספר כלאים [עי' ס"ל כז]) הזורע ב' מיני זרעים כאחד בארץ ישראל לוקה, שנאמר [ויקרא יט, יט] שדך לא תזרע כלאים משמע שבשעת זריעה לא יהיה כלאים. ומדרבנן אסרו אפילו אינו זורע אלא שהיה מין אחד כבר זרוע וצמח אסור לזרוע אצלו מין אחר אלא על פי אופנים שנבאר:

ב. ואחד הזורע או המנכש (תולש עשבים הרעים וכדעקר להו צמחי הני טפי) או המחפה, בין שהיתה חטה אחד ושעורה אחד או פול אחד ועדשה אחד מונחים על הארץ וחיפה אותם בעפר, בין בידו בין ברגלו בין בכלי הרי זה לוקה, ואחד הזורע בארץ או בעציץ נקוב, אבל הזורע בעציץ שאינו נקוב מכין אותו מכות מרדות:

ג. אסור לזרוע כלאים לעכו"ם אפילו בשדה של עכו"ם, אבל מותר לומר לעכו"ם שיזרע בשדה של עכו"ם כלאי זרעים. ואסור לאדם לקיים כלאי זרעים בשדהו אלא עוקרן, ואם קיימן ולא עשה בהם שום מעשה אינו לוקה, ומותר לישראל לזרוע כלאי זרעים בידו בחוצה לארץ, ואפילו לערב הזרעים לכתחילה, ולזורעם בחוץ לארץ מותר:

ד. אין אסור משום כלאי זרעים אלא הזרעים הראוים למאכל אדם או למאכל בהמה (כסף משנה [פ"ל מכלאים ה"ז]). אבל עשבים המרים וכיוצא בהם מן העיקרין שאינם ראוים אלא לרפואה אין בהם משום כלאים:

ה. כלאי אילנות הם בכלל שדך לא תזרע כו', ואינו אסור אלא בדרך הרכבה, כגון שהרכיב יחור של תפוח באתרוג, וכן בשאר אילנות מין בשאינו מינו, ואם הרכיב לוקה בין בארץ ישראל בין בחוצה לארץ, ואפילו עץ סרק על עץ מאכל או עץ מאכל על עץ סרק, אבל סרק על גבי סרק מדינא מותר. אך מפני שאין הכל בקיאים במינים טוב לזהר. ומותר להרכיב אילנות מין במינו שחורות בלבנות ודקות בגסות, אף על פי שיש לו שם לווי (יו"ד סי' רצו [סעי' כ, ועי' לקמ סעי' ג, ו]):

ו. המרכיב ירק באילן או אילן בירק אפילו קצץ כל האילן ולא נשאר אלא השורש לוקה בכל מקום, לפיכך אין נוטעים ירקות בסדן של שקמה [כ"ל הקוקמ] מפני שהוא ירק באילן. אבל הרכבת ירק בירק דוקא בארץ ישראל לוקה דלא גרע מכלאי זרעים. ובחוצה לארץ יש ספק אם הוי כהרכבת אילן ואסור ואזלינן לחומרא (עיין ר"ש [כלאים פ"ל מ"ז] ובכסף משנה [פ"ל מכלאים ה"ה]).

אבל מותר לזרוע בחוצה לארץ מין זרע עם זרע אילן כאחד, חוץ מן הגפן, כגון שיקח זרע אחד וחרצן אחד אסור. וכן מותר לערב זרעי אילנות ולזורען כאחד, שאין לך כלאים באילנות אלא הרכבה שנאמר [ויקרא יט, יט] בהמתך לא תרביע כלאים שדך לא תזרע, וקבלו חז"ל דלכך סמכן להקיש מה בהמתך אינו שייך איסור אלא בהרבעה, אף שדך על ידי הרכבה דוקא. ומדכתיב לא תזרע שמעינן נמי דכלאי זרעים אסור, ולכך כתב שדך המיוחד לך, דהיינו דוקא בארץ ישראל למעוטי כלאי זרעים בחוצה לארץ. אבל הרכבת אילן אסור אף בחוצה לארץ דומיא דבהמתך. אבל בארץ ישראל אף לערב זרעי אילנות או זרע וזרע אילן אסור, דלא גרע מכלאי זרעים (ש"ך בסימן רצו [נ"ל לנ"ס סק"ב] בשם האחרונים):

ז. ואסור לומר לגוי בארץ ישראל לזרוע כלאי זרעים, דכיון דאסור לישראל אסור לומר לנכרי משום שבות. ואסור לישראל להניח לעכו"ם שירכיב לו אילנות כלאים, ואף בחוצה לארץ, ואף בלא אמירה, דאף בני נח מוזהרים על הרכבת אילן. וכיון שישראל רואה ואינו מעכב על ידו עובר משום לפני עור (משנה למלך [פ"ח מכלאים ה"ו]):

ח. הזורע זרעים כלאים וכן המרכיב אילנות כלאים אף על פי שהוא לוקה הרי אלו מותרים באכילה, ואפילו לזה שעבר וזרען, דדוקא בכלאי כרם כתיב [דברים כב, ט] פן תקדש שחייב לשרוף, ולא נאסר אלא זריעתן וקיומן בלבד. ומותר ליטע יחור מן האילן שהורכב כלאים:

ט. הזרעונים נחלקים לשלשה חלקים. האחד מהם הנקרא תבואה, והיא חמשה מינים החיטין והכוסמין והשעורין שבולת שועל והשיפון. והשני מהם הוא הנקרא קטניות והם כל זרעים הנאכל לאדם חוץ מן התבואה, כגון הפול והאפונים והעדשים והדוחן והאורז והשומשמין והפרגין והספור וכיוצא בהם. והשלישי מהם הנקרא זרעוני גינה, והן שאר זרעונין שהזרעים אינן ראוין למאכל אדם והפרי של אותו הזרע מאכל אדם, כגון זרע הבצלים והשומין וזרע החציר והקצח וזרע לפת וכיוצא בהם. וזרע פשתן הרי הוא בכלל זרעוני גינה. כשיזרעו כל מיני זרעים אלו ויצמחו נקרא הצמח כולו כל זמן שלא ניכר הזרע דשא ונקרא ירק:

י. ויש מזרעוני גינה זרעונים שדרכם לזרוע מהם שדות, כגון הפשתן והחרדל, ואלו הם הנקראים מיני זרעים. ויש מזרעוני גינה שאין דרך בני אדם לזרוע מהם אלא ערוגות ערוגות קטנות, כגון הלפת והצנון והתרדים והבצלים והכסבר והכרפס והמרור וכיוצא בהם, ואלו הם הנקראים מיני ירקות:

יא. (רמב"ם פ"ג [ה"ה]) לא הלכו חכמים בכלאים אלא אחר מראית העין, שאם היו עלין שלהם דומין זה לזה או פרי של זה דומה לפרי של זה דמיון גדול עד שיראו כשני גוונים ממין אחד, אף על פי שבטבעם הם ב' מינים, אפילו הכי לא חששו בהם לכלאים, והכל לפי חכמתם:

יב. כיצד הלפת עם הצנון אינם כלאים זה בזה, מפני שפרייהם שוים (ולראב"ד [קס פ"ו] הרי זה כלאים). הנפוס והלפס אינם כלאים זה בזה, מפני שהעלין שלהם שוים. אבל צנון עם הנפוס אף על פי שהעלים דומים זה לזה והפרי דומה לפרי הרי אלו כלאים, הואיל וטעם פרי זה רחוק מטעם פרי זה ביותר, שהנפוס הוא מתוק והצנון הוא חריף ומר. ולכן אמרו חכמים גם כן החזרת עם חזרת גלים. והעולשין עם עולשי שדה. והכרישין עם כרישי שדה. הכסבר עם כסבר הרים. והחרדל עם חרדל מצרי. ודלעת המצרי עם דלעת הרמוצה. וכן החיטים עם הזונין. והשעורים עם שבולת שועל. והכוסמין עם השיפון. והפול עם הספיר. והפרקדון עם הטופח. ופול לבן עם השעועים. והכשות עם המלפפין. והכרוב עם התרובתר. והתרדין עם הלעונין:

יג. ובאילן האגסים עם הקרוסטמלים. והפרישים עם העוזרדים: כל אלו כמו שהם שנוים זוגות זוגות אינם כלאים זה בזה, אף על פי שהם נראים כאלו הם ב' מינים, מכל מקום מותרים:

יד. אבל הצנון עם הנפוס. והחרדל עם הלפסן. ודלעת יונית עם דלעת המצרית או עם דלעת הרמוצה. ובאילן התפוח עם החזרד, והפרסקין עם השקדים, והשזפין עם הרמון אף על פי שדומים זה לזה, הרי הם כלאים זה בזה, לפי שהם באמת ב' מינים:

טו. ולפי שאין אנו יכולים להשוות מדות חכמים ולעשות מזה כלל השוה לכולן, ולכן אסור לנו להמציא מדעתינו להתיר אפילו הם שוים בעלין ובפרי, אלא אם כן מה שידוע לנו שהם מין אחד בודאי, והבקי בכל אלו ובשמותיהם מותרים מצד הדין. (ופרושם מבואר ברמב"ם פ"א [ל"ל פ"ג] כלאים, אך אחר שראיתי שבכמה דברים ע"כ נפל טעות בדפוס, ולכן לא רציתי להעתיק). אך כיון שאין העולם בקיאים ברוב מינים טוב לזהר בכולם (סמ"ג [ל"ת רעט]) אפילו באלו שמפורש להיתר:

(הג"ה: ברמב"ם [פ"ג מכלאים] תחלת הל' ה' יש טעות סופר, וכן צריך לומר יש זרעים ואילנות. דלפי מה שנדפס דבריו סותרים עם הלכה ד'. וכן הוא בש"ע [יו"ד סי' רפ' סעי' ו]):

פרק ב

דין מה לעשות בזרעים שנתערב יחד

א. (רמב"ם פ"ב [הי"ח]) זרע שנתערב בו זרע אחר אם היה א' מכ"ד, כגון סאה של חיטים שנתערבה בכ"ג סאה של שעורים הרי זה אסור לזרוע את המעורב עד שימעט את החיטים

או יוסיף על השעורים. ואם זרע לוקה[א]:

ב. וכל שהוא כלאים עם הזרע מצטרף לאחד מכ״ד, כיצד כ״ג סאה של חיטים שנתערב בה שני קבין עדשים ושני קבים פולים שבין הכל הוא סאה (שהסאה הוא ו׳ קבים) הרי זה לא יזרע הכל עד שימעט סאה של תערובות ויבור מקצתה, או יוסיף על החיטים, שהשעורים והעדשים והפול כולם כלאים עם החיטים:

ג. במה דברים אמורים בשנתערבו מיני תבואה זה בזה, או מיני קטניות זה בזה, או שנתערבה תבואה בקטניות, או קטניות בתבואה. אבל זרעוני גינה שנתערב אחד מהם בתבואה או בקטניות שיעורין אחד מכ״ד ממה שזורעים בבית סאה מאותו המין. אם נתערב בסאה של תבואה או קטניות לא יזרע עד שימעט או יוסיף על התבואה. ושיעור בית סאה נ׳ אמה על נ׳ אמה:

ד. כיצד חרדל שנתערב בתבואה, והרי החרדל זורעין ממנו קב בכל בית סאה שזורעים בו סאה תבואה, אם נתערב ממנו אחד מכ״ד מן הקב שהוא כשיעור ביצה, שהקב כ״ד ביצים, בסאה של תבואה או של קטניות חייב למעט. וכן אם היה מין זה מזרעוני גינה שזורעים ממנו סאתים בכל בית סאה, אם נתערב ממנו חצי קב שהוא י״ב בצים בכל סאה של תבואה או של קטניות ימעט:

ה. לפיכך תבואה שנתערב בה זרע פשתן, אם היה שלשת רביעים שהם ח״י בצים בכל סאה הרי זה ימעט, ואם לאו אין צריך למעט, לפי שבית סאה זורעים בו ג׳ סאים זרע פשתן. ועל דרך זה משערים בכל הזרעים אחרים:

בינת אדם

א. ובירושלמי [כלאים פ״ב ה״ח] פריך והאמר רבי יוחנן כל האסורים שריבה עליהם מזיד אסור, ומשני תמן את מרבה לבטל איסור תורה ברם הכא את מרבה מפני מראית עין. ועיין בר״ש מש״כ שם הרא״ש בהגהותיו, וכ״כ הרע״ב דמן התורה חד בתרי בטל כיון שלא נתכוין לערב כדי לזרוע. אך לרמב״ם [פ״ב מכלאים ה״ח] שכתב דלוקה קשה. וגם קושית תוספות יום טוב קשה לשיטת רא״ש דהאיך אפשר שיתבטל דבר שהוא ניכר, ותירוצו אינו עולה אליבא דרמב״ם שכתב לוקה. וצ״ל דס״ל לרמב״ם דזה הוא מכלל שיעורין שהם הלכה למשה מסיני דבא׳ מכ״ד אינו בטל, ולוקה אם נתכוין וניחא ליה בתערובות הזה, ובפחות מכאן מותר מן התורה אפילו בנתכוין וניחא ליה בתערובות, ואסור מדרבנן. ולכן בהלכה ו׳ כתב אסור ולא כתב דלוקה, ואם לא ניחא ליה אפילו באחד מכ״ד מותר מן התורה ואינן אסור אלא משום מראית עין, כמש״כ בהלכה ז׳ ומה שאמרו משום מראית העין, רוצה לומר שהרי כל איסורי כלאים אינו אלא כשנראה שהוא מעורב אבל אם נראה שאינו מעורב מותר, כמו ראש תור לקמן. והכי נמי לא אסרה תורה אלא דוקא כשיש א׳ מכ״ד דאז מחזי ככלאים וכיון דניחא ליה לוקה, אבל בפחות מזה לא מחזי ככלאים, וכן אם לא ניחא ליה אפילו באחד מכ״ד מותר רק מפני מראית עין שלא יהיה נראה ככלאים, שהרי על כרחך מיירי דלא ניחא ליה דאם לא כן לא מהני מה שממעט ולכן מותר:

ו. במה דברים אמורים בשלא נתכוין לערב, ובשלא ניחא ליה המין שנתערב, ויותר היה חפץ שלא יצמח כלל. אבל אם נתכוין לערב זרע בזרע אחר, דניחא ליה שיצמח התערובת, אפילו היתה חטה אחת בתוך כרי של שעורים אסורה לזרוע, וכן כל כיוצא בזה:

ז. הזורע שדהו מין מן המינים וכשיצמח ראה בו כלאים, אם היה המין האחר א׳ מכ״ד בשדה הרי זה ילקט עד שימעטנו, מפני מראית עין שמא יאמרו כלאים זרע בכוונה, בין שהיה המין האחר שצמח תבואה וקטניות בתבואה וקטניות, או זרעוני גינה בתבואה וקטניות ובזרעוני גינה. ואם היה הצומח פחות מכן אינו צריך למעטו[ב]:

ח. במה דברים אמורים בזמן שיש מקום לחשד. אבל בזמן שהדברים מראים שאין זה מדעתו של בעל השדה אלא מאליהן עלו אין מחייבים אותו למעט:

ט. כיצד כגון תבואה שעלו בו ספיחי אסטס ותלתן הידועה שזרעה למאכל אדם, כגון שהיתה זרועה ערוגות ולה גבול סביב, ועלו בה מיני עשבים וידוע שהם מפסידים התבואה והתלתן, וכן כל כיוצא בו. וכן מקום הגרנות שעלו בו מינים הרבה, והדבר ידוע שאינו רוצה שיצמח צמח במקום הגרנות, אין מחייבים אותו לעקור. ואם הסיר מקצתם צריך לעקור את הכל חוץ ממין א׳, שהרי גילה דעתו שרוצה בקיום השאר:

י. הטומן לפת וצנון וכיוצא בו תחת האילן, אפילו תחת הגפן ששרשיו רכים ונוחים שיכנס בהם שרשי הלפת, אם עשה מהם אגודות, וגם מקצת עלין שלהם מגולים שניכר שאינו רוצה בהשרשתן מותר. ואם אינן אגודה או שלא היו העלים מגולים חושש משום כלאים. (עיין כסף משנה [פ״ב מכלאים ה״ח]. ועל כל פנים צ״ע למה צריך תרווייהו דבחד נמי מוכח שאינו רוצה בהשרשתן):

יא. שדה שהיתה זרוע וקצר הזרע ונשארו העיקרין בארץ אף על פי שאין מוצאין צמח אלא אחר כמה שנים, לא יהיה זורע באותה שדה מין אחר עד שיעקר העיקרין (רמב״ם [פ״ב מכלאים ה״כז]). וכן שדה שהיתה זרוע קנבוס ולוף ולא צמחו, לא יחשב עליהם שהתליעו כבר ולא יצמחו, אלא פעמים שהם שוהים זמן גדול תחת הארץ משנה לשנה ומצמיחים. (ראב״ד. וצ״ע שהרי במתניתין [כלאים פ״ב מ״ה] איתא שאין עושה אלא לג׳ שנים, ע״ש ברע״ב):

יב. היתה זרוע שדהו חיטים ונמלך לזורעה שעורים קודם שיצמחו החיטים, ימתין לה עד שיפסדו החיטים ויתליעו בארץ כמו שלשה ימים אם היתה שדהו רוה, ואחר כך יהפכם

בינת אדם

ב. (ז״ל רמב״ם [פ״ב מכלאים ה״ז] מלשון זה משמע שאם היתה שדהו זרועה תבואה וראה בו כלאים מן החרדל אינו אוסר עד שיהיה אחד מכ״ד בשדה דהיינו אחד מכ״ד לסאה. וצ״ע למה לא יהיה שיעורים אחד מכ״ד ממה שזורעים ממנו, ואף דבמועד קטן דף ו׳ [ע״א] איתא סתם כאותה ששנינו כל סאה, י״ל דהגמרא לא רצה להאריך ובאמת דיניהם שוה, וצ״ע): [עי׳ פיה״מ כלאים פ״ב מ״א מ״כ, ופ״ב מכלאים ה״ד וה״ז].

במחרישה ויזרע המין האחר, ואינו צריך להפך את כולה עד שלא תשאר חיטה שלא נעקרה, אלא חורש את השדה כדרך שחורשין אותה קודם המטר כדי שתרוה:

יג. צמחו החיטים ואחר כך נמלך לזורעה שעורים יהפך ואחר כך יזרע. ואם הוריד בהמתו לתוכה וקרסמה את הצמח הרי זה מותר לזרוע שם מין אחר:

יד. באחד באדר משמיעים על הכלאים, וכל אדם יוצא לגינתו לשדהו ומנקין אותו מן הכלאים: ובט״ו בו יוצאים שלוחי בית דין ומסבבים לבדוק, ואם מצאו כלאים התקינו בית דין שיהיו מפקירים כל השדה, והוא שימצאו בה מין אחר א׳ מכ״ד שזה אסור מן התורה, אבל בפחות מזה לא יגע בה, וחוזרים שלוחי בית דין בחול המועד של פסח לראות האפיל שיצא. וכלאים שהנצו אין ממתינין להם אלא יוצאים עליהם מיד ומפקירין את כל השדה אם יש בה אחד מכ״ד:

פרק ג

דין כמה ירחיק בין זרע לזרע

א. צריך אני להקדים כללים שלא יכבד על האדם לזכרם ושמור אלו הכללים. קבלו חז״ל דלא אסרה תורה כלאי זרעים אלא כשזרע ב׳ מינים במפולת יד[א], וכן אם היתה שדהו זרוע מין תבואה וזרע מין תבואה אחרת בסמוך לה בתוך ו׳ טפחים לוקה, וירק בירק בתוך טפח לוקה, אבל כשהרחיק יותר מזה מן התורה מותר אלא שחכמים אסרו:

ב. דע כי לא הקפידה התורה על הכלאים אלא אם כן הם זרועים בתוך שיעור יניקה. ואפילו בסמוכים אינו אסור מן התורה אלא אם כן מעורבים מלמעלה (כמו שתרגם אונקלס

א. (עיין בפ״ג הלכה ט׳ ובכסף משנה סוף פ״ד הל׳ ט״ז. וצ״ע דמדבריו משמע דדוקא במפולת א׳ חייב ויכול למצוא שנפל גרעין אחד מחבירו ברחוק ו׳ טפחים או טפח אפילו הכי לוקה. אבל בהיתה שדהו זרועה כו׳, קשה ממה נפשך דאם זרע רק מין א׳ אינו חייב אפילו בסמוך, ואם זרע ב׳ מינים במפולת יד למה לי בהיתה זרועה, וצ״ל דלאו דוקא במפולת יד, אלא כל זמן שלא נשרש הזרע הראשון נקרא מפולת יד, דאם לא כן המחפה בכלאים דלוקה כדלעיל ריש פ״א למה חייב, אלא על כרחך דכל זה הוי כמפולת יד, וצ״ע. ועיין בכסף משנה בפ״ה הלכה ז׳ דבכלאי כרם אפילו אינו במפולת יד א׳ אסור מן התורה הפירות אף על פי שאין לוקים וזה לא שייך הכא):

[ויקרא יט, יט. דכתיב כב, ט] כלאים ערובין). אבל אם נראה מלמעלה שהם מובדלים אע"ג שיונקים מלמטה מותר.

ודרך ההפרש ביניהם הוא א' מד' דרכים: (א) שיחפור ביניהם חפירה שיהא בעומקה טפח ובארכה ו' טפחים, או ישים ביניהם תל שיהיה רומו טפח ורחבו טפח, ונראה לי דרוצה לומר ו' טפחים (עיין בכלאים פ"ג מ"ד התלם). (ב) להרחיק ביניהם טפח ומחצה, והוא שעור יניקת זרעים. ואע"ג שכל ירק יונק טפח ומחצה וא"כ כיון שאין הרחק ביניהם אלא טפח ומחצה הרי יונקים הזרעים ממקום אחד אפילו הכי מותר, דלא קפדינן אלא שלא ינקו הזרעים זה מזה, והיינו בתוך טפח ומחצה (וזה לרמב"ם [פיה"מ כלאים פ"ג מ"ל, פ"ל מכלאים ה"ע], אבל יש גדולי פוסקים [ולא כ"ש תוס' רמב"ן קצת פל ע"כ] דס"ל דצריך להרחיק ג' טפחים כדי שלא ינקו ממקום אחר). (ג) אפילו זרעם בגומא א' אז יחזיר העלין של זרע זה לצד זה והעלין של זרע אחר לצד השני עד שיראו מובדלת (עיין בכסף משנה סוף פ"ד ובתיו"ט ריש פ"ג). (ד) שיהיה ביניהם מחיצה גבוה י' טפחים ורחבה ד' טפחים:

ג. אם לא עשה הפסק ביניהם אזי צריך הרחק, וההרחקה הזו אינה שוה, אלא הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העלים, דהרחק קטן בין השדות אינו ניכר ובטל לגבי השדה, משא"כ בין שורה לשורה דאפילו הרחק שאינו גדול ניכר ואינו בטל.

ובהרחקת ירק מירק יש ה' חלוקים: (א) אם היתה שדה ירק ורצה לסמוך לה שדה של ירק אחר. (ב) שרצה לסמוך שורה של ירק אצל שדה ירק. (ג) שרצה לסמוך שורה של ירק אצל שורה של ירק. (ד) שרצה לסמוך שורה של דילועים אצל שורה של ירק, כי הדלועים יש להם עלים ארוכים ומתערבים יחד בערוגה. (ה) שאין שם לא שדה שלם ולא שורות שלמות כי אם מעט מכל מין.

וכן יש חילוק בתבואה: (א) אם רוצה לסמוך שדה תבואה אצל שדה תבואה ממין אחר. (ב) היתה שדה זרוע תבואה וביקש לסמוך לה שדה של ירק. (ג) אם רצה לסמוך לה שורה של ירק:

ד. לא הקפידה התורה אם יהיה כלאים זרוע בארץ, שהרי לא נאמר הארץ לא תזרע כלאים אלא נאמר [ויקרא יט, יט] שדך לא תזרע, לפיכך מותר לסמוך אצל שדה חברו אף על פי שהם שני מינים:

ה. לא אסרה תורה אלא אם כוונתו בזריעה זו לתועלת ולקיום, אבל אם אין כוונתו כלל לקיום שדהו, רק לבדוק שדהו אם טובה לזרוע בה מין זה מותר (כלאים פ"ב (מ"ח [נ"ל מ"ז]) ע"ש בתיו"ט):

ו. ולפיכך היתה שדהו זרועה מין תבואה וביקש לזרוע בצידה מין תבואה אחרת בשדה אחרת מרחיק ביניהן בית רובע, והוא י' אמות וחומש על י' אמות וחומש מרובע דוקא, בין מן האמצע ובין מן הצד, ובלבד שלא יקיף אותו מין מכל ד' רוחות, ובפחות משיעור זה אסור:

ז. וכן אם רצה לסמוך שדה של ירק אצל שדה של תבואה צריך להרחיק כנזכר:

ח. אבל אם רצה לסמוך אצל שדה תבואה שורה של ירק, אפילו שורה של דלועין שעלין שלהם ארוכים ומסתבכין, אין צריך להרחיק רק ו׳ טפחים. (והנה דעת ר״ש [כלאים פ״ג מ״ז] דר״ל רחב ו׳ טפחים ואורך י׳ אמות ומחצה, וכ״כ הרע״ב, והרמב״ם שלא פירש צ״ע אם ר״ל ו׳ טפחים על ו׳ טפחים או רחב כמלואו וצ״ע). ואם נמשכו העלים של דלעת ונסתבכו בה יעקור מן התבואה שלפני הדלעת עד שלא יתערבו העלין:

ט. וכל זה בין תבואה לירק. אבל בין ירק לירק אם היתה שדהו זרוע ירק ובקש לזרוע בצדה שדה ירק אחר אפילו דלעת מרחיק בין ב׳ השדות ו׳ טפחים על ו׳ טפחים מרובע דוקא, בין מן הצד בין מן האמצע, וצריך שלא יקיף מכל ד׳ רוחות, ובפחות משיעור זה אסור, וכל זה בין שדה לשדה:

י. היתה שדהו זרוע ירק ובקש לזרוע בצדה שורה של ירק ממין אחר, דיו לעשות בין השדה ובין השורה תלם א׳ ארכו ששה טפחים ורחבו טפח ועומקו טפח. ויש אומרים ו׳ טפחים על ו׳ טפחים מרובע (ר״ש [כלאים פ״ג מ״ז]): ואין צריך לומר שאם זרע שורה ממין זה ושורה ממין אחר שדיו להיות ביניהן תלם אחד כמו שביארנו:

יא. הרחיק בין ב׳ המינין הרחקה הראויה להן, והיה מין זה נוטה על גבי מין זה, בין שנטתה תבואה על התבואה או על גבי ירק, או ירק על תבואה, או תבואה על ירק הכל מותר, שהרי הרחיק כשיעור. חוץ מן הדלעת יוונית שהיא נמשכה הרבה, לפיכך אם נטתה יעקר מלפניה, כמו שביארנו בסי׳ ח׳:

יב. במה דברים אמורים בשאר ירקות. אבל הבא לסמוך לשדה של דלועין, או אפילו לדלעת יחידה, ובא לזרוע בצדה תבואה מרחיק בית רובע, שהעלין נמשכים ומחזיקין מקום גדול[ב]:

יג. כל מקום שכתבנו שדה לא נודע אם הוא כמו סתם שדה הנזכר בכל מקום, שהוא שיעור ט׳ קבין, והוא אורך ס׳ אמה ומעט יותר על רחב ס׳ אמה ויותר מעט (כדאיתא בב״ב דף י״א

בינת אדם

ב. ודע שרמב״ם פ״ד הל׳ ג׳ בדפוס פיורדא וכן ביורה דעה [סי׳ לז סעי׳ כח] ד״א נדפס היתה שורה של דלעת כו׳, וכ״כ בפירוש המשנה לרמב״ם בפ״ג מ״ז ואם רצה לטעות שורה של דלעת כו׳ ע״ש. וכל זה הוא טעות סופר, וצריך לומר היתה שדה של דלעת. וכן הוא בכסף משנה שם, ובפירוש המשנה צ״ל גם כן אם רצה לטעות שדה כו׳. ועוד שהרי שם בפירוש המשנה כתב בסמוך ואם ירצה לטעת כו׳ שורה א׳, כמש״כ ברמב״ם בפ״ג הלכה י׳ וי״א וי״ג דאין חילוק בין דלעת לירק, אלא בדלעת יחידה לסמוך לשדה תבואה, דהוא מפרש הא דאיתא ירק בירק ותבואה בתבואה וכן דלעת בירק ודלעת בתבואה דר״ל הכל שדות, דוק היטב ותמצא האמת:

[ע"ל] וע"ש בתוס' [ד"ה ולא]). או דרוצה לומר החילוק בין שדה לשורה, כי השדה הוא מרובע (כמ"ש הרע"ב בפ"ב מ"י, והוא מירושלמי). או רוצה לומר אורך חמשים אמה ורחב ב' אמות שהוא שיעור שדה קטנה (כמ"ש רמב"ם בפ"ג מהל' מתנות עניים [ה"ל] וצ"ע):

יד. מותר לזרוע ב' שורות זו בצד זו של קשואין, וב' שורות בצדן של דלועין, וב' שורות בצדן של פול המצרי, ותלם (היינו ארך ו' טפחים ורחב כעומקו) בין כל מין ומין, דב' שורה מיחזי כשדה ולא הוי ערבוב. אבל לא יזרע שורה א' מכל א' ממינין אלו, אף על פי שהתלם באמצע, שכיון שעליהן ארוכין ונמשכין ומסתבכין, ואם יזרע רק שורה אחד מכל אלו יתערב הכל, ונראה כנזרעין בערבוביא:

טו. היתה שדהו זרוע מין ממיני ירקות ובקש לזרוע בתוכה שורות שורות של דלועין, וכיון שיזרע שורות גרע טפי מלעיל סי' י' דסגי בתלם, דשאני התם שהוא מן הצד ולא יהיה שם רק שורה אחד דלועין בצדה, משא"כ הכא שיהיא הדלועין משני צדדין, ולכן צריך להרחיק בין הירק והשורה של דלועין בתלם כדלעיל סי' י', וגם צריך שיהיה בין שורה של דלועין לשורה שבצד הב' י"ב אמות, כדי שלא יסתבכו העלין בירק שבניהם מב' צדדין ונראה כערבוביא:

טז. מותר לנטוע שני מינים בתוך גומא א', ואפילו קשות ודלעת, והוא שיהיה מין זה נוטה מעל שפת הגומא לכאן והמין האחר נוטה לצד השני ויראו נבדלין זה מזה. וכן אם נטע ארבעה מינין בתוך הגומא והפכן לד' רוחותיה מותר:

יז. התלם ואמת המים שהן עמוקים טפח ורחבו ששה טפחים זורעין בתוכו ג' מיני זרעים, א' על שפת התלם או אמת המים מכאן, וא' מכאן, וא' באמצע:

יח. הרוצה לעשות שדהו משר משר מכל מין ומין מרחיק בין כל משר ומשר ב' אמות על ב' אמות ומיצר והולך עד שלא ישאר ב' על ב' בניהן בסוף המשר אלא כל שהוא שהרי הן נראין שלא נזרעו בערבוביא כזה:

ב' על ב' ב' על

[הציור ע"פ דפו"ל, וכדפוס ירושלים נמצא הציור].

כל אחד ארך שני אמות ורחב שני אמות (עיין ר"ש [פ"ב מ"ו]):

יט. במה דברים אמורים במשר שהם באורך, אבל אם רצה לעשות קרחות, רוצה לומר ערוגות מרובעות, לא יזרע בכל בית סאה יתר על ט' קרחות (מקום הזריעה נקרא קרחות), כל קרחת מהם בית רובע, דהיינו שעושה ה' שורות, וכל שורה ה' קרחות, וזורע קרחה אחת, ומניח שניה שאצלה בורה, וזורע שלישית, ומניח רביעית בורה, וזורע חמישית, ומניח שורה שניה

כולה בורה, וזורע משורה ג׳ קרחה א׳ ג׳ ה׳, ומניח שורה ד׳ כולה בורה, וזורע משורה ה׳ קרחה א׳ ג׳ ה׳, אבל י׳ קרחות אסורות, שצריך שיהיה בין כל קרחה וקרחה כשיעור קרחה. (רע״ש [כלאים פ״ב מ״ע] בתוספות יום טוב דיבור המתחיל עשר):

כ. היה בין המינים בור, או ניר, או גפה, או דרך, או גדר שגבוה י׳ טפחים, או חריץ שהוא עמוק י׳ טפחים ורחב ד׳ טפחים, או אילן שהוא מיסך על הארץ, או סלע שגבוה י׳ טפחים ורחב ד׳ טפחים מותר לסמוך מין א׳ לצד זה והמין הב׳ לצד השני, הואיל וא׳ מכל אלו מבדילין בניהם הרי נראין מובדלין:

כא. במה דברים אמורים שצריך הרחקה או דבר המבדיל, בשזרע בתוך שדהו. אבל אם היתה שדהו זרועה חיטים מותר לחבירו לזרוע בצידה שעורים, שנאמר [ויקרא יט, יט] שדך לא תזרע כלאים, ואין האיסור אלא שיזרע שדהו כלאים, שלא נאמר הארץ לא תזרע כלאים. אבל דעת הראב״ד [פ״ג מכלאים הט״ז] דזה אסור, ואינו מותר אלא אם שלו נזרע חיטים וחבירו זרע בשדהו שעורים, מותר לבעל החיטים לזרוע סמוך לשדה חיטים שלו שעורים, ובלבד שימשכנו עד שדה חבירו, דאז נראה שהוא סוף שדה חבירו, דכיון שכבר נזרעו ב׳ השדות בהיתר, ולכן מותר להמשיך אבל אסור לזה לזרוע חיטים סמוך לשדה שעורים של חבירו, דדוקא המשכה מותר. (ועיין בכסף משנה [שם] שמשוה דברי הרמב״ם להראב״ד, ולא הבנתי שהרי הרמב״ם כתב ולא עוד וצ״ע):

כב. מותר לאדם לסמוך בסוף שדהו של מיני תבואה תלם א׳ של פשתן, אם כוונתו לבדוק שדהו אם טובה לזרוע בה פשתן, דאז אין בה איסור כלאים כדלעיל סי׳ ה׳, דאין דרך בני אדם לזרוע תלם א׳ של פשתן, מפני שהוא מעט ואין בו תועלת (רמב״ם [פי״ט מ״ג כלאים פ״ב מ״ז]). ועוד שהוא מזיק לתבואה (רא״ש [שם]). ולכן אין בו משום מראית העין דהרואה יאמר בודאי לבדוק שדהו צריך. אבל באמצע שדהו אסור משום מראית העין, שאין דרך בני אדם לזרוע לבדוק באמצע שדהו. אבל אם היתה שדה שלו זרועה חיטים, וחבירו יש לו ג״כ שדה חיטים סמוך לו, מותר לבדוק באמצע ב׳ השדות האלו בתלם של פשתן, ולא חיישינן למראית העין, כיון דהאמת היא שאינו באמצע שדהו. אבל שאר מינים שדרך בני אדם לזרוע מהם תלם א׳, וגם אינו מזיק לתבואה, אסור אפילו בסוף שדהו, אף על פי שאין לחבירו סמוך לו שדה שנזרע בו מאותו המין של שדהו. ואפילו כוונתו באמת רק לבדוק שדהו ולא לקיימו כלל רק לאבוד, אפילו הכי אסור משום מראית העין, דהרואה יאמר שעשה כן לקיום. (עיין בר״ש ובהגהת הרא״ש שם). ולכן צריך להרחיק השיעורים שבארנו לעיל:

כג. לפיכך מותר לסמוך לשדה ירק שלו תלם של חרדל וחריע אם כוונתו לבדוק לפי שאלו המינים מזיקים לירקות. ולכן אף על פי שדרך בני אדם לזרוע מהם תלם א׳ אפילו הכי מותר, כיון דבאמת כוונתו לבדוק ולא לקיים, וגם מראית העין ליכא כיון שמזיקים לירקות ידעו שלא זרע רק לבדוק. ואפילו הכי אינו מותר רק בסוף שדהו, ואז מותר אפילו אם יש גם לחבירו שדה ירקות סמוך לו. ואפילו מין אחר משדה חבירו, ונראה כאלו החרדל הוא

באמצע השדה, אפילו הכי מותר, שבאמת הוא בסוף שדהו. אבל אסור לסמוך תלם של חרדל וחריע אצל תבואה אפילו בסוף שדהו, דכיון דאינו מזיקין לתבואה אע"ג דכונתו לבדוק, מכל מקום הרואה יאמר שכוונתו לקיום, והרי זה כמקיים כלאים. ושאר מינים חוץ מחרדל וחריע אסור לסמוך אפילו לירקות, דשאר מינים אינם מזיקים אפילו ירקות. (כן נראה לי לפרש המשנה עפ"י שיטת רמב"ם בחיבורו [פ"ג מכלאים סי"ח])

כד. היתה זויות של זרע זו נוגעות בצלע של זרע האחר בתוך שדהו, כזה:

[כלפו"ל יש מקום חלק לעיור, והעיור נשמט]

הרי זה מותר, מפני שהם נראים מובדלים זה מזה. ואין צריך לומר אם היתה זוית של זרע זה נוגעות בזוית של האחר כזה:

[כלפו"ל יש מקום חלק לעיור, והעיור נשמט]

מפני שהם נראים כסוף שדה שנוגע בסוף שדה, שהוא מותר בלא הרחקה ולא הבדלה:

כה. מיני ירקות שאין דרך בני אדם לזרוע מהם אלא מעט מעט, מותר לזרוע מהם אפילו ה' מינים בתוך ערוגה א' של ו' טפחים על ו' טפחים, והוא שיזרע ד' מינים בד' רוחות הערוגה וא' באמצע, וירחיק בין מין ומין כמו טפח ומחצה, כדי שלא ינקו זה מזה. וצורת זריעתן מבואר בתוספות יום טוב [כלאים פ"ג מ"ח] בצורה א' מפירוש הרמב"ם במשנת ערוגה, ובכ"מ בפ"ד בהל' י"א. ויותר מה' מינים אף על פי שמרחיק ביניהם אסור. לפי שמינים הרבה בערוגה כזו כנטוע בערבוביא:

כו. במה דברים אמורים בערוגה שהיא בחורבה, ואין שם זרע חוצה לה, אבל ערוגה בין ערוגות אסור לזרוע בה ה' מינים. אלא אם כן שמטה עלין שבערוגה זו לכאן, ועלין שבערוגה שבצידה לכאן, עד שיראו מובדלים. או שיעשה תלם בין כל ערוגה וערוגה אורך ו' טפחים ורחב טפח וגבהו טפח, ואז מותר לזרוע בה אפילו ח"י מינים, ג' על כל גבול וגבול וששה באמצע. וירחיק בין כל מין ומין טפח ומחצה. ולא יזרע ראש הלפת בתוך הגבול שמא ימלאהו וצורתה תמצא שם בצורה ד'. (והטעם למה בשיש גבול מותר לזרוע באמצע ו' מינים ובלא גבול רק ה' תמצא שם בתוספות יום טוב [כלאים פ"ג מ"ח] בביאורו על פי' רמב"ם בד"ה ומש"כ וכבר הקשה כו') ואם נתמעט הגבול מטפח ברחבו או בגבהו אחר שנזרע בו כשר, כיון שהיה כשר בתחילתו:

כז. ודוקא מיני ירקות הואיל ואין דרך בני אדם לזרוע מהם אלא מעט מעט, ולכן מותר על דרך שבארנו. אבל מיני זרעים אפילו בענין זה אסור, מפני שהם נראים כלאים:

כח. אם רוצה למלא גינתו מיני ירקות בלא הרחקה מבואר ברמב"ם פ"ד [הט"ז] ובש"ע סי' רצו [נ"ל לא] סעיף לט:

פרק ד

דין כלאי הכרם

א. (רמב"ם פ"ה [ה"לא]) הזורע ב' מיני תבואה או ב' מיני ירקות עם זרע הכרם במפולת יד הרי זה לוקה ב', א' משום שדך לא תזרע כלאים [ויקרא יט, יט] דהיינו כלאי זרעים, וא' משום לא תזרע כרמך כלאים [דברים כב, ט]. וא' הזורע וא' המחפה בעפר. ואע"ג דבכלאי זרעים חייב בב' מינים, אבל בכלאי כרם אינו חייב עד שיהיה דוקא ג' מינים, כגון חטה ושעורה וחרצן, או ב' מינים אחרים ואפילו אחד מין זרע וא' מין ירק וחרצן, דבכלאי כרם כתיב [דברים כב, ט] כרמך לא תזרע כלאים, וקים להו לחז"ל דהכי קאמר קרא כרמך דהיינו החרצן לא תזרע עם ב' מינים שהם כלאים:

ב. ואינו חייב מן התורה אלא דוקא תבואה וקטניות וירקות, מדכתיב כרמך כלאים משמע דהכלאים יהיו דומים לכרמך שהוא דבר הנאכל ואינו מן זרע. אבל מין זרעים אף על פי שהם נאכלים י"א שאפילו מדרבנן מותר (רמב"ם פ"ה הל' ו' וע"ש בכסף משנה). וי"א דאסורין (ראב"ד שם). וקנבוס ולוף אע"ג שאינם נאכלים מכל מקום אסורים מן התורה, דדומים לכרם בחד צד שהם אינן עושין אלא לשלש שנים ככרם שאין מותר לאכול פירותיהם עד ג' שנים (עיין בתוספות יום טוב סוף פ"ה דכלאים). ועוד שתולין בהם אשכלות כגפן. (וע"ש בתוספות יום טוב מה שהקשה על רש"י, והיינו לפי גרסתו. אבל עיין במנחות שם בדפוס פרנקפורט דמיין דף לג התם דתנן היתה כו'). והקנדוס [כלפוס ילוקליס קנטוס] וצמר גפן הם ג"כ כשאר ירקות. וכן כל מיני דשאים העולין מאליהן בשדה כלם מקדשין בכרם. אבל הארוס והקיסום ושושנת המלך ופול המצרי אינם כלאים שהכל מיני זרעים. (ועיין בפירוש רמב"ם ור"ש [כלליס פ"ה מ"ח] האיך נקראים בלשון ערבי):

ג. הקנים והוורד והאטדין מיני אילן ואינם כלאים בכרם. זה הכלל כל המוציא עלים מעיקרו הרי זה ירק, וכל שאינו מוציא עלין מעיקרא הרי זה אילן. והצלף אילן לכל דבר:

ד. כלאי הכרם בארץ ישראל אסור מן התורה ובחוצה לארץ אסור מדרבנן. ואע״ג דכלאי זרעים מותר בחוצה לארץ ולא גזרו עליהם, אפילו הכי בכלאי כרם דחמיר אסורו שאסורים בהנאה בארץ ישראל, כדכתיב [ויקרא כב, ט] תקדש המלאה. ולכן גזרו אף בחוצה לארץ. אבל כלאי זרעים דאף בארץ ישראל מותרים אפילו באכילה, לכן לא גזרו בחוצה לארץ:

ה. אין עודרין עם העכו״ם בכלאים, אבל עוקרים עמו כדי למעט האיסור:

ו. אע״ג דאין לוקין אלא בהזורע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, מכל מקום אסור מן התורה לזרוע ירקות או מין תבואה בצד הגפן, או ליטע גפן בצד הירק או תבואה, (עיין בב״י בטור יורה דעה סי׳ רצו). ואם עשה כן אף על פי שאינו לוקה הרי זה קידש, ונאסרו שניהם בהנאה הירק או התבואה והגפנים, ושורפים את שתיהם שנאמר [ויקרא כב, ט] פן תקדש המלאה הזרע, וקבלו חז״ל דכוונת תקדש רוצה לומר תוקד אש. דדוקא לענין זריעה כתיב כרמך כלאים שיהיה במפולת יד, אבל לענין תקדש המלאה הזרע לא בעינן במפולת יד. ואפילו הקש של התבואה והעצים של גפנים האלו אסורים בהנאה ושורפים אותם. ולא יסיק בהם תנור ולא יבשל בהם בעת שריפתם. וי״א דדוקא ב׳ מינים בצד הגפן אז אסור, אבל במין א׳ אין אוסרים הפירות, וצ״ע למעשה. (עיין בכסף משנה בפ״ה [ה״ז] דעת ר״ן [חולין קלו ע״ב] וראב״ד [הובא בכל״מ כלאים פי׳ ז], ודעת הטור [יו״ד סי׳ לו] משמע כרמב״ם):

ו*) במה דברים אמורים דאף הקש והעץ אסור דוקא מה שנתוסף לאחר שזרע הכלאים, וכל שכן אם זרע במפולת יד, אבל מה שגדל קודם שזרע כלאים אינו אסור אלא הפירי, אבל הקש מותר, (כ״כ בש״ע י״ד סי׳ רצו סעיף סו. וכ״כ תוס׳ בפסחים דף כה [ע״ב ד״ה עיקרן] בהדיא. ובירושלמי סוף פ״ה [ה״ז]. וברמב״ם פ״ח הל׳ י״א, ואף שכתב רק הדגן תדלק, נראה לי דהוא הדין הענבים דמאי שנא, ואדרבא הרי הזרעים נזרע בהיתר):

ז. אחד הנוטע או המקיים כיון שראה כלאים שצמחו בכרמו והניחם הרי זה קידש. והמקיים עשבים שאין דרך בני אדם לזרעו אף על פי שרוצה בקיומם לבהמה או לרפואה הרי זה לא קידש, עד שיקיים דבר שכמותו מקיימין רוב העם [בלשון יווקליס העולם] באותו מקום. כיצד המקיים קוצים בכרם בערביא ששם מקיימים אותם לגמליהם הרי זה קידש:

ח. אין אדם מקדש דבר שאינו שלו, דכתיב כרמך ולא של אחר. לפיכך המסכך גפנו על גבי תבואתו של חבירו קידש גפנו, אבל התבואה מותר. סכך גפן חבירו על תבואתו התבואה אסורה, והגפן מותר. סכך גפן חבירו על גבי תבואתו של חבירו שניהם מותרים. ומטעם זה הזורע כרמו בשביעית מותר שהרי בשביעית הכל הפקר:

ט. הרואה כלאים בכרם חבירו וקיימן, ובעל בית [בלשון יווקליס הכרם] לא יודע מזה כלל שיש כלאים בכרמו, הרי זה הרואה אסור בהנייתן וכל אדם מותרים בהן. אבל אם ידע בעל הכרם אסורים לכל אדם:

י. אינו מקדיש אלא אם כן עיקר התבואה תחת הגפן, אבל כשעיקר התבואה עומדת חוץ לגפן רק שנוטה תחת הגפן אינו מקדש. ולכך תבואה שעומדת חוץ לגפן ונוטה תחת הגפן יחזרנה (הרא"ש בהגהותיו בר"ש פ"ז מ"ז, הרע"ב שם). וכן הרוח ששברה פארות וזמורת הגפן ועדיין הם מחוברים בגפן, אלא שאין בהם עוד תועלת שלא יגדלו עוד, יחתוך אותם או יסלקם מיד ואם אירע אונס ולא סלקן אפילו הכי מותר (עיין תוספות יום טוב שם):

יא. ונראה לי דאם זמורה של גפן היתה מודלת וסמכה עצמה על גבי תבואה, אפילו שהוא רחוק מאה אמה, כל הגפן אסורה היא ופירותיה, דכיון שהיא מודלה גרע יותר מנוטה על התבואה. (עיין בתוספות יום טוב פ"ז מ"ז בשם התוספתא, ודלא כתוספות יום טוב שהבין שהוא הכל א'):

יב. אנס שזרע הכרם ויצא מלפניו יקצר הזרע מיד, ואפילו בחול המועד, אע"ג שאינו דבר האבד, מכל מקום משום מראית העין שלא יהא נראה שכוונתו לקיים, ואפילו אם יצטרך להוסיף לפועלים שליש יותר משאר ימות השנה. אבל אם מבקשים ממנו יותר משליש או שאינו מוצא פועלים, הרי זה אינו צריך לשכור פועלים מה שימצא כדי לקצור, אלא מבקש פועלים בנחת כפי הישר בעיניו, ואין צריך לומר להוסיף על שכירתם הידוע וקוצר כדרכו, ובלבד שלא ישהא כל כך עד שתוסיף מאתים דאז יאסר הכל. (עיין ברמב"ם [פ"ה מכלאים ה"כ] מה שכתב הרי זה מבקשו בנחת, וקוצר כונתו כמש"כ עפ"י פרושו במשנה [כלאים פ"ז מ"ו]):

יג. מאימתי תבואה או ירק מתקדשת משישרישו, וענבים משיעשו כפול הלבן, שנאמר המלאה הזרע, ותבואת הכרם עד שיזרע זה דהיינו התבואה ויהיה זה תבואה דהיינו הכרם. אבל תבואה שיבשה כל צרכה וענבים שבשלו כל צרכם אינם מתקדשות, כיצד תבואה שיבשה כל צרכו ובא ונטע גפן בתוכה, וכן ענבים שבשלו כל צרכן וזרע תבואה או ירק בצידה, אף על פי שאסור לעשות כן אבל אין מקדשין:

יד. כרם שלא הגיעו ענביו לפול הלבן, אלא שעדיין הוא בוסר, וזרע בתוכו ירק או תבואה והשרישו, הרי זה לא קידש כיון שהענבים עדיין לא הגיעו לפול. ומכל מקום כיון שנעשה איסור בזריעה זו וכבר נשרשו קונסין אותו ואוסרין הזרע אפילו בהנאה, כיון שבהם נעשה איסור. אבל הבוסר שתלש קודם שנתוספו, אף על פי שלא עקר הזרע מכל מקום מותר אפילו באכילה, שהרי בהם לא נעשה איסור שהיו נזרעים בהיתר, אבל עקר הזרע קודם שנעשה כפול מותרים על כל פנים בהנאה. מקצתן נעשו כפול ומקצת לא נעשו, את שנעשו נתקדשו ושלא נעשו מותרים:

טו. ענבים שנעשו כפול, וזרע בצדם וליקט הזרע קודם שישריש הרי זה מותר בהנאה, ולראב"ד [פ"ה ה"ל] אף באכילה. ולפי שאין אנו בקיאים בפול (כמ"ש בא"ח סי' רב [סעי' כז]), ולכן צריך להחמיר בכולם, (כן נראה לי לפרש דברי הרמב"ם [פ"ה מכלאים ה"ל] ועיין בכסף משנה):

טז. גפן שיבשה לגמרי עד שנראה לכל שהיא יבש מותר לזרוע בצדה, שהרי היא עץ יבש. אבל אם אינה יבשה לגמרי אלא שנתיבשו העלין שלה, ונופלים אסור לזרוע בצדה ירק או תבואה. ואם זרע לא קדש. ויש אומרים דאפילו יבש לגמרי אסור משום גזרה. וכן הזורע בעציץ שאינו נקוב המונח בכרם לא קידש, אבל עציץ נקוב הרי הוא כארץ:

יז. היתה שדהו זרוע ירק או תבואה ונמלך ליטע בה גפנים, הופך את הזרעים במחרושה [ל"ל כמחריש] ואחר כך נוטע, ולא יטע ואחר כך יהפוך. היתה נטוע גפנים ונמלך לזרען, משרש את הגפנים ואחר כך זורע הזרעים. ואם רצה לקוץ את הגפנים עד שלא ישאר מהם אלא פחות מטפח סמוך לארץ הרי זה מותר לזרוע, ואחר כך יחזר וישרש את הנשאר בארץ:

יח. כיון שאינו אסור מן התורה אלא אם כן זרע בכוונה, ולכן היה עובר בכרם ונפלו ממנו זרעים, או שיצאו עם הזבלים, או עם המים, או שהיה זורה, או זורע בשדה לבן, וסערתו הרוח ונפלו לכרם וצמחו הרי זה לא נתקדש, שנאמר [ויקרא כב, ט] אשר תזרע וזה לא זרע. ומכל מקום חייב לעקור כשיראה, ואם קיימם הרי זה קידש:

יט. סערתו הרוח לפניו, וראה הזרעים שנפלו לכרם, הרי זה כזורע, וצריך לאבדם כל אחד ואחד לפי דרכו. ולכן אם צמחו ועדיין הם עשבים יהפכם במחרישה ודיו, ואם מצאן שנעשו אביב ינפץ אותו אביב כדי להשחיתו. ואם מצאה שכבר נעשה דגן הרי זו תשרף. ואם ראה אותן וקיימן הרי אלו ישרפו עם הגפנים הסמוכות להן:

פרק ה

דין שיעור הרחק בין גפנים לזרעים

א. הבא לזרוע בצד הכרם מרחיק ממנו ד' אמות מעקרי הגפנים וזורע. ואם גפן יחידה היא מרחיק ממנה ו' טפחים וזורע. היתה שורה א' של גפנים זו בצד זו אפילו הן מאה, אין זה כרם אלא כגפן יחידה, ומרחיק מן השורה ו' טפחים וזורע. היו ב' שורות הרי זה כרם, וצריך להרחיק ד' אמות מכל צד ואחר כך יזרע:

ב. וכמה יהיה בכל שורה ג' גפנים, או שיהיה שורה אחד של ג' גפנים ושורה א' מכוון ב' כנגד שורה הראשונה, ואז הוי שתים נגד שתים, וא' יוצא זנב. (עיין בתוספות יום טוב פ"ד מ"ה). ואפילו אם אין לו אלא שורה אחד ולחברו שורה אחת כנגדה, אף על פי שמפסיק ביניהם דרך היחיד או דרך הרבים או גדר הנמוכה מי' טפחים מצטרפות להיות כרם, ובלבד שלא יהיה ברחב [ל"ל כרוחב] הדרך יותר משמונה אמות:

ג. במה דברים אמורים שהיה בין כל גפן וגפן מארבע אמות עד ח׳ אמות. אבל אם היה בין שני שורות ח׳ אמות חוץ ממקום הגפנים הרי אלו כמובדלות זו מזו ואינו כרם אחד, ואינו מרחיק אלא ששה טפחים מכל שורה. וכן אם היו ביניהם פחות מד׳ הרי אלו כגפן יחידה:

ד. היו גשורות אף על פי שיש ביניהם פחות מד׳ אמות הרי אלו כרם, ורואין את האמצעות כאילו אינן:

ה. הא דאמרינן דגפן יחידה מרחיק ממנו ו׳ טפחים, דוקא שעומדת במקום שאינו מוקף מחיצות, או אפילו בחריץ, או נקע שאינו עמוק ו׳ טפחים ורחב ד׳ טפחים, אבל אם היתה עומדת בחריץ ונקבע עמק [ל״ל לו נקע עמוק] י׳ טפחים ורחב שפת החריץ ד׳ טפחים. וכן אם גפן יחידה היה עומד ממקום שמוקף גדר גבוה י׳ ורחב ד׳ לא מהני הרחקת ו׳ טפחים, אלא לכתחילה רחוק [ל״ל מרחיק] ד׳ אמות לכל רוח ואחר כך יזרע ובדיעבד אם זרע לא קדש:

ו. גפן שעלה העץ שלה מן הארץ מעט, ואחר כך נעקם ונמשך על הארץ, וחזר ועלה כמו ארכובה, כשמודדים בין הגפן ובין הזרע ו׳ טפחים או ד׳ אמות, אין מודדים אלא מסוף ארכובה לא מעיקר ראשון:

ז. הגפנים שגדלו כברייתם והשריגים והאשכלות שלהם מושלכים בארץ הם נקראים כרם, אבל העושה כמו מטה או כמו שבכה גבוה מן הארץ כדי שיהיו האשכלות והשריגים נמשכים עליה, והגביה נוף הגפנים מן הארץ, על אותה המטה והדלה אותו, הרי זה נקרא עריס, ואותם הקנים וכיוצא בהם שעשה מהם מטה או שבכה והדלה עליהם את נוף הגפן הם נקראים אפיפיריות, ודינים אחרים לעריס:

ח. אע״ג דכרם לא נקרא עד שיהיה שם ב׳ שורות, ויהיה בו ה׳ גפנים ב׳ כנגד ב׳ ואחד יוצא זנב, אבל עריס אפילו שורה א׳ נקרא כרם, לפיכך הנוטע שורה א׳ של חמש גפנים או יתר וערסן על גבי כותל גבוה י׳ טפחים וכיוצא בו, או שנטעם בצד חריץ עמוק י׳ ורחב ד׳ הרי אלו נקראים עריס, וצריך להרחיק מן העריס ד׳ אמות, ואחר כך יזרע כדרך שמרחיק מן הכרם. ושאר דיני עריס עיין בש״ע סי׳ רצו [סעיפים נו–סג]:

ט. כל הזורע תחת השריגים והעלים היוצאים מן הגפן הרי זה קידש, ואף על פי שהזרע רחוק מעיקר הגפן כמה אמות:

י. הדלה את הגפן על מקצת אפיפיריות לא [כלפוס ירושלים ליתא לא] יזרע תחת המותר. ואף על פי שאין עליהם לא עלים ולא שריגים. ואם זרע הואיל ואין הזרע תחת סכך הגפן הרי זה מותר. וכן אם הדלה את הגפן על מקצת בדי אילן שאינו עושה פירות כגון הארז והברוש. אבל אם הדלה על מקצת אילן מאכל הרי זה מותר לזרוע תחת בדי אילן, שלא נמשכו עליהם שריגי הגפן, שאין אדם מבטל אילן מאכל לעשותו אפיפיריות לגפן. ומכל מקום אותו הבד

שנמשך עליו הגפן אסור לזרוע תחתיו (תוספות יום טוב פ״ו מ״ד). ואם נמשכו השריגים אחר שזרע וסככו על הזרע הרי זה מחזירם למקום אחר:

יא. אבל הזורע תחת מותר אפיפיריות, או תחת מותר אילן סרק, ונמשכו שריגי הגפן וסככו על הזרעים הרי זה אסור לקיימו, וגם לא מהני להחזיר השריגים אלא עוקר הזרע[א]:

יב. הקנים היוצאים מן העריס וחס עליהם לפוסקן כדי שלא ישחית האפיפריות הרי זה מותר לזרוע תחתיהם. ואם הניחם כדי שילכו עליהם השריגים והעלים היוצאים הרי זה אסור לזרוע תחתיהם:

יג. אם פרחה הגפן ויצאה ממנה זמורות חוץ לעריס, או גפן יחידה שיצא ממנה זמורה חוץ לעבודתה, דהיינו חוץ לששה טפחים, רואים אותה כאלו משקולת תלויה בה עד הארץ, ואסור לזרוע תחתיו. אבל מן הצדדים מותר חוץ לו׳ טפחים שהיא עבודת הגפן. וכן המותח זמורה מאילן לאילן אסור לזרוע תחתיו:

יד. קשר חבל או גמי בזמורה וקשר הראש הא׳ באילן הרי זה מותר לזרוע תחת החבל. ואם מתח חבל זה כדי שיהלכו עליו השריגים הרי הוא כאפיפריות ואסור לזרוע תחתיו:

טו. כבר בארנו שאף על פי שמרחיק בין הזרע ובין הגפן כשיעור צריך להזהר שלא תסכך הגפן על הירק, או יסכך הירק על הגפן. היו שרשי הגפן יוצאים לתוך ד׳ אמות שבין הכרם והתבואה יעקר, היו שרשי התבואה יוצאים לתוך ד׳ אמות מותר:

טז. כל ההרחקות והשיעורים שמרחיקים בין גפנים והתבואה והירק אינו אלא בארץ ישראל או בסוריא. אבל בחוצה לארץ מותר לזרוע בצד הגפנים בתוך הכרם לכתחילה. אבל לא הגפנים דשרשי הזרעים מכוסים בתוך שרשי הגפנים והוה ליה הרכבה, והרכבה אסור אפילו בחוצה לארץ מן התורה. וכן אסור בחוצה לארץ מדרבנן לזרוע ב׳ מיני ירק או תבואה עם החרצן במפולת יד, ואם זרע במפולת יד בחוצה לארץ, או שידע שנזרע במפולת יד, הרי אותו הירק והתבואה אסור באכילה. והוא שידע בוודאי שזה הוא הירק והתבואה, כגון שרואה אותו לוקט מזה. אבל אם נסתפק מותר. ובזרע בצד הגפן יש אומרים דמותר, ויש אומרים דגם בזה אסור בוודאי:

בינת אדם

א. (משמע אבל הגפן מותר, וצ״ע למה. ונראה לי דלא נאסר הגפן עם הזרע, אלא אם כן שזרע בכוונה שניהם יחד, ולכן לעיל פ״ד סי׳ ה׳ [נ״ל ו] אסור שניהם, משא״כ כאן שלא נעשה איסור בגפן רק בזרעים, רק שממילא נמשך הגפן לכן הגפן מותר. וכן לעיל פ״ד סי׳ יז [נ״ל יח] בסערתו הרוח לפניו וראה הזרעים אסורים והגפן מותר, ואם נתכווין לקיים הרי נעשה האיסור בשניהם, אזי שניהם אסורים. ולפי זה נראה לי מה שכתב רמב״ם בפ״ח הלכה י״א הדגן תדלק, לאו דוקא דגן דהוא הדין הענבים, וכל שכן הוא שהרי הדגן נזרע בהיתר, וכל שכן הענבים):

פרק ו

דין ערלה (ביו"ד סי' רצד)

א. כתיב [ויקרא יט, כג] כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל, וערלתם כו' את פריו כו'.
ואע"ג דכתיב כי תבואו אל הארץ ומשמע דוקא בארץ ישראל אסור ערלה, מכל מקום הלכה למשה מסיני דערלה אסור אפילו בחוצה לארץ. ואין חילוק אם הוא של ישראל או של גוי, ובין בפני הבית או בזמן הזה לעולם אסור. ואין חילוק בין ארץ ישראל לחוצה לארץ, אלא דבארץ ישראל אפילו ספק ערלה אסור כדין כל איסורי תורה, ובחוצה לארץ כך נאמרה הלכה למשה מסיני דספק מותר. כיצד כרם שיש בו נטיעות של ערלה ושל היתר, וענבים נמכרים חוצה לו בארץ ישראל אסור, ובסוריא אם לא יודע שהובאו מאותו כרם מותר. ובחוצה לארץ אפילו יודע שהובאו מאותו כרם מותר, רק שלא יראה שנבצרו מנטיעות של ערלה דאז הוי וודאי ערלה:

ב. ולא מבעיא בזה דעל כל פנים יש שם גם ערלה דאסור ללקוט ביד, [נ"ל מלא] אפילו אם הוא ספק אם יש בהם כלל נטיעות של ערלה, אלא שיש שם נטיעות רכות מאוד, (כן נראה לי דא"כ [נ"ל דלא"כ] למה נחזיק איסור), אפילו הכי לא ילקוט הישראל ביד, אלא כשרואה שהעכו"ם בוצר מותר. ובארץ ישראל אפילו זה אסור. ובסוריא מותר:

ג. אסור ללקוט לעכו"ם פירות מאילן שלו שהוא ערלה, משום שנהנה במה שמחזיק לו העכו"ם טובה על זה, וערלה אסור בהנאה:

ד. הנוטע עץ מאכל מונה לו ג' שנים מעת נטיעתו, וכל הפירות שיהיו בו בתוך ג' שנים אסורין בהנאה לעולם, אפילו לאחר ג' שנים, ולא מהני להם פדיון. בין עיקר הפירי, בין הגרעינים, ובין הקליפות, כגון גרעיני אגוזים ורמונים, והנץ של הרימון, דכתיב [ויקרא יט, כג] את פריו ודרשינן הטפל לפריו, (ועיין במה שכתבתי בנשמת אדם בהשמטת ע"ב על השער). והזגין והגרעינין של ענבים, והתמד העשוי מהם, והפגים והתמרים שאינם מתבשלים, והענבים שלקו ואין נגמרים בבישולן כולם חייבים בערלה, ופטורים מרבעי. דברבעי כתיב פריו ולא כתיב את, ודרשינן פרי אתה פודה ולא מה שאינו פרי, (עין שם בנשמת אדם, ובהלכות ברכות כלל נא סי' ה). ויש אומרים דתמרים שאינם מתבשלים אסורים אף ברבעי:

ה. אבל העלים והלולבים ומי גפנים דהיינו כשחותכים הגפן נוטף ממנו כמו מים מותרים משום ערלה, דכל זה אינן טפילים לפירי אלא טפילים לאילן:

ו. האביונות והתמרות והקפריסין של צלוף (האביונות הם הפרי עצמו, וקפריסין היא קליפה גדולה שסביבת הפירי, והתמרות בתוך העלים גדילים כעין תמרים ובולטין בעלין כמו בעלין של ערבה) חייבים

בערלה. במה דברים אמורים בארץ ישראל משום חומרא חשבינן הכל פרי, אבל בחוצה לארץ אינו אסור אלא האביונות שהם עיקר הפרי אבל הקפריס והתמרות מותר:

ז. ג׳ שנים הללו אינם נימנים מיום ליום, אלא הולכים בהם אחר שנות העולם שהוא מתחיל מתשרי, ואם נתעברה נתעברה לערלה ולרבעי. ופעמים שאינו אלא ב׳ שנים ומ״ד יום, ופעמים שהוא יותר מג׳ שנים. כיצד נטע קודם ט״ז באב שנשאר עדיין מ״ד יום עד תשרי, שהם י״ד יום לקליטה, ולמ״ד יום שאז נחשב לשנה, וכיון שהגיע ראש חודש תשרי עלתה לה שנה, ומונה עוד ב׳ שנים. אבל אם נטע בט״ז באב א״כ לא נשאר שלשים יום חוץ ימי הקליטה להיות נחשב לשנה, ולכן מונה מראש חודש תשרי הבא, ואסור משום ערלה עד תשרי הד׳. ומכל מקום אף על פי שבתשרי נשלם השנה, אם חנטו בו פירות אחר תשרי עד ט״ו בשבט גם כן דין ערלה עליו, דבידוע שחנט לגשמים שירד לפני תשרי. ואין זה מצוי בארצות חוצה לארץ שיחנוט לאחר תשרי ולכן אין נזהרים אלא ג׳ שנים:

ח. לאחר שהגיע ט״ו שבט שלאחר ג׳ שנים של ערלה יש על הפירות דין רבעי, כדכתיב [ויקרא יט, כה] ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש. וקיימא לן דט״ו בשבט הוא ראש השנה לאילן, ולכן מתחיל מן ט״ו בשבט. ודין פירות רבעי צריך להעלותן לירושלים ולאכלם שם. או לפדותן ולהעלות הדמים לירושלם. ועכשיו שאין לנו מקדש פודים אותם אחר שיגמרו ויתלשו, ויכול לפדותו אפילו הם רבים בפרוטה, וישליך הפרוטה לים, או ישחקנה ויפזרנה לרוח, או ישליכנה בנהר לאחר השחיקה, כדי שלא יוכל אדם להנות ממנה. ובשעת פדיון קודם שישליכנו יברך ברוך אתה יי אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון רבעי. ודוקא בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ לא יברך, דאף על פי דערלה נוהג בחוצה לארץ, דין רבעי אינו נוהג בחוצה לארץ. ויש אומרים דגם רבעי נוהג בחוצה לארץ, ומכל מקום אינו נוהג רק הכרם דהיינו ענבים ולא בשאר פירות, ולכן ספק ברכות להקל. ופירות רבעי פטורים מן לקט שכחה פאה ופרט ועוללות:

ט. אע״ג דערלה אסור בהנאה היינו כשכבר גדל על האילן וישנו בעולם, אבל קודם שבאו לעולם יכול למכרם לגוי, וכן מותר לומר לגוי בשני ערלה עבוד כרמי וטול פירתיו, ותן לי כרמך שעברה עליו שני ערלה ואעבוד ואטול פירתיו:

י. כל המוציא עלין מעיקרו הרי זה ירק, וכל שאינו מוציא עלין מעיקרו הרי זה אילן, וכבר כתבנו בהל׳ כלאים [פ״ל סי׳ ג]:

יא. אילן שגדל במקום א׳ ועקרו בין בידים או שעקרו רוח או שטפו נהר ונטעו במקום אחר, ונשאר עפר סביב שרשיו שהיה יכול לחיות בעפר זה לבד בלא תוספת עפר אחר, הרי זה כנטע במקומו ופטור מן הערלה. ואם לאו חייב. ואילן שנעקר ונשאר משרשיו מחובר אפילו כעובי המחט שמותחין בו הבגד לאחר אריגה, בידוע שיכול לחיות בלא תוספת עפר ופטור, אפילו הוסיף עליו עפר הרבה:

יב. אחד הנוטע גרעין או יחור או שעקר כל האילן ונטע במקום אחר, ואחד המרכיב יחור באילן אחר, ואחד המבריך דהיינו עושה גומא אצל האילן ומשפיל אחד מענפי האילן ומטמין אמצעיתו בגומא וראשו יוצא מהצד האחר ונעשה אילן, כולם חייבים בערלה. ועיין פרטי דינים אלו ביו"ד סי' רצד סעי' טז. ומבריך ומרכיב אינו חייב אלא בארץ ישראל אבל בחוצה לארץ מותר דיש אומרים דזה לא נקרא ונטעתם ופטור אפילו בארץ ישראל. ואע"ג דלא קיימא לן הכי בארץ ישראל, מכל מקום כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ. וגם בארץ ישראל בכרמים של גוים אפילו ידוע וודאי שיש בהם ערלה יש להתיר, משום דקודם שיעבור עליה שני ערלה אינם עושים פירות ואם עושים הם דקים שאינם ראוים לעשות מהם יין[א]:

בינת אדם

א. בסוטה דף מ"ג ע"ב רבי אליעזר בן יעקב אומר כו' ולא חללו פרט למבריך כו', ופריך ממתני' דתני בהדיא אף במבריך כו', ומסיק רבי יוחנן דסיפא רבי אליעזר בן יעקב היא דאמר כרם כמשמעו הכי נמי נטע כמשמעו. והקשה הגאון בעל שאגת אריה [עוקי מכן כ"ה ע"ב] דהרי איתא מפורש בברייתא דילפינן מלא חיללו ולא מאשר נטע. והיה נראה לי דהכי קאמר רבי יוחנן דבוודאי מבריך הוא בכלל נוטע לכולי עלמא, שהרי אף דסלקא דעתך דגמרא צריך למעט מחללו פרט למרכיב, שמע מינה דאם לא כן הוא בכלל נטע, וכן לרבי יוחנן דס"ל דלרבנן אף מבריך בכלל נטע, וא"כ קשה לי לרבי יוחנן אליבא דרבנן דמהיכי תיתי נימא דנמעט מבריך דיותר דומה שהוא בכלל נטע, מה' אילנות אע"ג דכתיב כרם אף על פי כן קא מרבה תנא קמא, ולכן סבירא ליה לרבי יוחנן דבאמת לתנא קמא מבריך בכלל נטע, וסיפא אתיא כרבי אליעזר בן יעקב דאע"ג דהוי בכלל נטע מכל מקום כיון שאינו נטע ממש ממעט, ודוקא מדכתיב מיעוט וחיללו, אבל בלאו הכי מבריך בכלל נטע. ויותר נראה לי דרבי יוחנן מגיה הברייתא ולא גריס הברייתא חילל חיללו, וממעט מבריך מאשר נטע שזה אינו בכלל נטיעה. ואמנם איך שיהיה קשה על מה שכתב הרמב"ן והרא"ש הביאם הב"י סי' רצד [סעי' יז] דלכן נוהגים היתר בגפנים הנברכים בחוצה לארץ משום דרבי אליעזר בן יעקב סבירא ליה נטע פרט למבריך, וכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ. והנה לפי תירוץ הא' הנ"ל דטעמא דרבי אליעזר בן יעקב משום מיעוט דחילול, אם כן טעמא דכתיב חיללו הא בלאו הכי מבריך בכלל נטע. ואם כן גם לרבי אליעזר בן יעקב גבי ערלה דכתיב ונטעתם גם מבריך בכלל. ולכן יותר נראה לי התירוץ הב' הנ"ל דגם רבי אליעזר בן יעקב לא דרש חיללו, אלא ממעט דנטע כמשמעו משמע. ולפי זה יש ללמוד היתר מרווח אף למבריך בארץ ישראל, דודאי יותר מסתברא לומר דתנא קמא ורבי אליעזר בן יעקב לא פליגי במשמעות דקרא אם נטע משמע נטע ממש אם לאו, אלא דכולי עלמא נטע כמשמעו ולא מבריך, אלא דתנא קמא סבירא ליה דאשר נטע הוא ריבוי, ומרבה גם כן מבריך, ורבי אליעזר בן יעקב סבירא ליה דאשר נטע לאו ריבוי, כמו דסבירא ליה בכל הברייתא שם. וכן כתב המרדכי במסכת ראש השנה פ"ק [רמז תקלד] דלתנא קמא מרבינן מבריך מאשר נטע. (ויש טעות סופר במרדכי שלפנינו שכתב כרם לרבות מבריך וצ"ל אשר נטע). ואם כן ממה נפשך מותר הברכה אפילו בארץ ישראל, שהרי בערלה כתיב ונטעתם, אם כן בעינן דוקא נטיעה ממש, ולא מבריך, דאפילו אי קיימא לן כתנא קמא, כמו שפסק הרמב"ם [פ"ז ממלכים ה"ז], דוקא הכא דכתיב אשר י"ל לרבות, מה שאין כן בערלה, ופשיטא אי קיימא לן כרבי אליעזר בן יעקב:

יג. ילדה שאינה גבוהה טפח חייב בערלה לעולם, משום מראית העין שנראה כאלו היא בת שנתה, במה דברים אמורים בא׳ או ב׳ או אפילו ב׳ כנגד ב׳ וא׳ יוצא זנב, אבל אם כל הכרם כך הוא שרי, דאית ליה קלא:

יד. האילנות הגדולים ביערים ובשדות שהוא מקום ישוב הרי זה בכלל ונטעתם וחייב. ואפילו עולה מאיליו דמסתמא אדם נטעו. אבל במקום שאינו ישוב הגדל מאיליו פטור, ואם נטעו שם ומביא הפירות לישוב חייב. ומכל מקום בחוצה לארץ אם הוא מסופק מותר:

טו. הנוטע לצורך מצוה, או לצורך רבים, והנוטע ברשות הרבים, והגזלן שנטע, ונכרי שנטע בין לעצמו בין לישראל, ונוטע על גג שמילאוהו עפר ונטע בו, והנוטע בספינה או בעציץ אפילו אינו נקוב חייב דבאילן אין חילוק בין עציץ נקוב לשאינו נקוב שהשרשים מפעפעים:

טז. עכו״ם שהיה מוכר פירות ואמר של ערלה הן, או של נטע רבעי אינו נאמן, ואפילו אמר מאיש פלוני לקחתים, דאמרינן להשביח מקחו אמר כן:

יז. כל אילן הנטוע לפירות כגון ליימן ונאגרה ואתרוג וכיוצא בהם אם עדיין הם סמדר, וכל שכן בפרח שלהם שקורין זהר ובלשון אשכנז (בליאונג) מותר להריח בו, דאפילו הסמדר אינו נקרא פירי, ואם אילן שאינו עושה פירות כגון הכופר הנקרא תמרחינא, או יאסמין, או כלף מותר להריח בו, או לאכלו, דאין זה עץ מאכל, שכל אילן שאינו עושה פירות הרי זה אילן סרק. ואם הוא עשב כגון הנרגוש והכופר ובניפסיג וכיוצא בהם מותר שאין ערלה אלא באילן. והוורד להאומרים שמברכים עליו הנותן ריח כו׳ יש לאסור, ומכל מקום כיון שאינו מאכל בריאים יש להתיר (רדב״ז [מ״ל] סי׳ מד):

יח. פרי הנקרא בדינגאן או בריגינאס או אלפורינגאן הכפתור ופרח [פרק נו] כתב דאסור משום ערלה, דלעולם אינו מתקיים יותר מג׳ שנים, ורדב״ז ח״ג סי׳ תקלא כתב שבארץ ישראל נוהגים בו היתר דסבירא ליה שהוא ירק[ב]:

❖

בינת אדם

ב. (וכתב שם דאין לומר כל שאתה קורא בו ובשנה רביעית כו׳, קורא אני בו ג׳ שנים כו׳. וכתב דלא מצינו זה בש״ס. ולי נראה דכיוצא בו מצינו כל שישנו בלא תאכל חמץ כו׳ [פסחים מג ע״ב, לא ע״ב], ועוד שם דברים שבאים לידי חימוץ [פסחים לה ע״ב, מנחות ע ע״ב]. ועיין בהלכות פסח שר״ל מין שבא כו׳. ועבודה זרה נא [ע״ב] זובח כו׳ יחרם בלתי לה׳, כל שראוי לה׳ קורא אני זובח וכיוצא בזה הרבה). והיותר דומה לזה בנדה כד ע״ב המפלת בריית גוף שאינו חתוך כו׳, תלמוד לומר [ויקרא יב, ב] אשה כי תזריע כו׳, וביום השמיני כו׳, מי שראוי לברית ח׳, יצאו אלו שאינן ראוים לברית ח׳:

פרק ז

דין חדש

א. כתיב [ויקרא כג, יד] ולחם וקלי כו׳ לא תאכלו עד עצם היום הזה, והיינו לאחר שהקריבו העומר. והאידנא דליכא עומר אסור לאכול מתבואה הנזרעת לאחר הפסח, או אפילו אם נזרע קודם לפסח סמוך לפסח[א] שלא נשרש קודם ט״ז בניסן, אסור בארץ ישראל כל יום ט״ז, ובחוצה לארץ כל יום י״ז בניסן עד תחילת ליל י״ח בניסן:

ב. איסור זה דחדש אינו נוהג אלא בחמשת מיני דגן, שהם חיטים, ושעורים, שבולת שועל, ושיפון שקורים (קארן). ונוהג אף בשל גוי, ולרוב הפוסקים אסור מדאורייתא. ואין חילוק בין איסור חדש לאיסור נבלה ושאר איסורים. ויש מקילים לשתות שכר ויין שרף אף מתבואה חדשה שסבירא ליה דמשקים הנעשים מהם אינם כגוף של האיסור. ואי אפשר למחות במקילים, ומכל מקום כל בעל נפש יחמיר על עצמו. ואפילו פליטת כלים אוסר ככל איסורים:

ג. ודוקא במדינות פולין שזורעים לאחר הפסח, ואין מביאים לשם תבואה ממדינות אחרות. אבל במדינות אשכנז שדרך לזרוע קודם הפסח, נוהגים בו היתר, דהוי ספק ספיקא שמא הוא מתבואה של שנה העבר, ואם תמצא לומר שהיא משל שנה זו, שמא כבר נשרש קודם העומר. וכן במדינות שרוב תבואה הובאו [כלפוס ירוקליס מכילוס] ממדינות אחרות דאז אזלינן בתר רובא:

בינת אדם

א. כתב הש״ך [יו״ד סי׳ רנ״ג סק״ט] בשם תרומת הדשן סי׳ קצא דתבואה הנזרעת ג׳ ימים קודם פסח העומר מתירין, כדאיתא בפרק מקום שנהגו [פסחים נה ע״ב], והש״ך בנקודות הכסף הניח בצ״ע, דהתם אתיא אליבא דרבי יהודה דסבירא ליה דהרכבה הוא בג׳ ימים, אבל אנן קיימא לן כרבי יוסי ורבי שמעון דהרכבה הוא ב׳ שבתות. ומצאתי ראיה ברורה לדברי תרומת הדשן במס׳ שמחות פרק ו׳ [ה״ט] דחשיב שם כל ג׳ דברים, וז״ל ג׳ ימים לזרע מה׳ מינים לפני הפסח מותר, פחות מכאן אסור. ובסוף פרק ז׳ חשיב כל הדברים שהוא לשלשים חשיב הנוטע והמבריך ל׳ יום כו׳, רבי יהודה אומר כל הרכבה כו׳. ומדתני ג׳ ימים לזרע ולא תני ג׳ ימים להרכבה שמע מינה דלא אתי כרבי יודא אלא ככולי עלמא, דבזה כולי עלמא מודים דג׳ ימים סגי. וכן הוא ברמב״ם הלכות כלאים פ״ב הלכה יג דג׳ ימים לחיטים בארץ לחה אזי כבר נשרשו ע״ש. ולפי זה הא דפריך שם בפסחים מכדי שמעינן לרבי יהודה דסבירא ליה כל הרכבה שאינו לג׳ ימים כו׳, לאו משום דזה דוקא לרבי יהודה דהא כתבנו דכולי עלמא מודים בזרעים, אלא משום דרבי יהודה אמר התם דין זה ולכך פריך מרבי יהודה:

ד. שעורים ושיבולת שועל במדינות פולין כולם נזרעו לאחר הפסח, וחיטים ודגן יש מקומות שרוב מהן נזרעים תיכף לאחר ראש השנה ואין בהם דין חדש, אם לא מה שנודע שהוא נזרע לאחר הפסח, וניכרים הם. ויש מדינות שהרוב מהם נזרע לאחר הפסח, כל מדינות מאזורן (מן ק"ק טיקטין וק"ק מאקאווע עד קוטנא) אבל מווילנא עד ווארשויא ועד פוזנא ומכ"ש משם ולהלאה הרוב נזרע אחר ראש השנה כן אמרו לי:

ה. בעיירות גדולות דהיינו בלייפסיג ופרנקפורט ששותים שם ב' מיני שכר, א' נעשה מחיטים והם נזרעים תמיד באלול, וגם שכר שעורים ונזרעים לאחר הפסח, נראה לי שמותר לאכול שם גלוסקאות של חיטים שעושים משמרי שכר, כי הוא ספק ספיקא שמא משמרי חיטים, ואם תמצא לומר משמרי שעורים שמא השמרים אלו הם משעורים של שנה העבר. ואע"ג דרוב שעורים הם משנה זו, ואם כן אינו אלא מיעוט, מכל מקום אמרינן סמוך מיעוט דשעורים מאשתקד לפלגא דחיטים, והוה ליה רובא להכשיר. (עיין בנדה דף יח [ע"ח] תוס' ד"ה שי"א [ל"ל שליח], ובבכורות יב [ל"ל כ ע"ב, ושם תול"ה מלבן], ובבהמה המקשה [חולין עז ע"ח], ובפרק האשה שהלכה [יבמות קיט ע"ח]. [וכיונו בכתב"י הוסיף: וכפסחים ז ע"ח בתוס' ד"ה לפני. (ע"פ מוריה קמבן)]. ועיין בסדרי טהרה סי' קפז [סק"טו]). ועל כל פנים בשעת הדחק יש להתיר. וכן בפוזנא שעושים שם לחם משאור, וגם יש עושים משמרים, ואם כן הוי ספק ספיקא שמא משאור, ואם תמצא לומר משמרים שמא משעורים מאשתקד:

❖

פרק ח

דין מתנות כהונה (ביו"ד סי' סא)

א. כתיב [בכריס יח, ג] וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זובחי הזבח, ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה. ונוהג בבקר ובצאן ובכל בהמה טהורה, אבל לא בחיה ובעוף, דכתיב שור ושה. ונוהג בכוי, ובכלאים הבא מעז ורחל, כיון ששניהם מין חיוב. אבל אם היה האב חיה והאם בהמה חייב בחצי מתנות, דוודאי חוששים לזרע האם, והרי היא בהמה, וקיימא לן שה אפילו מקצת שה, אבל מחצי השני פטור. דאמר ליה אייתי ראיה דחוששים לזרע האב. ואם האם חיה והאב בהמה פטור. דאמר ליה אייתי ראיה כו'. ואינו נוהג בבכור (ועיין בש"ע סעי' כ'). ונוהג בארץ וחוצה לארץ, ואפילו בזמן הזה. והעולם נוהגים בחוצה לארץ כמאן דאמר דאינו נוהג בחוצה לארץ:

ב. הזרוע דוקא של ימין, דכתיב הזרוע בה' משמע המיומנת. והם ב' פרקים דהיינו הפרק המחובר לגוף, והעצם האמצעי המחובר בו שקורין (בלשון אשכנז פלייצע) והוא הכתף. הלחיים הם מפרק של לחי אצל הצדעים, והיינו לחי התחתון בלבד ולא עליון. וקרי לחיים

שיש בו ב׳ פרקים ימיני ושמאלי, וחותך כלפי מטה כל שיפוי כובע עד הטבעת גדולה ולא בכלל (עיין פרי חדש [סק״כז]), עם הלשון שביניהם, וצריך ליתנו עם העור ועם הצמר והשער שבראש הכבשים ועיזים, שאינו רשאין למולגם (רוצה לומר להרתיח בחמים להעביר השיער), ולא להפשיט העור קדם שיתננו לכהן. וזה מרבינן מן ה׳ דכתיב הלחיים. ולרוב הפוסקים צריך ליתן לו גם הזרוע עם העור (עיין פרי חדש [סק״ז]). הקבה צריך ליתן עם כל חלבה פנימי וחיצון, מדכתיב הקבה בה׳. אלא אם כן נהגו הכהנים להניח החלב לבעלים, והוא הדין בצמר ועור אם הכהנים נהגו להניח לבעלים:

ג. אע״ג שמותר לאכול מבשר הבהמה קודם שיפריש המתנות, מכל מקום מצוה להפרישם מיד:

ד. שחט ונמצא טרפה או אפילו ספק טרפה פטור. אבל שחט שלא לצורך אכילה אלא לכלבים ולרפואה חייב:

ה. יתנם לכהן חבר ולא יתן לשלוחו, שנאמר [דברים יח, ג] ונתן לכהן לעצמו (כפתור ופרח [פט״ז ל״ה אות פט״ז בשם ספרי [קופטיס פיסקא כבו]). ואם אין שם חבר או שאינו רוצה לקבלם יתנם אף לכהן עם הארץ, ואפילו לכהנת אפילו היא נשואה לישראל אם היא תאכל מהם (כפתור ופרח [פט״ז ל״ה אות מתנות]). והנותנם לבעלה ישראל קיים המצוה, וכל שכן שבעלה פטור מן המתנות. ואם אין שם כהן ישום בדמים ואוכלם, ונותן הדמים לכהן:

ו. לא יחלקם להרבה כהנים, שצריך ליתן לכל אחד דבר חשוב, אלא נותן זרוע לאחד, וקיבה לאחד, ולחיים לשניים, ובשור הגדול יכול לחלק הזרוע לשנים, לכל אחד פרק אחד, וכן הדמים יכול לחלק לחלקים (כפתור ופרח [פט״ז ל״ה אמר רב חסלא]):

ז. אין לו לכהן לחטוף המתנות, ואפילו לשאול אותם בפה אסור, אלא אם יתנם לו דרך כבוד יטלם. וכמו שמבואר לעיל בדין תרומות ומעשרות פרק יא סימן כ׳ [לעיל כז]:

ח. הכהן יכול לאכלם בכל ענין שערב עליו יותר. ואם המטעמים שוים אצלו יאכלם צלי ובחרדל דרך גדולה, שנאמר [שמות כט, כט] למשחה בהם, כדרך שהמלכים אוכלים. ואם ירצה יכול להאכילם לכלבים, או למכרם לנכרי, שאין בו שום קדושה רק מצות נתינה. ומכל מקום לא יעשה כן אלא אם כן אינם ראוים לאכילה:

ט. אין מברכים על נתינתם, דאין הישראל נותן משלו, אלא שהשם יתברך זיכה אותה להם. וגם אין מברכים על הפרשתם שהרי אינו טובל (פרי חדש [סק״לא] בשם רמב״ן [הגהות לספר המצות שרש יב] ורשב״א [ק״לא סי׳ יח]) וכן כתב אבודרהם [השער השלישי בברכת המצות ומשפטיהם]):

י. לא נתן המתנות לכהן אלא אכלם או הפסידם פטור מדיני אדם, שהרי הוא ממון שאין לו תובעים, דיכול לומר לא לך אני נותן אלא לאחר. ולצאת ידי שמיים צריך לפרוע דמיהם.

אבל אסור לישראל לאכלם אלא ברשות כהן. אבל אם בא בהמה שחוטה ליד כהן, כיון דקיימא לן מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין זכה במתנותה, ואם אכלם אחר אחר זה חייב, אבל בחייה אכתי לא חל חיובה, ולא זכה בה הכהן:

יא. ישראל ששלח לחבירו בשר והמתנות בו מותר לקבלן ולאכלן, ואינו חושש שמא גזלם המשלח:

יב. כהנים פטורים בוודאי. ולוים ספק אם חייבים, משום דכתיב מאת העם, ומספקא לן אם לוים נקראו עם, והלכך פטורים מליתן, דהמוציא מחבירו עליו הראיה. ואם תפס הכהן עיין בש"ע [סעי' כג] ובש"ך שם [סקי"ג]. אבל אם תפס הלוי מתנות מישראל ודאי דמוציאן מידו, שהרי מקרא מלא [לבליס יח, ג] וזה יהיה משפט הכהנים (ש"ך שם [סקי"ב]):

יג. במה דברים אמורים שכהנים פטורים כששוחט לעצמו, אבל אם שוחט למכור, אם הוא למכור בבית המטבחיים חייב ליתן מיד, ואם אינו קבוע למכור בבית המטבחיים, ג' שבתות פטור, מכאן ואילך חייב:

יד. השוחט לכהן ולנכרי פטור מן המתנות, והמשתתף עמהם צריך שירשום ויעשה סימן במתנות כדי שיבינו הרואים שאינו כולו של ישראל. ודוקא שהיה שותף בכולו, אפילו בחלק אחד מן אלף מכל הבהמה, אבל אם הכהן והנכרי אינו שותף אלא באבר אחד, כגון בראש אינו פטור אלא מלחיים, ואם שותף ביד פטור מזרוע, ואם בבני מעיים פטור מקיבה. ואם הכהן שייר כל הבהמה לעצמו ומוכר הראש לישראל חייב בלחיים, והוא הדין בבני מעים ובזרוע:

טו. החוב חל על שוחט הבהמה דכתיב מאת זובחי הזבח, ולכן השוחט בהמת ישראל חבירו, חוב על השוחט ליתן מתנותיה לכהן. וכן ישראל שמכר פרה לחבירו ושייר המתנות לעצמו חייב הלוקח לתנם לכהן. שהחוב על הטבח. מיהו טובת הנאה לבעלים, והוא יכול לתת לכל כהן שירצה:

טז. כהן שמכר פרה לישראל, ואמר לו אני מוכר לך פרה זו חוץ ממתנותיה, הרי זה תנאי גמור, דקיימא לן חוץ שיורא הוי, ואם כן שייר לעצמו המתנות, ולא מכרם. אבל אם אמר לו על מנת שהמתנות שלי אינו תנאי, שהרי מתנה על מה שכתוב בתורה, ולכן המקח קיים, ויכול הלוקח ליתנם לכל כהן שירצה:

❖

פרק ט

דין בכור בהמה טהורה וטמאה

א. מצות עשה מן התורה שיהיה בכור בהמה טהורה קדוש, שנאמר [שמות יג, יב] כל פטר רחם הזכרים לה׳. ונוהג בכל מקום בכל זמן. ואפילו כהנים לוים חייבים. ובזמן המקדש המצוה להקריבו לקרבן אם היה תמים. ועכשיו בעונותינו הרבים אסור לשחוט בכור תם, וחייבים עליו כרת כשוחט קדשים בחוץ, ואין לו היתר רק כשיפול בו מום קבוע המבואר ברמב״ם [פ״ב מממיסורי מזבח] ובש״ע [יו״ד סי׳ שטו]:

ב. אף על פי שהוא קדוש מאליו, מכל מקום מצוה להקדישו, שיאמר עליו הרי זה קודש, שנאמר [דברים טו, יט] תקדיש לה׳. ונותנו לכהן בין שנולד תם, או בעל מום. ולא יתננו לו מיד, אלא בבהמה דקה מטפל עמו בעליו לגדלו ל׳ יום, ובגסה נ׳ יום. ואסור בגיזה ועבודה אפילו בעל מום. ואם גזז אותו אסורה בהנאה, ואין לו בו שום היתר כשהוא בעל מום, רק שישחטנו ויאכלו. ואם מת צריך לקברו. ולפי שבזמן הזה מצוה למכור האם לנכרי, ולכן לא הארכתי. וכל דיניו מפורשים בש״ע י״ד מסי׳ שו עד סי׳ שכא:

ג. בזמן הזה מצוה לשתף עם הגוי בבהמה מעוברת מבכרת קודם שיצא הולד לאויר העולם, כדי שלא יבא לידי תקלה. וצריך לקנות [נ״ל להקנות] לגוי חלק באם עצמה, אבל לא מהני שיקנה לגוי העובר או חלק ממנו לפי שהוא דבר שלא בא לעולם, ואין הקנין חל בזה:

ד. כיצד יקנה להגוי, יקבל ממנו פרוטה. ואמנם יש אומרים דאין עכו״ם קונה בהמה בכסף אלא במשיכה, ויש אומרים דוקא בכסף ולכן צריך שהגוי ימשוך גם כן הבהמה לרשותו, דאז משיכה קונה עם הפרוטה. ואף על פי שהבהמה שוה הרבה אין לחוש משום ביטול מקח, דאנן סהדי שישראל גמר ומקני ליה לגוי כדי לפוטרה מהבכורה. או שהגוי יתן לו פרוטה ועל ידי זה יהיה קונה המקום בדיר שלו, שהבהמה עומדת שם, ואגב קרקע יקנה הבהמה. וצריך להתנות עמו שיקנה המקום בכסף לבד, שהרי אינו קונה בחזקה, ולא בכסף לבד, אלא אם כן גם בשטר, ועיין בהל׳ פסח סי׳ תמח [פעי׳ ג] וביורה דעה סי׳ שו [פולי נ״ל שם פעי׳ ו]. (ומה שלא כתב ביורה דעה שיקנה לו המקום בשטר, או שיתנה עמו, היינו שסמך עצמו על מה שכתוב בחושן משפט סי׳ קצד [פעי׳ לח]). ובדיעבד אם הקנה בכסף או במשיכה לחוד, יש אומרים דלא מהני והוי בכור מספק. (ע״ש בש״ך [סק״ח], ובאורח חיים סי׳ תמח במגן אברהם [סק״ד] ובחק יעקב שם [סקי״ד]). וצריך להזהיר לבני הכפרים שמקילים ומוכרים בכסף לחוד:

ה. (ש״ע י״ד סי׳ שכא) מצות עשה מן התורה לפדות פטר חמור, כדכתיב [שמות יג, יג. לה, כ] ופטר חמור תפדה בשה. ונוהג בכל מקום ובכל זמן מן התורה. וזהו מצותה, ישראל שיש לו

חמורה שבכרה זכר פודהו בשה או בעז, שהעז גם כן נקרא שה. בין זכר בין נקבה, בין תם בין בעל מום, ואפילו קטן וכחוש שאינו שוה אלא דינר, והבכור שוה הרבה. אבל לא בשאר בהמה וחיה. ואם אין לו שה פודהו בכל דבר, אלא דאז צריך לפדותו בשויו, דאף על פי שכתוב תפדה בשה, קבלו חז״ל דאין כוונת התורה דוקא בשה, להחמיר עליו יותר מפדיון הקדש, אלא אדרבא להקל עליו, דאפילו בשה כל דהו פודין בו:

ו. במה דברים אמורים דמותר לפדות בכל דבר בשויו, הני מילי כשפטר חמור שוה על כל פנים מג׳ זוז ומעלה, אבל אם שוה בפחות מג׳ זוז אין פודין אותו אלא בשה, או בכל דבר, ובלבד שיהיה שוה ג׳ זוזין בבינוני, ובעין יפה יוסיף עד ד׳ זוזין, ועין רעה ב׳ זוזין:

ז. מיד כשהפריש הטלה או שאר פדיון תחת הפטר חמור חזר הפטר לחולין גמורים, אפילו קודם שנתנו לכהן. ומותר להנות מן הפטר, ואם מת אין צריך לקברו. והכהן זוכה בשה או בשויו מיד. ואם מת או נאבד קודם שנתנו לכהן פטור. לפיכך מיד כשמפריש הפדיון מברך אשר קדשנו במצותיו וציונו על פדיון פטר חמור:

ח. אע״ג דבכור אדם אין יכול אחר לפדותו אלא האב דוקא, או שלוחו, דכתיב [שמות יג, יג] וכל בכור בניך כו׳, אבל בפדיון פטר חמור דלא כתיב [שם] וכל פטר חמורך תפדה, ולכן מותר אפילו איש אחר לפדות הפטר חמור, אפילו בלא שליחות מבעל החמור. ומכל מקום הפטר חמור עצמו אחר שנפדה הוא לבעליו:

ט. הפדיון נותן לכהן או לכהנת, ומאימתי חייב בפדיה משיולד עד שימות. אלא שמצוה לפדותו מיד שלא להחמיץ המצוה. והכהן יעשה בשה או בשויו מה שלבו חפץ כשאר חולין. ומותר לקנות השה הזה מן הכהן, ולחזור ולפדות בו פטר חמור אחר, ואפילו כמה פעמים:

י. קודם הפדיון יש עליו קדושת דמים, ולפיכך אסור בהנאה. ואסור לעבוד בו או לגוזזו להנות משערו, אבל מותר לגזזו להנאת הפטר חמור, כגון שיש לו מכה שלא יצטער, ואינו עובר משום לא תגוז בכור, כיון שאין בו קדושת הגוף, שהרי אינו ראוי לקרב והשער מכל מקום אסור בהנאה וצריך לקברו:

יא. לא רצה לפדותו מכהו בקופץ בערפו עד שימות, שנאמר [שמות יג, יג. לה, כ] ואם לא תפדה וערפתו. ואחר כך יקברנו שהוא אסור בהנאה, אף לאחר עריפה. ואין ממיתין אותו לא בקרדום, או בשאר כלי מתכות. ולא יכנסנו לחדר עד שימות. אלא ימיתנו בקופיץ דוקא, שנאמר וערפתו, ואין דרך עריפה אלא בקופיץ. ומצות פדיה קודמת למצות עריפה, כדכתיב ואם לא תפדה וערפתו:

יב. אע״ג דמדינא מותר ליתן הפטר חמור לכהן, והכהן יפדה אותו בשה להפקיע מעליו קדושתו, ויחזיק השה לעצמו, מכל מקום הכהנים חשודים על זה, שמתעצלים בזה ואינם

מפרישים שה, כיון שמחזיק לעצמו, ולכן אסרו חז״ל ליתן הפטר חמור לכהן, אלא אם כן פדה הכהן החמור בפניו, או יערפנו בפניו:

יג. ישראל שיש לו ספק פטר חמור מפריש טלה עליו להפקיע איסורו, ומעכב הפדיון לעצמו, דהמוציא מחבירו עליו הראיה. ואם ילדה ב׳ זכרים, ואינו מכיר הבכור, ושאר ספיקות מבואר בש״ע שם:

יד. כהנים ולוים פטורים מפטר חמור אם ילדה חמוריהם כמו בפדיון הבן:

טו. שותפות העכו״ם פוטר, ואסור להשתתף עמו כדי להפקיע קדושתו, כיון שאפשר בפדיה, או בעריפה, ואינו דומה לבכור בהמה טהורה:

❖

פרק י

דין ראשית הגז

א. מצות עשה מן התורה שכל אדם מישראל הגוזז צאנו יתן ראשית הגיזה שגוזז לכהן, שנאמר [דברים יח, ד] ראשית גז צאנך תתן לו. ואם לא נתן בתחילת הגיזה יתן באמצע או בסוף. ובארץ ישראל נוהג בין בפני הבית ובין בזמן הזה. ובחוצה לארץ יש אומרים דנוהג גם כן, אלא שלא נהגו כן:

ב. מדנתנה התורה טעם ליתן לכהן ראשית הגז כי בו בחר כו׳ לעמוד לשרת, משמע שהתורה הקפידה כדי שיהיה לו צמר לעשות בגדים. ולכן אינו חייב אלא באלו שצמרן ראוי ללבוש, בין זכרים ובין נקיבות, אבל אם צמרן קשה שאינו ראוי ללבישה פטור. ואין חילוק בין היה הצמר לבן או אדום או שחור לעולם חייב:

ג. גזז הצמר וצבעו קודם שנתנו פטור שקנאו בשינוי, והרי זה כמזיק מתנות כהונה, או שאכלו דפטור. ומכל מקום לצאת ידי שמים יתן לכהן דמי שוין. אבל אם לא צבען רק שהלבינו אינו שינוי, שהרי לא נעשה בגוף הצמר שום שינוי וחייב:

ד. הפריש הראשית הגז ונאבד חייב באחריותו עד שיתן לכהן, דכתיב תתן לו:

ה. אם רצה ליתן כל הגיזה לכהן בתורת ראשית הגז הרשות בידו[א]:

ו. אין חייב אלא אם כן יש לו ה׳ צאן, ויהיה הגיזה של כל אחד ואחד לא פחות ממשקל י״ב סלעים, עד שבין הכל הוא משקל ס׳ סלעים, שכן קבלו חז״ל. ואם היה אחד מהם הגיזה פחות מי״ב סלעים, אע״ג שבין הכל עולה ס׳ סלעים פטור:

ז. השותפים חייבים, ובלבד שיהיה לכל א׳ מהם על חלקו לא פחות מן ה׳ צאן הגוזז שיעור הנזכר:

בינת אדם

א. צ״ע שהרי בתרומה ובחלה דכתיב [לבכליס יח, ל. במדבר טו, כ] ראשית דגנך וראשית עריסותיכם דרשינן ראשית שיהיה שיריה ניכרין, ולכן האומר כל גרני תרומה וכל עיס[ת]י חלה לא אמר כלום, כדאיתא בתרומות פ״ד [מ״ה] ובחלה ספ״ק. וכן פסק הרמב״ם [פ״ג מתרומות ה״ה]. ולמה בראשית הגז דכתיב [לבכליס יח, ל] ראשית גז צאנך מותר לעשות כל הגיזה לראשית הגז. וכן בבכורים [שמות כג, יט. לד, כו] ראשית בכורי כו׳, וקיימא לן דאדם עושה כל שדהו בכורים. והלבוש [עטרת זהב סי׳ שלג סעי׳ ו] דחק עצמו בדרך דרוש ע״ש. והנה מלישנא דש״ס בעירובין לז [ע״ב] ופסחים דף לג [ע״ב] ופ״ב הגז [נ״ל ופרק הגז חולין קלו ע״ב] משמע דנפקא להו דראשית משמע שיהיה שיריה ניכרין. אבל הרמב״ם בפירושו בתרומה [פ״ד מ״ה] ובחלה [פ״ו מ״ט] כתב דנפקא ליה מדכתיב בחלה מראשית עריסותיכם, ודרשינן ולא כל ראשית. וכן כתב רש״י בחומש בפ׳ שלח [במדבר טו, כא] על פי ספרי, וצריך לומר דילפינן תרומה מחלה, ולפי זה לא קשה מידי. אך עדיין קשה שהרי בבכורים כתיב גם כן ולקחת מראשית [לבכליס כו, ב], וצריך לומר דשאני בכורים דכתיב [שמות כג, יט. לד, כו] ראשית בכורי כל, ומדכתיב כל מזה מרבינן דאפילו הכל.

ואמנם לפי הש״ס דידן דנפקא ליה מדכתיב ראשית קשה, וצריך לומר דודאי תיבת ראשית פרושו בתחילה, כמו שכתב רש״י בתחילת פרשת בראשית. ואמנם במקום שאי אפשר לומר דפירושו בתחילת הדבר, על כרחך צריך לומר דבא למעט, ורוצה לומר הראשונה אבל לא השניה, כמו שכתב רש״י בחומש פרשת שלח [במדבר טו, כא], מדכתיב ראשית עריסותיכם, הוא אמינא עיסה ראשונה שיבואו לארץ ע״ש. ולפי זה בגז דיש לומר דרוצה לומר שיתן תיכף בהתחלת הגיזה כדאיתא בכל הפוסקים, ואם כן מנא לן לומר שיתחייב שיניח שיריים, דאדרבא הסברא נותנת שכל המוסיף יתברך. וכן בבכורים המצוה תיכף כשיראה תאנה שביכר אשכול שביכר יעשה אותם ביכורים, כדאיתא בבכורים. אם כן מניחן פרושו על פי פשוטו והמוסיף יתברך. מה שאין כן בתרומה וחלה לא שייך לומר ראשית דגנך או ראשית עריסותיכם התחלת הדבר, כי הכל נגמר בפעם א׳. וגם לא שייך לומר הראשונה ולא השניה. ולא סבירא ליה דהוא אמינא עיסה ראשונה כשבאו לארץ, אלא על כרחך דהכי קאמר שיהיה שיריה ניכרים כדי שתהיה נקראת נגד השירים ראשית., והא דבעינן קרא בבכורים בכורי כל לרבות דמותר לעשות כל שדהו בכורים, ולפי זה לא צרך קרא לזה, יש לומר משום דכתיב שם ולקחת מראשית, ולא כל ראשית, כדרשת הספרי בחלה, לכך אצטריך לרבות., ועל כרחך מראשית למעוטי שאר פירות כדאיתא במנחות דף פה [פל ע״ל]:

ח. היה לו צאן וגזז אחד מהם ומכר הגיזה, ואחר כך גזז הנשארים, או שלאחר שגזז אחד מהם מכר מקצת הצאן, כיון שבתחילת הגיזה חל עליו המצוה ולכן חייב, ואפילו גזז הנשארים אפילו לאחר כמה שנים:

ט. היה לו גיזה טובה ורעה לא יתן מן הרע על היפה, אלא מכל אחד ואחד בפני עצמו. ואם נותן מן היפה על הרע תבא עליו ברכה:

י. ראשית הגז הוא חולין לכל דבר, לפיכך נותנים אותה לכהנת אפילו הנשואה לישראל:

יא. דין הלוקח גז צאנו של נכרי או של חבירו מבואר בש"ע יורה דעה סי' שלג [סעי' ז–ח]:

❖

פרק יא

דין דינים פרטים הנוהגים בארץ

א. קדושת הארץ אף על פי שלענין תרומות ומעשרות לדעת הרבה פוסקים בטלה קדושתה ואינו חייב אלא מדרבנן, מכל מקום לענין גוף קדושתה אינו תלוי כלל בישראל, אלא היא מקודשת ועומדת מיום שנבראה. שהרי אברהם אבינו לא היה יכול לעמוד עליה לידע השר המושל שם (כדאיתא במדרש ובזוהר [לך לך קף עמ ע"ל]). וליצחק נאמר [בראשית כו, ג] גור בארץ הזאת שאין חוצה לארץ כדאי לך. ויעקב כתיב [בראשית לג, יח] ויקן את חלקת השדה, ופירש ר' אברהם בן עזרא להודיע חשיבת הארץ שכל שיש לו חלק בה כאלו יש לו חלק לעולם הבא. ואמר [בראשית כח, יז] זה שער השמים. וכתיב [ויקרא לג, כד] העם היושב בה נשוא עון, ורוצה לומר שהקב"ה מעניש אותם כדי לנכות אפילו המזידים מעוונות הקטנים. (וכתיב [דברים יח, יב] ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה עיני ה' אלקיך בה מראשית השנה, ואף על פי שבכל העולם משגיח הקב"ה, כדכתיב [דברי הימים ב טז, ט] עיני ה' משוטטת בכל הארץ, מכל מקום בכל העולם אינו אלא משוטט ושם משגיח בפרטיות. ועיין בכפתור ופרח [פ"ז] שמאריך בזה):

ב. ואמנם לא כל הרוצה ליטול השם לעלות יעלה, אע"ג דבמתניתין (סוף כתובות [קי ע"ב]) איתא הכל מעלין כו', היינו דוקא מי שיש בידו לקדש את עצמו שם ולהתטהר ולעבוד ה' תמיד בכל לבו, והוא נקי כפיים ובר לבב כדכתיב [תהלים כד, ג] מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב, ורוצה לומר נקי כפים בין אדם לחבירו לאחר שיתקן כל מה שחטא בין אדם לחבירו, לא מבעי בדברים הנוגעים בממון, שלא יועיל לו אפילו הביא כל אילי נביות וכל הסיגופים ותעניתים וכל המצות לא יועיל לו עד שיחזיר את הגזלה או את התשומת יד, אלא אפילו אם חטא לחבירו בדברים צריך לפייסו עד שיתרצה, וזה כולל כל המצות שבין

אדם לחבירו, (ולכן רצוני לחבר לחיבור הזה שער צדק, שהוא מכל ענינים דבין אדם לחבירו הדינים המפוזרים בשולחן ערוך חושן משפט אם יזכני ה׳ להדפיסו), ואחר כך בר לבב והוא כולל כל הדינים שבין אדם למקום. וכן כתב בכלבו סי׳ קכז בשם מהר״ם. וכן כתב השל״ה [שער האותיות קדושת האכילה אות כ, עמוד ברכה אות כה] בשם החרידים [פנ״ע ל״ה אכל הבאיס] שמי שאינו מתקדש ומתטהר שם מוטב שלא יעלה:

ג. צריך שיהיה בקי בכל הדינים המבוארים בספר הזה בכדי שלא יצא שכרו בהפסדו, כי הרבה דינים יש שיכול לבא לידי מכשול, וזהו גם כן כוונת רבינו חיים כהן (שכתב תוס׳ סוף כתובות [קי ע״ב ד״ה הוא]) וז״ל שאין מצוה בזמן הזה לדור בארץ ישראל שהרבה מצות תלוים בארץ ואי אפשר להזהר בהן וענשם מרובה עכ״ל. ואין כוונתו מחמת שבטלה קדושת הארץ דאם כן למה ליה לכתוב שהרבה מצות תלוים כו׳, אלא כוונתו כיון שיש הרבה דינים ועונשן מרובה ואם אינו יכול להזהר בהם מוטב שלא יעלה. (והרמב״ן חשב למצות עשה [הסגות הרמב״ן לספר״מ שרשים מצוה רביעית] מצות דירת ארץ ישראל אף בזמן הזה, ואף שבעל מגילת אסתר [שם] דחה דבריו מדברי רב יהודה שאמר העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר [ירמיהו כז, כב] בבלה יובאו [כתובות קי ע״ב], לא קשה מידי חדא דלא קיימא לן כרב יהודה, ועוד דאפילו לרב יהודה דוקא מבבל, ומה שהקשה דאיך יבטל נביא מצוות עשה מן התורה, לא קשה מידי דדוקא אם עוקר המצוה לגמרי אינו יכול, אבל לפי שעה יכול לבטל וגם זה לא אמר בבלה יובאו אלא עד כלות ע׳ שנה, ואפילו לרב יהודה אינו אלא עד ביאת הגואל[א]):

ד. מי שאין ידו משגת לפרנס את עצמו שם, וצריך להטיל עצמו על הציבור, ובחוצה לארץ מפרנס את עצמו ביגיע כפו, אין ספק שמוטב לו לדור בחוצה לארץ, וכמה הפליגו חז״ל במעלת המפרנס את עצמו ביגיע כפו. ומהר״ם שיף בסופו בלקוטיו כתב שזהו כוונת חז״ל שאמרו [כ״ב קי ע״א] מוטב לאדם לעבוד ע״ז ולא יצטרך לבריות, רוצה לומר על דרך שאמרו חז״ל כל הדר כו׳[ב]:

בינת אדם

א. הרא״ש [נ״ל הגהות מהר״ר] כתב סוף כתובות [פי״ג סי׳ יח] בשם מהר״ם דהא דאיתא בירושלמי היא אומרת לעלות כו׳ אין כופין אותו דלא כש״ס דילן מיירי בזמן הזה. [כן הוא בעור, אך בהגהות מהר״ר לפנינו אותה להיפך דסירושלמי מיירי בזמן שבית המקדש קיים]. והקשה הטור [אבה״ע סי׳ עה] דאם כן למה כופין אותה, ועוד דמאי שנא בזמן הזה. והנה אין לומר שכונת מהר״ם אין מצוה מחמת שנתבטלה קדושתה, וכמו שהבין הטור בכוונת מהר״ם, שהרי בכלבו סי׳ קכז כתב בשם מהר״ם שאם עולה להתקדש ולהטהר שכרו מרובה. ולכן נראה לי דכונתו דבשלמא בזמן המקדש שכל איש ואשה היו בקיאין בכל הדינים ואפילו בטומאה וטהרה ולפיכך גם היא יכולה לכוף אותו, משא״כ בזמן הזה דנפישי עמי הארץ ואפילו הלומדים על פי הרוב אין בקיאין בדינים ההם, לכן היא אינה יכולה לכוף אותו, שיכול לומר אין אני בקי [כלפוס יוונאיס אנו בקיאיס] בדינים, ואין ביכולתי לפזר ממון להחזיק בביתי חבר לתקן כל מאכלי, משא״כ הוא יכול לכופה שיאמר אחזיק בביתי חבר לתקן כל דבר:

ב. ועם זה ישבתי בפרשת בהעלותך שאמר משה ליתרו [במדבר י, כט–לב] לך [נ״ל לכה] אתנו והטבנו לך כו׳, ויאמר יתרו כו׳, ויאמר משה כו׳, והיה מהטוב [נ״ל הטוב] כו׳, והם דברי מותר שהרי כבר אמר לו בתחלה והטבנו

ה. מי שיש לו אב ואם ומוחים בידו מלעלות, צ״ע אם מחוייב לציית אותם מדין כיבוד, או דינו כשאר מצות שאם יצוו לאדם לבטל א׳ מהמצות לא ישמע להם, כדאיתא ביורה דעה סי׳ רמ [סעי׳ טו][ג]:

[רבינו בכתב״י הוסיף סעיף נוסף: הנולד לעלות לארץ ישראל, ואין אשתו רוצה, עיין ביו״ד סי׳ רכח סעי׳ ו, ובש״ך ס״ק ז בשם תשו׳ מיי׳, והיא הגהות מיימוניות פ״ו מהלכות שבועות. (ע״פ מוריה קמב)].

ו. כתבו המקובלים כל ארץ ישראל מסובב במים, הירדן מן המזרח, וים המלח ונחל מצרים מן הדרום, וים הגדול מן המערב, ופרת מן הצפון, לרמוז שקדם כניסתו יכנס במים להעביר מעליו כל טומאה ולקבל עליו קדושה:

בינת אדם

לך. ועוד למה הוסיף עכשיו בדבריו ושינה ממה שאמר לו בתחלה. ואמנם גרים אין להם חלק בארץ, ואמר משה והטבנו לך כי ה׳ דבר טוב על ישראל והיו כלם עשירים וניטיב לך במתנות עניים, ולכן השיב יתרו לא כי אל ארצי כו׳, כי מוטב שישאר בחוצה לארץ ויתפרנס משלו, ולכן השיב לו משה והיה מהטוב ההוא, רוצה לומר מחלקנו ניתן לך חלק, ולכן נתנה לו דושנה של יריחו:

ג. מצאתי בתשובת תשב״ץ חלק ג סי׳ רפח שהביא אין יוצאין מארץ ישראל לחוצה לארץ אלא ללמוד תורה ולישא אישה [לפנינו ליתא ליתא אתא] ולכיבוד אב. והנה למיעוט בקיאותי בש״ס לא זכיתי לידע מקורו, כי בעבודה זרה יג [ע״א] איתא רק ללמוד תורה ולישא אשה, וכן העתיק הרמב״ם פ״ה מהלכות מלכים [ה״ט]. ואמנם נראה לי דדינו דין אמת, ומבואר בקדושין דף לא ע״ב דר׳ אסי שאל לרבי יוחנן מהו לצאת לקראת אמא, ואמר לו המקום יחזירך לשלום, הרי דמותר לצאת לכבוד אמו. ואם כן הדבר קל וחומר מה אם מותר לצאת מכל שכן דלכתחילה אינו צריך לעלות, וכמו שכתב בכלבו סי׳ קכז בשם מהר״ם שהשיב דלכן לא עלו הראשונים שהיו חוששים לביטול תלמוד תורה, וכיון דמותר לצאת כדי ללמוד תורה כל שכן דאין צריך לעלות, והכי נמי דכוותיה. אך יש לומר דמעשה דר׳ אסי היה לא לצאת יציאה גמורה רק לקבל פני אמו, ובזה יש לומר דזה היה כונת רבי יוחנן במה שאמר לו המקום יחזירך לשלום, רוצה לומר שעל כרחך דעתך לחזור לכאן, דיציאה גמורה אסור, (ורש״י פי׳ יחזירך למקומך ולשון יחזירך לא משמע הכי). וידידי הרבני מהו׳ לוי השיב לי דזה אינו שהרי גם לתלמוד תורה אסור, אלא אם כן דעתו לחזור, כדאיתא בתוספת שם, וברמב״ם פ״ה מהלכות מלכים [ה״ט], ואפילו הכי למד הר״מ ק״ו, והיינו נמי טעמא שאף דעת הראשונים היה תמיד שכאשר יעבור האונס אזי יהיו עולים. ואם כן הכי נמי דעתו כשימחול לו אביו או שימות אזי יעלה. ולענ״ד מצאתי ראיה ברורה במדרש רבה ריש פרשה לך לך [אות ז] וז״ל לפי שהיה אברהם אבינו מפחד ואומר אצא ויהיו מחללין שם שמים ואומרים הניח אביו לעת זקנותו והולך לו, אמר לו הקב״ה לך ואני פוטרך מכיבוד אב ואם, ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם. ומדייק זה מדכתיב ב׳ פעמים לך לך ע״ש. ויש לדעת דמהיכי תיתי שאחר יהיה פטור מכיבוד אב ואם, ולמה יהיה פטור, ועוד למה יהיה אברהם פטור מכיבוד אב ואם בחינם, אלא על כרחך דאף על פי שצוהו ללכת לארץ ישראל והיא מצוה, מכל מקום כשיש עליו מצות כבוד אסור לעלות, ואם כן הוא אמינא שגם אברהם

ז. (ש"ע אורח חיים סי' תקסא) הרואה ערי יהודה בזמן הזה בין בישובן בין בחורבנן בעיר ראשון שמחלק יהודה שפוגע בה, והוא סמוך ממש לעיר שרואה אותה בטוב, אומר הפסוק [ויקעיהו פל, ט] ערי קדשיך היו מדבר, ציון מדבר כו', וחייב לקרוע כל בגדיו שעליו מצד שמאל עד שיגלה לבו, ושיעור הקריעה בטפח, ואין צריך שוב לקרוע על שאר ערי יהודה רק על ירושלים, שכאשר יגיע עד סמוך לה עד שרואה אותה בטוב, אומר ציון מדבר היתה ירושלים שממה, וקורע טפח בכל בגדיו.

וכשיבא סמוך למקום המקדש עד שרואה מקומו, אז ישתחוה כנגד מקום העזרה, ומקונן במרירות הלב, ואומר כל הפסוק בית קדשינו ותפארתינו אשר הללוך בו [ויקעיהו פל, י ליתא כו] אבותינו היה לשריפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה, וקורע עוד בכל בגדיו טפח.

ובשעה שקורע אומר ברוך דיין האמת (בלא שם), כי כל משפטיו צדק ואמת, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא [דברים לב, ד], ואתה צדיק כו' [נחמיה ט, לג], גם מקונן ואומר מזמור לאסף [תהילים עט] עד סופו.

וכשרואה שערי רחמים שהם בכותל מערבי הוא הכותל שבנה דוד המלך עליו השלום, אומר טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה כו' [איכה ב, ט] (עיין ב"ח [ד"ה מלחמה]).

ואם בא דרך המדבר שאז רואה מקום בית המקדש תחילה, קורע טפח כדין על המקדש, ואחר כך כשרואה ירושלים מוסיף על קרע ראשון כל שהוא, ואין צריך לקרוע עוד על שאר ערי יהודה.

כל הקרעים האלו בידו דוקא ולא בסכין, ומעומד ולא מיושב, ואסור לתפרן בתפירה הגונה לעולם, אבל מותר לתופרן כסולמות וכיוצא בהם:

ח. צריך לזהר מאוד שלא יכנס במקום המקדש שכולנו טמאים מתים, והנכנס בטומאה חייב כרת, דאפילו למאן דאמר קדושת הארץ בטלה אבל קדושת המקדש לא בטלה, ולכן כשהולך למקום המקדש צריך שיהיה לו הר הבית במזרח, והוא יעמוד במערב פנים למזרח דהיינו למקדש, כי הכותל מערבי הנשאר, רוצה לומר כותל העזרה שהיתה לאחורי קדש הקדשים י"א אמה, ולכן מותר לילך סמוך לה, אבל ממזרח הר הבית למערב אסור:

ט. המטיל מים ממקום שיכול לראות מקום המקדש, לא ישב ופניו כלפי הקודש, אלא יסלק הקודש לצדדין, וכתב הב"ח [סי' ג ד"ה לשון] דבזמן הזה מותר, וכן כתב אליהו רבה דדוקא

בינת אדם

אסור אם לא שילך אביו עמו, ולכן אמר לו לך אני פוטרך, כיון שאני מצוה לעלות לארץ ישראל, אבל לאחר אף על פי שרצונו לעלות אסור מטעם כיבוד:

במקום המקדש גופא אמרינן דלא נתבטל קדושתה, וראיה דאמרינן בברכות דף סב [ספ"ע ע"כ] לא יקיל ראשו כו' אלא בזמן שהשכינה שורה (א"ח סי' ג' [סק"ו]):

י. האוכל ממינים שנשתבח ארץ ישראל מסיים על הארץ, על ה' מיני דגן ועל פירותיה. ובכפתור ופרח דף לו ע"ב [פ"י] כתב דמסתברא דגם יסיים על הארץ ועל מחייתה (שם רח [סעי' י]):

יא. אסור לעשות סחורה בארץ ישראל בכל דבר שהוא מאכלי אדם, ואפילו תבלין, אלא כל אחד מוכר פירותיו, כדי שימכרו בזול, ובמקום שהשמן או שאר מינים מרובה מותר לקנות ולמכור. ובכל מקום מותר לקנות חיטים, ולעשות ממנו פת, וכן זיתים לעשותן שמן, ולא אסרו רק לקנות ולמכור הדבר כשהוא בעין (חוה"מ סי' רלא [סעי' כג]):

יב. אין אוצרין פירות בארץ ישראל, דהיינו לקנות ולהניחו אותו עד שעת היוקר, אף על פי שאין בדעתו למוכרו, אבל מיני תבלין מותר[ד], אבל מה שגדל בשלו אפילו פירות מותר להניחם באוצר, אפילו לכמה שנים, ובשנת בצורת אפילו משלו לא יאצור יותר מפרנסת ביתו לשנה. ונראה לי דלשנה מותר לאצור לצורך פרנסת ביתו אפילו לקנות. ומותר לקנות בשישית לצורך שישית ושביעית ושמינית כן כתב רמב"ם [פי"ד ממכירה ה"ו] (ובש"ע לא הביאו וצ"ע):

יג. אין מוציאין כל מיני פירות מארץ ישראל חוץ לגבולותיה, אפילו באותו מלכות, ואפילו במקום דשכיחי (כן מוכח מדלא מחלק הש"ס), לפי שרוב הדרים שם הם עניים, בכדי שלא יתיקר השער. ונראה לי דמיני תבלין מותר. ועוד נראה לי דדבר מועט מותר דבזה לא יתייקר השער[ה]:

בינת אדם

ד. עין בטור חושן משפט סי' רלא בב"י שם [סעי' כח] מה שכתב דכל מיני פירות אסור. ומצאתי כן בהדיא בשאילתות פרשה ויגש [שאילתא לכ], ומבואר שם דלא מיקרי חיי נפש אלא יינות שמנים וסלתות, ומכל מקום שאר פירות אסרו משום גזירה:

ה. אין להביא ראיה מדתנן בשביעית פ"ו [מ"ה] אין מוציאים פירות שביעית ושמן שריפה, וקשה הרי הכל אסור, אלא על כרחך דהנך אפילו מעט אסור, אבל בשאר פירות מותר. דיש לדחות דפירות שביעית רוצה לומר תבלין וצבעים ושמן שריפה אינו עומד לאכילה, אשמעינן דאפילו הכי אסור. אבל ראיה ברורה מפסחים דף נב [ע"כ] דרב ספרא אפיק גרבא דחמרא דשביעית, והקשה תוס' [ד"ה לכ] הא אין מוציאים פירות שביעית, ותרצו דלסחורה מותר (ועיין כוונתם בשער מצות הארץ פרק יח [שנתפרסמו הטופנים שמותר סחורה בפירות שביעית]). וקשה דעל כל פנים אסור משום דאין מוציאים פירות כו', אלא על כרחך דדבר מועט כגרבא דחמרא מותר, ואין האיסור אלא משום שביעית, דאף לתנא קמא על כל פנים לכתחילה אסור להוציא:

יד. אסור לצאת מארץ ישראל חוץ לגבולותיה, אפילו באותה מלכות, אלא ללמוד תורה, או לישא אשה, או להציל נפשות, ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה ולחזור. אבל להשתקע שם אסור, אלא אם כן חזק הרעב עד שנעשה שוה דינר חיטים בב׳ דינרים, ואם הפירות בזול ולא ימצא מעות להשתכר, מותר לצאת למקום שימצא בו ריוח, ואף על פי כן אינו מדת חסידות (רמב״ם פ״ב מהל׳ מלכים [נ״ל פ״ה ס״ט] מגמרא ע״ז יג ע״א). ונראה לי דכל שכן שאז מותר להוציא פירות ולמוכרם, בכדי שיהיה להם מעות, והטעם דאסור לצאת מפני שיש שם ישראל מועטים, בכדי שלא תשאר ריק מישראל, והם מתפללים בשלום כולנו, ותפילתם יותר מקובלת מתפילתינו, כדאיתא בערובין [נ״ל ערכין] דף לב [ע״כ] דקפיד קרא על יהושע דלא בעי רחמי על עבודה זרה, דבשלמא משה לא היה זכות ארץ ישראל:

טו. מי שמת והניח ספרים אין מוציאים אותם חוץ לגבולותיה, אפילו באותה מלכות מטעם הנזכר, אם לא שהתנה בפירוש להוציאן, נראה לי דרוצה לומר בשעת קנייתם (כפתור ופרח דף לט ע״ב [פ״י] בשם הירושלמי [סנהדרין פ״ג ה״ט], ושכן כתב בעל העיטור [לות ק קבלת העדות נו:]):

טז. אין מוכרים לעכו״ם בתים ושדות בארץ ישראל, דכתיב לא תחנם, וקבלו חז״ל דרוצה לומר לא תתן להם חניה בקרקע. אבל משכירים להם בתים (יו״ד סי׳ קנא [סעי׳ ח]). ומיהו אם דר בעיר שכולה עכו״ם, ורוצה לעקור דירתו משם, ואם יניחה כך יחזיקו בה עכו״ם, או יחריבוהו מותר למוכרה, או אפילו בעיר שרובה ישראל וצריך למעות, ואין ישראל רוצה לקנות אפילו בזול מותר למוכרו לעכו״ם (כפתור ופרח דף מ ע״ב [פ״י], וראייתו מגיטין דף מד ע״א מהמוכר ביתו לעכו״ם כו׳ ע״ש):

יז. הקונה קרקע מן העכו״ם בארץ ישראל, ורוצה העכו״ם ללכת לדרכו בשבת, מותר לעכו״ם לכתוב השטר קנין (אורח חיים סי׳ שז [נ״ל שו סעי׳ יא]):

יח. בזמן הזה מותר לגדל בהמה דקה בארץ ישראל כיון שאינו מצוי שיהיה לישראל שדות (חושן משפט סי׳ ת [נ״ל תנ סעי׳ א]):

יט. כל בעל נפש יחמיר על עצמו לזהור בכל מיני גילוי, ומבואר ביורה דעה סי׳ קטז ובפרי חדש (שם):

כ. כל מצוה שעושה אדם בפעם ראשונה, נראה לי דיש לברך שהחיינו כדעת הרמב״ם [פי״א מברכות ה״ט], (אע״ג דהאחרונים [לא״ה טו״כ לו״ח סי׳ כב סעי׳ א, יו״ד סי׳ כח סעי׳ כ, סי׳ רפה סעי׳ ז] כתבו דהוי ספק ברכה מכל מקום בארץ ישראל נראה לי דאין חשש)[1]. ונוהגים בארץ ישראל ובסוריא וסביבותיה ומלכות

בינת אדם

1. אמרינן בערובין סוף פ״ג [מ ע״כ] לענין שהחיינו בראש השנה ויום הכיפורים, רשות לא קמבעי, דאנא אקרא חדתא נמי קאמינא ע״ש. וכן כתבו הפוסקים דברכת שהחיינו הוא רשות, וצ״ע מאי שנא ברכה

מצרים שאבי הבן מברך שהחיינו על כל מילה, בין שהאב מוהל ובין שהמוהל הוא אחר (יורה דעה סי׳ רסה [סעי׳ ז]):

בינת אדם

זו משאר ברכות דכולם או שמחוייב לברך או שאסור לברך. ונראה לי על פי מה שהשבתי להרב המופלג מהו׳ חיים בהגאון דק״ק הוראדנא ששאל ממני לחוות דעתי בדבר שהוא ספק הברכה אם מותר לומר בריך רחמנא, שהרי מצינו כמה פעמים בש״ס שאמרו בריך רחמנא, וגם מצינו בבנימין רעיא שאמר בריך רחמנא דהאי פיתא. ופסקו כל הפוסקים דיוצא. והאריך בתשובתו בחריפות ובקיאות. ולא אכתוב מה שהשבתי לו רק מה שנוגע לענין זה, וז״ל שם הנה מצינו בברכת שהחיינו שכתבו הפוסקים שהוא רשות, ולא ידעתי מאי שנא משאר ברכות, ונראה לי דיש לדעת בברכות כט [ע״א] כתב תוס׳ [ד״ה מפני] דכל האומר ברוך אתה ה׳ שומע תפילה אחר תחנונים הרי זה מגונה. ויש לדעת למה לא כתב שמברך ברכה לבטלה. ועוד קשה לי שהרי מצינו בתורה [בראשית יד, יט] ברוך אברם כו׳, וברוך כו׳, וביתרו [שמות יח, י] ברוך ד׳, ודוד ושלמה אמרו כמה פעמים ברוך ה׳, ובפרט שדוד המלך עליו השלום תיקן מאה ברכות, מי התיר לשלמה בנו לברך כמש״כ במלכים [א ח, טו נו] ובדברי הימים [ב ו, ד]. ולכן נראה לי דברכה שאינה צריכא הוא דוקא כגון שבירך כבר על דבר זה ומברך עוד הפעם, כמו בהבדלה בפרק אין עומדין [לג ע״א], וביומא פרק בא לקרות [ע ע״א], דפריך וניתי ספר תורה כו׳, אבל אם יברך ברכה שלא בירך עדיין על דבר זה, אף על פי שכבר בירך אותו היום, בוודאי מותר, כמו שמותר לברך ברכת הנהנין כמה פעמים, וא״כ הכי נמי כשיאמר תחנונים ורוצה לסיים שומע תפילה זה לא הוי ברכה שאינה צריכא ולא לבטלה, שהרי גם חכמים תיקנו לברך תפילת הדרך ומסיים שומע תפילה, אע״ג שכבר אמר בתפילת י״ח, וא״כ זה היתר גמור. אלא שהאיסור הוא שאסור להוסיף ברכה מה שלא תיקנו חכמים, ולכן כתבו התוס׳ שהוא מגונה, דבאמת אין כאן לא משום שאינה צריכה ולא משום לבטלה: ואמנם זה דוקא אם מברך בדרך ברכה בתואר פרטי כגון שומע תפילה, וכן כל התוארים כידוע שהם תוארים למדותיו יתברך מכל הברכות שזהו פירוש ברוך כו׳, כדאיתא בב״מ דף קיד [ע״א] דהקדש צריך ברכה. ועיין בחיבורי חיי אדם סי׳ ו׳ בהשמטות שם. אבל לברך ה׳ בכלל על הטובה שעשה עמו, או עם אדם אחר זה מותר לכל אדם. דו״ק היטיב בכל הברכות שמצינו בתנ״ך, ומה שאמרו בש״ס בריך רחמנא או ברוך המקום שהם אינו תואר פרטי, ואז פי׳ ברוך לשון ברכה ותהלה, ולא לשון ברכה:

ועוד בדרך פשוט דאם מברך ב׳ פעמים הוי ברכה לבטלה, אבל אם יש מקום לחול כגון שיסיים אחר תחנונים שומע תפלה אין כאן לבטלה, אלא מגונה דאסור להוסיף מברכות אלו שתיקנו חכמים על דבר פרטי כגון שומע תפילה וכיוצא בו, אבל לברך השם על הטובה שבא פתאום לאדם ככל הברכות שבתנ״ך ובש״ס בריך רחמנא, וכן שהחיינו, הוא רשות לכל אדם, אם יש לברכה מקום לחול. ובזה אתי שפיר ברכות סוף דף נז ע״ב מדעתאי בריכתינהו לכולהו, והאיך מצי לברך מדעתיה, אלא על כרחך דברכות כאלו רשאי כל אדם לברך, ולכן אין ספק דאסור לומר בדרך ברכה, בין שיאמר רחמנא, או אפילו בלשון לעז וכינוי, שהרי ברכות נאמרות בכל לשון, ויוצאין בו, והמזכיר השם אפילו בלשון לעז חייב לנדותו, כמש״כ רבינו ירוחם נתיב יד חלק ח׳, והנה ברכת שהחיינו אינו

כא. צריך להשגיח שם שיהיה מעקה כדין, ומבואר בחושן משפט בסופו [סי׳ תכז], ובחיבורי חיי אדם כלל טו [סעי׳ כל כה]:

כב. בני מדינה ששם חל חרם דרבינו גרשום שלא לישא ב׳ נשים, כשיבאו למדינה ששם לא קבלו עליהם חרם דרבינו גרשום אפילו הכי אסורים לישא ב׳ נשים, דחרם דרבינו גרשום אקרקפתא דגברא חל (יורה דעה סי׳ רכח [כמ״ל סעי׳ כע, וע״ך ס״ק פה]):

כג. נראה לי דהבאים לארץ ישראל אם יקבעו עצמם בעיר שיש שם מנין, אף על פי שהבאים הם מרובים, יש להם דין יחיד, וחייבים לנהוג חומרי מקום שהלכו לשם, ופקעו מהם החומרה שהיו נוהגים במקומם:

כד. אבל אם קבעו דירתם בעיר חדשה, שאין שם יהודים, ונתקבצו שם ו׳ אנשים מאשכנזים וד׳ מספרדים, סתמא דמילתא נמשכים אחר מנהג המקום של הרוב, וכן אם באו כ׳ ממקום אחד, וכ׳ נתקבצו ממקומות אחרים, אין כאן שום מנהג, ויעשו הכל על פי התורה, עד שיתקנו ויעשו הסכמות ביניהם על פי רוב (ע״ש עיין בפרי חדש [כלפו״ל ס״מ, כלפוס ימוקליס ס״ע] א״ח סי׳ תצ״ו סי׳ י״ט):

כה. ומכל מקום נראה לי דבענין סדר התפלות דבני האשכנזים מתפללים בנוסח אחר, וכן הפיוטים, אף לכתחילה וודאי ראוי שגם האשכנזים יתפללו בנוסח של הספרדים, משום בל תתגודדו, אף על גב שאינו אלא מנהג, ואין בו שום איסור, דהא יש אומרים דאף בזה שייך לא תתגודדו, ומכל מקום לא כייפינן להם[ז]:

בינת אדם

תואר, אלא לשון ברכה ותהילה, והוא ברכה כללית, ואין כאן משום ברכה שאינה צריכה או לבטלה, רק שיהא מקום לחול עליו, ולכן אמר אנא אקרא חדתא נמי אמינא, ועל כל דבר שיש לאדם שמחה מותר לברך שהחיינו.

ולכן אם אזכה לעלות לארץ הקודש ולקיים שם מצות תרומות ומעשרות, בפעם ראשונה שאפריש אברך שהחיינו. וכמו שכתב הכרתי ופלתי ביו״ד סי׳ כח [סק״ג] דכל דבר שאינו מחוייב להמציא עצמו לעשות כמו כיסוי דם. ולכן אם בא מצוה כזו לידו יברך עליו בשמחה:

ז. המגן אברהם באורח חיים סי׳ תצג [סק״ו] כתב דאפילו דבר שאינו אלא מנהג, שייך בו תתגודדו. ואף דבהדיא אמרינן ביבמות יג [ע״ב] אמינא לך אנא איסורא, ואת אמרת מנהגא, מכל מקום לפי המסקנא חזר בו ע״ש. ובאמת לא מצינו כזה בסוגיות הפוסקים דלישנא דגמרא משמע שהוא דבר פשוט דבמנהג לא שייך לא תתגודדו, ומהיכי תיתי נימא דלמסקנא חזר בו. ובירושלמי פרק מקום שנהגו [ה״ל] איתא להדיא רק תרוץ זה, דבמנהג לא שייך לא תתגודדו. ומה שכתב מגן אברהם ראיה מפסחים יד [ע״ל] בתוס׳ [קפו] שכתב בשם ירושלמי והלא ירושלים מקום שלא נהגו לעשות, וכתב תוס׳ דסברא היא לפי שמתקבצים שם ממקומות אחרים, וכתב המגן אברהם

כו. אבל בדבר שיש בו איסור כגון מיעוך הסירכות, שבארץ ישראל הולכים אחר פסק השלחן ערוך שאסור למעך, ובני האשכנזים נוהגים אחר רמ"א, בכגון דא כייפינן לאשכנזים שינהגו כספרדים דשם משום בל תתגודדו[ח]:

בינת אדם

דכוונתם משום בל תתגודדו. נראה לי דיש לדחות, שהרי תוס' כתבו זאת לפרש הירושלמי, ובירושלמי איתא להדיא דבמנהג לא שייך לא תתגודדו, ואיך יסתור הירושלמי את עצמו. ולכן נראה לי דסברת תוס' הוא, שהרי הפרות חורשות היו על ידי שלוחי בית דין. ואין סברא שבית דין יעשו מנהג בדבר שאחרים נהגו בו איסור, דאע"ג דשאר אנשים שבירושלים מותרים לחרוש, כיון שאינו אלא מנהג, מכל מקום לא מסתבר שבית דין יעשו כן. אך מצאתי בתשובת רא"ש [כלא פסקי הרא"ש תענית פ"א סי' ב, ב"י או"ח סי' קיז בשם תקו' הרא"ש] לענין טל ומטר שכתב שלכן לא עשה מעשה לומר טל ומטר משום בל תתגודדו. אם כן משמע להדיא דאף בזה שייך לא תתגודדו.

ואפשר שזה הוא איסור, שאסור להפסיק בשמונה עשרה:

ח. רמב"ם סוף הלכות עכו"ם [פי"ב הי"ל] כתב דב' בתי דינים יש גם כן משום בל תתגודדו. והקשו עליו שהוא נגד הסוגיא ביבמות יב [ע"ל יד ע"א], ומתרץ רבא דב' בתי דינים לא שייך משום בל תתגודדו. ונראה לי דרמב"ם אזיל לשיטתו שכתב בהלכות ממרים פרק א' [ה"ה] שני חכמים או ב' בתי דינים שנחלקו, ואינך יודע איך הדין נוטה, בשל תורה הלך אחר המחמיר, בשל סופרים אחר המיקל. והוא מסוגיא דע"ז דף ז' [ע"א], דאיתא שם היו ב' אחד מטהר ואחד מטמא אם היה אחד מהם גדול בחכמה ובמנין הולכים אחריו, ואם לאו הולכים אחר המחמיר, רבי יהושע בן קרחה אומר בשל תורה הלך אחר המחמיר, ובשל סופרים הלך אחר המיקל. ונראה לי שדקדק הרמב"ם מדקאמר גדול בחכמה ובמנין מוכח דס"ל דרבי יהושע בן קרחה חולק בכולה על ת"ק, דלעולם בשל תורה אחר המחמיר, ופסק בגמרא הלכה כרבי יהושע בן קרחה. ולפי זה צ"ע היכא מתרץ רבא ביבמות למאן דאמר עשו כדבריהן משום דבשני בתי דינים ליכא משום בל תתגודדו, דהא לרבי יהושע בן קרחה דפסקינן כוותיה אפילו בשני בתי דינים הולכים אחר המחמיר, ובודאי אין סברא לומר בבית דין עצמם יעשו אף לקולא אלא ששאר בני אדם צריכים לילך אחר המחמיר, זה אינו סברא כלל. ונראה לי דחדא מתרץ רק אליבא דבית שמאי, ע"כ סבירא ליה במקצת כתנא קמא דרבי יהושע בן קרחה כדאיתא שם ביבמות, דבית שמאי סבירא ליה כיון דמחددי טפי עדיף אפילו מרוב, ואליבא מתרץ רבא דב' בתי דינים בעיר אחת לא הוה משום בל תתגודדו, כיון דבית ששמאי סבירא ליה דגדול בחכמה עדיף, ובית הלל סבירא ליה דרובא עדיף, אבל לדידן דקיימא לן כרבי יהושע בן קרחה דלא אזלינן בתר גדול בחכמה, אם כן הכי נמי דאפילו בב' בתי דינים צריך לילך בשל תורה אחר המחמיר, ואם לאו איכא משום בל תתגודדו. ועוד יש לומר דאפילו אם נאמר דרבא פוסק כתנא קמא דרבי יהושע בן קרחה, יש לומר דסבירא ליה לרמב"ם כיון דרב יוסף דהוא רבו דרבא פסק כרבי יהושע בן קרחה, קיימא לן כרב יוסף, דדוקא מאביי ורבא ואילך הלכה כבתראי, כמו שכתב הרא"ש בעירובין פ"א סי' ד' בשם הרי"ף. ולפי זה אפילו אי נימא דהאשכנזים והספרדים הם כב' בתי דינים בעיר א' (עיין ביורה דעה סוף סי' רמב בש"ך שם בסופו), מכל מקום ארץ ישראל אתריה דרמב"ם הוי. וגם בחוצה לארץ בכל קהלה וקהלה צווחין ככרוכיא על המיעוך סרכות, שהשוחטים אינם עושים כדין, ומי יתן שיוכל לבטל מנהג הרע הזה, ואיך יעלה על הדעת לבא לארץ הקודש ולנהוג שם הקולא, ואף שכעת ינהגו למעך בנחת וכדין צריכין אנו לחוש לקלקול הדורות הבאים,

כז. בירושלים תובב"א מצוים תולעים במים שבבורות, ולכן אסור לקנות מן העכו"ם פת וקאווא, וגם שאר משקים ומים אסור לשתות בלא סינון (פרי חדש יורה דעה סי' פד ס"ק לג. וע"ש בס"ק לד מיני פירות וירקות המוחזקים בתולעים):

כח. דין התפילה על הגשמים מבואר באורח חיים מן סי' תקעה עד תקעז:

כט. השוכר או שואל בית בארץ ישראל חייב לעשות לה מזוזה מיד, אף על פי שלא ידור בה ל' יום. ודווקא בשוכר בית, אבל הדר בפונדק בארץ ישראל, או השוכר בית בחוצה לארץ בפחות מל' יום פטור (יורה דעה סי' רפו וסעי' ככ):

ל. אגואה ארדיינטי של עכו"ם אסור בהנאה כיין עצמו, רוצה לומר יין שרף שעושים מיין נסך או משמרים של יין נסך, אף על פי שאינו רק זיעה מן הנסך, הרי הוא כאיסור עצמו. ונראה לי דהוא הדין העושים יין שרף מן צמוקים, דמיקרי יין כמו שהדין לענין חמץ בפסח (יורה דעה סי' קכג וסעי' כל):

לא. מותר ליקח מן העכו"ם קולינדרי קונפיטי, אף על פי שנותנים הקולינדרי בחומץ, משום דהוי נותן טעם לפגם (שם וסעי' כה):

לב. יזהר לומר בערב שבת ויום טוב קודם לחשיכה עשרתם. דאע"ג דקיימא לן תרומת חוצה לארץ אוכל והולך ואחר כך מפריש, אבל בארץ ישראל אפילו להסוברים דתרומות ומעשרות בזמן הזה מדרבנן מכל מקום אסור לאכול כיון דעיקרו מן התורה:

לג. השוחטים אצל הישמעאלים באופן שהכשרות לוקחין הישראל והטרפות לוקחים הם, ולפי דתם אינה נכשרת עד שיאמר השוחט סמוך לשחיטה אללה וואכבר, רוצה לומר אל כביר, ולכן צריך השוחט לזהור שישחט תחילה עוף, ויכוין לפטור כל מה שישחוט, דאם לא כן הוי הפסק בין ברכה לשחיטה, או אחר שכבר התחיל לשחוט קודם שיגמור הכשר שחיטה אז יברך (פרי חדש יורה דעה סי' יט וסק"ו):

[וכיון ככה"י הוסיף: המלכ"ן שעושים בחברון תוב"כ, להיינו שלוקחין תירוש ומרתיחין לותו על האור, ומערבין עימו קמח, ומתעבה, והתירוש מרוכה על הקמח, כתב הפרי חדש ביו"ד סי' קיב שהעידו על הרבניים הקלושים משל בחברון, שהיו מברכים עליו בורא מיני מזונות, ויש בו משום ביטולי עכו"ם. (ע"פ מוריה קמב)].

בינת אדם

כמו שקרה גם בקהלות חוצה לארץ, ולכן שומר נפשו ירחיק מזה. ומהראוי לקבץ כל החכמים שם, ולגדור גדר שלא ישמע עוד כזאת, ולהזהיר השוחטים על זה, ואם לא ישמעו לרדפם ולהבדילם מקהל ה' עד שישמעו, ותבא עליהם ברכה:

תם ונשלם ספר שערי צדק שבח לבורא עולם.